ANUL IV
Nr. 11 (44)
NOIEMBRIE
1970

magazin istoric

DIN SUMAR: Fir neîntrerupt de existență românească ● De ce au învins dorienii? ● Arnota în primejdie ● Sfîrșitul lui Ioan Nicoară Potcoavă ● Ultimele zece minute ale crucișătorului Indianapolis ● Misterul unor fresce ● A. C. Cuza a țintit și Codreanu a tras ● Un transilvănean, prietenul lui Benjamin Franklin

Taina celor șapte portrete domnești

„Apoteoza lui Homer" se intitulează tabloul lui Dominique Ingres. Pictorul, mare admirator al antichității grecești, și-a propus ca aceasta să fie „opera cea mai frumoasă și mai importantă a vieții sale" (**De ce au învins dorienii ?**)

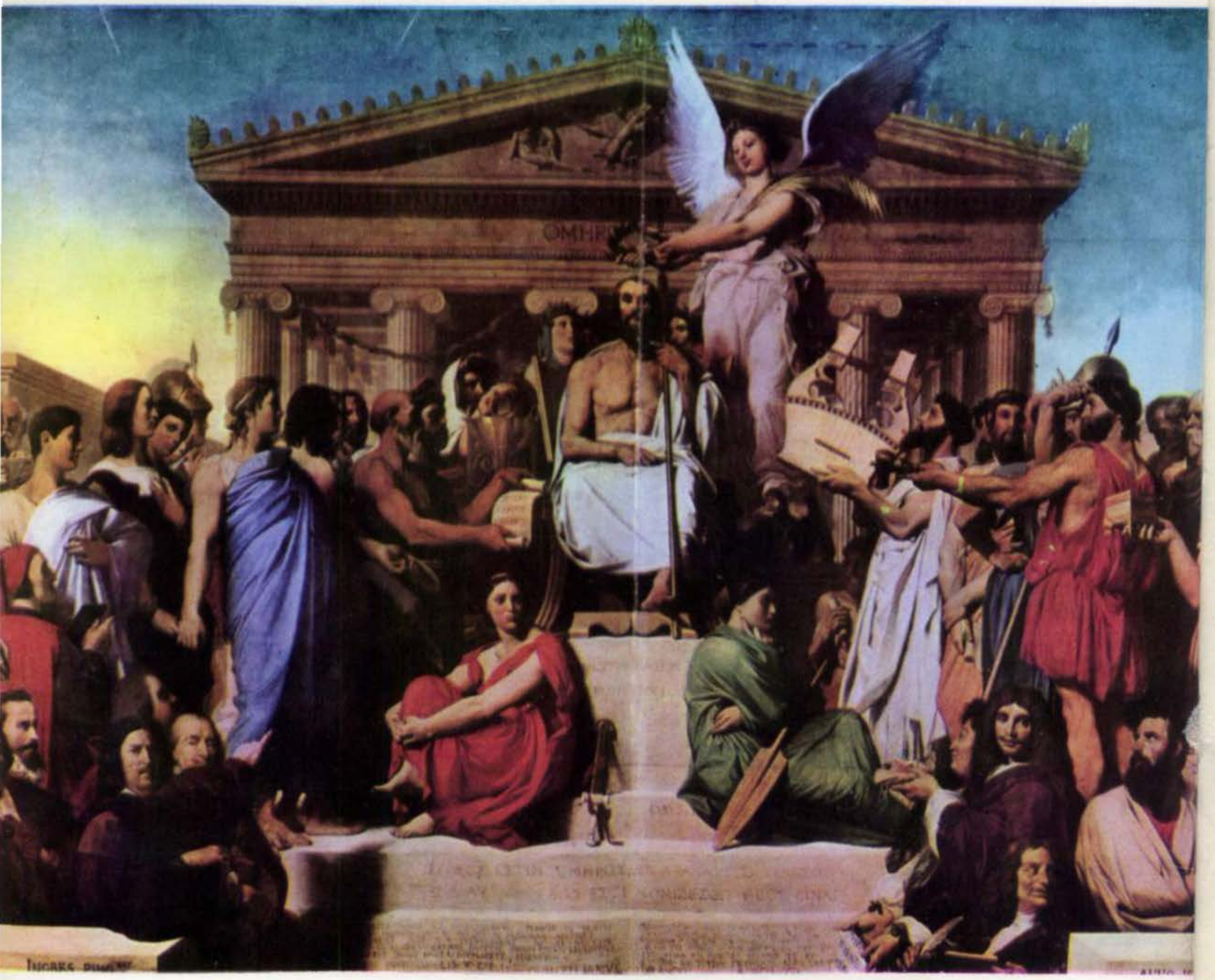

REDACTOR ȘEF

CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției : DUMITRU ALMAȘ, CONSTANTIN ANTIP, VIRGIL CĂNDEA, TITU GEORGESCU, DINU C. GIURESCU, NICOLAE MINEI (redactor-șef adjunct), ȘTEFAN PASCU, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

magazin istoric

Nr. 11 (44) — noiembrie 1970

DUMITRU BERCIU : Fir neîntrerupt de existență românească 2

Noi dovezi arheologice despre continuitatea poporului nostru, despre forța și originalitatea civilizației sale.

Sub semnul unității și frăției . . . 8

O pagină emoționantă de istorie. Convorbirea profesorului universitar Ladislau Bányai **cu dr. Gh. I. Ioniță arată condițiile în care a fost pregătit și semnat acordul antifascist de la Băcia (1935).**

ȘTEFAN ANDREESCU : Misterul unor fresce 13

JOSEPH ALSOP : De ce au învins dorienii ? 20

Un gazetar abordează problemele istoriei antice. Lumea străveche a Greciei retrăiește, în această originală evocare, printr-un episod de un mare dramatism.

NORA ZIZI MUNTEANU : O carte rară 26

LYA BENJAMIN : Delegați români la primul Congres internațional antifascist (1929) 29

NICOLAE NICOLAESCU : Furia pietrelor de la Arnota... 37

... sau cariera nerentabilă contra monumentului de artă.

TITU GEORGESCU : Procesul de la Nürnberg (III) 40

PAUL CERNOVODEANU : Un transilvănean prieten cu Benjamin Franklin . 48

La mijlocul secolului XVIII, surprinzătoarele efecte ale electricității erau demonstrate de Samuilă Dămian, la Charleston. Unde a dispărut însă ulterior transilvăneanul ajuns pe meleagurile Lumii Noi ?

N. COPOIU : Frontul partizanilor iugoslavi 54

Șapte ofensive hitleriste împotriva Armatei de eliberare iugoslave. Dar setea de libertate și eroismul poporului, condus de comuniști, nu au putut fi înfrînte.

DUMITRU ALMAȘ : Pledoarie pentru libertate 61

Un cunoscut publicist francez explică răscoala lui Horia la un an după înăbușirea ei.

RADU ECONOMU : Sfîrșitul lui Ioan Nicoară Potcoavă 65

C. REZACHEVICI : Radu Șerban — demn urmaș al lui Mihai Viteazul (II) 67

VIRGIL COSTIN : Ultimele zece minute ale crucișătorului Indianapolis . . 72

Cu puțin înainte de sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, crucișătorul american Indianapolis **era torpilat de un submarin japonez în apele Pacificului. Vina catastrofei o purta căpitanul... Cel puțin așa se părea.**

M. C. STĂNESCU : A. C. Cuza a țintit și Codreanu a tras 77

AL. GH. SAVU : File dintr-un întunecat capitol : dictatura legionară . . 81

Prima lună a guvernării legionaro-antonesciene.

STELIAN NEAGOE : Moartea purta cămașă verde 88

Țara a spus : Nu ! 95

Sub conducerea partidului comunist poporul s-a ridicat la luptă împotriva dictaturii fasciste. Evocările sînt semnate de Miron Nicolescu, Mihalache Lungu, Mihai Beniuc, Gh. Grădinaru.

V. FIROIU : YR-LEE nu a mai aterizat la destinație 96

Panoramic 97

Poșta redacției 98

IN NUMĂRUL VIITOR

• Izvoare istorice ale mileniului I • Septimiu Sever — imperatorul african **• Istoria în ecuație matematică •** Teatru între baionete **• O enigmatică religie păgînă : cultul cavalerilor danubieni •** Adevărul despre Macbeth și alți eroi autentici ai literaturii **• O manevră diplomatică cu efect de bumerang •** Colosseum — amfiteatrul cruzimii și al frumuseții **• Firele duceau spre Centrala nazistă •** Microarhiva „Magazin istoric" **• Gangsterii legionari la putere : jaful la ordinea zilei.**

Fir neîntrerupt

Noi dovezi arheologice

de existență românească

Prof. dr. docent D. BERCIU

Voind să cunoască procesul de etnogeneză și să răspundă astfel uneia dintre cele mai importante probleme ale istoriei românești, cercetătorii s-au întrebat:

1. Cînd și cum s-a format poporul român?

2. Unde și cît de întinsă a fost „vatra" lui?

3. Cît de intens și cît de continuu a fost procesul devenirii sale?

Întrebările acestea — a căror însemnătate este evidentă — nu sînt noi și cine vrea să le afle începutul trebuie să se întoarcă cu multă vreme înapoi, în timp. Cum era și firesc, ele au depășit foarte rapid cadrul strîmt al controverselor de grup, polarizînd interesul și eforturile unui mare număr de cercetători de-a lungul cîtorva decenii. Rezultatele obținute, cu deosebire în ultimele două decenii, au contribuit într-o măsură considerabilă la cunoașterea etnogenezei poporului român.

Concepția însăși asupra acestui fenomen istoric și-a dobîndit — prin aplicarea principiilor materialismului istoric — fundamentul său teoretic. Grație cercetărilor complexe întreprinse — arheologice, lingvistice, etnografice, numismatice —, temeiul documentar a devenit din ce în ce mai solid.

Doi romani (reprezentați pe una dintre metopele monumentului de la Adamclisi) exponenți — și purtători — ai acelei civilizații care avea să dea un nou curs, o nouă perspectivă istoriei viteazului popor dac

Ca atare, procesul etnogenetic al poporului român ne apare azi din ce în ce mai mult în toată complexitatea sa, iar în răspunsurile pe care le putem da azi celor trei întrebări se concentrează — pe măsura amplificării investigației — noi și noi date. Cu cît acumulăm mai multe dovezi, cu atît sporește necesitatea extinderii cercetărilor. Deși știm considerabil mai mult decît acum 40 de ani sau acum 20 de ani, chiar decît acum 10 ani, răstimpul istoric petrecut între sfîrșitul secolului al III-lea e.n. (mai precis după anul 271, data părăsirii oficiale a Daciei de către armata și administrația romană) și secolele IX-X (cînd, potrivit izvoarelor scrise provenind din diverse surse — slave, maghiare, bizantine —, poporul român ne apare deplin constituit) își păstrează încă enigme și necunoscute.

Un tot etnic și cultural

În cercetarea etnogenezei poporului nostru trebuie să ținem seama de două fapte esențiale: a) procesul etnogenetic al poporului român s-a desfășurat *în cadrul romanității orientale, și anume în sectorul nordic al acesteia*; b) *nu putem să ne limităm numai la o vatră* (care ar fi fost, după unii cercetători, exclusiv provincia romană Dacia).

Nu sîntem de acord cu acei istorici și arheologi care vorbesc de o romanizare *timpurie* și de o alta *tîrzie*, în aceasta din urmă incluzînd — din punct de vedere teritorial — Moldova, Muntenia și alte ținuturi locuite de dacii liberi. Pentru noi, Dacia romană și *Dacia liberă formează un tot etnic și cultural*, însă cu nuanțe diferite în ceea ce privește intensitatea romanizării și a tradiției dacice. A existat, evident, o unitate a lumii geto-dace și a lumii daco-romane, dar în ambele cazuri avem de-a face cu particularități de conținut, de aspect, de ritm, de cauze și consecințe.

În concepția noastră, *procesul romanizării a fost foarte complex și a durat mult.*

El a cuprins întreaga lume traco-dacă, de la litoralul Pontului Euxin pînă în Maramureș și nordul Moldovei. Muntenia a intrat în acest proces istoric. Dovezile arheologice obținute prin cercetările întreprinse de Institutul de arheologie în colaborare cu cîteva muzee (Muzeul de istorie a municipiului București, Muzeul de istorie a orașului Tîrgoviște, Muzeul de istorie a orașului Pitești, cel din Rm. Vîlcea) sînt concludente în acest sens. Grație acestor date noi — pe care le vom prezenta mai departe — limitele așa-zisei „vetre" inițiale se lărgesc foarte mult.

Muntenia și Moldova

Prezența Munteniei în procesul de etnogeneză își află rădăcini adînci în timp, dovezile materiale obținute pînă acum arătînd o continuitate de viață milenară.

Se cunoaște azi la noi întreaga serie de culturi ale omului paleolitic și neolitic. Numeroase așezări identificate pînă acum pe teritoriul Capitalei și în împrejurimi, ca de pildă cimitirele de la Cernica, atestă prezența pe aceste meleaguri a unei populații destul de dense, care se va menține, sporită ca număr, în epoca bronzului (mileniul al II-lea î.e.n.), cînd ne găsim în fața unor triburi de certă etnicitate tracică. Aceste comunități au creat complexe culturale superioare și au stabilit legături de schimb și culturale cu lumea mediteraneană, care se afla, atunci, pe o treaptă înaltă de dezvoltare.

Cultura Tei, din zona București și de pe restul teritoriului Munteniei centrale, oglindește epoca de strălucire a lumii tracice din mileniul al II-lea î.e.n. și stă la baza progresului ulterior al culturii primei epoci a fierului, de esență etnică tot tracică. Acest lucru e dovedit, printre altele, de descoperirile de la Ciurel sau Cățelu-Nou, încadrate în cultura Basarabi, care au realizat, spre jumătatea mileniului I î.e.n., în tot spațiul carpato-dunărean, o largă și profundă sinteză tracică. Se constată astfel continuitatea strînselor legături între triburile tracice din Dobrogea și cele de la nord de Dunăre și din zona carpatină, ceea ce evidențiază încă o dată marea unitate etno-culturală tracică din prima jumătate a ultimului mileniu î.e.n.

Pe acest element de fond tracic va lua naștere civilizația geto-dacă din a doua jumătate a mileniului I î.e.n, care va constitui temelia celei daco-romane și care, alături de componenta romană, atît de activă și cu o atît de lungă vitalitate, va imprima apoi o pecete hotărîtoare civilizației din aceste locuri. Articolele provenite din importurile elenistice descoperite la Militari, la biserica Bucur, lacul Tei, Fundeni, Bragadiru etc. arată că în secolele IV-I î.e.n. geții de pe aceste meleaguri, chiar cei din mediul rural, spre deosebire de cei

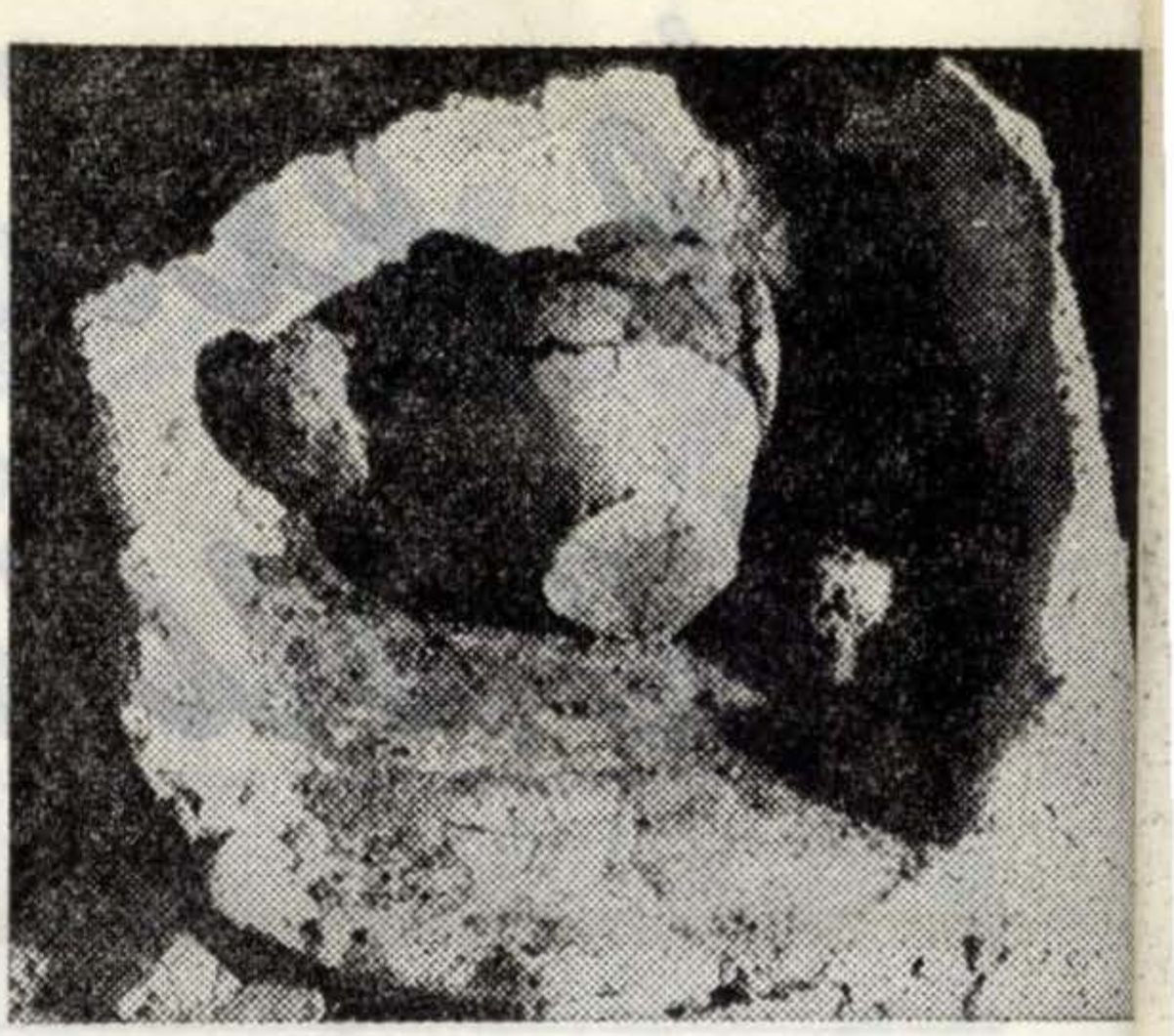

Deși foarte răspîndit ca meșteșug în secolele VI-VII e.n., olăritul se baza pe producția de serie mică. Dovadă acest cuptor de olar descoperit la Străulești

de la Popești (pe Argeș), care trăiau în condițiile unei vieți oppidane, aveau legături de schimb cu lumea grecească.

După ce stăpînirea romană s-a statornicit în Moesia Inferioară și apoi în Carpați, prin cucerirea Daciei și transformarea acesteia în provincie romană, Muntenia și Moldova nu au fost efectiv încorporate acestei provincii decît temporar și parțial, în vremea împăraților Domițian și Traian. Populația geto-dacă din Muntenia era controlată de autoritățile romane de la sud de Dunăre și din „capetele de pod" existente pe malul stîng al fluviului, de unde se exercita supravegherea Cîmpiei Munteniei. Dar ceea ce ne interesează este mai ales constatarea că regiunea de la nord de Dunăre nu a rămas pustie și că în mediul cultural și etnic băștinaș de aici au continuat să pătrundă și să fie asimilate continuu elemente ale civilizației romane. Poate să fi avut loc aici și unele colonizări de cetățeni romani sau romanizați, veniți din sudul Dunării, care s-au ocupat cu agricultura, constituind astfel un factor de romanizare care acționa paralel cu cel din provincia Dacia.

În general geto-dacii din Muntenia și Moldova nu au fost îndeajuns luați în considerare în procesul formării poporului român, unii cercetători formulînd chiar părerea — după noi greșită — că în cele două provincii s-ar fi produs o romanizare tîrzie. Documentarea arheologică și logica faptului istoric arată însă că populația băștinașă din Muntenia a fost mereu receptivă la influențele civilizației romane și a păstrat un contact permanent, pe linia Dunării și de ambele maluri ale acesteia, cu sectorul

sud-dunărean, mai avansat în ceea ce privește romanizarea. O asemenea situație a deschis zonei Cîmpiei Munteniei un orizont larg spre romanitatea de la sudul Dunării — Romania orientală — și i-a dat posibilitatea să se integreze în fenomenul romanizării ce se petrecea la nord de Dunăre.

Profunde rădăcini daco-romane

Prezența și continuitatea daco-romană în zona Capitalei a fost dovedită arheologic încă din anii 1958-1961, prin cercetările de la Militari-Cîmpul Boja și apoi prin cele de la lacul Tei. Aceste descoperiri se referă la secolul al III-lea e.n., iar componența etnică geto-dacă și romană este în afară de orice îndoială. Vestigiile din complexul de la Măicănești, datînd din secolele III-IV e.n., dovedesc pe de o parte legături cu secolul al II-lea e.n., iar pe de alta amintesc descoperirile de la Cristești din Transilvania, unde avem, de asemenea, de-a

a orașului Tîrgoviște la Mătăsaru, în județul Dîmbovița, aruncă o lumină și mai clară asupra dezvoltării istorice a zonei din preajma Capitalei. La Mătăsaru, unde s-a descoperit o așezare a dacilor liberi, s-a constatat că complexul cultural cu caracter local denumit Militari-Chitila datează din a doua jumătate a secolului al II-lea e.n. (fiind deci cu un secol mai timpuriu decît se crezuse) și că populația de acolo — agricultori și crescători de vite — dezvolta o cultură tradițională, în care erau integrate elemente ale civilizației romane. Atît la Mătăsaru cît și la Govora-sat, în Oltenia, a fost semnalată de specialiști influența

Gustul pentru podoabe se menține, arta metalului receptînd influențe și realizînd sinteze. Fibule (agrafe pentru încheiat veșminte) datînd din secolele VI-VII e.n. descoperite în zona Bucureștiului

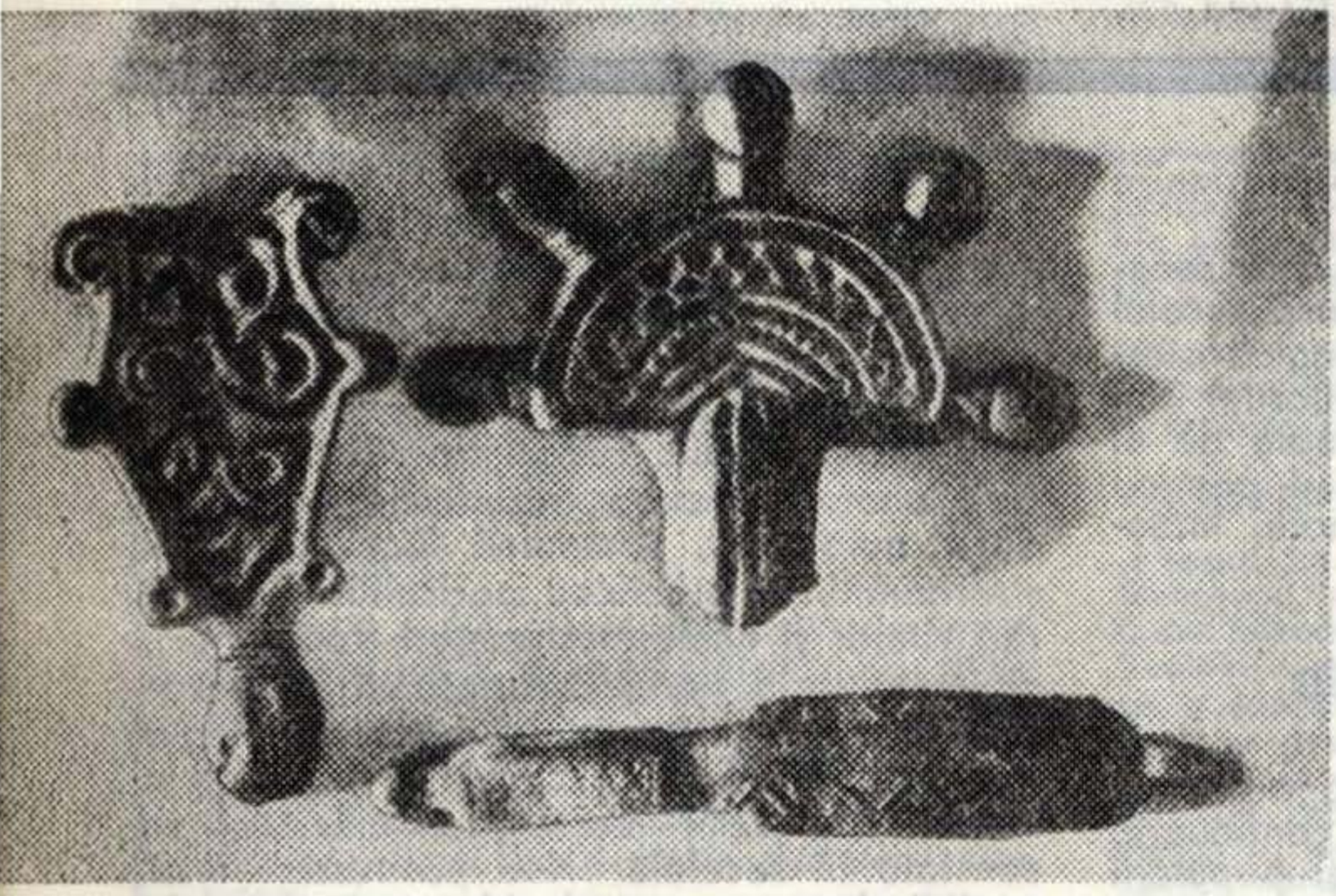

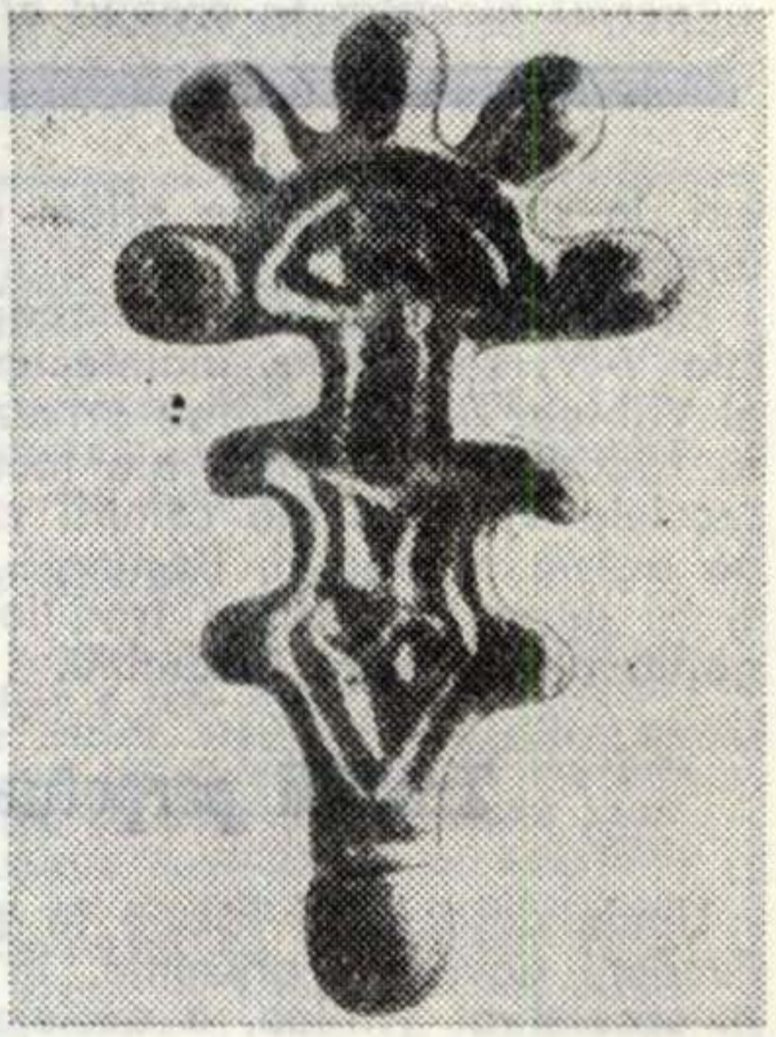

face cu o populație intrată în procesul de romanizare. Cercetările din anul 1967 de la Băneasa-Străulești au dat la iveală materiale arheologice deosebit de importante (secolul al III-lea). Ele prezintă similitudini atît cu complexul cultural Poenești al dacilor liberi din Moldova, cît și cu marea necropolă de la Cașolț din Transilvania și cu alte urme materiale descoperite în zona Munteniei centrale și a Bucureștiului. Amintim că și la Curtea Veche colectivul de cercetători de la Muzeul de istorie a municipiului București a descoperit o serie întreagă de materiale arheologice, în care se oglindește, în chipul cel mai concret, continuitatea de locuire, culturală și etnică daco-romană, din secolul al III-lea pînă în secolele IV—VII e.n. După unele indicii, elementul romanic este prezent și în secolul următor.

Rezultatele lucrărilor arheologice din anul 1969 întreprinse de Muzeul de istorie

provenind din cultura carpilor (dacii liberi), care s-au răspîndit, într-o anumită perioadă, în Cîmpia Munteniei și la vest de Olt, în Oltenia.

În cursul cercetărilor de la Străulești-Măicănești s-a constatat din nou că și în vremea migrației și a stăpînirii hunice la vest de Dacia continuitatea etno-culturală nu a fost întreruptă pe aceste meleaguri. Ne aflăm în secolul al V-lea e.n. Deși în secolele VI-VII populația de pe teritoriul Capitalei și din împrejurimi dezvolta o cultură de caracter rural — după cum ne arată materialele din complexul arheologic Ciurel-Ipotești-Cîndești —, importurile bizantine, descoperite, de pildă, la Băneasa-sat (vase de caolin), la Dămăroaia (o cărămidă cu smalț verde), la Băneasa, într-un bordei (sigiliul bizantin de plumb), precum și monedele din perioada împăratului Iustinian, subliniază nivelul înalt al acestei cul-

Această monedă bizantină, găsită la Străulești, confirmă existența legăturilor și schimburilor de produse cu Imperiul bizantin în secolul al VI-lea e.n.

Prin reconstituire, acest vas a devenit un document arheologic semnificativ : secolul al X-lea e.n.

turi, în structura căreia aflăm o moștenire direct romanică.

Există fire de legătură înapoi spre secolele V-IV, ca și mai înainte, către secolul al VIII-lea. Documentarea arheologică atestă rădăcinile romanice ale locuitorilor din secolele VI-VII și ale culturii create de ei pe aceste meleaguri. Băștinașii își păstrau și își dezvoltau cultura tradițională, îmbogățită de influența bizantină.

Tradiții perpetuate

Unele descoperiri făcute în zona lacului Fundeni dovedesc prezența, în continuare, în secolul al VIII-lea, a aceleiași populații a cărei dezvoltare am urmărit-o mai înainte. Pentru secolele IX-X și XI dispunem în prezent, datorită eforturilor colectivului de la Muzeul de istorie a municipiului București, de o excepțională documentare arheologică care ne arată o locuire intensă pe toate cursurile apelor ce străbat zona Capitalei și pe malurile lacurilor sale. Așezările se află pe terase cu locuințele adunate în pîlcuri, ca de altfel în multe puncte din cîmpia muntеană. Construcții amplasate în acest fel s-au găsit pe teritoriul corespunzător actualei Piețe de Flori, ca și în alte părți ale orașului.

Coroborînd datele obținute, cercetătorii de la Muzeul de istorie a municipiului București au făcut constatarea că în cultura materială aparținînd secolelor IX-X și XI se găsesc elemente comune, de pildă în forma și tehnica unor cuptoare și vetre, cu complexul Ciurel-Ipotești și chiar unele tradiții geto-dacice locale. Fără îndoială că purtătorii unor asemenea tradiții nu puteau fi decît autohtonii, romanicii locului, viitorii străromâni. Ei practicau agricultura, creșterea vitelor și unele meșteșuguri tradiționale, ca metalurgia fierului, cunoscută în așezările cercetate în mai multe puncte : Piața de Flori, Băneasa, Bucureștii Noi, Cîmpia Munteană. Și în meșteșugul olăritului se constată în secolele X-XI păstrarea unor tradiții daco-romane și chiar geto-dace. În

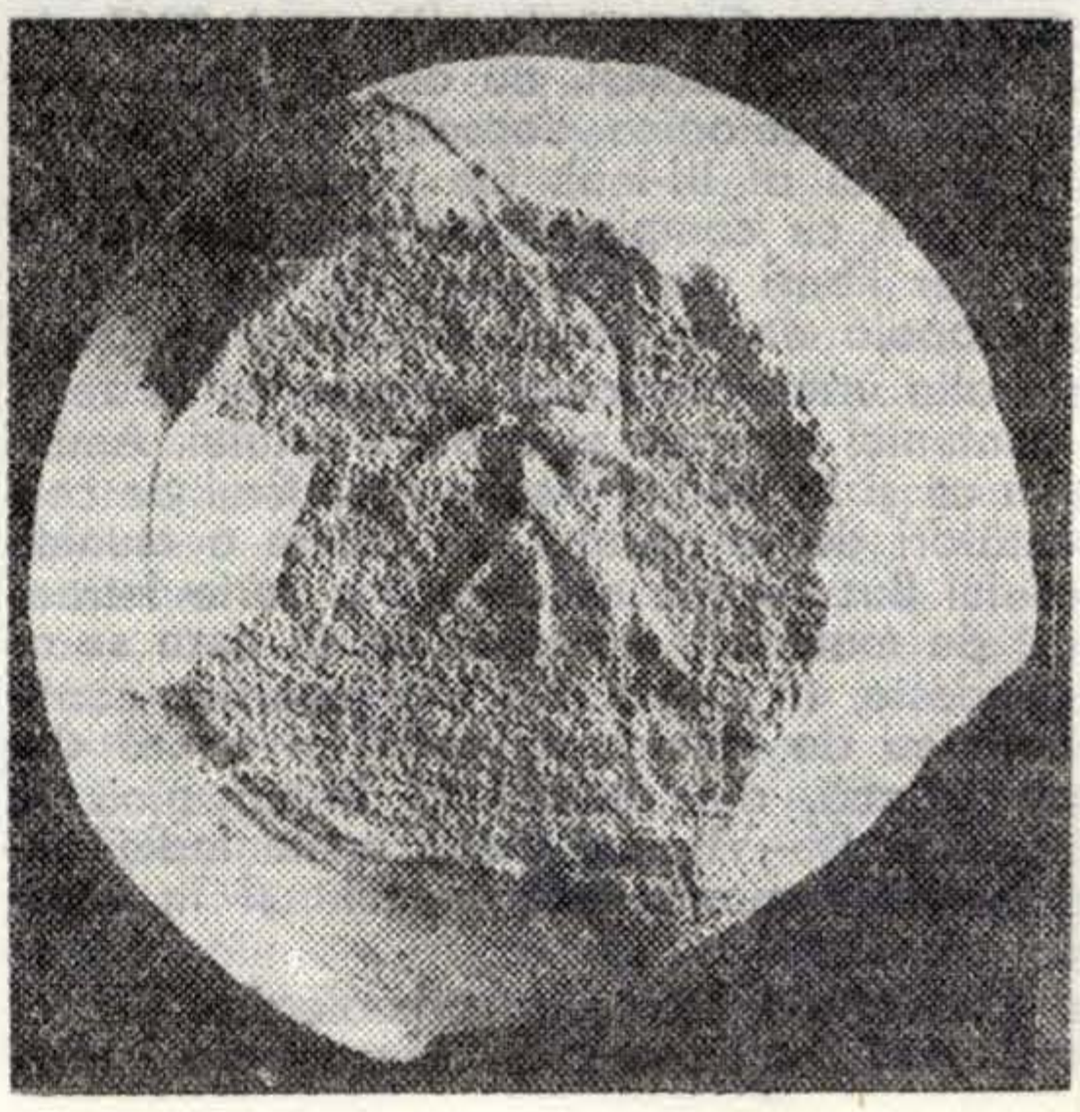

Obiceiul de a-și „semna" produsele era cunoscut și acum o mie de ani. Ne-o arată această, „marcă de olar" găsită la Băneasa și datată de arheologi ca fiind din secolul al X-lea e.n.

secolele IX-XI exista pe teritoriul muncipiului București o populație stabilă, autohtonă, urmașa unor comunități geto-dace romanizate treptat, în ritmul particular determinat de condițiile istorice locale, de contactul permanent cu imperiul, de-a lungul Dunării, dar și de consecințele pătrunderii unor popoare în migrație spre aceste regiuni.

Cultura materială și elementele de cultură spirituală scoase la lumină de cercetările, atît de importante, efectuate de Muzeul de istorie a municipiului București oglindesc deopotrivă și procesul de asimilare a noilor veniți. Populația locală, cu caracter romanic, a asimilat și în aceste regiuni pe slavi și alte neamuri, întrucît ea a constituit acea forță a locului ale cărei rădăcini se adînceau în timp în pămîntul străbunilor. Mai trebuie semnalat că fragmentul ceramic descoperit la Cățelu-Nou, pe care a fost incizat semnul crucii și tiparul de piatră, cu același semn, găsit la Străulești-Lunca, ambele din secolul al VI-lea, atestă prezența în acea vreme pe meleagurile Capitalei noastre a unei populații romanice care adoptase noua credință, ca și locuitorii din fosta provincie romană Dacia. Aceste două descoperiri au o deosebită semnificație istorică pentru lărgirea concepției despre romanizare, civilizația daco-romană și rolul creștinismului ca element al civilizației unitare daco-romane și al romanității noastre.

Încheind aceste constatări, subliniem încă o dată că în problema romanizării, a formării civilizației daco-romane și în procesul etnogenezei poporului român trebuie să ținem seama nu numai de vatra Daciei romane, pe care a ars într-adevăr cea mai puternică flacără a romanității noastre, dar și de *împrejurarea istorică reală a cuprinderii în procesul romanizării a întregii lumi geto-dace, supusă sau liberă*. Procesul s-a desfășurat diferențiat, pe alocuri fiind mai activ factorul roman, în alte părți cel dacic. Din acțiunea reciprocă și diferențiată desfășurată în cadrul vechii unități etno-culturale carpato-dunărene a luat naștere civilizația daco-romană, au rezultat unitatea și sinteza acesteia, care au dat istoriei românești forța și originalitatea ei.

MICROGLOSĂ

ETNOGENIE (ETNOGENEZĂ)

— ramură a antropologiei ce se ocupă de originea și filiația raselor și a popoarelor (în grecește : ethnos — popor, gennan — a naște) ; prin extindere studiul procesului de formare a unui popor — etnogeneză.

ROMANIA

— vechii greci și romani considerau drept „barbare" toate popoarele străine de civilizația greco-romană (în afară de egipteni), iar teritoriile locuite de aceștia alcătuiau așa-numita Barbarie. **Pentru a deosebi net teritoriile pe care erau răspîndite popoarele romanice sau romanizate, lingviștii și istoricii vremii au dat acestora numele de** Romania.

ROMANIA ORIENTALĂ

— partea de răsărit a Imperiului roman, cuprinzînd un imens spațiu situat între Adriatica și Marea Neagră, Balcani și Carpați. Din Romania orientală făceau parte teritoriile provinciilor Macedonia, Tracia, Moesia Inferioară și Moesia Superioară, Dacia, Dalmația, Panonia Inferioară, Panonia Superioară și Noricum. Geto-dacii romanizați au constituit un element de bază al romanității orientale, poporul român fiind — din punct de vedere etnic și lingvistic — descendentul direct al acesteia.

DACO-ROMANI — ROMANICI — ROMÂNI

— termeni prin intermediul cărora cercetătorii etnogenezei poporului român încearcă să stabilească particularitățile și etapele unui proces unic : formarea poporului român.

OPPIDUM

— așezări fortificate și aglomerate, adevărate centre economice, politice, religioase și militare, constituind începuturi de orașe, ale căror rosturi, de altfel, le îndeplineau. In Dacia, localnicii le mai numeau și dave. Potrivit cercetărilor arheologice, ele devin destul de numeroase în secolele III-I î.e.n. și I e.n., dovedind evoluția — demografică și economică — a societății geto-dace.

POPEȘTI PE ARGEȘ

— localitate situată la cca 30 km nord de București, unde a fost descoperită o importantă așezare getică. Datorită vestigiilor arheologice — un întins complex de locuințe pe o suprafață de 2 000 m² cu multe încăperi cu destinație specială ce au aparținut probabil unui șef de trib, ca și o mare construcție rectangulară cu vetre sacre în interior — se crede că aici ar fi fost Argedava, capitala statului dac în timpul lui Burebista.

CULTURA TEI

Este denumită astfel după locul cu cele mai multe descoperiri (cartierul Tei din București). Face parte din ansamblul culturilor din epoca mijlocie și tîrzie a bronzului (1600-1300 î.e.n.), ce reprezintă momentul de cristalizare a civilizației prototrace. În această perioadă are loc, pe baza valorificării minereurilor de cupru din Transilvania, Oltenia și Dobrogea, răspîndirea metalurgiei bronzului.

CULTURA BASARABI

— numită astfel după descoperirile din localitatea cu același nume de lîngă Calafat, marcînd momentul de trecere de la cultura Hallstattului timpuriu (prima perioadă a fierului, 800 î.e.n.) la cea a Hallstattului mijlociu (circa 750-600 î.e.n.). Cultura Basarabi, dezvoltată din fondul local anterior, va da naștere grupelor ulterioare, care vor caracteriza perioada de consolidare deplină a triburilor geto-dace.

SUB SEMNUL UNITĂȚII ȘI FRĂȚIEI

Convorbire cu prof. univ. dr. docent LADISLAU BÁNYAI

Băcia, o veche așezare românească de pe meleagurile hunedorene, situată la numai cîțiva kilometri de orașul Deva. La 24 septembrie 1935 avea să fie înscrisă aici o pagină emoționantă de istorie, cu profunde semnificații politice. Dînd expresie voinței lor de luptă comună, oameni ai muncii români și maghiari — muncitori, țărani și intelectuali —, membri ai organzațiilor democratice de masă Frontul plugarilor și Madosz, au semnat, prin reprezentanții lor, un memorabil acord de luptă antifascistă.

Acțiunea de la Băcia corespundea întru totul politicii preconizate în acei ani de Partidul Comunist Român, avînd ca obiectiv important făurirea Frontului popular antifascist în țara noastră. De altfel, partidului îi revine meritul de a fi inițiat semnarea acestui acord, ca și al altora care i-au urmat, și dintre acestea, în primul rînd, a celui de la Țebea, din 6 decembrie 1935.

Pentru cititorii revistei „Magazin istoric", am cerut profesorului universitar Ladislau Bányai fostul secretar general al Madosz-ului, unele detalii privind modul în care se realiza, în acei ani de adîncă ilegalitate, legătura partidului comunist cu organizația respectivă.

— O dată cu creșterea pericolului fascismului pe plan intern și extern, *ne-a spus dinsul,* Partidul Comunist Român a susținut și a îndrumat diferite grupări și organizații de masă, inițiind numeroase acțiuni în vederea închegării unui larg front democratic antifascist.

Militînd pentru egalitatea în drepturi a poporului român și a naționalităților conlocuitoare, Partidul Comunist Român acorda totodată o deosebită atenție luptei împotriva politicii de discriminare națională a guvernelor burghezo-moșierești și a poziției de izolare preconizată de cercurile reacționare maghiare, germane etc., pentru întărirea unității de luptă a oamenilor muncii de orice naționalitate din țara noastră.

În luna septembrie 1932 a apărut, la Cluj, din inițiativa P.C.R. gazeta săptămînală în limba maghiară „Falvak Népe" („Lumea satelor"), care, cu toate abuzurile autorităților și defăimările reacțiunii maghiare, s-a răspîndit în curînd în multe mii de exemplare. În redacția gazetei lucrau tineri intelectuali comuniști și simpatizanți ai mișcării muncitorești, iar conducerea ei o avea *Demeter János,* actualul prorector al Universității „Babeș-Bolyai". Gazeta demasca starea de mizerie și de teroare de la sate, samavolniciile conducătorilor reacționari ai Partidului maghiar — magnați și bancheri. Coloanele publicației chemau țărănimea maghiară din țara noastră la luptă alături de țărănimea română, în strînsă alianță cu clasa muncitoare.

O acțiune similară s-a înjghebat, în aceeași perioadă, în județul Hunedoara, în jurul gazetei „Horia" care a și convocat, în ianuarie 1933, o mare întrunire de protest a maselor țărănești împotriva exploatării moșierești, pentru drepturi și libertăți democratice. În luna aprilie a aceluiași an, la Deva, a avut loc adunarea constitutivă a Frontului plugarilor.

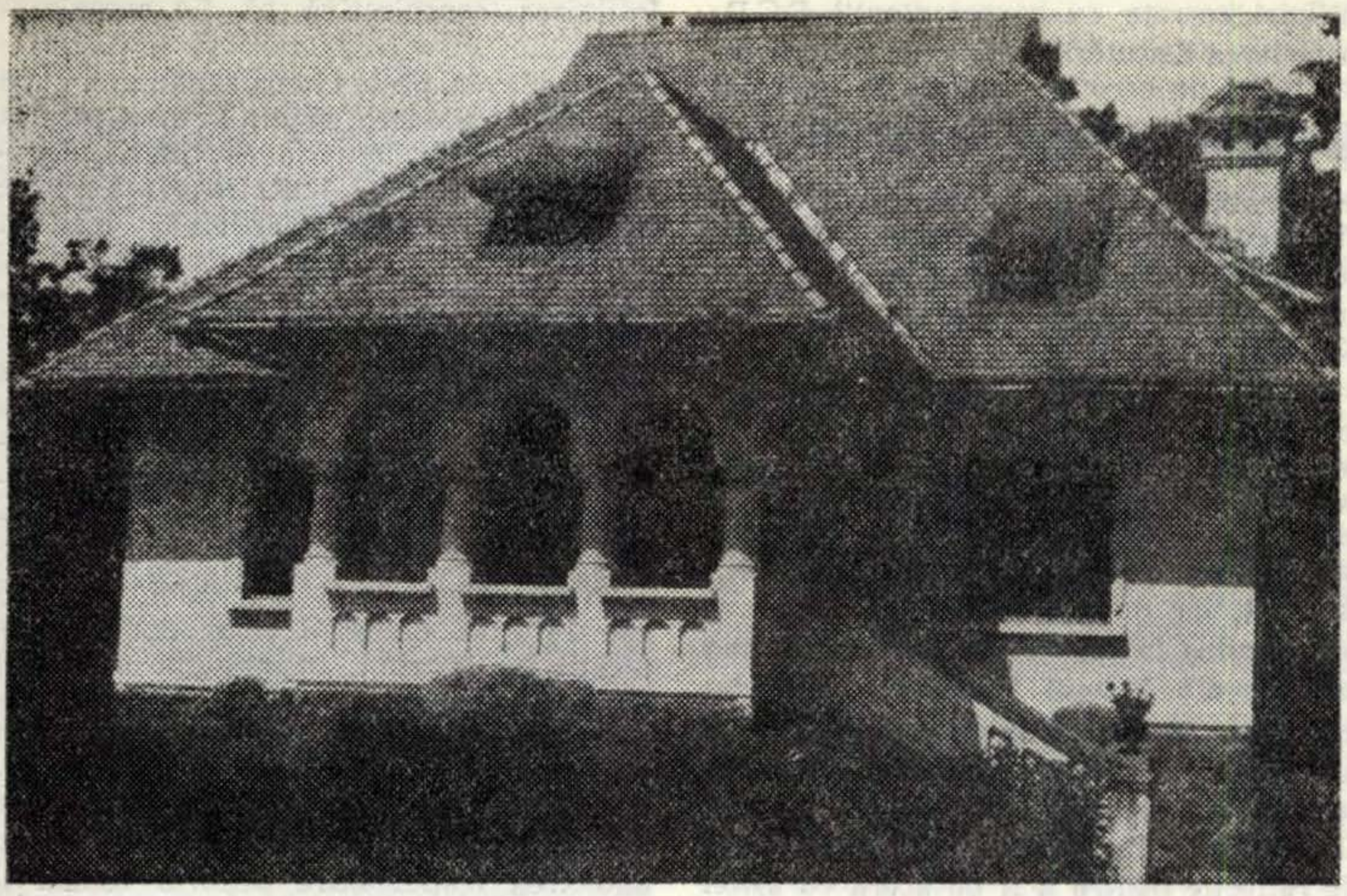

În această casă a fost încheiat acordul de la Băcia (septembrie 1935)

La sfîrșitul lunii februarie 1933, gazeta „Falvak Népe" a fost interzisă, dar mișcarea cristalizată în jurul ei a contribuit, cu ajutorul P.C.R., la înființarea, în iunie 1933, a unei grupări democratice în cadrul Partidului maghiar, denumită Opoziția partidului maghiar. Dintre întemeietorii acestei opoziții au făcut parte, pe lîngă foștii redactori ai gazetei „Falvak Népe" și personalități nemulțumite de politica izolaționistă și reacționară a conducerii Partidului maghiar...

La conferința ținută la Tîrgu Mureș, în august 1934, Opoziția partidului maghiar, sub îndrumarea P.C.R., a hotărît transformarea sa într-o organizație politică de sine stătătoare, sub denumirea „Magyar Dolgozók Szövetsége" („Uniunea oamenilor muncii maghiari"), pe scurt Madosz.

Îndrumător, din partea P.C.R., al redacției gazetei „Falvak Népe", precum și al conducerii Opoziției și a Madosz-ului a fost tovarășul *Ion Vințe* (actualmente vicepreședinte al Consiliului oamenilor muncii de naționalitate maghiară), care, din însărcinarea P.C.R., a luat contact și cu Frontul plugarilor pentru coordonarea acțiunilor de luptă.

In ce mă privește, în calitatea mea de profesor la Liceul catolic din Miercurea Ciuc, am colaborat, sub diferite pseudonime, atît la „Falvak Népe", cît și la organul Opoziției partidului maghiar, al cărui redactor era scriitorul *Kovács György*, astăzi vicepreședinte al Marii Adunări Naționale. În octombrie 1933 am fost arestat pentru activitate comunistă ilegală și exclus din învățămînt. După ieșirea din închisoare, începînd cu vara anului 1934, la îndrumarea partidului comunist, m-am dedicat muncii de redactare a organului de presă al Madosz-ului, iar nu peste mult timp celei de conducere a secretariatului său central.

— V-am ruga să ne împărtășiți cîteva dintre amintirile dumneavoastră privitoare la evenimentele premergătoare organizării întîlnirii de la Băcia, soldată cu încheierea amintitului acord.

— În prima jumătate a anului 1935 au luat ființă, din inițiativa Partidului Comunist Român, noi organizații de masă, dintre care o largă activitate a avut în întreaga țară Blocul pentru apărarea libertăților democratice.

La începutul verii acelui an, am primit însărcinarea din partea tovarășului *Gavrilă Birtaș*, pe atunci secretar al Comitetului teritorial din Ardeal și Banat al P.C.R., azi pensionar, să iau contact cu *dr. Petru Groza*, președintele Frontului plugarilor, transmițînd propunerea unei

întîlniri secrete cu reprezentanții P.C.R., în vederea discutării problemei ralierii organizației pe care o conducea la un front comun antifascist. Trebuie să precizez că dr. Petru Groza a avut și anterior diferite contacte politice cu intelectuali comuniști, cum erau : *dr. Augustin Almășan*, candidat în alegerile parlamentare al Blocului muncitoresc-țărănesc la Deva, *dr. Kohn Hillel* la Cluj și alții.

Sosind la Deva și aflînd că președintele Frontului plugarilor se găsește în comuna Băcia, am plecat imediat acolo. Am găsit întreaga familie Groza în veranda casei, la masa de seară. După prezentarea mea, am fost imediat poftit la masă, iar după cină dr. Petru Groza m-a condus în biroul său de lucru. Fiind originar din județul Hunedoara, iar familia mea cunoscută de el, știind și despre procesul meu, conversația a intrat nemijlocit în miezul problemei. Doctorului Petru Groza nu-i era necesar prea mult timp de reflecție pentru a fi de acord cu astfel de întîlnire. El a pus o singură condiție : întîlnirea conspirativă să fie organizată de el.

Într-adevăr, peste cîteva săptămîni, după o nouă întrevedere cu dr. Petru Groza la Cluj, am putut anunța Secretariatul teritorial al P.C.R. că întîlnirea va avea loc în actuala stradă 6 Martie, la locuința unui vicar. Gazda a și plecat de acasă, ca să nu deranjeze tratativele confidențiale ale bunului său prieten cu niște „oameni de afaceri". Ulterior mi s-a adus la cunoștință că la această întîlnire s-a perfectat și planul unei consfătuiri comune între reprezentanții Frontului plugarilor și ai Madosz-ului, spre a se încheia o alianță politică.

La 24 septembrie 1935, în dimineața unei zile însorite, delegații celor două organizații au început, în grădina conacului de la Băcia, discutarea unui program comun de acțiune. A fost un moment istoric, cu repercusiuni atît pentru întărirea unității de luptă a tuturor forțelor democratice, antifasciste, cît și pentru adîncirea frăției între poporul român și naționalitățile conlocuitoare.*

**Studiul documentelor vremii atestă atmosfera entuziastă din timpul desfășurării întîlnirii de la Băcia. Deschizînd întrunirea, dr. Petru Groza, președintele Frontului plugarilor, prezentînd pe reprezentanții Madosz-ului, făcea cunoscut celor de față că „delegații plugarilor și muncitorilor maghiari au venit aici pentru a da mîna cu plugarii și muncitorii români, în vederea îmbunătățirii soartei lor".*

Răspunzînd cuvintelor calde de salut rostite de președintele Frontului plugarilor, profesorul Ladislau Bányai arăta : „Iobagii maghiari și români au luptat împreună contra magnaților feudali. Și am simțit aici pilda pentru legătura noastră de azi. Cînd ne-am gîndit la voi, ne-am gîndit și la strămoșii voștri, viteji luptători din județele Hunedoara și Zărand". Motivînd în continuare prezența delegației Madosz-ului la aceste tratative, vorbitorul spunea : „Vom face aici un pact de jos în sus, un pact al maselor contra asupritorilor. Sîntem contra oricărui șovinism".

Au luat în continuare cuvîntul alți participanți la întrunire, atrăgînd atenția asupra necesității organizării în condițiile în care „fascismul pregătește o nouă vărsare de sînge" (Péter Ludovic), subliniind că momentul în care naționalitatea maghiară „vine să întindă mîna poporului român trece în istorie ca o dată de mare importanță" (Guia Petru Moțu). „Noi, cei mici — spunea cu adînci semnificații un alt participant, Ion Șotînga —, să luăm pildă de la cei mari, care, cînd e vorba de asuprire, se înțeleg de minune de orice nație ar fi ei".

Ideea necesității de acțiune pe baza unității de interese între oamenii muncii, indiferent de naționalitate, s-a manifestat în cuvintele lui Romulus Zăroni, care a subliniat : „Nu sîntem de vină că ne-am născut români și dumneavoastră unguri. Ne bucurăm că ne întindeți mîna. Fac propunerea pentru primirea alianței".

Reprezentanții celor două organizații democratice au hotărît să semneze un acord : „Văzînd primejdia iminentă a războiului, cu perspectiva unui nou măcel al mulțimii muncitoare, pregătit sistematic de către fascismul imperialist al statelor antidemocratice — preciza acordul —, ne declarăm adversari hotărîți ai oricărei încercări de a provoca conflicte armate între popoare, precum și ai propovăduirii de ură de rasă, cu lozinci false. Vom activa imediat contra tuturor mijloacelor practicate de dușmanii păcii, în scopul oprimării libertății cetățenești și constituționale. Vom lupta contra stării de asediu și a cenzurii, care tolerează demagogia și propaganda deșănțată a celor care au expropriat în scopul lor ideea națională și desființează, în același timp, libertatea gîndirii și a presei, precum și a întrunirii, singurele arme ale apărării de sine din partea maselor amenințate, cerînd cu hotărîre și puteri unite încetarea acestui regim excepțional, acum permanentizat.

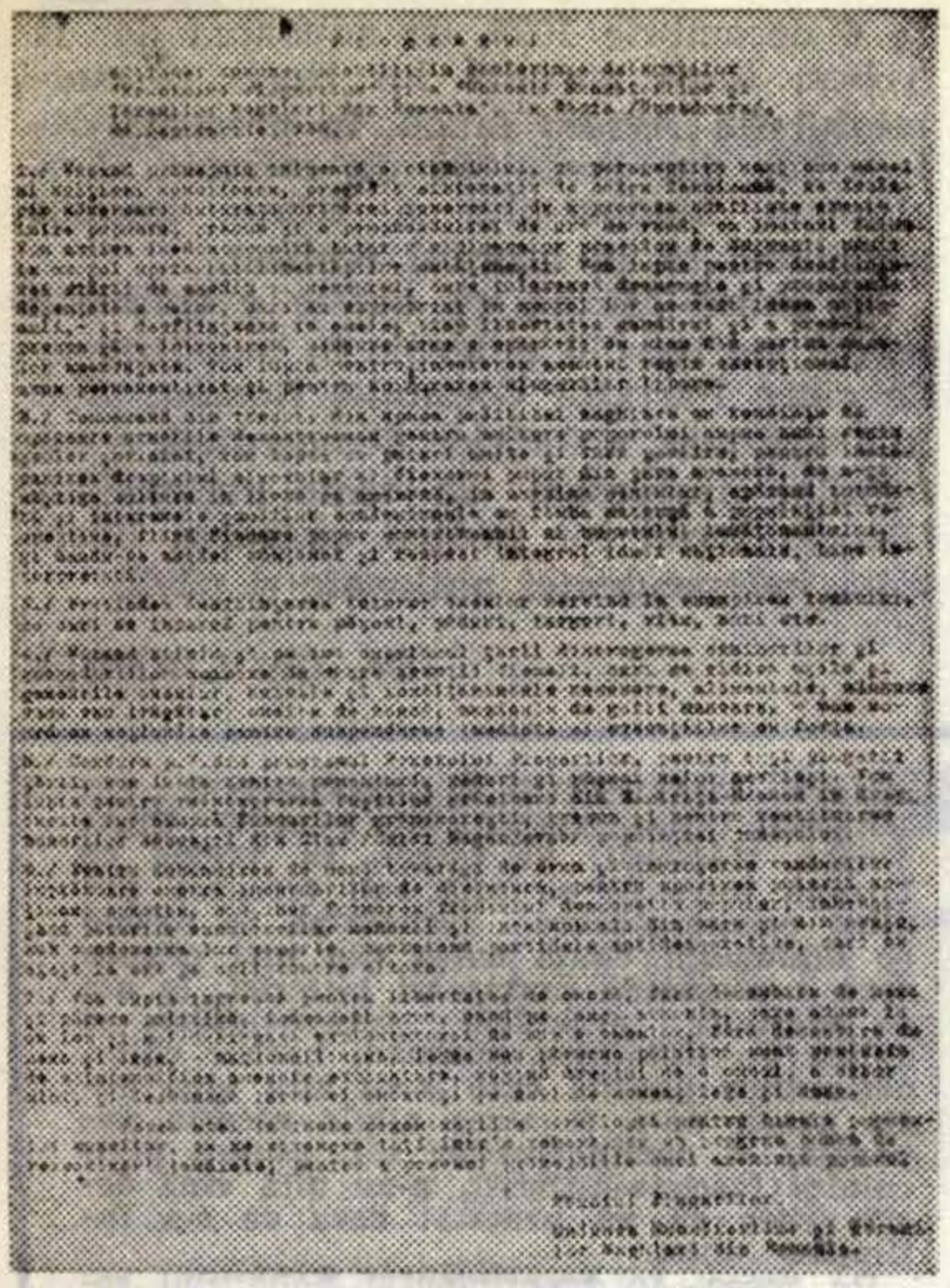

Programul de acțiune comună stabilit de către reprezentanții celor două organizații democratice

— Se poate spune, pe drept cuvint, că acordul de la Băcia a deschis perspective pentru ralierea pe o platformă comună antifascistă a unor noi partide, grupări și organizații democratice. Care au fost, pe această linie, cele mai importante consecințe ale semnării acordului ?

— Curînd după întîlnirea de la Băcia, la 3 noiembrie 1935, a avut loc o adunare populară comună în sala teatrului de la Deva, la care au participat delegații celor două organizații și ai muncitorimii din împrejurimi. Oratorii români și maghiari au vorbit în limba lor maternă, înțelegîndu-și însă bine năzuințele comune. Hotărîrea adunării a accentuat „scopul de a apăra libertățile democratice și a respinge agresiunile fascismului", dorința de a colabora cu toate forțele democratice.

În aceeași lună s-a încheiat un acord la București între Blocul democratic și

iar drept rezultat al reînființării regimului constituțional — alegeri libere".

În continuare se făcea apel la oamenii muncii de toate naționalitățile să se unească în lupta împotriva asupritorilor comuni. Documentul stipula, între altele, necesitatea organizării învățămîntului în limba naționalităților conlocuitoare, „dîndu-se astfel conținut și respect integral ideii naționale bine interpretate". „Vom lupta — spunea mai departe programul — pentru dreptul întregului popor din țara noastră de a-și însuși cultura în limba maternă, pe cheltuiala statului".

Tot în acord se preciza că „pentru dobîndirea de noi tovarăși de drum și îngroșarea rîndurilor luptătoare contra încercărilor de dictatură, pentru sporirea puterii acțiunii noastre, susținem formarea frontului democratic popular, îmbrățișînd păturile care muncesc cu brațul și creierul, la sate și orașe, sub conducerea noastră proprie, combătînd partidele care ne ațină la ură pe unii contra altora".

Documentul preciza în încheiere, în cel de-al 7-lea punct al său: „Libertatea de muncă, fără deosebire de neam și părere politică, fiind dreptul oricărui cetățean, să se afișeze pe steagul sub care luptăm împreună. Îndeosebi acum, cînd pe lîngă armonia, care adună la un loc și solidarizează exploatatorii de sus ai maselor fără deosebire de neam și lege, naționalitatea, legea sau părerea politică sînt pretexte de a intensifica această exploatare, răpind dreptul de a munci al celor mici și dezbinînd între ei chiar și pe aceia de aceeași lege și neam".

Vestea încheierii acordului de la Băcia a produs o profundă impresie asupra opiniei publice. Salutînd încheierea acestui acord ca un pas important pe calea realizării Frontului popular antifascist, Consiliul sindical din Tg. Mureș, de pildă, a adresat o scrisoare celor două organizații, în care arăta: „Împreună veți lupta cu mai mult succes pentru punctele stabilite în programul comun, care sînt atît dorințele românilor cît și ale ungurilor. Noi, consiliul sindical, în numele muncitorilor industriali din localitate, declarăm că sîntem cu totul de acord cu punctele stabilite".

Față de încheierea acordului de la Băcia, „act de o importanță covîrșitoare în drumul pentru realizarea frontului popular din România", P.C.R. a adresat în acele zile vibrante chemări maselor și organizațiilor lor democratice pentru a păși alături în rîndurile celor ce se situaseră pe platforma luptei antifasciste. „Acordul de la Băcia este un început — nota gazeta democratică „Valul" la 21 octombrie 1935. El trebuie să devină un exemplu în drumul de realizare definitivă a frontului popular, a cărui bază o formează proletariatul, care a dovedit în toate ocaziile lupta sa și dorința sa de solidaritate cu țărănimea..."

Partidul socialist condus de C. Popovici. Frontul plugarilor și Madosz-ul au salutat acest acord printr-o notă comună. Spre sfîrșitul lunii noiembrie a sosit la Deva delegația celor două organizații amintite, alcătuită, printre alții, din Petre Constantinescu-Iași, Athanase Joja, Scarlat Callimachi și C. Popovici. În consfătuirea ținută cu conducerea Frontului plugarilor s-a stabilit o platformă politică de luptă antifascistă. După consfătuire s-au ținut o serie de adunări populare, convocate de Frontul plugarilor, la care au luat cuvîntul și reprezentanții noilor organizații raliate. Acțiunea s-a terminat la 6 decembrie 1935, cu adunarea de la Țebea, lîngă gorunul lui Horia și mormîntul lui Avram Iancu, în prezența delegaților din peste 350 de comune. Conducerea Madosz-ului a trimis imediat adeziunea sa la acordul realizat.

Se poate afirma că aceste evenimente au dat un imbold puternic în mobilizarea, de către Partidul Comunist Român, aflat în ilegalitate, a forțelor democrației, a oamenilor progresiști de toate naționalitățile, în lupta lor pentru apărarea libertății, independenței naționale și păcii.

Dr. Gh. I. IONIȚĂ

Repudiem fascismul!

„Fascismul amenință existența și independența țării [...]

Noi, comuniștii, care ne iubim fierbinte poporul nostru, pentru a cărui pîine, pentru a cărui libertate, pentru a cărui cultură luptăm fără preget și pentru care știm să dăm jertfele cele mai grele, știm să înfruntăm temnița. Noi, comuniștii, știm să stăm în fruntea mișcării pentru apărarea neatîrnării poporului nostru."

(Manifest al C.C. al P.C.R., X. 1935)

★

„Democrați, uniți-vă pentru apărarea libertăților publice, pentru apărarea regimului democratic [...] Să fie arestați conducătorii acestor organizații fasciste în frunte cu Zelea Codreanu, asasin de rînd."

(Manifest al C.C. al P.C.R., 3.III.1937)

★

„Domnule ministru,

Contra fascismului care a izolat Germania, făcînd-o să fie disprețuită și urîtă de întreaga lume civilizată, prin șovinismul agresiv, teroarea organizată și înarmările uriașe, prevestitoare ale unui nou război mondial, s-a constituit la București un comitet antifascist care își propune să demaște primejdia, demagogia și minciunile fasciste și să crecze o mare mișcare de mase pentru a distruge acest flagel mondial."

(Scrisoarea Comitetului Național Antifascist din România către ministrul de interne, 29.IX.1933)

„Repudiem metodele dictatoriale ale fasciștilor, precum și tendințele lor războinice! Și vom căuta să dăm o înțelegere tuturor, pentru ce fascismul merge mînă în mînă cu războiul și pentru ce orice om care-și păstrează mintea întreagă în aceste timpuri de debandadă generală trebuie să răspundă hotărît contra primului, pentru a scăpa de al doilea flagel."

(„Cuvînt nou", an I, nr. 1, 25.VII.1934, Brașov)

„...Fascismul, care înseamnă dictatura capitalului monopolist, și perspectiva unui război mondial de distrugeri groaznice — sînt primejdiile care amenință nu numai muncitorimea lovită în interesele ei, ci întreaga omenire și civilizație cîștigată pînă acum".

(„Ecoul", an I, nr. 11, 14.X.1934)

„Ceea ce antifasciștii de pretutindeni au susținut de ani de zile, ceea ce oamenii de bună credință știau precis, s-a dovedit exact: FASCISMUL E GENERATOR DE RĂZBOI, FASCISMUL NU POATE TRĂI FĂRĂ RĂZBOI. Și totuși, în vreme ce Europa întreagă se află sub teroarea panicei premergătoare războiului, în vreme ce diplomații caută calea cea mai eficace spre a răspunde șantajului hitlerist, la noi se continuă procesele antifasciștilor, se aplică un tratament neuman, barbar chiar, deținuților politici care n-au altă vină decît aceea de-a fi atras zilnic atenția poporului și conducătorilor săi, asupra pericolului fascisto-hitlerist, n-au altă vină decît aceea că au precizat ceea ce s-a întîmplat acum.

De aceea, în asentimentul poporului român iubitor de PACE ȘI DREPTATE, noi cerem stingerea proceselor antifasciștilor pentru ca acum, în ceasul al 12-lea, poporul românesc să știe că ROMÂNIA ARE NEVOIE DE PACE, ROMÂNIA NU POATE ADĂPOSTI ÎNTRE GRANIȚELE SALE FASCISMUL REVIZIONIST ȘI PROVOCATOR DE RĂZBOI!"

(„Păreri", an III, nr. 6, 18/31.III. 1936)

„...Libertatea națională a poporului român, împotriva poftelor fasciste de care sîntem înconjurați aproape din toate părțile, nu poate fi garantată astăzi decît mergînd alături de forțele păcii, Franța și U.R.S.S. De aceea se impune încheierea alianței militare cu vecinii de la răsărit".

(„Valul", 21.X.1935)

Paris, 18.VIII.1934

„Legației regale a României

Comitetul mondial de luptă împotriva războiului și fascismului, în numele a zeci de milioane de aderenți ai săi, ridică un protest energic împotriva arestării aderenților la mișcarea antifascistă din România și împotriva agravării inumane a regimului deținuților politici, împotriva interzicerii primirii cărților și alimentelor din exterior, împotriva suprimării dreptului la corespondență și interzicerii de a ține legătura cu familiile lor, împotriva lipsei totale de asistență medicală, împotriva pedepselor disciplinare care agravează încă regimul «legal».

Comitetul mondial se angajează să mobilizeze opinia publică a tuturor țărilor, în vederea declanșării unei vaste campanii de solidaritate în favoarea deținuților antifasciști din România, pentru ca să li se aplice imediat un regim politic special și pentru ca să urmeze eliberarea lor totală".

COMITETUL MONDIAL DE LUPTĂ ÎMPOTRIVA RĂZBOIULUI IMPERIALIST ȘI A FASCISMULUI

Henri Barbusse

CONTRIBUȚII

PICTURA MEDIEVALĂ — MONUMENT DE CULTURĂ ROMÂNEASCĂ

MISTERUL UNOR FRESCE

ȘTEFAN ANDREESCU

Cei ce încearcă astăzi să se apropie și să înțeleagă unul sau altul din aspectele culturii evului mediu românesc, fie că este vorba de manifestări din domeniul scrisului, fie din cele ale arhitecturii, picturii, broderiei sau sculpturii, rămîn întotdeauna surprinși și impresionați de complexitatea fenomenelor care li se dezvăluie treptat. Acolo unde te aștepți mai puțin, în opere aparent dedicate exclusiv sentimentului religios, ies la lumină nu o dată implicații politice, sociale sau umanitare pregnante, cu totul specifice unui anumit moment din istoria societății românești. Iar mărturiile de acest fel, deosebit de expresive și interesante, se transformă imediat în prețioase repere pentru completarea imaginii ambianței spirituale proprii și a proceselor care au avut loc în mentalitatea poporului nostru de-a lungul întregii perioade feudale.

Un strălucit exemplu al posibilității ilustrării unui ideal laic, politic, în haină religioasă, îl constituie, fără îndoială, fenomenul picturii exterioare a bisericilor moldovenești, născut în vremea primei domnii a lui Petru Rareș (1527-1538). Semnificațiile militante antiotomane ale unor scene precum *Asediul Constantinopolului*, aflate la Moldovița și Humor, sau *Judecata de apoi*, pictură ce poate fi admirată la Voroneț, sînt în prezent binecunoscute și vădesc din plin perfecta stăpînire și mînuire de către meșterii români a tehnicii comunicării pe calea simbolului.

Din păcate, dacă frescele din nordul Moldovei s-au bucurat de atenția susținută atît a cercetătorilor români cît și a unor renumiți specialiști străini, nu tot același lucru s-a întîmplat cu vestigiile picturii din Țara Românească. Interesul deosebit arătat picturii moldovenești din veacul al XVI-lea își are originea în primul rînd în latura ei spectaculoasă, datorită suplimentării spațiului zugrăvit, a îmbrăcării cu fresce a exteriorului bisericilor. Ni se pare însă la fel de interesantă și sugestivă examinarea creației meșterilor zugravi din Țara Românească, care s-au mulțumit să utilizeze aproape totdeauna spațiul tradițional, cel interior, rezervat pictării bisericilor. Meritul lor este cu atît mai mare cu cît, în aceste limite și, pe de altă parte, constrînși să respecte canoanele unui program iconografic impus de autoritățile ecleziastice (consemnat în *erminiile* bizantine — manuale de pictură bisericească), au izbutit deseori să transfigureze plastic și o serie de idei profund laice, reflectînd realități contemporane lor și ctitorilor construcțiilor pe care le zugrăveau.

În paginile de față nu dorim să prezentăm generalități despre valoarea artistică și ideologică a picturii din Țara Românească sau Moldova, ci ne vom referi la trei ansambluri de fresce din secolul al XVI-lea din Țara Românească ; ele justifică aprecierea formulată

Giura logofătul și soția lui, Vilaia, ctitorii de la Stănești. Printre portretele de copii din acest tablou pictat în 1536 se află și cel al Mariei, mama fraților Buzești

mai sus și, în același timp, pot alcătui noi puncte de plecare în reconsiderarea largă a problemei originalității culturii medievale românești. De asemenea, subliniem că ne-am oprit anume la situații datînd din veacul al XVI-lea, deoarece în Țara Românească acest răstimp reprezintă prima epocă din care s-au păstrat, și pot fi deci cercetate direct, ansambluri de pictură mai numeroase.

Enigma de la Stănești

O tradiție cu adînci rădăcini în arta bizantină, preluată și continuată apoi atît în regiunile sud-dunărene cît și la noi, este aceea a reprezentării, printre scenele religioase pictate înăuntrul unei biserici, și a chipului întemeietorului construcției respective. Portretul ctitorului apare de multe ori însoțit de portretele membrilor familiei sale (soția și copiii), iar cîteodată și de ale altor rude. În orice caz, în această din urmă împrejurare, indiferent dacă portretele laice sînt grupate în naos sau în pronaos, locul de cinste — desemnat fie prin poziția centrală, fie prin apropierea mai mare de altar — este rezervat ctitorului. Iată însă că în mica biserică de la Stănești, aflată nu departe de Drăgășani, întîlnim o dispoziție a portretelor laice care se abate în mod evident de la regulă, constituind o situație de-a dreptul unică în pictura din Țara Românească în veacurile XIV-XVI.

Așa cum dovedește pisania zugrăvită în pronaos, deasupra trecerii către naos, ansamblul de fresce de la Stănești a fost isprăvit la 28 octombrie 1536. Tot potrivit acestei inscripții, ctitorii lăcașului și ai picturii au fost Giura logofătul și soția lui Vilaia. Portretele lor, împreună cu ale celor patru copii, se găsesc la capătul dinspre vest

al peretului nordic al pronaosului, chiar în fața uneia din cele două intrări în biserică (astăzi zidită). Calitatea de ctitori a logofătului Giura și a Vilaiei a fost subliniată în tabloul menționat și prin zugrăvirea unui așa-numit „model" sau „chivot" al bisericii de la Stănești, susținut pe mîini de cei doi.

În același colț al pronaosului, în imediata vecinătate a tabloului ctitoricesc, însă de astă dată pe peretele vestic — deci într-un loc mai puțin vizibil pentru cine pătrundea în biserică prin intrarea principală —, au fost pictate încă două personaje laice, Mogoș banul și fiul său, Mogoș spătarul. Cercetările au stabilit că este vorba de bunicul și, respectiv, tatăl jupînesei Vilaia, această legătură de rudenie motivînd îndeajuns prezența portretelor lor în biserică. În plus, pisania din 28 octombrie 1536, incomplet descifrată, pare să aducă mărturia că Mogoș banul și Mogoș spătarul au ctitorit și ei o biserică, poate de lemn, care a precedat construcția lui Giura logofătul.

O intervenție ulterioară în pictura de la Stănești, efectuată probabil la începutul secolului al XVII-lea, a adăugat la seria portretelor laice din pronaos chipurile lui Stroe Buzescu și al Simei stolniceasa. Portretele lor au fost executate peste stratul mai vechi de frescă, în dreptul mormîntului lui Stroe Buzescu, în colțul de sud-est al încăperii, pe peretele sudic. Existența mormîntului și a portretelor se explică lesne prin descendența directă, în linie maternă, a lui Stroe Buzescu, din Giura și Vilaia.

Astfel, toate portretele laice din pronaosul bisericii de la Stănești constituie o prezență firească, datorită calității personajelor înfățișate, aparținînd în mod sigur familiei întemeietorului bisericii. Lucrurile încep însă să devină mai puțin limpezi îndată ce pășim în naosul bisericii și privim zona din stînga intrării. Aici, pe peretele vestic al naosului, răsar în fața noastră încă două personaje laice — un bărbat și o femeie — zugrăvite în straie similare ctitorilor din 1536. Apariția acestor noi portrete pare din capul locului inexplicabilă. Într-adevăr, ce rost ar putea avea ele atîta vreme cît portretele întemeietorilor bisericii rămîn în pronaos, prin urmare într-o situație mai puțin privilegiată ? Totodată, îmbrăcămintea personajelor, coloritul, precum și alte detalii la care nu ne mai oprim, constituie dovezi că portretele din naos au o vechime egală cu a portretelor din grupul ctitoricesc, ceea ce înlătură eventuala presupunere a unui adaos tîrziu. Se vede clar că este vorba de o așezare intenționată, hotărîtă chiar de ctitori, dar al cărei înțeles nu a fost cunoscut pînă de curînd, întrucît inscripția ce preciza numele personajelor în discuție nu a putut fi complet descifrată.

În traducere, inscripția avea, în lectura mai veche, următorul conținut : *„Dumnezeule, miluiește pe robul tău [...] iure fost logofăt și jupineasa lui Dimitra"*. Elementele sigure oferite de acest text erau funcția bărbatului — „fost logofăt" — și numele soției lui : *Dimitra*. Încercarea noastră de identificare a portretelor din naosul bisericii de la Stănești a pornit tocmai de la caracterul excepțional al plasării lor în raport cu celelalte portrete din biserică, ținînd seama, în același timp, și de data executării întregului ansamblu, încheiat în octombrie 1536. Ne-am pus astfel întrebarea dacă nu cumva atît realizarea portretelor de care ne ocupăm cît și locul lor neobișnuit au vreo legătură cu un eveniment răsunător petrecut în viața politică a Țării Românești în preajma celei de-a doua jumătăți a anului 1536. Examinînd documentele și cronicile, am constatat că în prima parte a anului 1536 este consemnată dispariția dramatică a doi mari boieri ai Țării Românești : Toma banul din Pietroșani și Tudor logofătul din Drăgoiești. Amîndoi au pierit sub securea călăului, din porunca domnului Radu Paisie (1535-1545). Nu se cunosc motivele reale ale acestei execuții, dar esențial pentru noi este că atît funcția lui Tudor din Drăgoiești, cît și numele soției lui, știut din alte documente, coincid cu datele certe revelate de inscripția tabloului din naosul bisericii de la Stănești. Reluînd minuțios, la fața locului, lectura întregului text, am observat, nu fără surprindere că, deși șters, aproape ilizibil, numele bărbatului este sigur *Tudor*. O singură literă — „d" — este cu totul distrusă, însă ea poate fi lesne completată prin alăturarea și confruntarea celorlalte grupe de litere. Astfel, cercetarea tehnică a inscripției ne-a oferit un rezultat care a ieșit în întîmpinarea deducției anterioare, făcută pe cale istorică.

Tudor din Drăgoiești a fost mare logofăt, cu unele întreruperi, sub șase domni — Vladislav al III-lea, Radu Bă-

Portretele misterioase din naosul bisericii de la Stănești constituie mărturii ale unei drame politice din anul 1536

dica, Radu de la Afumați, Moise, Vlad Înecatul și Vlad Vintilă —, adică în intervalul 11 iulie 1523-27 decembrie 1533. Avînd o mare cultură și experiență în tipicul cancelariei, a fost ispravnicul a numeroase hrisoave domnești din această perioadă. După anul 1533 a continuat să apară consecvent, ca fost logofăt, în mai toate divanele lui Vlad Vintilă și în primele documente ale lui Radu Paisie, pînă în 4 ianuarie 1536. Un hrisov din 27 decembrie 1534 îl numește „Teodor cel bătrîn fost logofăt". Influența lui politică trebuie să fi fost excepțională și nu este lipsit de interes să amintim că stăpînea un domeniu de nu mai puțin de nouă sate. Tăierea lui Tudor din Drăgoiești a zguduit, desigur, profund marea boierime din Țara Românească. Portretele de la Stănești au fost deci executate sub impresia acestei morți tragice, locul lor neobișnuit, de mare cinste, simbolizînd protestul tăcut și adînca durere resimțită de ctitori în fața acțiunii domnului. De altfel, peste cîțiva ani, în 1539, Giura logofătul se va număra și el, alături de rudele apropiate ale celor uciși în 1536, între răsculații contra lui Radu Paisie, conduși de Șerban banul din Izvorani.

În pictura din veacul al XVI-lea din țările române, portretele din naosul bisericii de la Stănești rămîn singurul caz cunoscut de consemnare imediată a unui eveniment politic cu caracter atît de dramatic. Cum s-a văzut, simplul joc al așezării portretelor laice din interiorul bisericii a căpătat semnificația unui mesaj politic și, în același timp, uman, fără să mai fi fost nevoie de nici o inscripție cu caracter explicativ. Este încă o remarcabilă dovadă a originalelor și subtilelor procedee utilizate de artiștii medievali români, firește sub îndrumarea și cu acordul ctitorilor respectivi [1].

Portretele domnești ale Snagovului

O problemă tot atît de interesantă, dar cu mult mai greu de rezolvat, ridică frescele din biserica mănăstirii Snagov. Dacă numele întemeietorului din veacul al XIV-lea al mănăstirii nu se cunoaște [2], în schimb, datorită unei pisanii din 14 septembrie 1563, pictată pe peretele vestic al naosului bisericii, știm că actuala biserică de pe ostrovul Snagovului a fost zidită de Neagoe Basarab (1512-1521). Ulterior, către mijlocul secolului al XVI-lea, Mircea Ciobanul (1545-1559, cu întreruperi) a închis cu zidărie arcadele pronaosului, devenind astfel, la rîndul lui, ctitor al mănăstirii. Nu mult după aceea, în anul 1563, din voința lui Petru cel Tînăr voievod (1559-1568), fiul lui Mircea Ciobanul, a fost zugrăvit interiorul monumentului, iar inscripția men-

[1] După ce articolul de față fusese predat la tipar, cercetătoarea Carmen Dumitrescu de la Institutul de istoria artei din București ne-a semnalat că în 1873 Al. I. Odobescu a publicat o încercare de descifrare a inscripției portretelor din naosul de la Stănești — neutilizată pînă astăzi de specialiști — în care figurează numele **Tudor.** Astfel, întreaga noastră interpretare cu privire la identificarea și semnificația politică a portretelor capătă un temei în plus.

[2] Vezi „Magazin istoric", anul III (1969), nr. 10, p. 42-43.

ționată marchează sfîrșitul lucrărilor.

Pe peretele vestic al naosului bisericii de la Snagov, de o parte și de alta a pisaniei din 14 septembrie 1563, aflată deasupra trecerii către pronaos, pot fi văzute și astăzi portretele lui Neagoe Basarab cu fiul său Teodosie, ale lui Mircea Ciobanul, Petru cel Tînăr voievod, Radu și Mircea, frații săi mai mici, precum și cel al Doamnei Chiajna, mama lor. Cu alte cuvinte, este vorba de portretele tuturor ctitorilor din veacul al XVI-lea ai bisericii mănăstirii — Neagoe Basarab, Mircea Ciobanul și Petru cel Tînăr — și, în plus, de cele ale unor membri ai familiilor acestora.

Elementul nou, cu totul inedit, care apare în pictura de la Snagov îl constituie repetarea în ordine identică a celor șapte portrete domnești din naos pe peretele sudic al pronaosului bisericii. Care poate fi explicația realizării unei a doua serii de portrete reprezentînd aceleași personaje? Iată o enigmă care nu a preocupat niciodată pe cercetătorii artei medievale românești, deși toți cei care au descris și discutat picturile de la Snagov au consemnat existența celor două serii de portrete.

Analizînd cu grijă atît portretele din naos cît și pe cele din pronaos, am ajuns la concluzia că, în pofida unor repictări menite să împrospăteze culorile, amîndouă seriile datează din 1563, fiind executate o dată cu restul zugrăvelilor din biserică. Prin urmare, ipoteza pictării mai tîrzii a uneia din ele nu ni se pare întemeiată.

Prezența inscripției din 1563 între portretele din naos vădește faptul că acestea au caracterul tradițional de *portrete ctitoricești*. Pisania nu face decît să explice și să justifice din punct de vedere al dreptului ctitoricesc execuția portretelor personajelor amintite mai sus.

Cît despre cea de-a doua serie de portrete, tocmai așezarea lor pe peretele *sudic* al pronaosului ne-a sugerat calea pentru înțelegerea semnificației ce li s-a atribuit. Alegerea acestui loc a fost făcută, după părerea noastră, sub influența picturii din biserica mănăstirii Argeșului, în care majoritatea portretelor laice erau concentrate în jumătatea sudică a pronaosului.

Legătura dintre ansamblurile de fresce de la Snagov și Argeș nu poate fi pusă la îndoială, deoarece portretele lui Neagoe Basarab și ale fiului său Teodosie aflate la Snagov sînt copii evidente după cele de la Argeș. Inițiativa dublării tuturor portretelor laice din biserica de la Snagov, caz unic în pictura medievală românească, nu a luat însă naștere simplu, printr-o influență mecanică, ci a fost rezultatul preluării anumitor idei apărute în pictura de la Argeș. Rămîne să vedem care au fost aceste idei.

Portretele din pronaosul bisericii mănăstirii Argeșului au fost realizate, așa cum s-a arătat nu de mult, în trei etape[3]. În prima fază, care s-a încheiat la 18 septembrie 1526, sînt zugrăvite portretele lui Radu de la Afumați (1522-1529) — ctitorul picturii și ginerele lui Neagoe Basarab —, al soției sale Ruxandra, al lui Neagoe Basarab — întemeietorul mănăstirii —, al Doamnei Despina și ale celor șase copii ai lor, al familiei cneazului Lazăr al sîrbilor și, în sfîrșit, portretele voievozilor Nicolaie Alexandru, Mircea cel Bătrîn și Radu cel Mare.

În faza a doua, datînd din preajma mijlocului secolului al XVI-lea, în biserică au mai fost pictați Teodosie voievod, fiul lui Neagoe Basarab, Vladislav I cu soția sa Ana, Radu Paisie și fiul său Marcu, Vladislav al III-lea, Vlad Vintilă de la Slatina, Vlad Înecatul și, probabil, Vlad Țepeș. Astfel, în 1563, anul zugrăvirii bisericii de la Snagov, la Argeș existau peste douăzeci de portrete domnești. Ele constituiau, neîndoielnic, cea mai impresionantă galerie de portrete laice zugrăvită vreodată în Țara Românească. Un temei în plus care întărește afirmația anterioară cu privire la influența exercitată asupra picturii de la Snagov.

Ultimele portrete zugrăvite la Argeș, al lui Mircea Pretendentul (1509-1510) și ale lui Alexandru Mircea și fiului său Mihnea, au fost adăugate în anii domniei lui Alexandru Mircea, adică între 1568 și 1577.

Portretele din prima fază a picturii de la Argeș pot fi asociate, cum s-a arătat, evenimentului întemeierii mănăstirii și pictării bisericii (Neagoe Basarab și Radu de la Afumați împreună cu familiile lor). Ele atestă totodată apelul la rezistență antiotomană pe care Neagoe Basarab îl adresa contemporanilor săi (portretul cneazului Lazăr — un erou al ortodoxiei căzut în lupta de la Cosovo în 1389 — a avut, desigur, această semnificație), precum și dorința de a evoca domnii care au întemeiat și susținut în mod deosebit instituția Mitropoliei Țării Românești, al cărei sediu a ființat o vreme chiar pe locul unde a fost zidită în 1517 mănăstirea Argeșului (Nicolaie Alexandru, Mircea cel Bătrîn și Radu cel Mare).

În schimb însă, interpretările date pînă în prezent executării numeroaselor portrete din fazele a doua și a treia

---

[3] Frescele de la Argeș au fost distruse în bună măsură și înlocuite cu o pictură nouă în cursul ultimei restaurări, de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Ceea ce a mai rămas din ele a fost transportat la București și se află astăzi la Muzeul de artă al R.S.R.

ale picturii de la Argeș nu au limpezit suficient rostul lor. Ceea ce impresionează din primul moment este chiar numărul remarcabil de mare de portrete adăugate, această observație ducînd la opinia că s-a încercat ilustrarea unei idei de o deosebită însemnătate pentru atmosfera epocii.

Apoi atrage atenția însăși existența a două portrete ale lui Teodosie voievod, fiul lui Neagoe Basarab, întîiul zugrăvit în prima fază (1526), în tabloul ctitoricesc al familiei lui Neagoe Basarab, iar al doilea în faza următoare, adică la aproximativ un sfert de secol după cel dintîi. De ce a fost nevoie de un al doilea portret al lui Teodosie voievod? Explicația este, credem, simplă: Teodosie, în toamna anului 1521, după moartea tatălui său, a ocupat un scurt răstimp tronul Țării Românești. Deci, spre deosebire de primul portret, care-l înfățișa numai în calitate de fiu al ctitorului, în faza a doua a picturii de la Argeș a fost zugrăvit separat, ca *domn al Țării Românești*.

Pe de altă parte, reluînd lectura numelor tuturor personajelor pictate în fazele a doua și a treia, se observă cu ușurință că este vorba exclusiv tot de domni ai Țării Românești, majoritatea din prima jumătate a secolului al XVI-lea. Așadar, după părerea noastră, inițiativa fazei a doua a picturii din biserica mănăstirii Argeșului trebuie tălmăcită ca o încercare de a întocmi, pe pereții celui mai cunoscut și prestigios monument din țară, o adevărată *cronică pictată a domnilor Țării Românești*. Acțiunea aceasta a fost probabil hotărîtă sau, în orice caz, aprobată de curtea domnească. Așa se face că, între 1568 și 1577, voievodul Alexandru Mircea a pus și el să-i fie zugrăvit portretul, împreună cu cel al fiului și părintelui său.

Poate părea însă de mirare faptul că, pentru intervalul 1545-1568, în galeria de la Argeș nu figurează nici un chip de domn. Or, în acest răstimp, cele mai însemnate domnii ca întindere au fost ale lui Mircea Ciobanul și Petru cel Tînăr. Unde sînt portretele lor? *Credem că ele se află la Snagov, și anume pe peretele sudic al pronaosului bisericii*. Se lămurește astfel dintr-o dată rostul repetării portretelor domnești din biserica de la Snagov. Dacă în naos au fost zugrăviți *ctitorii*, pe peretele sudic al pronaosului portretele acelorași personaje compun un *tablou dinastic*. Acest termen ne pare cel mai potrivit pentru caracterizarea situației noi care apare în pictura de la Snagov. Prin zugrăvirea în locuri diferite a unor personaje domnești identice, la Snagov s-a făcut pentru prima oară în arta medievală românească distincția netă între portretul ctitoricesc tradițional și un nou tip de portret — portretul dinastic. Tabloul de pe peretele sudic al pronaosului de la Snagov reprezintă deci incontestabil o modalitate artistică necunoscută pînă la data executării lui, un produs cu totul original al ambianței spirituale din Țara Românească în preajma mijlocului veacului al XVI-lea. Menționăm că la Argeș, în cadrul cronicii pictate, fuseseră incluse și portretele existente anterior, încă din 1526 (Neagoe Basarab, Radu de la Afumați etc.), care aveau semnificații deosebite, ceea ce confirmă că abia la Snagov portretul dinastic a devenit o realitate artistică independentă.

Este poate locul să insistăm asupra afirmației anterioare, în legătură cu ideea care a fost probabil ilustrată atît prin alcătuirea cronicii pictate de la Argeș cît și prin tabloul dinastic de la Snagov. Dacă epoca lui Neagoe Basarab și Radu de la Afumați (1512-1529) se caracterizează printr-un viguros efort politic și militar antiotoman, care tinde la un moment dat să constituie nucleul unei ofensive pentru eliberarea popoarelor sud-dunărene subjugate, perioada următoare este mai mult defensivă. Condițiile externe sînt sensibil schimbate, riscurile participării la o coaliție creștină fiind extrem de mari. De aceea, domnii care s-au succedat în scaunul Țării Românești au înțeles să ducă o politică de echilibru, menită în primul rînd să păstreze ființa statului. Dar existența statului feudal era, cum se știe, personificată de însăși persoana voievodului, ceea ce vădește, credem, că suita de portrete de la Argeș și Snagov sublinia în mod simbolic tocmai această idee: continuitatea politică a statului dintre Carpați și Dunăre. În plus, tabloului de la Snagov i s-a conferit și un pronunțat caracter de familie, deoarece, pe lîngă Mircea Ciobanul, Petru cel Tînăr și Doamna Chiajna, în el au fost zugrăviți și frații lui Petru cel Tînăr, Radu și Mircea. Aceste prezențe dovedesc, fără îndoială, voința fermă a Doamnei Chiajna de a menține tronul în mîna membrilor familiei ei.

Pecetea lui Petru Cercel

Să pătrundem cîteva clipe și în biserica mănăstirii Căluiul, o altă ctitorie de familie a fraților Buzești, pictată în anul 1594 de Mina zugravul. Aici, în naos, în fața privirilor noastre se înfățișează portretele fiilor lui Pătrașcu cel Bun, Mihai Viteazul și Petru Cercel.

Portretul ultimului prezintă unele ciudăţenii, care, deşi au atras de mai multă vreme luarea-aminte, de-abia de curînd au putut fi lămurite. Astfel, sub mîna dreaptă a lui Petru Cercel figurează un mic dreptunghi de hîrtie sau pergament, pe care apare o pecete. Două degete de la mîna stîngă a voievodului ţin pecetea, parcă spre a îndrepta şi fixa atenţia privitorilor asupra ei. Ca o completare a acestei reprezentări, un text la fel de enigmatic însoţeşte portretul lui Petru Cercel : „Io Petru voievod, fiul marelui şi prea binecinstitorului de Dumnezeu Io Petraşcu voievod. Nu vărsaţi peste ţară sînge nevinovat, dar judecaţi după dreptate şi fiţi miloşi, cum a fost Domnul Dumnezeu milostiv faţă de noi, şi acum este faţă de voi".

Aşa după cum s-a arătat de către cercetătorul Pavel Chihaia, care a elucidat problema ridicată de portretul lui Petru Cercel, inscripţia consemnează şi atribuie voievodului o recomandaţie cu caracter testamentar slujind interesele fraţilor Radu, Preda şi Stroe Buzescu. În cuvintele : „Nu vărsaţi peste ţară sînge nevinovat" sînt evocate persecuţiile şi pribegia îndurate de familia lor în timpul domniilor lui Mircea Ciobanul şi Alexandru Mircea. Prin urmare, semnificaţia inscripţiei şi a peceţii de pe portretul lui Petru Cercel priveşte în realitate numai destinul Buzeştilor şi nu persoana voievodului, care, desigur, nu a rostit niciodată vorbele amintite. Cu ajutorul portretului unui domn care le-a fost favorabil, Buzeştii solicitau protecţie şi milă de la urmaşii lui în scaun.

Pe de altă parte, aşa cum s-a observat, textul inscripţiei a fost inspirat ctitorilor de la Căluiul de *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*. Într-adevăr, în partea întîia a *Învăţăturilor* există un pasaj, în care Neagoe spune fiului său : „Şi să nu omori pre nimenea făr' de judecată dreaptă şi făr' de ispovedanie, ca să nu fi şi tu junghiat fără de milă ca noatenii şi ca mieii. Că sîngele omului nu iastă ca sîngele vitelor, sau ca al altor fieri, ci iaste într-alt chip..." Apropierea este atît de evidentă încît nu mai are nevoie de comentarii.

Cît despre pecetea zugrăvită în mîna voievodului, ea apare legată tot de textul *Învăţăturilor*, al căror penultim capitol poartă titlul : „Vorba a lui Io Neagoe voievod către fie-său Teodosie voievod şi către alţi domni, carii vor fi în urma lui biruitori ţării acestiia.

O curioasă reprezentare a lui Petru Cercel la mănăstirea Căluiu

Pentru pecetluirea cărţii aceştiia, că aceste cuvinte sîntu în loc de peceţ cărţii aceştiia (Slova 25)" *. Astfel, sub influenţa vestitei scrieri a lui Neagoe Basarab, printr-o frumoasă metaforă, inscripţia de lîngă chipul lui Petru Cercel este indicată ca fiind voinţa din urmă, supremă, a domnului, „pecetea" care va trebui recunoscută şi respectată de succesorii săi. Aceştia vor rămîne în veşnicie doar prin „lucrurile cele bune ce vor fi făcut în viaţa lor" — cum se spune în penultimul capitol al *Învăţăturilor* —, iar nu vărsînd „peste ţară sîngele nevinovat" (desigur, al boierilor).

Portretul lui Petru Cercel din biserica mănăstirii Căluiul constituie prima dovadă cunoscută pe care pictura o aduce în sprijinul autenticităţii *Învăţăturilor* lui Neagoe Basarab, problemă atît de îndelung discutată în lumea specialiştilor. Totodată el vădeşte din plin faima de care această scriere s-a bucurat între feudalii din Ţara Românească la sfîrşitul secolului al XVI-lea.

* Sublinierea autorului.

Asa vă place istoria

DE CE AU ÎNVINS DORIENII?

JOSEPH ALSOP
publicist american

Ziarist și comentator de politică externă, Joseph Alsop s-a născut la Avon (statul Connecticut) în 1910. După ce a absolvit Universitatea Harvard, și-a început cariera jurnalistică la New York Herald Tribune. *În ajunul celui de-al doilea război mondial, s-a înrolat întîi în marină, apoi în aviație și, în 1941, a căzut prizonier în mîinile japonezilor, fiind internat într-o închisoare din Hong-Kong. Un an mai tîrziu a fost eliberat în cadrul unui schimb de prizonieri și și-a reluat activitatea în aviație.*

Din 1946 a devenit, împreună cu fratele său, Stewart Alsop, titularul unei rubrici de politică internațională, publicate cu regularitate de peste 500 de cotidiane de pe cuprinsul S.U.A. Din 1958 a rămas unicul semnatar al rubricii.

Joseph Alsop a scris — singur sau în colaborare — cîteva lucrări, printre care Oamenii din jurul Președintelui *(1938) și* Meseria de reporter *(1958). Sînt volume care, după cum arată și titlurile lor, au o legătură nemijlocită cu gazetăria. Dar Alsop a abordat și domeniul istoriei, asemenea multor confrați ai săi. Spre deosebire de aceștia, care s-au oprit cu precădere asupra epocii contemporane, el s-a aventurat pe tărîmul mai rebarbativ al antichității elene, rezervat îndeobște specialiștilor. A făcut-o nu numai cu talent și pasiune, ci și cu competența dobîndită de pe urma unei documentări scrupuloase și a numeroaselor discuții purtate cu cercetători care sînt autorități necontestate în acest domeniu.*

Printre cei consultați de Alsop se numără și Sir Maurice Bowra, unul dintre cei mai reputați istorici ai Marii Britanii. El este de altfel semnatarul introducerii publicate în chip de prefață la volumul lui Joseph Alsop — Pămîntul tăcut — introducere pe care o oferim spre lectură cititorilor noștri. De ce? Pentru că se referă la „intermediarii" dintre savanți și marele public, la „interpreții" care traduc în termeni laici limbajul dificil al cărturarilor. Or, tocmai asemenea rol — de intermediar sau interpret — și l-a propus și revista noastră.

Pasajul pe care l-am ales din lucrarea lui Alsop se ocupă de invazia dorienilor — originari din Peloponez și insulele Sporade — în Creta. Această insulă este leagănul unor vechi civilizații*[1]*, a căror cronologie, sumar schițată, ar fi următoarea :*

Mileniul al IV-lea î.e.n. *Pe teritoriul Cretei, ca și în Grecia continentală se manifestă prezența unei culturi neolitice.*

2300-2500 î.e.n. *Metalul începe să înlocuiască piatra, poate prin intermediul unei populații emigrate din Asia Mică.*

2500-2000 î.e.n. *În Creta se pun bazele marii structuri a civilizației minoice (de la numele regelui semilegendar Minos) ; giuvaeruri de aur și vase din piatră fin lucrate dovedesc o tehnologie avansată. Primele populații care vorbesc elina invadează Grecia.*

2000-1900 î.e.n. *Perioada probabilă a constituirii celor 3 regate principale de pe insulă.*

1900-1800 î.e.n. *Secolul primelor mari palate, construite aproape simultan la Cnossos, Phaistos și Mallia. Perioada primitivă a societății miceniene în Grecia.*

1800-1700 î.e.n. *O catastrofă neidentificată distruge primele palate. În Grecia, populația sporește și devine mai prosperă.*

---

* Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

[1] Vezi și *Oamenii epocii minoice* în „Magazin istoric" nr. 6/1967.

Istoria este o treabă prea serioasă pentru a fi lăsată exclusiv pe seama istoricilor de profesie. Ai lor este, bineînțeles, drumul greu ce duce spre descifrarea trecutului și fără ei știința istorică n-ar exista. Ei se străduiesc să dezlege tainele misterioaselor vestigii descoperite, să stabilească înlănțuirea faptelor, să distingă falsele teorii de cele juste și să asigure o bază solidă de cunoștințe multitudinii de scrieri istorice. Ei sînt însă stînjeniți de însăși condiția lor de istorici. Sînt nevoiți să fie circumspecți și precauți, iau cu greu decizii definitive. Recurg prea ades la controverse temporar irezolvabile, pe care nu se îndură să le curme și dincolo de care nu mai reușesc să privească. Li se mai aduce învinuirea că nu vorbesc decît pe înțelesul specialiștilor, folosind un limbaj greu accesibil oamenilor neavizați. Acestea sînt motivele pentru care au nevoie de interpreți, dacă vor ca lucrările lor să aibă ecou și dincolo de cercul inițiaților. Cei mai buni interpreți sînt cei al căror interes nu se limitează la un singur domeniu, ci cuprinde cît mai multe. Asemenea mijlocitori pot amplifica, ilustra și evalua ceea ce primesc de la cercetători. Fără ei, masa oamenilor de cultură nu și-ar putea împlini dorința firească de a cunoaște trecutul. Cum a învăța înseamnă o specializare din ce în ce mai accentuată, necesitatea unei interpretări a cunoștințelor la un înalt nivel, popular în sensul bun al cuvîntului, devine o actualitate stringentă.

Cu un curaj admirabil, Joseph Alsop s-a hotărît să scrie o carte cu un subiect dificil și foarte disputat care cere temeinice informații filologice, arheologice și mai ales istorice. Cunoașterea Greciei miceniene, a cărei existență nu a fost bănuită pînă cînd Heinrich Schliemann a făcut, la Micene, în 1874-1876, monumentalele sale excavații, a intrat într-o fază nouă, o dată cu descoperirea palatului lui Nestor, din Pilos (1939). După ce Mihail Ventris a descifrat textele de pe tăblițele de lut aflate aici și a dovedit că limba lor este o formă de greacă arhaică, multe semne de întrebare au fost rezolvate ; au apărut, în schimb, altele care cer răspuns. Dl. Alsop a simțit nevoia să înțeleagă pe deplin acest capitol din istoria omenirii. Și cum cel mai bun mijloc — poate singurul în aceste împrejurări — este de a scrie, dl. Alsop a scos o carte. Această lucrare este o redare directă a unei vizite făcute la Pilos, împreună cu descoperitorul acestei lumi pierdute, profesorul C. W. Blegen.

Cercetătorii de profesie sînt de obicei timizi în a-și da în vileag inspirațiile și rodul meditațiilor. Cartea d-lui Alsop fiind un document personal, reține de la început atenția cititorului ; cu atît mai mult cu cît nu a fost scrisă într-un stil științific, distant și impersonal. Este, de fapt, povestea unei pasiuni ce nu poate fi domolită pînă cînd cel în sufletul căruia clocotește, nu află tot ce se poate ști despre obiectul dragostei sale. Dar este în același timp și povestea unui document științific de mare valoare, creat de un mare învățat. Eroul cărții este profesorul Blegen, modest și dezinteresat, al cărui spirit judicios și înțelept, dar totuși imaginativ, a impregnat paginile ei.

J. Alsop pretinde că este doar „un reporter politic", dar speră că experiența lui îl va ajuta să înțeleagă lumea străveche a Greciei eroice. Și are dreptate. Comparația și analogia sînt uneori instrumente nedemne de încredere : vrînd să dovedească prea multe, sfîrșesc de multe ori prin a nu dovedi nimic. Dar, mînuite cu pricepere, ele pot fi deosebit de folositoare, explicînd cum evenimente greu de înțeles, împrejurări stranii și aparent unice, au paralele în alte timpuri și circumstanțe. Analogiile dau unor momente îndepărtate un aspect de actualitate și ajută la înțelegerea lor, apropiindu-le de ceea ce avem în prezent în minte. J. Alsop face în mod admirabil uz de experiența sa ca reporter politic, dovedindu-se totodată un istoric erudit și un bun cunoscător al trecutului și prezentului. El examinează noile descoperiri miceniene cu o minte limpede, sugerînd soluții proprii, demne de cea mai mare atenție. Lipsit de prejudecățile unor cercetători profesioniști, nu se teme să permită imaginației sale să prelucreze nestingherit materialul cules. Ceea ce se întîmplă mai ales cînd se ocupă de probleme controversate, față de care cercetătorii au luat poziții situîndu-se cu încăpățînare în tabere adverse. El se avîntă în cîmpul lor de bătaie și de multe ori intervenția sa este binevenită.

Prăbușirea civilizației miceniene a însemnat o catastrofă de proporții uriașe, care a cerut poporului grec vreo 500 de ani pentru a se reface. Ruinele arse ale cetății Pilos și ale altor orașe dovedesc în mod evident cît de rapidă și completă a fost distrugerea.

J. Alsop are importante comentarii de făcut în legătură cu aceste lucruri, fiind pe deplin conștient de faptul că teoriile sale nu sînt definitive. El a fost atît de pasionat de ceea ce s-a găsit, încît a simțit nevoia să se asocieze altor cercetători, pentru a-și aduce propria contribuție în acest domeniu în care amatorii au jucat un rol eminent : Schliemann a fost un negustor retras din afaceri, mînat de dorința de a dovedi că Homer a spus adevărul, iar Mihail Ventris a fost un arhitect talentat, preocupat în timpul liber de descifrarea inscripțiilor miceniene. Alsop nu trebuie să fie timid, aventurîndu-se într-un domeniu în care cercetători amatori au pătruns cu un succes triumfal. Alsop a consultat cele mai competente autorități, a vizitat locurile mai importante, a meditat încercînd să-și imagineze ceea ce s-a întîmplat.

In cartea sa, cei lipsiți de cunoștințele specialiștilor vor găsi un ghid plin de viață, care îi va ajuta să pătrundă în intimitatea unei lumi dispărute. Nici profesioniștii n-ar trebui s-o ignore, considerînd-o sub nivelul lor.

SIR MAURICE BOWRA

1700-1600 î.e.n. *La Micene se construiesc primele două cercuri funerare.*

1600-1500 î.e.n. *A doua perioadă a palatelor, construite după metode noi și într-un stil diferit. Dar o catastrofă de natură vulcanică le distruge. Micene și alte centre din Grecia se bucură de o înflorire tot mai mare.*

1500-1400 î.e.n. *Palatul de la Cnossos e reconstruit.*

1400-1300 î.e.n. *După unii cercetători palatul de la Cnossos e distrus din nou. Are loc un proces de elenizare a populației, care va continua și în secolul următor. Se înalță primele ziduri de la Micene, care inaugurează o epocă de importante construcții. Neleus își construiește un palat la Pilos.*

1300-1200 î.e.n. *Secolul marilor construcții în Grecia continentală. Începe războiul cu Troia. La sfîrșitul perioadei are loc invazia dorienilor și distrugerea palatului din Pilos.*

1200-1100 î.e.n. *Dorienii invadează Creta. După părerea unor istorici, acum s-ar produce distrugerea palatului de la Cnossos. Civilizația miceniană a Greciei e nimicită. Micene e asediată și incendiată. Mulți greci își găsesc refugiul în Asia Mică.*

Întoarcerea heraclizilor

De ce a fost distrusă cetatea Pilos ? Cine a jefuit și apoi a ars palatul lui Nestor ? Ce a determinat sfîrșitul perioadei miceniene din Grecia și distrugerea pînă în temelii a așezărilor importante din acea epocă ? Profesorul Blegen și-a făcut de mult cunoscută părerea sa în această problemă. În raportul din 1939 asupra săpăturilor din Pilos, în care arăta lumii cercetătorilor că îndelung căutatul palat al lui Nestor fusese în sfîrșit găsit, el a adăugat : „invazia dorienilor, oricare i-ar fi locul de plecare și modul de desfășurare, a lăsat o rană adîncă, ca o cicatrice despicînd panorama arheologică a Greciei antice".

Sugerînd că distrugătorii cetății Pilos ar fi fost invadatorii dorieni, Blegen călca pe urmele grecilor din perioada clasică. Conform imaginii acestora despre trecutul lor, triburile grecești au venit în Grecia în două valuri principale : primul i-a adus pe acheeni, creatorii civilizației descrise în epica homerică ; după Tucidide, cel de-al doilea val a pătruns în peninsulă abia la optzeci de ani după căderea Troiei, cînd toți eroii lui Homer erau de multă vreme morți și îngropați. Acești invadatori erau dorienii, despre care se afirmă că erau mult mai cruzi și mai primitivi decît acheenii, dar care foloseau arme de fier în locul celor de bronz. Ei au distrus toate regatele epocii de bronz, cu excepția Atenei — ai cărei locuitori se mîndreau cu faptul că Acropole nu a fost niciodată cucerită — și s-au răspîndit în întregul Peloponez (lăsînd neocupată doar regiunea nefertilă a Arcadiei), în Rhodos și Creta. Unul din rezultatele invaziei a fost preponderența pe care dialectul doric a căpătat-o în regiunile cucerite. O altă urmare a fost migrarea, sau mai bine spus, fuga grecilor din vechea seminție, spre țărmurile Asiei Mici.

O dată cu această imagine tradițională asupra istoriei lor, grecii perioadei clasice, numind invazia dorienilor „reîntoarcerea heraclizilor", au făcut cercetătorilor moderni un dar : le-au oferit o problemă pe care s-o comenteze decadă după decadă.

O problemă disputată

Principalii heraclizi ai anilor clasici au fost descendenții regilor din Sparta dorică. Nu s-ar fi iscat nici o polemică dacă formularea ar fi fost „venirea heraclizilor". Unii cercetători consideră că aceasta și este în realitate sensul denumirii tradiționale, deoarece cuvîntul „cathodos" — reîntoarcere — poate să însemne și „a descinde", în greaca mai veche. Totuși s-a generalizat traducerea acestui cuvînt prin „revenirea". Dar de ce i s-a spus acestei îngrozitoare invazii destructive „o revenire" ? Cine se reîntorcea, la ce și de unde ?

În parte și datorită acestor întrebări sîcîitoare a fost pusă în discuție o altă teorie despre sfîrșitul Greciei miceniene. Dacă teoria profesorului Blegen este corectă, acheenii lui Homer nu erau decît clasele dominante — posesoare de arme din bronz — ale unor triburi grecești amestecate, ce cuprindeau și un număr destul de mare de oameni simpli de origine dorică. Îndelungatul asediu al Troiei i-a ținut pe cei mai mulți dintre luptătorii clasei avute departe de Grecia, ceea ce a dus la tulburări politice și la o oarecare slăbire a autorității nobililor micenieni. Înfricoșătoarea poveste a asasinării lui Agamemnon de către Clitemnestra și Aegistus, ca și răzbunarea sîngeroasă a lui Oreste și Electra, pot fi interpretate în această lumină. Promotorii noii teorii sugerează, în continuare, că primii ocupanți de limbă greacă ai Greciei ar fi lăsat în urmă, la marginea peninsulei, triburi mărunte și mai sărace, cu familii conducătoare de pură rasă dorică. Aceștia, remarcînd slăbiciunea acheenilor, ar fi început să se miște spre sud, făcînd totodată apel și la dorienii oprimați ai regatului micenian. În felul acesta, invazia dorienilor din afară ar putea fi considerată ca o „întoarcere" în statele dorice ale Greciei de mai tîrziu. Pentru că în aceste state nobilii acheeni exilați erau masacrați, ar fi fost prezentați ca *agresori*, în timp ce preluarea puterii de către șefi de viță dorică ar fi fost prezentată ca o restaurare a legalității.

Dar adepții noii teorii consideră mișcarea către sud a triburilor din exterior de natură secundară, socotind că prăbușirea regatului micenian a fost cauzată, în principal, de frămîntările sociale care au urmat îndelungatului asediu al Troiei.

Înaintea călătoriei mele la Pilos, am auzit despre noua teorie de la eminentul director al departamentului arheologic al guvernului grec, regretatul dr. Iani Papadimitriu. Mi-am imaginat vag palatul lui Nestor arzînd ca o torță, incendiat de către cei oprimați, scoși din răbdări din pricina birurilor excesive ale regelui și ale nobililor săi. L-am întrebat apoi pe Blegen dacă și-a schimbat părerea inițială. Am descoperit însă că punctul său de vedere rămăsese același. El punea un accent deosebit pe convingerea că, mai toate palatele și cetățile din epoca bronzului au fost distruse aproape în același timp. „Aș putea atribui — a spus profesorul Blegen — un asemenea efect unei singure revolte sociale, de la Micene, de pildă, sau chiar celor două revolte sociale, izbucnite la Micene și Tirint, care sînt atît de apropiate. Dar nu mi se pare logică presupunerea că *toate* regatele epocii bronzului, cu excepția Atenei, ar fi putut fi distruse de revoltele care

au izbucnit aproape simultan de la un capăt al Greciei la celălalt. Mai mult, filologii care au lucrat la tăbliţele noastre din Pilos cred că au găsit dovezi ale unei pregătiri pentru o invazie".

Sînt puţine şanse ca părerea prof. Blegen să fie confirmată în mod absolut. Dacă, de pildă, în anii ce vor veni, se vor găsi primitivele sate şi forturi de unde au plecat dorienii, nimeni nu va putea fi sigur că ele reprezintă într-adevăr bazele lor de pornire. Pînă în prezent nu a fost găsit nimic despre care s-ar putea spune cu deplină încredere că este „ceva doric".

Poate, printr-un miracol, acest lucru va fi cîndva posibil. Să ne imaginăm bunăoară un războinic dintr-un trib doric aruncîndu-şi sabia sau pumnalul de fier în timp ce jefuia un palat micenian şi uitîndu-şi arma în graba de a părăsi palatul înainte de incendierea lui. Astfel poate fi explicată descoperirea unei arme de fier în cenuşa unui celebru lăcaş de cultură a perioadei miceniene de bronz. Descoperind o armă similară într-o regiune — în care s-au găsit urme ale unei culturi aproximativ contemporane — s-ar putea deduce că acesta a constituit unul din locurile de pornire ale invadatorilor. Dar în lipsa unei asemenea secvenţe de descoperiri, singura soluţie este de a lua drept bună cea mai logică teorie care ne stă la îndemînă. Eu mi-o însuşesc pe cea a profesorului Blegen. Pentru a nu repeta într-una „dacă această afirmaţie este corectă" sau „presupunînd că invadatorii au fost într-adevăr dorieni", etc., voi considera paginile premergătoare ca un avertisment adresat cititorului că avem de-a face cu o problemă disputată. Şi voi continua, plecînd de la această premisă, spunînd că dorienii au fost acei invadatori care au lăsat „cicatricea care desfigurează panorama arheologică a Greciei antice". În această lumină, poziţia geografică a cetăţii Pilos capătă un interes deosebit, oraşul fiind cel mai apropiat de aşezările populaţiilor primitive din nord-vest.

Un metal disprețuit: fierul

Dacă invadatorii dorieni au venit pe mare, Pilos a fost primul centru micenian mai important pe care l-au atacat, ceea ce concordă cu data relativ timpurie — 1200 î.e.n. — la care profesorul Blegen presupune că a fost distrus palatul lui Nestor. Şi faptul că regii de aici strîngeau averi importante prin exportul de produse de

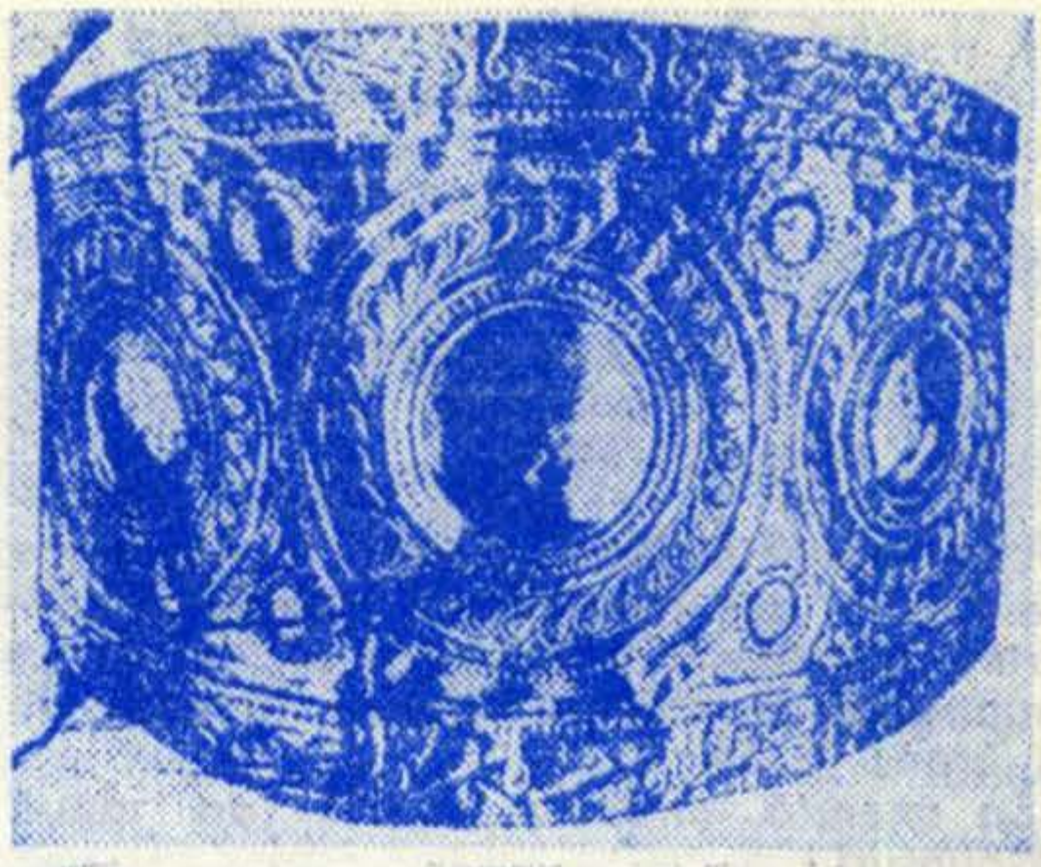

Mostră de artă miceniană (diademă de aur care a constituit podoaba unei femei)

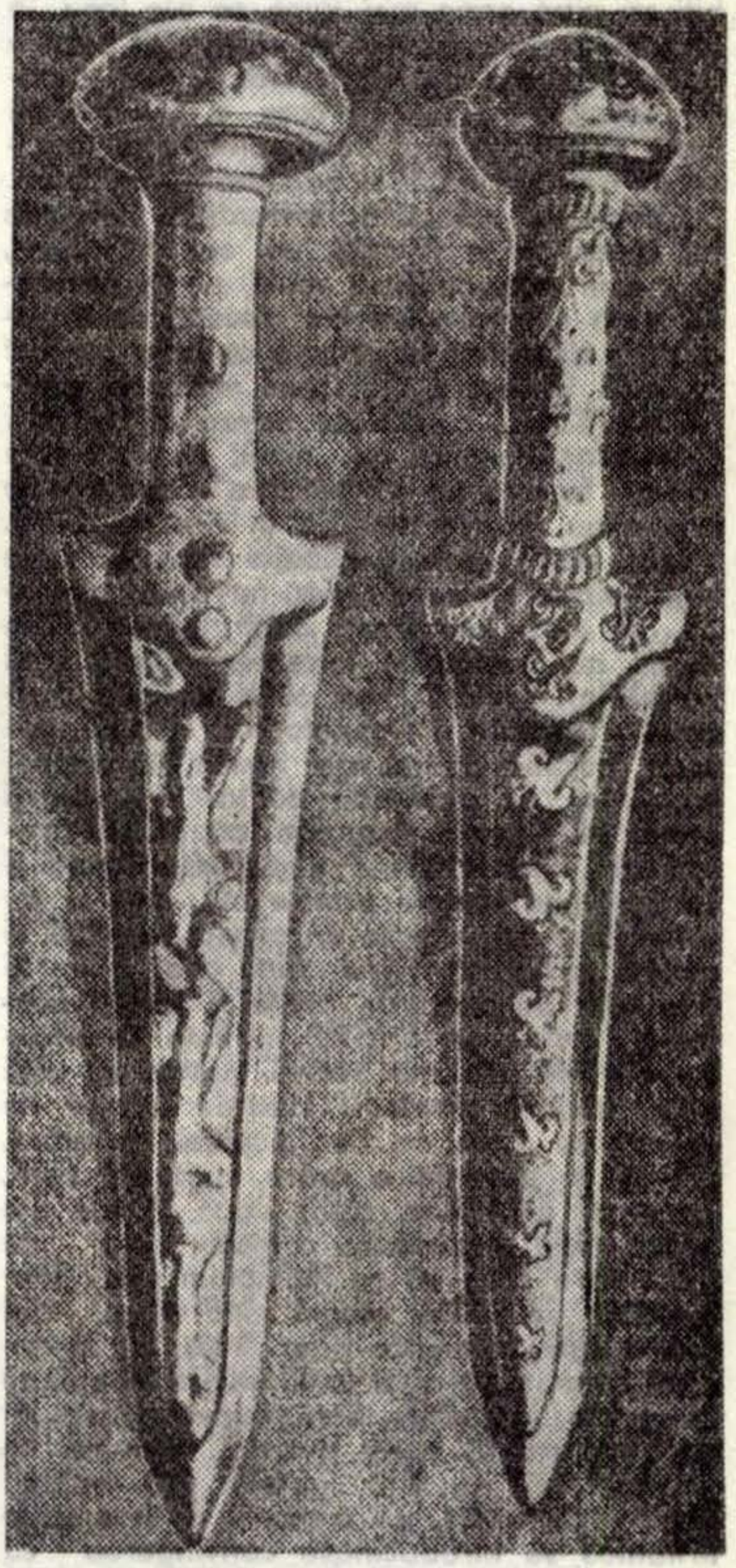

Astfel de arme din bronz nu au putut concura, pe cîmpul de luptă, armele din fier ale dorienilor

lux și olărie fină către verii lor dorici mai săraci explică de ce invadatorii, auzind de aceste comori, au avut ca prim obiectiv Pilosul. Dar și regele micenian a aflat cu siguranță intențiile războinice ale dorienilor, cu mult înainte de începerea ostilităților. Un singur aspect pare a contrazice această încercare de reconstituire, deși contradicția este doar aparentă.

Să vedem în ce constă această contradicție aparentă. Dacă dorienii aveau arme de fier — așa cum afirmă tradiția și confirmă descoperirile arheologice — de ce n-au făcut și pilienii trecerea firească de la bronz la fier?

La această întrebare se pot da două răspunsuri:

După mine (și aici vorbesc cu curaj pentru că mă situez mai curînd pe poziția reporterului politic decît pe cea a arheologului), pilienii, aflați pe o treaptă superioară a civilizației, nu-i credeau pe dorieni capabili să aibă arme mai bune ca ale lor; în al doilea rînd, pilienii au disprețuit săbiile urîte și cenușii ale dorienilor. Orice luptător consideră arma cu care a învățat să lupte drept cea mai bună, pînă cînd încercarea aspră a bătăliei dovedește contrariul.

Cavaleria poloneză, înfruntînd tancurile lui Hitler, nu a săvîrșit un act nebunesc, așa cum l-au calificat mulți — în realitate, e un exemplu, cel mai recent, de încredere a soldaților în armele cu care au fost instruiți. Generalii din statul major al aerului din S.U.A., care erau adversarii tehnicii rachetelor, convinși că „nimic nu va putea înlocui fortărețele zburătoare", merită, de asemenea, să fie amintiți în acest context.

Mai există și o explicație tehnică. Cele mai timpurii arme de fier nu erau, probabil, cu mult mai bune decît lamele din bronz ale perioadei miceniene tîrzii. Unii cercetători pretind chiar că în această perioadă timpurie a tehnologiei fierului, un ostaș purtînd sabia era nevoit, în timpul luptei, să se oprească pentru a-și ascuți arma. Ni-i putem imagina pe ofițerii trufași din Pilos zîmbind disprețuitori cînd li se pomenea despre armele din fier. Ei au trecut însă cu vederea un aspect esențial, și anume acela că *fierul, fiind mai ieftin și mai ușor de procurat, putea fi folosit pentru a înarma pe oricine*, în timp ce bronzul era utilizat doar pentru înarmarea unei elite militare restrînse. Hoarde întregi de soldați cu arme de fier, puteau, ca atare, zdrobi cu ușurință o oștire mică, de elită, cu arme de bronz, chiar dacă săbiile din bronz erau superioare calitativ celor de fier. Nu e greu să ne închipuim șocul luptătorilor din Pilos atunci cînd și-au dat seama, din nefericire prea tîrziu, că la dorieni chiar și cei mai umili dintre ei puteau lua parte la bătălie. Sau poate au neglijat cu bună știință acest avantaj, convinși că „numai cei de viță nobilă sînt soldați buni"; de altfel, pe vremuri, și în armata britanică se înrădăcinase convingerea că „soldații de rînd nu pot deveni buni ofițeri".

Regele fusese avertizat...

Să ne îndreptăm acum spre dovezile arheologice mai substanțiale, și în mod special spre arhiva tăbliței găsită la Pilos. Ele acoperă o perioadă relativ scurtă, mult mai scurtă decît au afirmat pînă în prezent experții în arheologie. Din cauza materialului din care au fost făcute tăbliței, experții sînt unanim de acord că nu s-au păstrat decît ultimele însemnări din Pilos și Cnossos. Profesorul Bennet — care s-a ocupat cu descifrarea lor — susține că cele aproximativ 1 000 de tăbliței rămase poartă scrisul a peste patruzeci de scribi, ceea ce reprezintă o producție minimă care ne îndreptățește să tragem concluzia că scrierile din Pilos se referă la o perioadă de cel mult cîteva săptămîni.

Pe baza dovezilor existente, nu putem fi deci siguri dacă ultimul rege din Pilos a fost prevenit cu mult înainte de plănuita încercare de invazie a regatului său. Fusese însă avertizat, deoarece toate textele existente dovedesc luarea de măsuri pentru a respinge invadatorii. Astfel, un loc de frunte trebuie acordat unui set de tablete intitulat: „Cum păzesc sentinelele regiunile de coastă", și celui privind „Vîslașii care au plecat la Gleuron" (și spre alte localități). Aici vîslașii sînt înregistrați în grupe de patruzeci, număr ce forma echipajul obișnuit al unui vas de război sau, mai curînd, al vaselor comerciale transformate în scopuri militare ce alcătuiau flota din Pilos. Scribii palatului aveau obiceiul să înregistreze lista orașelor din regiune într-o anumită ordine, invariabilă, ceea ce a făcut posibilă reconstituirea unei geografii ipotetice a regatului lui Neleu. Din niște tăbliței ceva mai confuze privind armurierii și din alte texte menționînd liste de meseriași incluzînd „brutarii" sau cei în a căror sferă de activitate intră „carele", se poate deduce că pilienii își orientaseră industria către o activitate militară.

Dacă îi este îngăduit unui neprofesionist să-și exprime părerea, eu înclin să cred că una din cele mai impresionante dovezi de pregătire împotriva invaziei se găsește în „documentele" descoperite de Ventris și Chadwick, și anume în seria lor de traduceri ale textelor de pe tăbliței referitoare la bronz, unde se găsesc înregistrate numele posesorilor de bronz — care purtau titlul de *Ko-re-te* — din toate districtele din Pilos. Mai există, de asemenea, o evidență a transmiterii de bronz către armurierii din tot regatul. Lista armurierilor, în dreptul cărora este indicată cantitatea de bronz primită, este urmată de un paragraf referitor la meșteșugarii „care nu au primit nici o

Reconstituire a aspectului original al acropolei din Micene

alocație de bronz", menționați și nominal. Un motiv al nominalizării meseriașilor fără alocație de bronz putea fi acela de a ține evidența capacității producției de război, ca și a lucrătorilor disponibili, în cazul în care s-ar fi colectat mai multă materie primă. O indicație privind încercarea de a obține o producție maximă este și faptul că, pe lîngă armurierii orașelor, au fost folosiți și lucrătorii în metal aflați în serviciul „zeilor", adică al templelor.

Ventris și Chadwick au mai publicat și o altă tăbliță cu lista „zidarilor plecați să construiască" la Pilos și în alte trei localități, unde au fost desigur însărcinați să ridice fortificații. Lectura acestor texte îți dă impresia unor încercări disperate, din păcate prea tîrzii, de a rectifica greșeala lui Neleus și a lui Nestor, care nu au înzestrat cetatea Pilos cu ziduri mari, ca cele de la Micene.

O întreagă serie de tăblițe se referă la mișcarea femeilor și copiilor către locuri de refugiu și la rațiile de provizii alocate lor. O altă scriere notează numele a nouăzeci de femei și copii însărcinați cu „prelucrarea cerealelor", adică, credem noi, cu facerea pîinii, probabil pentru a înlocui brutarii chemați în serviciul militar.

Agonia cetății

În privința datei invaziei cetății Pilos, profesorul Blegen o localizează în anul 1200 î.e.n. Această dată este, desigur, ipotetică. În schimb e sigur faptul că distrugerea a avut loc cu o viteză uimitoare. E de presupus că, odată pregătirile isprăvite, pilienii erau încredințați că-i vor respinge pe dorieni, a căror civilizație era mai înapoiată, chiar dacă aceștia erau mult mai numeroși.

Nu s-au lăsat pradă panicii. În palatul din Pilos viața și-a continuat normal cursul. În sala de recepție s-au găsit, pregătite pentru ospăț, cănile de vin, iar în baia reginei, cănile de apă erau neclintite, la locurile lor, în momentul în care palatul a început să ardă. De altfel și tăblițele de lut confirmă o întrerupere bruscă a activității cotidiene obișnuite.

Se pare că în sala arhivelor scribii au lucrat pînă în ultimul moment la registrul noilor proprietăți atribuite ; ultima pagină a rămas necompletată. Poate că scribii au fost grabnic înarmați și incluși în rîndurile luptătorilor, sau poate că agonia cetății i-a surprins lucrînd.

„Avertizați și organizați — conclude profesorul Palmer —, pilienii au așteptat atacul dinspre mare. Ruinele palatului și focul care a conservat arhivele pînă în timpurile noastre, sînt dovezi elocvente că atacul a fost încununat de succes..."

Poate pare ridicol (deși nu cred să fie ridicol), dar pe mine istoria mă mișcă profund. Victoriile mă înflăcărează, înfrîngerile mă amărăsc, iar instabilitatea cuceririlor umanității — cea mai evidentă lecție a istoriei, din păcate — mă cufundă într-o stare de melancolie.

Am citit capitolul profesorului Palmer, — din care am folosit multe dintre faptele și citatele anterioare — chiar în ziua cînd l-am auzit pe profesorul Blegen descriindu-mi palatul lui Nestor în plină activitate și redînd imaginea clocotitoare a acelor zile. Lectura m-a îndurerat. Gîndul la acel sfîrșit tragic a întunecat cea de-a doua zi a ședерii mele la Pilos.

Totuși, cînd în sfîrșit ne-am urcat în avion pentru a ne reîntoarce la Atena, nu am putut rezista să nu-i pun profesorului o ultimă întrebare : „După ce a ars palatul lui Nestor, a mai urmat vreun epilog ?" Profesorul a răspuns, cu zîmbetul lui amabil : „Dacă ne putem încrede în grecii antici, care se aflau mai aproape de trecutul lor decît noi, din Pilos au scăpat totuși destui viteji, care au jucat ulterior roluri importante în istoria altor orașe grecești".

F. ENGELS
150 de ani de la naștere

„Opera lui Engels a avut un puternic ecou în rîndurile clasei muncitoare, ale militanților socialiști, ale forțelor democratice din România. Ca și Marx, el s-a interesat de mersul mișcării muncitorești din România, a întreținut legături strînse cu militanții ei revoluționari, a dat o înaltă apreciere activității lor pentru răspîndirea ideologiei marxiste, luptelor revoluționare purtate de clasa muncitoare și celelalte forțe populare din țara noastră împotriva exploatării și asupririi."

(Din Hotărîrea C.C. al P.C.R. cu privire la aniversarea a 150 de ani de la nașterea lui Friedrich Engels)

O CARTE RARĂ

Aniversarea a 150 de ani de la nașterea lui Friedrich Engels ne-a îndemnat la o nouă cercetare a edițiilor princeps ale lucrărilor clasicilor marxismului care au circulat în țara noastră și se află azi în diferite biblioteci românești. Extinzînd investigația și asupra persoanelor care au posedat aceste ediții, am fost plăcut surprinși găsind pe un exemplar din „Capitalul", volumul II, o însemnare din care rezulta că lucrarea respectivă fusese proprietatea lui Ioan Nădejde. Este vorba de ediția germană din 1885, apărută sub îngrijirea lui Engels și care, pe lîngă manuscrisul postum, cuprinde adăugirile și prefața îngrijitorului ediției.

Important ni s-a părut faptul că această carte a avut o circulație destul de largă, pe ea distingîndu-se mai multe semne și note. În primul rînd, la sfîrșitul volumului se află următoarea însemnare : *Mulțumesc prietenului Ioan Nădejde pentru că a binevoit să-mi împrumute cartea de față. Bănățeanu.*

Preocuparea lui Nădejde pentru editarea operelor clasicilor marxismului este binecunoscută, el fiind, de altfel, și primul traducător al lucrării lui Engels „Originea familiei, a proprietății private și a statului" (1885). Ceea ce ni s-a părut încă și mai semnificativ este faptul că acest volum are nenumărate semne și note marginale făcute de Constantin Dobrogeanu-Gherea. Cu un an înaintea apariției volumului II din „Capitalul", Gherea publicase studiul său „Karl Marx și economiștii noștri", în care, răspunzînd unor critici neîntemeiate aduse de către unii economiști burghezi români doctrinelor economice marxiste, susținea cu căldură principalele idei cuprinse în volumul I al „Capitalului". Referiri ample la volumul I făcuse Gherea și în lucrarea „Ce vor socialiștii români ?" (1885-1886), dînd chiar citate din ea.

În felul acesta ne apare mai mult decît justificat interesul pentru cel de-al doilea volum. Că, în general, socialiștii români erau interesați în studierea lucrărilor clasicilor, putem deduce și din graba cu care publicația „Drepturile omului" din 24 august 1885 își anunța cititorii că : *În sfîrșit a apărut mult așteptatul volum al doilea din „Capitalul" de Karl Marx. S-a tipărit în nemțește, după manuscrisele lăsate de Karl Marx, supt îngrijirea prietenului și credinciosului său tovarăș de luptă F. Engels.*

În acest al doilea volum, Karl Marx se ocupă cu circulația capitalului, adică cu chipul cum burghezi[i] își împart între ei produsul hoții[i] făcute din spatele muncitorilor. În privința rentei funciare dă un studiu adîncit al tuturor teoriilor economice asupra acestei chestiuni, le refutează pe toate și formează o nouă teorie a rentei.

Gherea a subliniat pe margine concluziile din prefața semnată de Engels privind contribuția lui Marx la dezvoltarea economiei politice, dar și numeroase alte pasaje din cuprinsul lucrării. Așa cum obișnuia

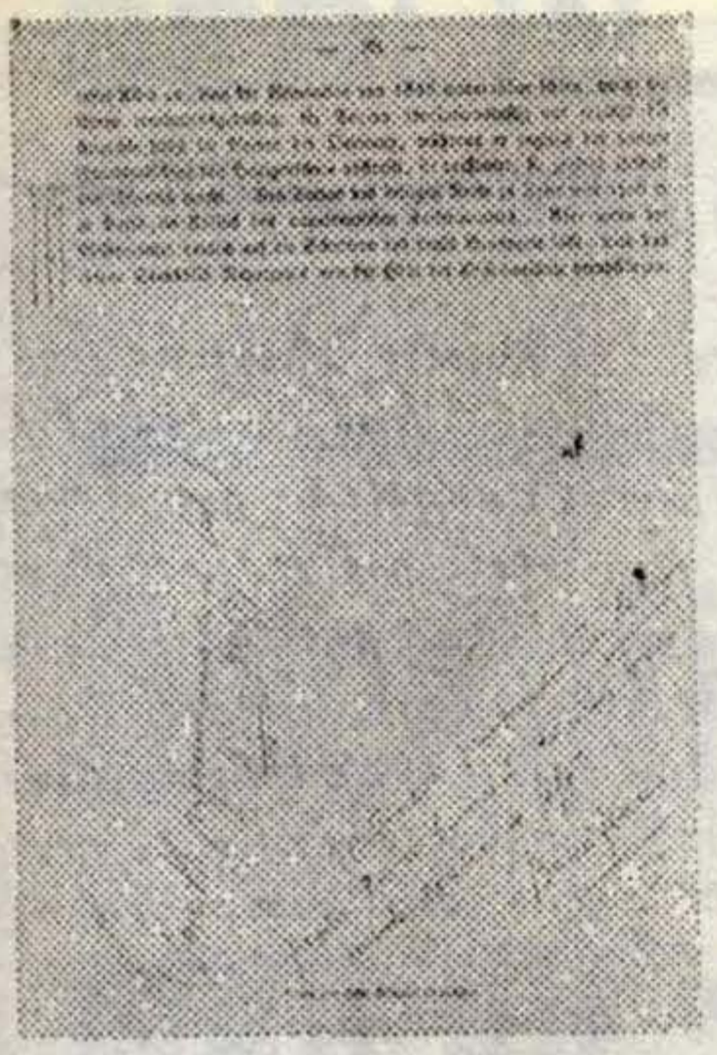

Inscripția din care rezultă că volumul a aparținut lui Ioan Nădejde

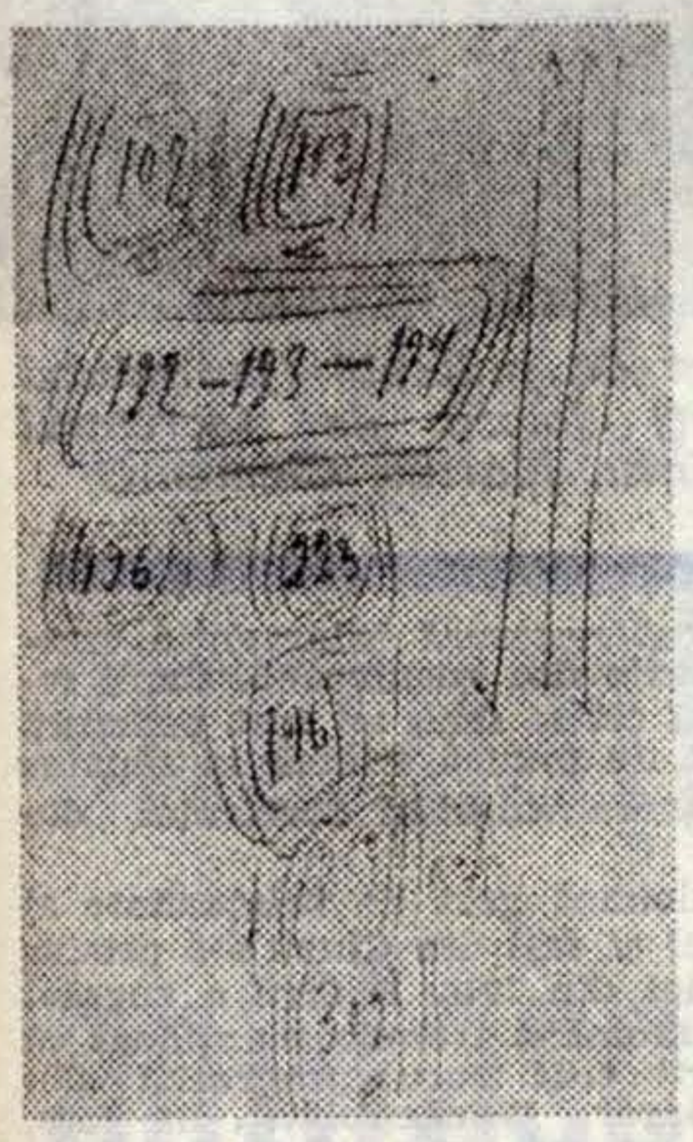

Pe ultima filă a cărții C. Dobrogeanu-Gherea și-a notat paginile care l-au interesat în mod deosebit

să facă după încheierea unei lecturi, și pe această carte Gherea și-a notat paginile care îl interesau în mod deosebit.

Semnalăm prezența acestui volum cu satisfacția vădită de a fi găsit un nou document care atestă timpuria și larga circulație a lucrărilor lui Marx și Engels în țara noastră.

Nora Zizi MUNTEANU

MICROANTOLOGIE

Intenționam să-ți scriu astăzi în mod detaliat, dar intervenind un sîrb și un valah care m-au făcut să zăbovesc cîteva ore, au zădărnicit planurile mele.

(F. Engels către K. Marx, 10 ianuarie, 1868)

...In urmă cu aproape 50 de ani am încercat, folosind gramatica comparativă a limbilor romanice a lui Diez, s-o învăț [limba română], dar fără succes. De curînd mi-am procurat o mică gramatică a lui Cionca ; dar cum nu aveam texte pentru lectură și nici dicționar, progresam foarte încet. Or, cu ajutorul traducerii dv. [„Originea familiei, a proprietății private și a statului", apărută în „Contemporanul" — n.r.] am reușit să fac unele progrese ; textul original, etimologia latină și slavă mi-au înlocuit dicționarul și, datorită dv., pot spune acum : limba română nu-mi este complet necunoscută. Totuși, mi-ați face un mare serviciu dacă mi-ați recomanda un dicționar acceptabil româno-german, româno-francez sau româno-italian, căci mi-ar da posibilitatea să înțeleg mai bine articolele și broșurile dv. [...] pe care le-am primit.

(F. Engels către Ioan Nădejde, 1888)

...Cluburi de studenți austrieci, un vienez în căutarea „adevărului" [...], un socialist român, în propria persona, un necunoscut de la Berlin în trecere prin Londra etc., etc.

(F. Engels către Laura Lafargue, 27 august, 1889)

Dacă ai vedea mormanele de ziare germane, franceze, italiene, spaniole, poloneze, ruse, daneze, americane, engleze, iar uneori și române pe care le primesc și pe care trebuie cel puțin să le frunzăresc pentru a mă putea ține la curent cu evenimentele .

(F. Engels către F. A. Sorge, 5 martie, 1892)

Acum cîtva timp Bonnier mi-a transmis scrisoarea unui oarecare Diamandi (român) prin care acesta îmi cerea să colaborez la revista sa recent fondată și îmi făcea totodată cunoscut că anticipase consimțămîntul meu, traducînd pentru primul număr — care îmi va fi trimis, — capitolul despre barbarie și civilizație.

(F. Engels către Laura Lafargue, 20 iulie 1893)

Dragă cetățene Engels. Noi scoatem o revistă, „L'Ere nouvelle", la care au binevoit să colaboreze cetățenii Guesde, Lafargue, Davilla, Millerand, Gherea etc. Pentru primul număr, noi nu am așteptat de a vă cere colaborarea. Noi ne-am luat-o, vă rugăm să ne iertați. Noi ne-am gîndit că nu putem face nimic mai bun decît publicînd lucrarea dv. „Barbarie și civilizație". [Este vorba de primele capitole din lucrarea „Originea familiei..." — n.r.] Vom avea plăcerea de a vă trimite primul număr, care va apărea la 1 iulie. Noi am contat pe colaborarea dv. pentru un articol asupra ansamblului politicii europene și al mișcării socialiste.

(G. Diamandi către F. Engels, 30 mai, 1893)

...În afară de celelalte ziare socialiste, în momentul de față mi se mai trimit ziarul românesc („Munca") și ziarul bulgăresc (care se numea înainte „Lucrătorul", iar acum se numește „Socialismul") și încep să mă familiarizez puțin cîte puțin cu aceste limbi. Românii vor edita la București un cotidian.

(F. Engels către F. A. Sorge, 10 noiembrie, 1894)

ROMÂNII ȘI SAȘII refuză formarea gărzii

FRĂȚIE SECULARĂ LA CINCU

ERHARD ANDRÉE
și MARIANA DANEȘ

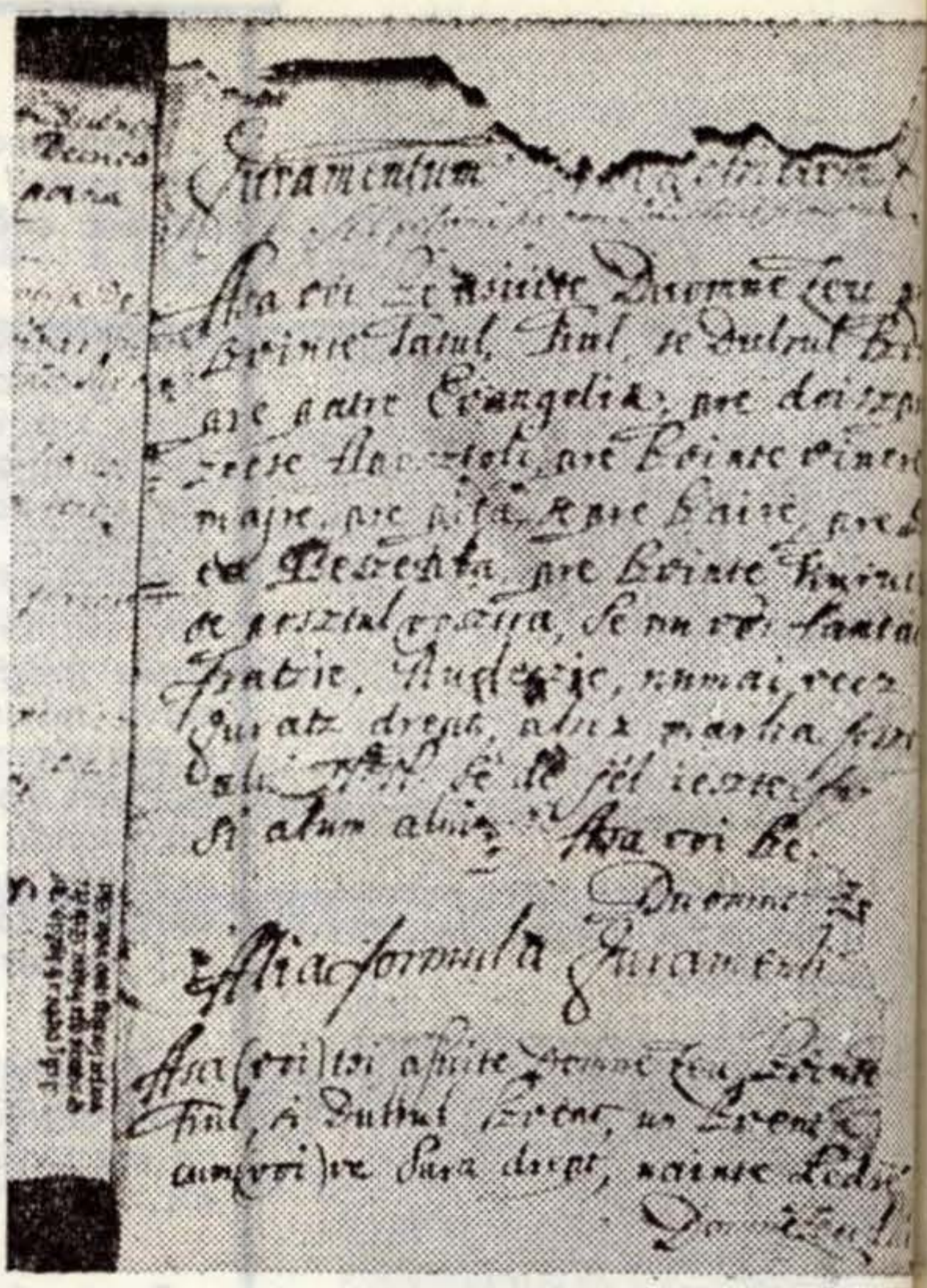

Un vechi act de judecată (jurămîntul impricinaților) folosit de secretarul scaunului Cincu, Martini Clementis

Legăturile de prietenie ale locuitorilor români și sași din Cincu au o lungă și bogată tradiție. Matricolele școlii cincane, pomenită ca existentă încă din anul 1430, conțin mai multe nume de români care au frecventat-o alături de consătenii lor sași. Încă din această vreme, graiul săsesc vădește primele cuvinte preluate din limba română.

Această conviețuire, atestată și de alte documente, s-a manifestat și pe planul luptei sociale. Astfel, în anul 1506, primarul micului tîrg medieval, exponent al patriciatului care acaparase conducerea treburilor locale, s-a lovit de împotrivirea dîrză a populației sărace nemulțumite.

În secolul al XVIII-lea, un nou prilej de tulburare l-au constituit încartiruirile de ostași austrieci, întrucît Cincu a devenit temporar garnizoana unui escadron de cavalerie. Condu-cerea tîrgului a fost obligată să pună la dispoziția ofițerilor locuințe, hrană și băutură, soldații fiind găzduiți de oamenii de rînd — români și sași — cărora le-au devenit curînd o povară greu de suportat, ținînd seama și de impozitele de tot felul ce trebuiau achitate. Nemulțumirile și-au găsit expresia în proteste comune. Sărăcimea tîrgului a cerut de mai multe ori ca dările să fie repartizate just pe locuitori, în funcție de avuția și venitul fiecăruia, deoarece patriciatul și oficialitățile se sustrăgeau de la plăți sau ofereau numai sume mici. Aceste repetate cereri fiind refuzate, în anul 1744 s-a produs o mișcare a locuitorilor, în frunte cu Dumitru Savu, Andrei Borger, Moise Brumbea și pantofarul Göbel. Revoltații s-au ridicat și împotriva stringerii de gajuri de la acei care nu puteau depune sumele cerute. Pentru înăbușirea mișcării, a fost necesară intervenția escadronului de cavalerie din garnizoană. Capii revoltei, atît români cît și sași, au fost pedepsiți cu mai mulți ani de muncă silnică la săparea șanțurilor și înălțarea valurilor fortăreței din Alba Iulia.

Cel mai impresionant gest de solidaritate al locuitorilor români și sași din Cincu s-a produs în cursul revoluției din 1848. Pentru a zugrăvi atmosfera acelui moment trebuie menționat că la Cincu era foarte citit ziarul progresist din Brașov „Siebenbürger Wochenblatt", în care, printre altele, se afirma: „Vrem să cultivăm tradițiile progresiste, în ciuda birocraților înrăiți [...] să facem țăndări odioasa barieră dintre diferite națiuni și limbi". Unul dintre cei mai de seamă colaboratori ai ziarului, Anton Kurz, originar din Cincu, a fost aghiotant al generalului Bem, conducătorul armatei revoluționare maghiare, și a căzut în lupta de la Albești-Sighișoara.

După cum se știe, patriciatul săsesc din orașele și satele regiunii a făcut tot posibilul să organizeze **gărzi civile,** care să se opună revoluționarilor. La Cincu însă, această acțiune a eșuat. În actele comițiale, păstrate la Sibiu, într-un raport înaintat de către judecătorul regal din Cincu, se arată că **locuitorii sași din Cincu au refuzat să se înscrie în gărzi,** spunînd deschis că le lipsește încrederea în dregătorii lor. **La fel au procedat și românii,** care au motivat că nu mai vor să asculte de poruncile Universității Saxone (organul suprem al Pămîntului crăiesc, cu sediul la Sibiu). Această acțiune a consacrat o dată mai mult prietenia seculară dintre populația de naționalitate săsească și cea românească.

BERLIN, 9 martie 1929

Delegați români la primul Congres internațional antifascist

LYA BENJAMIN

Oameni politici lucizi ai vremii caracterizau anul 1929 — cînd s-a întrunit primul Congres internațional antifascist — ca fiind o dată care marca „sfîrșitul euforiei europene". Atmosfera era apăsătoare. Pe drept cuvînt se spunea că „totul este mohorît pînă la disperare".

Flagelul fascist începuse să bîntuie din plin Europa. Primele sale manifestări apăruseră, imediat după război, în Italia, Austria, Germania, Spania etc. Presa progresistă de pretutindeni, cărți și broșuri îi dezvăluiau crimele. Era totodată evident pentru oricine că atacul principal al fascismului viza în primul rînd pe comuniști și socialiști, mișcarea muncitorească în general.

Bilanțul fărădelegilor creștea treptat. În 1922 fusese asasinat Pietro Ferrero, secretarul Sindicatului muncitorilor metalurgiști din Torino. În 1924 i-a urmat Giacomo Matteotti, secretarul Partidului socialist din Italia. În 1926 Benito Mussolini a desființat toate organizațiile muncitorești, a suprimat presa acestora și a introdus pedeapsa cu moartea pentru delictele politice; în 1928, militantul antifascist Michele della Maggiora striga, în fața plutonului de execuție: „Moarte fascismului!"

Aceeași teroare domnea și în Spania dictatorului Primo de Rivera, cel care era prezentat, de Alfons al XIII-lea, regelui Italiei, ca fiind un Mussolini al Spaniei. În Bulgaria, elementele extremiste cuceriseră puterea politică în 1923, declanșînd teroarea albă împotriva democrației. În Germania organizațiile fasciste creșteau numeric și dezlănțuiau atacuri sîngeroase împotriva mișcării muncitorești. Vești venite din alte țări europene nu erau mai puțin îngrijorătoare.

Într-o broșură intitulată Antifaschismus, **apărută la Viena în 1926, se scria: „Fascismul a devenit un pericol internațional pentru proletariat. Mai mult ca oricînd, violența a început să joace un rol important în lupta de clasă. În cazul fascismului, este vorba de un partid care se comportă de parcă s-ar afla tot timpul în război civil".**

Iată motivele pentru care cuvîntul antifascism **căpăta tot mai mult o semnificație practică.**

Credem că a sosit momentul...

În anul 1926 a fost creat, cu participarea lui Henri Barbusse, Romain Rolland și a altor personalități de seamă, întîiul comitet antifascist internațional, care, doi ani mai tîrziu, a hotărît convocarea primului Congres internațional antifascist. Congresul urma să se deschidă la 9 martie 1929, la Berlin.

Despre această primă acțiune a mișcării antifasciste internaționale relata amplu și ziarul progresist român „Umanitarismul". În primul rînd, el informa publicul românesc despre faptul că în 1926 se constituise comitetul amintit. Se mai publica și o scrisoare adresată redacției acestui ziar de către H. Barbusse: „În fața tragicei și continuei extinderi a fascismului internațional, am crezut că este necesară o manifestare mondială de protest; biroul Comitetului antifascist a luat în considerare ideea unui mare congres internațional antifascist. Este bineînțeles că congresul de la Berlin se va

ține în afară de influența oricărui partid politic și cu toată independența".

Sarcinile congresului au fost precizate de Comitetul de inițiativă într-un apel lansat la finele anului 1928, apel care a avut o largă circulație în România. În afară de faptul că a fost publicat în ziarul „Umanitarismul", în revista „Korunk" și în alte organe de presă progresiste, chemarea a fost tipărită și sub formă de manifest, fiind difuzată în ședințele sindicatelor muncitorești. Apelul exprima îngrijorarea intelectualității progresiste de pretutindeni față de evoluția evenimentelor, subliniind primejdia care amenința libertățile democratice. „Sub numele de fascism — se spunea în document — pretutindeni sînt strivite sau amenințate toate cuceririle libertății, smulse după veacuri de sacrificii și de străduințe îndîrjite : dreptul de asociație, libertatea presei, libertatea de gîndire și pînă și aceea a conștiinței, totul este prigonit [...] Credem că a sosit momentul să cerem tuturor persoanelor care exercită în lume o influență intelectuală și morală să se unească într-un comitet menit să lupte împotriva valului de barbarie al fascismului".

În documentele Comitetului de inițiativă se preciza că respectivul congres trebuie să marcheze unirea tuturor forțelor antifasciste, să aibă un caracter operativ, să nu fie doar un prilej pentru cuvîntări frumoase și platonice profesiuni de credință ; el era conceput ca o acțiune de luptă, care creează mijloace și căi pentru îndeplinirea obiectivelor propuse. În același timp, congresul trebuia să fie un punct de plecare pentru o mișcare largă și profundă, care să înmănuncheze forțele antifasciste din toate țările. Organizatorii chemau la această mare întîlnire pe toți adversarii fascismului, „reprezentanți din școli și

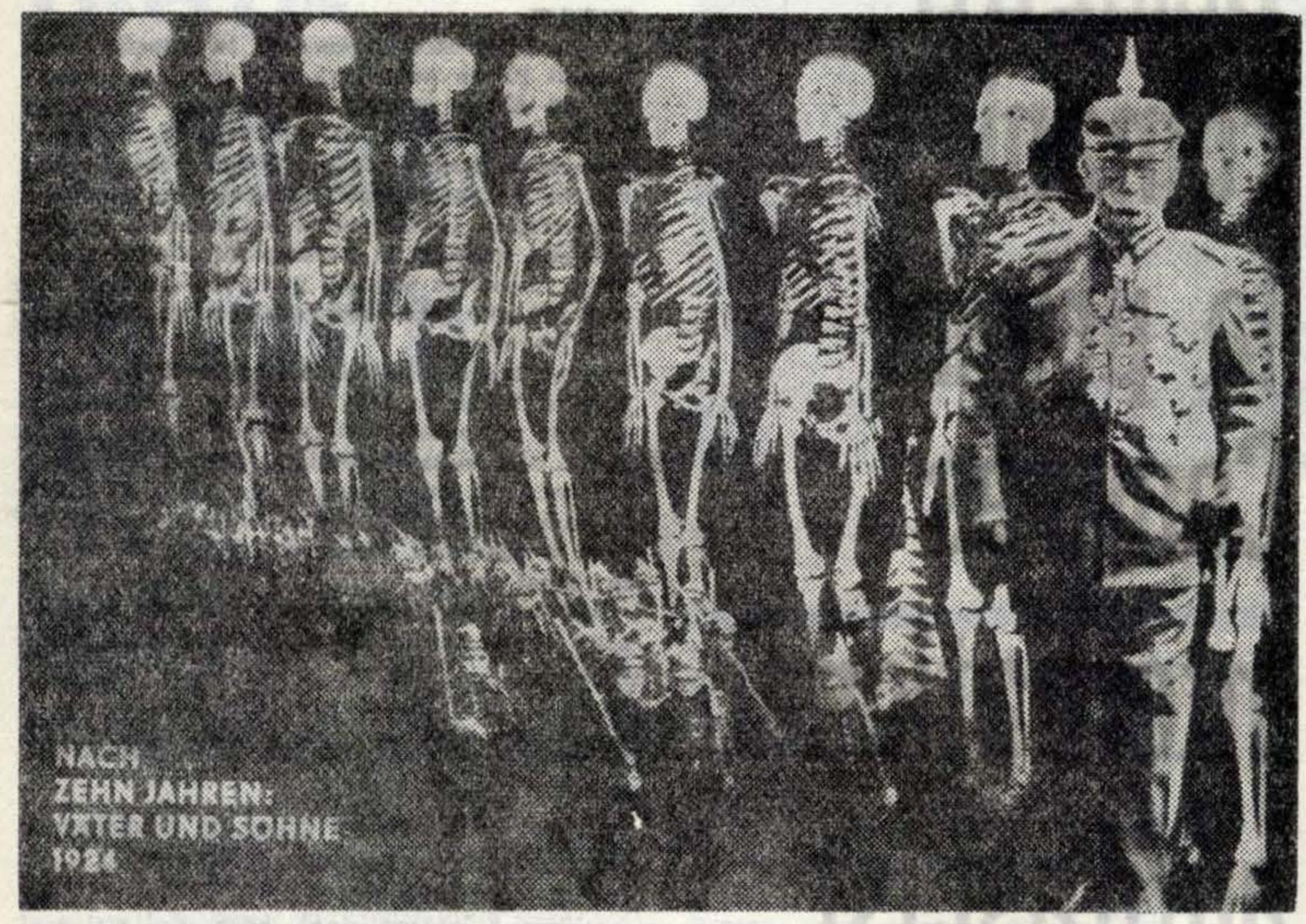

Două generații sacrificate: în umbra primului măcel mondial, militariștii pregătesc noua baie de sînge

ateliere, reprezentanți ai intelectualilor, reprezentanți ai oricăror curente progresiste" [...] Această mobilizare de forțe era cu atît mai necesară, cu cît nu era greu de prevăzut că „fascismul frînează dezvoltarea economică și politică a societății, amenință progresul cultural și etic al omenirii".

„De partea cui ești tu?"

Mișcarea comunistă și democratică din România a răspuns cu hotărîre apelului lansat. Opinia publică înaintată din țara

noastră, solidară cu acțiunile de apărare a păcii și a democrației, s-a alăturat din primul moment mișcării antifasciste internaționale.

Presa muncitorească a luat parte activă la mobilizarea spiritelor : „Inamicii fascismului pornesc la luptă — scria ziarul „Apărătorul proletar" din februarie 1929. Fiecăruia, intelectual sau lucrător tehnic, să i se puie întrebarea : de partea cui ești tu ? de partea călăilor sau a victimelor lui ; cu cine ții tu ? cu reacționarii care vor să se întoarcă în secolele de întuneric ale evului mediu sau cu acei care împing omenirea spre progres cu prețul sîngelui ? Indiferent de partid sau de naționalitate, de religia ta — de partea cui ești ? de partea fascismului sau contra fascismului ? Mai este vreo îndoială de răspunsul proletariatului român ? Organizațiile muncitorești revoluționare ca și cele țărănești trebuie să trimeată delegații lor la congres, care să denunțe crimele fascismului și să se alăture luptei mari antifasciste ce se începe." La rîndul său, ziarul „Munca zilnică", care apărea tot în această perioadă, aprecia congresul ce urma să se țină la Berlin ca fiind „semnalul de alarmă contra fascismului", precizînd că „toate organizațiile muncitorești din România trebuie să deschidă cu hotărîre atacul contra terorii".

În semn de adeziune la primul Congres internațional antifascist, Comitetul central de ajutorare al prizonierilor politici de pe lîngă Sindicatele unitare din România a editat, la începutul lunii martie 1929, o broșură intitulată **Un front de luptă internațional contra fascismului.** În prefața acesteia se arăta că „organizațiile revoluționare din România se solidarizează cu marea manifestație antifascistă și se rînduiesc în lupta antifascistă, cot la cot cu batalioanele din lumea întreagă". În continuare, broșura cuprindea un documentar edificator cu privire la victimele terorii fasciste în diverse țări europene.

Primul Congres internațional antifascist și-a deschis lucrările în ziua de 9 martie 1929, la Berlin, în prezența a numeroase personalități ale vieții politice, culturale și artistice. Din partea mișcării muncitorești din România participa o delegație din care făcea parte și Lucrețiu Pătrășcanu.

Roadele otrăvitului pom al fascismului

În ziua deschiderii marelui forum, ziarul „Viața muncitoare" scria : „Salutăm Congresul mondial antifascist de la care așteptăm hotărîri de luptă energică împotriva terorii albe. Trăiască Congresul antifascist ! Trăiască lupta mondială a muncitorilor împotriva fascismului !" Congresul a primit salutări din partea Ajutorului roșu internațional, a veteranilor Comunei din Paris, din partea Partidului de stînga social-democrat polonez etc.

Lucrările au început în Casa corporației din Berlin. După ce a rostit cuvîntul de deschidere, Henri Barbusse a propus un prezidiu de onoare, în care, alături de Gramsci și alți militanți de seamă ai mișcării muncitorești internaționale, au fost aleși și românii M. Gh. Bujor și Alexandru Dobrogeanu-Gherea.

O înflăcărată chemare la luptă

Pe ordinea de zi figurau cîteva probleme majore : fascismul, imperialismul și pericolul de război ; teroarea fascistă și asupri-

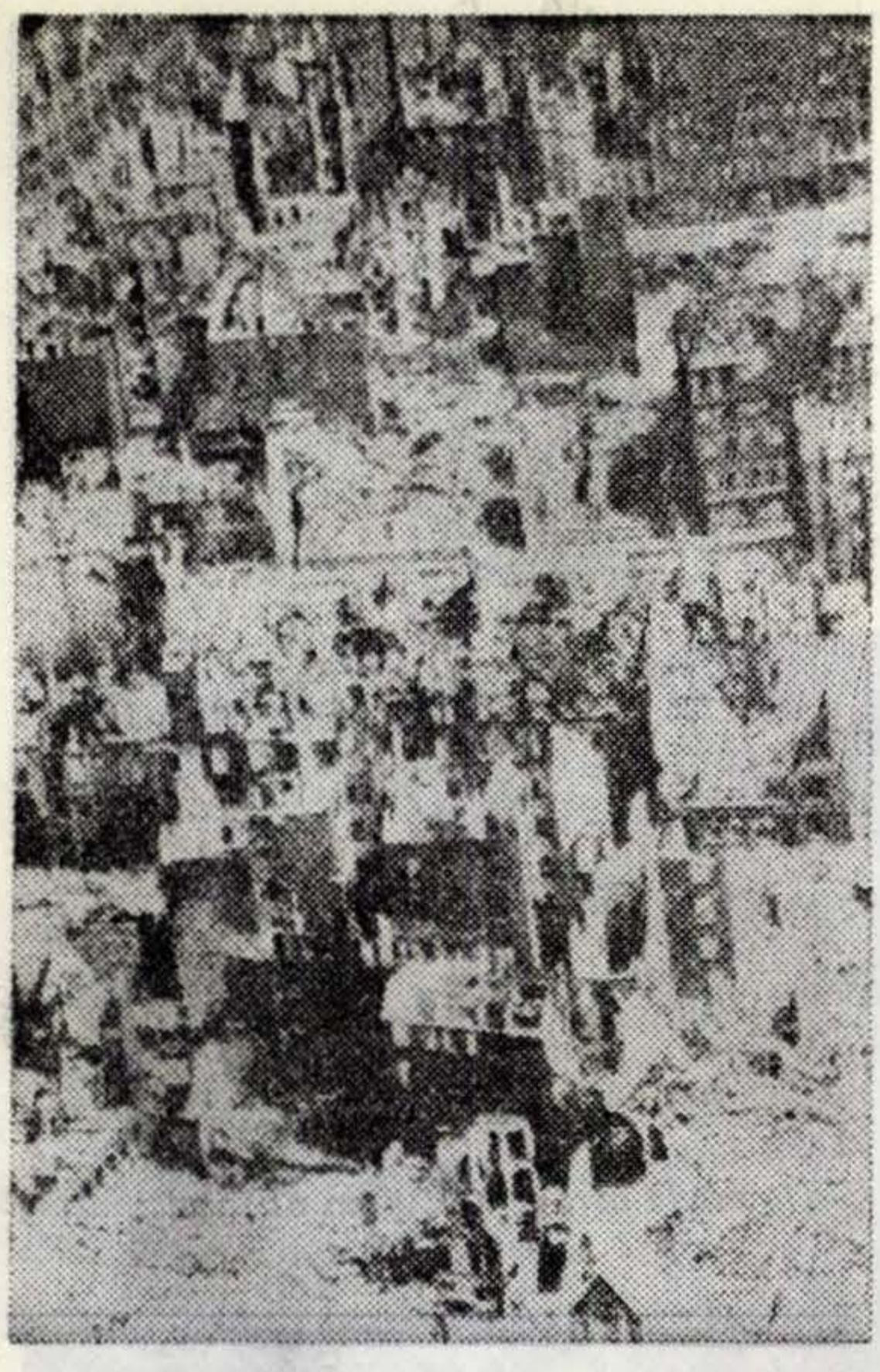

Iată ce a adus Germaniei fascismul: orașe transformate în pustiuri de piatră calcinată

rea națională; situația muncitorilor, țăranilor și intelectualilor în țările fasciste; mijloacele internaționale de luptă împotriva fascismului etc. Barbusse, raportor principal la primul punct de pe ordinea de zi a făcut o amplă expunere a ideilor enunțate în documentele pregătitoare. El a precizat că acest congres are sarcina să ridice masele largi, din toate țările, la luptă contra fascismului.

Intervenind în dezbaterea acestei probleme, Lucrețiu Pătrășcanu s-a referit la acțiunile mișcării muncitorești din România pentru apărarea democrației. El a înfierat măsurile represive ale autorităților românești îndreptate împotriva sindicatelor revoluționare, a arătat gravele consecințe pe care le are teroarea fascistă. Subliniind necesitatea organizării luptei antifasciste internaționale, delegatul român arăta: „Lupta împotriva fascismului este o luptă care nu are sorți de izbîndă decît dacă devine o luptă de masă".

Guido Miglioli, reprezentant al mișcării antifasciste din Italia și al doilea raportor principal la congres, a făcut o amplă istorie a fascismului italian. El a insistat asupra faptului că atenția congresului trebuie să fie ațintită spre fascismul italian, pe atunci pericolul principal. La rîndul său, Ledebour, veteran al mișcării socialiste din Germania, s-a referit la primejdia pe care o reprezenta fascismul german în ascensiune, iar delegatul bulgar a demascat consecințele terorii fasciste asupra vieții maselor muncitoare din Bulgaria. Middleton, conducătorul marșului lucrătorilor șomeri asupra Londrei, a vorbit despre viața proletarilor din Anglia. Au mai luat cuvîntul delegați din Cehoslovacia, Ungaria, Elveția și din alte țări. La congres s-a decis înființarea unei Internaționale antifasciste cu sediul central la Berlin, care urma să fie condusă de un comitet executiv central, din care să facă parte reprezentanți ai tuturor țărilor din Europa. S-a hotărît totodată înființarea unor organizații antifasciste în toate statele continentului.

Congresul a adoptat numeroase rezoluții, printre care și aceea cu privire la necesitatea luptei pentru cucerirea, de către luptătorii antifasciști, a dreptului la azil politic. Printre celelalte rezoluții, amintim: „Fascismul și asuprirea națională" și „Fascismul și țărănimea".

În ultima zi a congresului — duminică 10 martie —, în sala mare a circului „Busch" s-a ținut o întrunire entuziastă, la care au participat peste 20 000 de muncitori din Berlin. Cu această ocazie, din partea Partidului Comunist German a luat cuvîntul Wilhelm Pieck. Întrunirea s-a încheiat într-o atmosferă de avînt și solidaritate, intonîndu-se cîntece revoluționare.

La întoarcerea în țară, informînd organizațiile muncitorești din București despre acest prim congres antifascist internațional, Lucrețiu Pătrășcanu a sintetizat astfel sarcina centrală care a rezultat din dezbateri: **Mobilizarea maselor exploatate împotriva regimului fascist acolo unde el și-a înfipt gheara, a pericolului fascist acolo unde, în culise, se pregătește să devină formă de guvernămînt.**

Acum 75 de ani, la 5 august 1895, o veste umplea de durere sufletele proletarilor de pretutindeni : Friedrich Engels, marele dascăl și întemeietor, alături de Marx, al socialismului științific, încetase din viață.

Sub titlul „Doliul științei", **Lumea nouă,** organul P.S.D.M.R. anunța muncitorilor români greaua pierdere suferită de proletariatul internațional (**O carte rară**)

Încrederea într-un viitor mai luminos n-a încetat o clipă să anime pe luptătorii comuniști în vremea grea a ilegalității, să ușureze suferințele celor aruncați în temnițe de către organele represive ale burgheziei și moșierimii. (vezi articolele : **Doftana — temniță și universitate** și **Nu bate !,** apărute în „Magazin istoric" nr. 7-8/1968, respectiv nr. 2/1970). Ne-o demonstrează și alăturatul suport de calendar lucrat de M. Gh. Bujor pe vremea cînd se afla în cumplita închisoare Doftana. (**Primul Congres internațional antifascist**)

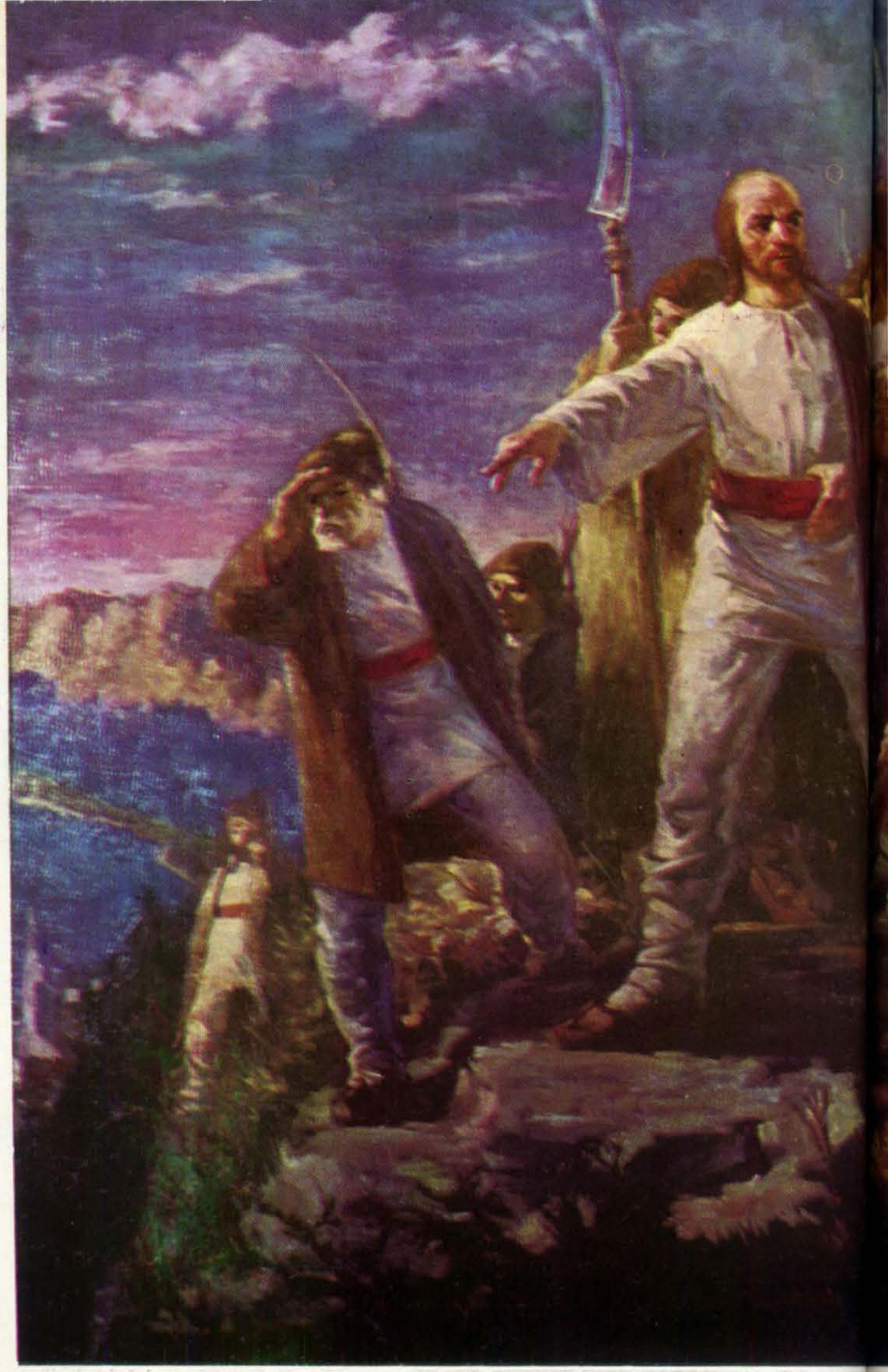

Horia în mijlocul răsculaților. Pictură de A. Lazăr. Colecția Muzeului militar central (**Pledoarie pentru libertate**)

Ororile războiului. Pictură de Gabriel Constantinescu (**Procesul de la Nürnberg**)

Furia pietrelor de la ARNOTA

NICOLAE NICOLAESCU

Legenda ne spune că odată, de mult, şi-a găsit refugiu în inima codrilor un cunoscut boier muntean, încolţit de vrăjmaşii şi asupritorii ţării. Scăpat teafăr din această încercare, fugarul a ajuns, peste cîţiva ani, domn al Ţării Româneşti, încununînd veacul în care a trăit cu o domnie blîndă, plină de memorabile înfăptuiri: Matei Basarab.

O rază din sufletul luminos al strămoşilor!

Domnul Matei îndrăgise şi el, după obiceiul străbunilor, locul care-l adăpostise în vreme de restriște și, în 1637, printre multe alte monumente construite de-a lungul domniei sale, a durat în piatra de calcar de pe Piscul Arnotei un lăcaș de cult — mănăstirea Arnota — unde cu filială pioşenie a adus rămăşiţele pămînteşti ale tatălui său, vornicul Danciu de la Brîncoveni, oştean al lui Mihai Viteazul, căzut în luptă la Alba Iulia. Nu mult după moartea sa, urmaşii i-au adus propriile rămăşiţe să se odihnească în liniştea netulburată — pe atunci — a Arnotei.

Pentru ca posteritatea să nu uite că el a construit monumentul, Matei voievod a precizat acest lucru în mai multe rînduri, ca de pildă, în hrisovul din 23 aprilie, leat 7146 (1638) dat mănăstirii: „....care e de noi zidită, ce iaste în muntele Arnotei..."

Nicolae Iorga, evocînd frumuseţea locurilor în care este aşezată ctitoria lui Matei Basarab, spune *(Istoria Românilor in chipuri şi icoane)*: „Din toate părţile, codrul înghite zările şi noaptea călătorii care străbat drumurile văilor văd lucind această singură lumină de în-

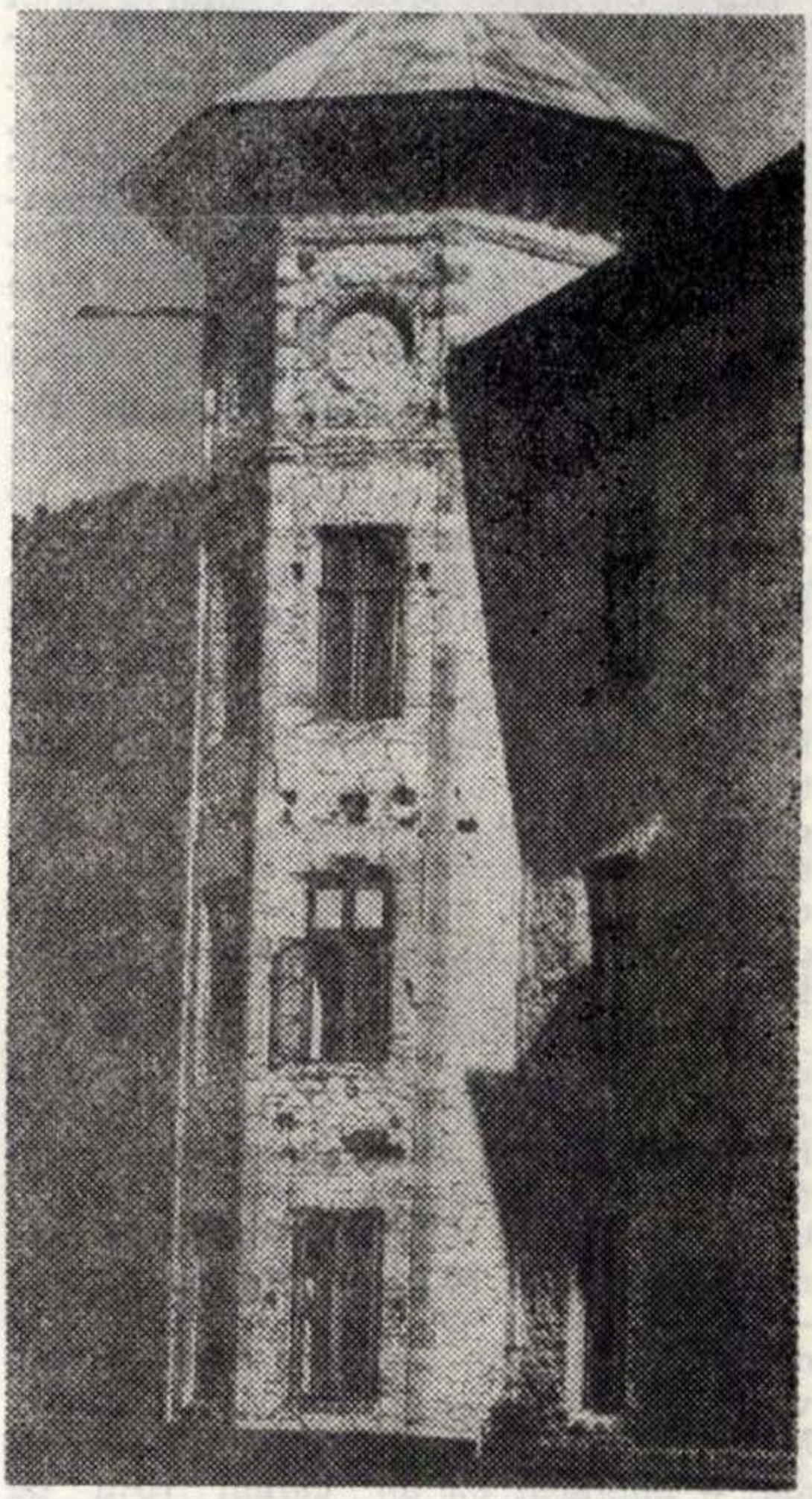

Pereţi crăpaţi, geamuri sparte, victime neputincioase ale nepăsării...

dreptare și mîngîiere, ca o rază pornită din sufletul luminos al strămoșilor". Așa a apărut Arnota, între atîtea comori de artă presărate pe întinsul patriei.

Biserica mănăstirii voievodale de la Arnota este o construcție relativ mică, sobră, expresie a unei armonii care încîntă ochiul. Dimensiunile ei mărturisesc admirabilul simț al proporțiilor specific artistului popular. Are abside poligonale, pridvor deschis și arcade. Planul trilobat este de tipul Voditei, cu simplificările structurale introduse în decursul anilor *.

Arnota reprezintă, în același timp, unul dintre cele mai reușite giuvaere ale străvechii noastre arte sculpturale. Bogăția ornamentelor și a împletiturilor florale de pe timpla bisericii uimește pe orice privitor. Ușile ei, de o grație excepțională, colonetele lucrate elegant, aurul veritabil cu care e poleită întreaga suprafață sculptată au încîntat și încîntă pe oricine le contemplă. Piatra de pe mormîntul lui Matei Basarab aflată în pronaosul bisericii constituie și ea o părticică a giuvaerului sculptural de la Arnota. Pe această piatră din marmură albă, talentați meșteri pietrari au săpat în relief stema Țării Românești. Un vultur cu capul întors spre stînga, avînd o cruce în cioc și un coif în gheare, este străjuit, de o parte și de alta, de soare și de lună. Se văd, de asemenea, pe lespede o mulțime de trofee: steaguri, arcuri, tolbe cu săgeți, afete de tun.

Nu putem încheia această succintă trecere în revistă a ceea ce reprezintă Arnota pentru istoria culturii noastre medievale fără a aminti despre iconografia ei. Picturile murale din pronaosul bisericii — și cît de puține opere de artă din acea vreme se mai păstrează azi! — îl înfățișează pe domnitor împreună cu soția sa, Elena Doamna, cu tatăl său, vornicul Danciu, și cu mama sa, Stanca. Matei Basarab poartă pe cap coroana de aur, e îmbrăcat cu un caftan roșu de brocard, iar pe deasupra cu o haină de sarasir de aur cu guler negru. Ceea ce impresionează în mod deosebit este chipul voievodului, statura lui impunătoare, ochii vioi, părul alb... Istoricii de artă au remarcat originalitatea acestui tablou, subliniind că nicăieri nu s-a păstrat mai fidel chipul lui Matei Basarab ca aci, la Arnota.

---

* Pentru că am amintit de Voditța, ne simțim datori să comunicăm cititorului că semnalarea noastră cu privire la vitrega soartă a acestei ctitorii a lui Vladislav Vlaicu (vezi „Magazin istoric" nr. 1/1969) n-a avut nici un alt ecou în afară de cîteva vizite ale arheologilor. Aflăm însă cu regret că totul a rămas neschimbat: ba mai mult, forurile de resort au închis și singura cale de acces către mănăstire.

Comori în primejdie

În decursul anilor găsim Arnota amintită în multe opere. E consemnată în *Istoria Țării Românești* și în *Călătoriile* lui Paul de Alep; de ea ne amintesc Dionisie Eclesiarhul — care a executat un desen al mănăstirii la începutul secolului trecut — Pelimon, Vaillant. Asupra ei se opresc cu interes de istoric în operele lor Alexandru Odobescu, B.P. Hasdeu — care-i consemnează legenda —, V.A. Urechia, Gr. Tocilescu, Constantin Giurescu, N. Iorga, Petre Constantinescu-Iași, V. Drăghiceanu — care o asemuiește cu un cuib de vultur cățărat în stîncă —, D. Christescu ș.a.

Unele opere de artă ale vremurilor de glorie a Arnotei au luat drumul muzeelor țării, așa cum este cazul cu timpla, expusă azi la Muzeul de artă feudală de la Mogoșoaia. Dar *monumentul ca atare a rămas încă acolo, cită vreme va mai putea să reziste programului de „împușcare" în calcar pe care-l are cariera vecină.* Căci această comoară a Arnotei, cu minunata ei istorie, pe care mi-am permis să o evoc în rîndurile de mai sus, este zguduită din temelii și deteriorată, progresiv și vizibil, zi de zi, de forța explozivilor carierei Pietreni, care nu scot numai puținul calcar ce poate fi obținut aci pentru necesitățile Govorei, ci acoperă, în același timp, secole de istorie națională sub lespedea nepăsării!

Carîile... carierei

Este, poate, mare îndrăzneala unui umil slujitor al muzei Clio să înceapă a vorbi în termeni inginerești. Sperăm însă că cititorul nu ne va lua în nume de rău faptul că vom face o scurtă prezentare tehnică, pe alocuri aridă, a unei cariere de piatră din zona Vîlcii, cu implicații neașteptate în zona istoriei culturii românești.

Această carieră, așezată pe muntele Arnota, în susul localității Pietreni, a fost menită, încă de la naștere, adică în urmă cu vreo cincisprezece ani, să aprovizioneze cu calcar marea și moderna uzină de sodă de la Govora.

Azi s-au impus cîteva constatări pe care le împărtășim și noi cititorilor. În primul rînd, nevoile de calcar ale uzinei din Govora nu sînt și nu vor putea fi nici pe viitor acoperite de cariera de la Pietreni, recurgîndu-se, pentru acoperirea necesarului, la calcarul de la Mateași — zona Pitești. Exploatarea de la Pietreni a lucrat și lucrează nerentabil.

Să fie oare aceasta singura... carie a carierei de la Pietreni? Nici pe departe.

Exploatarea este amplasată defectuos, într-o zonă cu procent mare de steril (rocă nefolositoare), ceea ce face procesul tehnologic complicat și neeconomicos ; nu se poate lucra pe un front larg (la începutul exploatării s-a pornit nu din vîrful muntelui, ci de la poale, deci frontul de lucru are tendința să se îngusteze) ; a apărut necesitatea mutării cursului rîului Costești, implicînd strămutarea unui important grup de locuințe, defrișarea pădurilor etc., etc.

Totuși, Govora are nevoie de calcar. Ce e de făcut ? Una dintre soluții ne încumetăm s-o amintim : Există în zona Bărbătești, aflată la o distanță de numai 30 km de Govora — deci cu mult mai aproape decît cariera Pietreni —, același masiv calcaros care se prelungește și spre Bistrița. Acolo, procentul de steril e foarte redus. Nu sîntem noi primii care descoperim aceste lucruri. În cei peste 10 ani de cînd

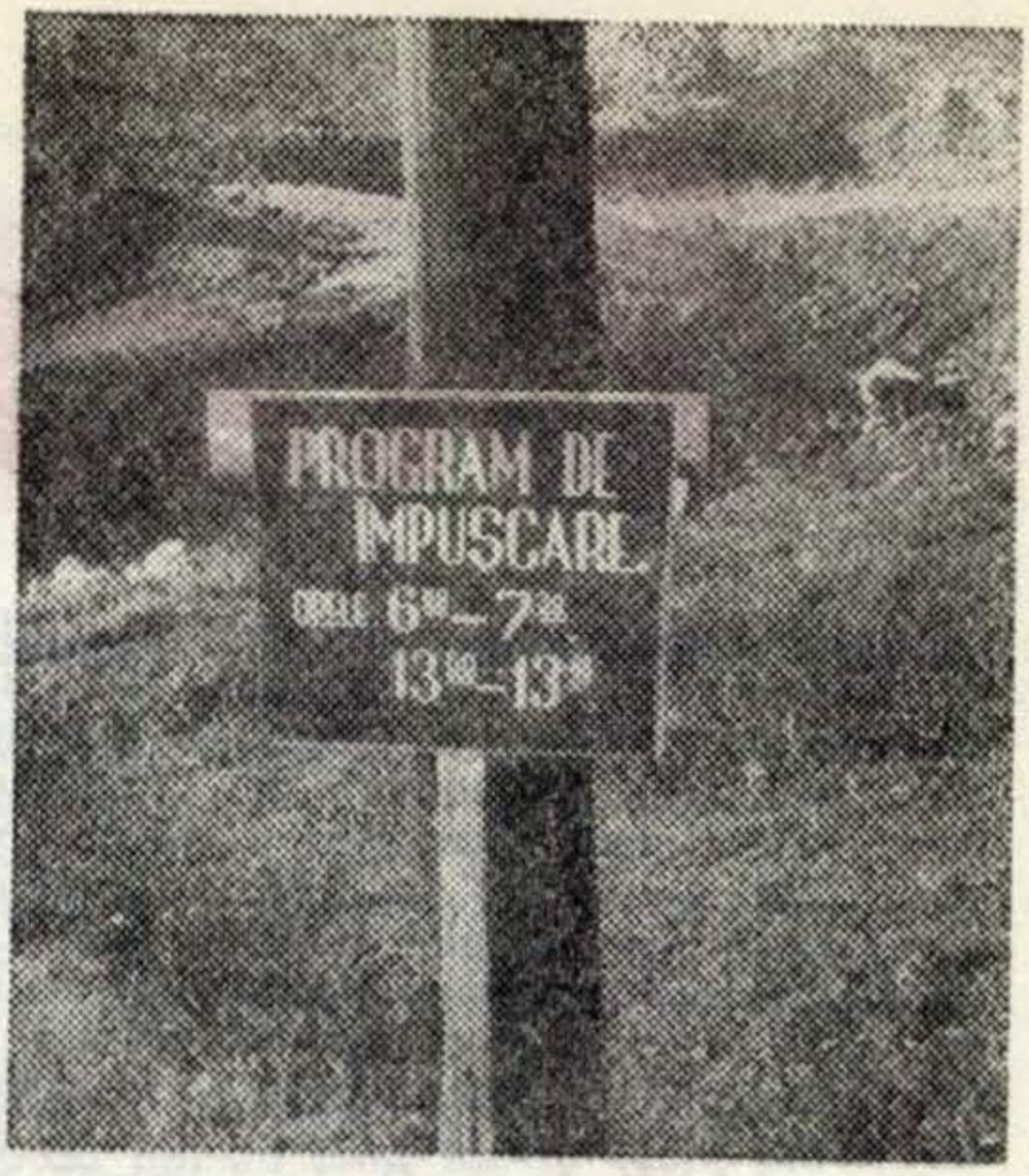

„Aici zace Matei Basarab... odinioară stăpîn și domn al Țării Românești, bărbat înțelept [...] îmbogățitor al țării sale...“ Așa scrie pe lespedea de mormînt din imediata vecinătate. Dar pacea Domnului e tulburată de două ori pe zi, așa cum stabilește „programul de împușcare“

Mici rigle transparente măsoară dimensiunile crăpăturilor după fiecare împușcare

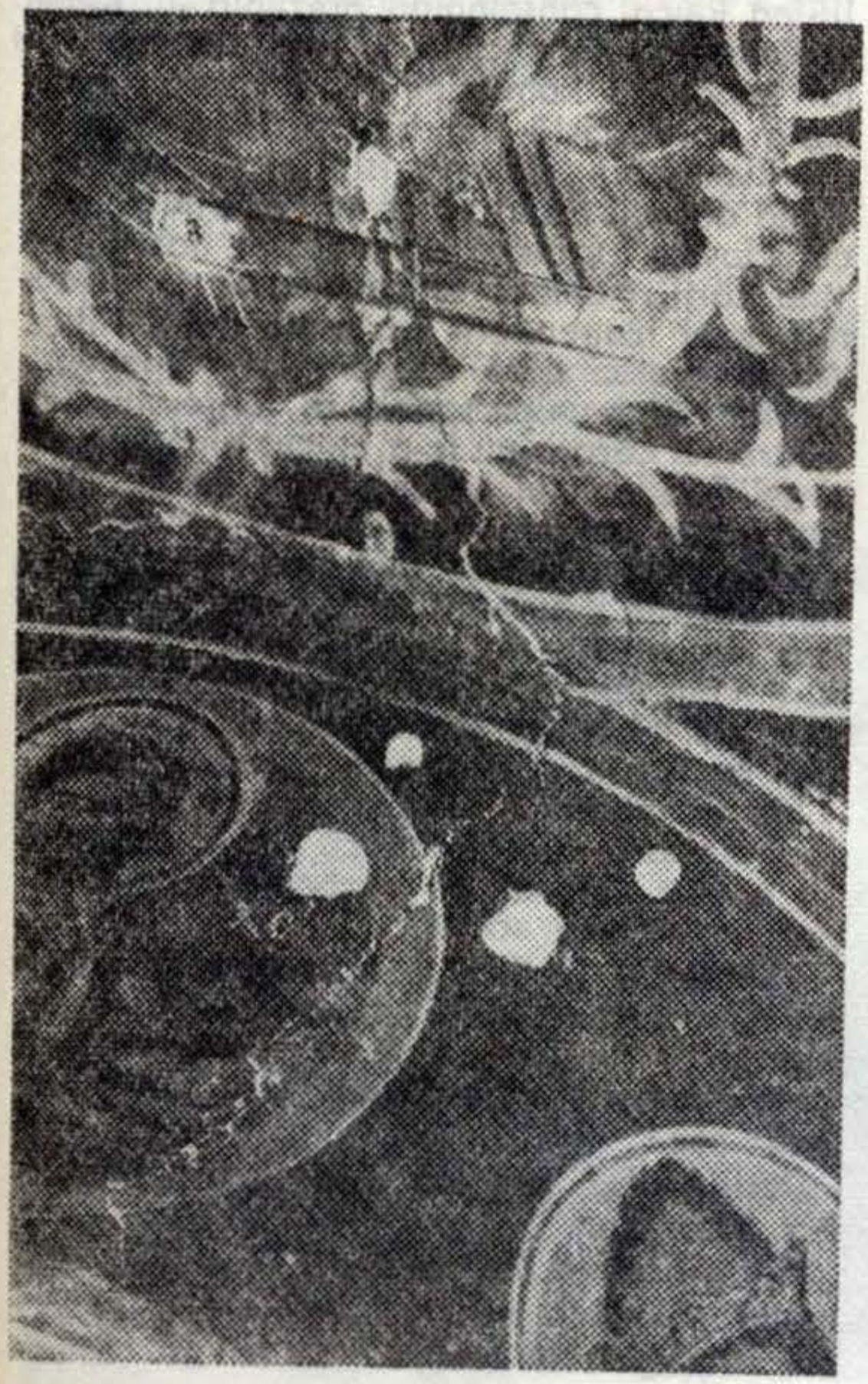

durează exploatarea neeconomicoasă a calcarului de la Pietreni, s-au efectuat numeroase și complete studii care conțineau soluții tehnico-economice documentate și realiste corelate cu cerințele producției. Aplicarea lor însă a întîrziat.

* * *

Cînd te gîndești că sub această indiferență pier mărturiile domniei luminate a unuia dintre cei mai destoinici voievozi, că șirurile lungi de pelerini, dornici să admire monumentul și să cunoască viața marelui voievod și a Țării Românești fug îngroziți prin rariștea pustiită de azi de pe coasta muntelui, de teamă să nu fie răniți de explozii ; cînd te gîndești cît de important ar fi dacă s-ar putea conserva și admira în tihnă această filă din istoria de demult a țării, cînd te gîndești la toate acestea, nu poți să nu-ți dai seama de amărăciunea și tristețea muzei Clio, de privirea nostalgică, pe care o aruncă din cînd în cînd spre altădată minunatul Pisc al Arnotei.

Procesul de la

Toate cotidianele celui de-al III-lea Reich preamăreau din 22 iunie 1941, sub bagheta lui Ribbentrop, Goebbels și Fritzsche caracterul „preventiv" al războiului împotriva Uniunii Sovietice. Lait motivul războiului „preventiv" a fost motto-ul hitleriștilor în vara anului 1941 nu numai în cotidianele și în emisiunile posturilor de radio, dar în toată propaganda nazistă. În mai 1945 războiul s-a terminat prin dezastrul cunoscut pentru Germania nazistă, dezastru cu lecții de profunde concluzii privind judecata popoarelor și judecata istoriei. Teoria războiului „preventiv" declanșat de hitleriști a fost demascată drept teoria celei mai nerușinate agresiuni. Și totuși cînd vinovații principali urmau să fie judecați la Nürnberg, ei își pregăteau depoziții în care revenea teoria războiului „preventiv", căutînd să o transforme în suportul nevinovăției lor și al escamotării politicii agresive a Germaniei hitleriste.

Halder, fost șef al Marelui stat major al armatei hitleriste, feldmareșalul Manstein și alții continuau să susțină, în pofida tuturor evidențelor, că Wehrmachtul a dus un război preventiv.

Hitler a fost nevoit, scria exfeldmareșalul Manstein, „să înlăture Uniunea Sovietică ca adversar, printr-un război preventiv, înainte ca în Occident să existe un dușman care ar fi putut prezenta un pericol pentru Germania pe continent".

În fața Tribunalului de la Nürnberg, Goering, Ribbentrop, Keitel, Jodl și alți acuzați susțineau aceeași teză cu convingerea certă că dacă vina lor nu va fi diminuată, cel puțin militarismul Reichului nazist va fi scuzat în fața istoriei pentru agresiunea perfidă și mîrșavă împotriva unui mare stat pe care îl atacase încălcînd cele mai elementare legi ale relațiilor dintre state, ale tratatelor și dreptului internațional.

În memoriile sale, scrise în celula din închisoarea Nürnbergului, Ribbentrop sublinia că el, în calitate de ministru de externe, a „aflat despre ordinul privind operațiile militare împotriva Uniunii Sovietice abia în timpul procesului de la Nürnberg".

În cursul procesului, acuzații au făcut totul pentru a-și apăra teoria războiului „preventiv". Îndeosebi comandanții militari au încercat să se detașeze de orice implicații politice ale războiului, adăugînd lozincii „generalii erau simpli executori" pe aceea a războiului menit să prevină atacul din partea altor țări care se aflau cu armele îndreptate spre a distruge Germania.

În 1965, la Congresul internațional de istorie de la Viena, am asistat la o penibilă încercare a unui fost ofițer superior al Wehrmachtului, devenit istoric, care căuta să-și facă audiență expunînd în mai multe secții o „comunicare despre nevinovăția generalilor în război și despre vinovăția exclusivă a lui Hitler". În discuții cu istoricii din R.F. a Germaniei am înțeles că acest curent nu este larg reprezentativ, că e dezavuat chiar de oamenii de știință și nu se bucură de o adeziune marcată. La secția care dezbătea probleme ale istoriei celui de-al doilea război mondial mi-am confruntat opiniile cu istoricul vest-german Richthofen. Intervenția mea dezvăluia tocmai răspunderea directă a generalilor hitleriști în politica agresivă a celui de-al III-lea Reich, consemnînd prezența lui Keitel și Guderian în decizia privind războiul total împotriva României după insurecția armată antifascistă din august 1944. Exofițerul Richthofen, devenit istoric, venea după două decenii de la procesul de la Nürnberg cu „dovezi" folosite de acuzații naziști, citînd cărți, memorii scrise ulterior în favoarea tezei răspunderii exclusive a lui Hitler. Acești istorici care aplică teza răspunderii și vinovăției unipersonale a führerului sînt dintre cei cărora nu le-a plăcut aliniatul sentinței Tribunalului internațional de la Nürnberg care califica pe generalii hitleriști ca „răspunzători în cea mai mare măsură de nenorocirile și suferințele ce s-au abătut asupra milioanelor de bărbați, femei și copii... Fără conducerea lor militară, tendințele agresive ale lui Hitler și ale complicilor lor naziști ar fi rămas abstracte și nefructuoase".

Ne amintim că în plin proces generalul Jodl declara cu emfază că al III-lea Reich nu a fost vinovat de războiul agresiv împotriva statului sovietic.

Pokrovski, locțiitorul acuzatorului principal din partea U.R.S.S., revenind asupra declarațiilor lui Jodl, a cerut acestuia să repete dacă-și susține declarațiile. Jodl a răspuns sec :

Jodl — Da, așa am spus. A fost un război preventiv.

Semnificative în această privință sînt multe momente ale procesului. Mai redăm un interogatoriu luat de acuzatorul ameri-

NÜRNBERG (III)

can Jackson, feldmareşalului hitlerist Milch, colaborator apropiat al lui Goering şi comandant al aviaţiei germane.

Jackson — Aşadar v-aţi prezentat în faţa instanţei pentru a afirma, după cîte am înţeles eu din depoziţia dumneavoastră, că regimul a cărui parte componentă aţi fost, a împins Germania într-un război pentru care nu a fost de loc pregătită. Am înţeles oare bine ?

Milch — Nu-mi aduc aminte dacă aceste aprecieri s-au făcut în mod public, dar mi se pare că pentru toţi cei prezenţi aici, pe banca acuzării, **războiul a constituit o mare surpriză.** (Aceasta o afirma în 1946 unul din marii comandanţi ai armatei Reichului — **n.n.**)

Jackson — Aţi dori să credeţi acest lucru ?

Milch — Da, cred.

Jackson — Credeţi... Dar cît timp a fost necesar forţelor armate germane ca să cotropească Polonia ?

Milch — Pentru cucerirea Poloniei ? Pare-mi-se 18 zile.

Jackson — 18 zile. Cît timp v-a trebuit să izgoniţi pe englezi de pe continent, inclusiv tragedia de la Dunkerque ?

Milch — Mi se pare, şase săptămîni.

Planul „Barbarossa" în acţiune. Cotropitorii nazişti incendiază un sat ucrainean

Jackson — Cît timp a necesitat cotropirea Olandei şi Belgiei ?

Milch — Cîteva zile.

Jackson — De cît timp aţi avut nevoie ca să străbateţi Franţa şi să ocupaţi Parisul ?

Milch — În total aproape două luni.

Jackson — De cît timp aţi avut nevoie ca să străbateţi Danemarca şi să cotropiţi Norvegia ?

Milch — Tot puţin timp. Danemarca a fost ocupată într-un timp foarte scurt, întrucît a depus imediat armele, iar pentru Norvegia a fost nevoie de cîteva săptămîni.

Jackson — Şi, făcînd aceste declaraţii, vreţi să convingeţi Tribunalul că Germania n-a fost pregătită pentru război şi că n-aţi fost la curent cu desfăşurarea acestor pregătiri ? Faceţi aceste declaraţii în calitate de ofiţer ?

Milch — Scuzaţi-mă, dar nu v-am înţeles.

A existat un moment în proces cînd conspiraţia tăcerii, adoptată de acuzaţi, părea să creeze dificultăţi Tribunalului. Goering, Keitel şi Jodl impuseseră cuvîntul de ordine al războiului „preventiv", încercînd să provoace un impas al dezbaterilor procesului.

Într-o asemenea conjunctură, acuzatorul sovietic a ţinut să prezinte declaraţia scrisă a exfeldmareşalului von Paulus care se afla prizonier în Uniunea Sovietică, după ce capitulase în 1943 la Stalingrad. Declaraţia lui von Paulus dovedea că războiul împotriva Uniunii Sovietice a fost preme-

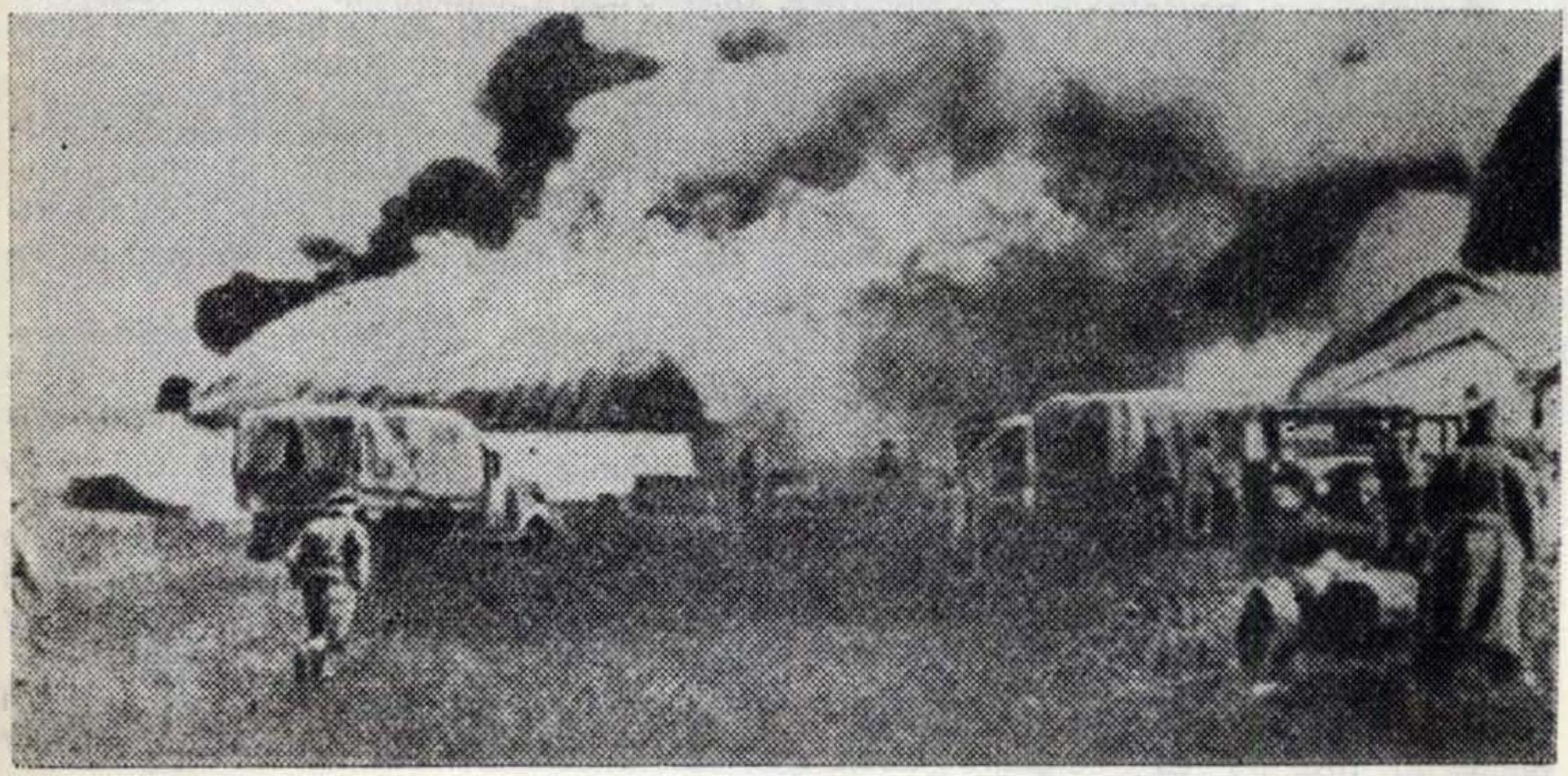

ditat, că el personal a participat cu aproape un an înaintea declanșării lui la elaborarea planurilor militare de atacare a U.R.S.S.

Nici nu începuse bine acuzatorul să citească primele aliniate ale declarației că în banca acuzării se produse rumoare, agitație. Goering, încă corpolent, zvîrlea săgeți din priviri în dreapta și în stînga, se întorcea cînd spre un acuzat cînd spre altul, cînd spre avocații care-i apărau.

— Protestăm împotriva citirii unui material și a luării de cunoștință de către Tribunal a conținutului său care nu corespunde adevărului și nu reprezintă vederile lui von Paulus.

Exfeldmareșalul von Paulus putea să fi pierit după Stalingrad ; declarația-copie putea să fie contrafăcută ; în cel mai bun caz nu era ușor de adus de la 4 000 km un martor, atît de repede spre a putea depune exact în acele momente rezumatele acestei probleme. Cu orice chip, opina apărarea, declarația nu trebuia luată în considerație, iar dacă Tribunalul insista atunci să fie prezent la proces chiar cel ce se recunoștea între autorii planului „Barbarossa", respectiv von Paulus.

Sala, acuzații, acuzatorii, completul de judecată, ziariștii, auditoriul se aflau într-un moment de suspens. Zîmbetul ușor întrezărit pe fața lui Goering arăta și satisfacție, dar și teamă. De ce teamă ? Pentru că von Paulus ar fi dărîmat tot eșafodajul tezei războiului „preventiv" la care Germania nazistă ar fi fost silită să recurgă în acele zile din iunie 1941.

Lordul Lawrence, președintele Tribunalului, era foarte scrupulos, riguros chiar în respectarea drepturilor apărării. Și apărarea ceruse, în acord perfect cu procedura, aducerea unui martor pe nume von Paulus. Adresîndu-se acuzatorului sovietic, îl întrebase cum poate răspunde la cererea apărării.

— Acuzarea sovietică nu are nimic de obiectat.

„Rușii au făcut să explodeze o bombă în sală", aveau să scrie ziariștii despre momentul în care, imediat după răspunsul prompt al acuzatorului sovietic, exfeldmareșalul von Paulus a intrat în sala procesului.

Stupoare ! Von Paulus se prezenta la bară în calitate de martor cerut de apărare, de avocații acuzaților.

Din nou Keitel, Goering, Jodl și compania se consultară cu avocații care cereau de astă dată președintelui Tribunalului să se renunțe la audierea martorului solicitat, spre a nu prelungi inutil lucrările procesului. Paulus știa prea multe.

Președintele Lawrence, de regulă calm, ponderat, respinse cu indignare cererea apărării, care numai cu cîteva momente mai înainte ceruse cu tărie prezența martorului von Paulus.

Și Paulus a vorbit. Redăm din interogatoriul lui von Paulus cîteva extrase pentru cititorii noștri, în limita spațiului.

Înainte de a trece la textul stenogramei procesului de la Nürnberg se cere precizat că în cadrul depoziției lui von Paulus au fost menționate și unele acțiuni întreprinse de Germania nazistă față de România.

Este știut că instaurarea în septembrie 1940 a dictaturii legionaro-antonesciene a împins deschis România în brațele Germaniei hitleriste. În condițiile unui regim de teroare nemaiîntîlnit, fasciștii legionari au încălcat brutal în picioare voința populară și au pactizat cu hitlerismul împotriva intereselor fundamentale ale țării și poporului. Agentură a Reichului nazist, Garda de fier va urmări să-și impună dominația exclusivă în conducerea statului, pe care a împărțit-o pînă în ianuarie 1941 cu generalii partizani ai alianței militare cu Germania, dar care nu împărtășeau întru totul metodele de guvernare gardiste și mai ales practicile teroriste. În special legionarii, dar și vîrfurile armatei care acționau pentru alianța cu Germania hitleristă au devenit odioși poporului atît prin regimul de temniță, lagăre și crime pe care l-au instaurat cît și prin alianța cu militarismul și nazismul german.

Disputa Antonescu — Horia Sima, care a culminat cu „rebeliunea" legionară din 21-24 ianuarie 1941, nu era în fond decît conflictul pentru dominație totală în guvernarea țării de către gruparea militară prohitleristă sau de către gruparea legionară, cu mai vechi state de serviciu ca agentură nazistă în România. Hitler l-a preferat pînă la sfîrșit pe Antonescu, prin care urma să-și asigure alianța în realizarea planului „Barbarossa". Horia Sima și alte căpetenii legionare erau ținute „în rezervă" în Germania.

Antonescu a fost preferat de Berlin în primul rînd pentru că, deținînd puterea asupra armatei, la ordinele sale România trebuia să fie tîrîtă în războiul hitlerist antisovietic.

La Nürnberg, Ion Antonescu a fost prezent prin declarațiile făcute anchetatorilor sovietici după ce fusese preluat de la formațiunile de luptă patriotice românești, la sfîrșitul lunii august 1944.

Organele anchetatoare sovietice sînt în posesia unui însemnat număr de declarații atît ale lui Ion Antonescu, cît și ale altor guvernanți ai regimului antonescian.

„În tot timpul cît am fost la putere am urmat politica de consolidare a legăturilor

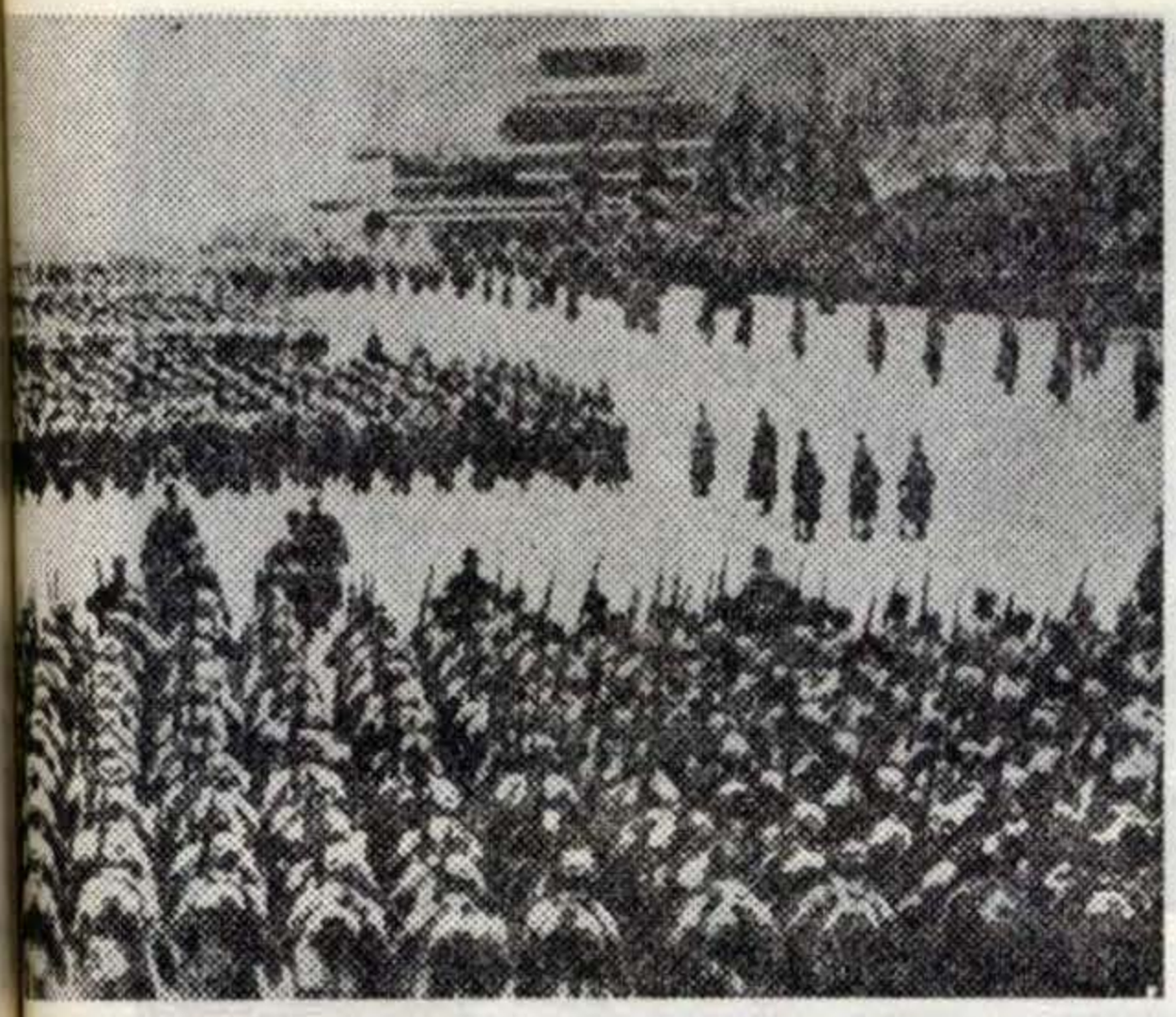

7 Noiembrie 1941 în Piața Roșie : acești soldați vor da o ripostă nimicitoare fasciștilor agresori

cu Germania"... cita generalul Zoria din declarațiile făcute de Ion Antonescu.

„Pentru aceasta m-am întîlnit în mai multe rînduri cu Hitler".

Prima întîlnire a avut loc în noiembrie 1940 la reședința oficială a lui Hitler, de față fiind Ribbentrop și interpretul personal al führerului, Schmidt.

„Întrevederea cu Hitler a durat mai bine de patru ore.

L-am asigurat pe Hitler că voi rămîne fidel acordului încheiat anterior care prevedea adeziunea României la pactul tripartit..." În continuare Antonescu insista asupra laturilor militare ale întrevederii, declarînd la anchetă :

„Eu am căzut de acord cu Hitler pentru ca misiunea militară germană în România să continue acțiunea de reorganizare a armatei române..."

Era clar. Încă din toamna anului 1940 Hitler viza antrenarea României la războiul antisovietic. Și nu numai a României. Este știut că la sfîrșitul verii anului 1940 părțile nord-vestului Transilvaniei au fost răpite României prin dictatul de la Viena și predate Ungariei horthiste. Raportul de amiciție hitleristo-horthist avea o țintă precisă — ralierea Ungariei la planurile agre-

Poporul sovietic, mobilizat și condus de Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, s-a ridicat ca un singur om la luptă zdrobind agresiunea criminală

Feldmareşalul von Paulus pe front şi...

...la cartierul general hitlerist

sive ale Germaniei naziste. La Nürnberg acuzarea sovietică a adus o serie de documente din care rezulta antrenarea directă prin generalii hitlerişti a oficialităţilor militare horthiste la pregătirea agresiunii antisovietice.

Războiul „preventiv" despre care perorau acuzaţii hitlerişti la Nürnberg se dovedise a fi fost pregătit cu un an în urmă, antrenînd nu numai gigantica maşină de război a Reichului nazist, ci pregătind şi participarea altor ţări pe care Hitler reuşise să le atragă în sfera politicii sale agresive prin mijloace tipic fasciste.

Titu GEORGESCU

CRIMA A FOST PREMEDITATĂ *

Şedinţa de după amiază — 11 februarie 1946

Gen. ZORIA — Domnule Preşedinte, în conformitate cu raportul delegaţiei sovietice, vă cer aprobarea ca să apară în faţa dumneavoastră Friedrich Paulus, feldmareşal al fostei armate germane, al cărui interogatoriu va fi făcut de Procurorul general sovietic, generalul Rudenko.

PREŞEDINTELE — Să intre martorul.

Este introdus martorul Paulus, care îndeplineşte formalităţile cerute de procedură şi prestează jurămîntul.

Gen. RUDENKO — Ultimul dumneavoastră comandament a fost acela al Armatei a 6-a, în faţa Stalingradului ?

PAULUS — Intocmai.

Gen. RUDENKO — Martor, aţi făcut, la 8 ianuarie 1946, o declaraţie adresată guvernului sovietic ?

PAULUS — Da, am făcut această declaraţie.

Gen. RUDENKO — O menţineţi ?

PAULUS — O confirm.

Gen. RUDENKO — Îmi poate spune martorul ce ştie despre pregătirile guvernului hitlerist şi ale Inaltului comandament în vederea agresiunii armate împotriva Uniunii Sovietice ?

Martorul Friedrich Paulus relatează că a primit, între altele, un material neterminat privind operaţiuni care se refereau la un atac împotriva Uniunii Sovietice. A fost însărcinat să examineze posibilităţile de atac împotriva U.R.S.S., din punct de vedere al terenului, al folosirii efectivelor etc.

Conform acestui document, O.K.W.-ul avea intenţia de a efectua următoarele operaţiuni : nimicirea forţelor armate sovietice din partea occidentală a ţării ; pătrunderea pînă la o adîncime de unde flota aeriană sovietică să nu mai poată ataca în mod eficient Reichul şi apoi înaintarea pînă la linia Volga-Arhanghelsk. După întocmirea planului, Paulus rela-

* Subtitlurile aparţin redacţiei

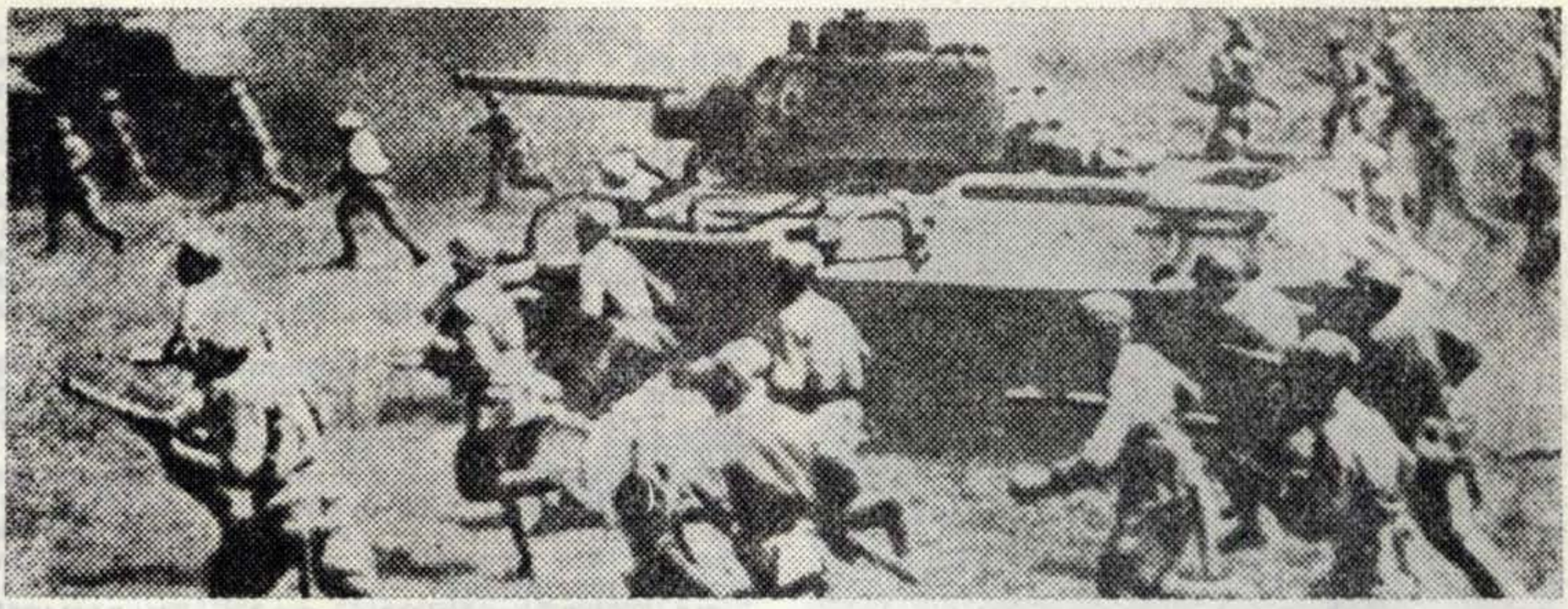

In plină ofensivă sovietică : infanteria înaintează, cu sprijinul tancurilor

tează că s-au desfăşurat două manevre militare conduse de el, după care s-a stabilit ca un grup de armate să ajungă pînă la Nipru, Kiev şi regiunea de sud ; un alt grup de armate, avînd Moscova ca obiectiv, să fie îndreptat spre Minsk şi Smolensk ; în sfîrşit, un al treilea grup de armate să avanseze spre Leningrad, prin ţările baltice ; apoi s-a ţinut o conferinţă, cu participarea şefului de Stat major general al armatei şi a şefilor de Stat major ai grupurilor de armate desemnate pentru frontul de est. Colonelul Kinsel a arătat că nu existau indicii din care să rezulte că Rusia sovietică făcuse pregătiri în vederea unui atac.

Imediat după conferinţă, în jurul datei de 10 decembrie 1940, O.K.W.-ul a emis ordinul nr. 21 conform căruia armata şi Înaltul comandament german trebuiau să dea dispoziţiile de concentrare a trupelor, în vederea operaţiunii. Primele ordine în acest sens au fost aprobate de Hitler la 3 februarie 1941.

O.K.W.-ul stabilise data începerii marilor mişcări de trupe pe teritoriul sovietic în jurul zilei de 15 mai, dată care a fost însă modificată la sfîrşitul lui martie, cînd Hitler a decis să atace Iugoslavia.

PREŞEDINTELE — Ar fi bine să reluaţi expunerea din momentul cînd spuneaţi că Hitler a modificat planul iniţial.

PAULUS — In urma deciziei de a ataca Iugoslavia, data prevăzută pentru agresiune a trebuit amînată cu aproximativ cinci săptămîni, adică pentru a doua jumătate a lunii iunie. Atacul a avut loc la 22 iunie 1941. Se poate afirma că preparativele agresiunii pornite la 22 iunie 1941 împotriva Uniunii Sovietice începuseră din toamna anului 1940. Prima mea constatare personală datează de la 3 septembrie 1940.

Gen. RUDENKO — Cum şi în ce împrejurări a fost pus în execuţie planul de agresiune militară împotriva Uniunii Sovietice, pregătit de guvernul hitlerist şi de Înaltul comandament al armatei germane ?

PAULUS — Atacul împotriva Uniunii Sovietice a avut loc, după cum v-am spus, după un plan îndelung pregătit şi ascuns cu grijă. Trupele au fost mai întîi dispuse în adîncime în regiunea concentrării lor. Conform ordinelor primite, au fost distribuite pe sectoare, în poziţiile de plecare şi au trecut simultan la atac pe tot frontul. Acest plan de operaţiuni fusese verificat din punct de vedere teoretic ; de asemenea, dispunerea în detaliu a trupelor fusese discutată anterior şi hotărîtă cu mult înainte de declanşarea ostilităţilor. O mare manevră de diversiune, desfăşurată din Norvegia pînă pe coastele Franţei, trebuia să creeze impresia că exista intenţia unei debarcări în Anglia şi astfel să sustragă atenţia de la teritoriile din est.

Fuseseră luate toate măsurile, nu numai în vederea unei operaţiuni prin surprindere, ci şi a unei surprize tactice. Fuseseră interzise orice manevre de recunoaştere la frontiere şi dincolo de ele înainte de începutul războiului. Ceea ce însemna că eventualele pierderi ca urmare a lipsei acţiunilor de recunoaştere erau dinainte acceptate. Toate aceste măsuri dovedesc că a fost vorba de o agresiune criminală.

PAULUS MĂRTURISEŞTE

Gen. RUDENKO — Cum calificaţi scopurile agresiunii Germaniei împotriva Uniunii Sovietice?

PAULUS — Obiectivul VOLGA-ARHANGHELSK, care depăşea cu mult posibilităţile forţelor germane, caracterizează lipsa de măsură a politicii de cucerire a lui Hitler şi a guvernului naţional-socialist. Din punct de vedere strategic, atingerea acestui obiectiv ar fi echivalat cu distrugerea tuturor forţelor Uniunii Sovietice. Pătrunderea pînă la această linie presupunea şi cucerirea teritoriilor celor mai importante ale U.R.S.S., inclusiv capitala, Moscova, centrul politic şi economic al ţării. Din punct de vedere economic, însemna acaparerea regiunilor principale de aprovizionare, a bogăţiilor subsolului şi a centrelor de producţie principale ale U.R.S.S., ca şi a nodurilor feroviare din partea europeană a Rusiei.

Cît de mult dorea Hitler să atingă aceste scopuri economice rezultă dintr-un fapt la care am asistat personal. La 1 iunie 1942, la Poltava, în timpul unei conferinţe a comandanţilor şefi ai grupului de armate din sud, Hitler a declarat : „Dacă nu ajung la petrolul de la Maikop şi Groznîi, trebuie să lichidez acest război".

Pentru exploatarea şi pentru administrarea teritoriilor cucerite au fost formate, cu multă vreme înainte de începerea ostilităţilor, organe de administraţie economică.

Pe scurt, ţelurile enunţate au vizat cucerirea teritoriului Uniunii Sovietice, în scopul colonizării lui, a exploatării materiilor prime şi a resurselor — datorită cărora putea fi continuat războiul în vest, război al cărui ţel era hegemonia în Europa.

Gen. RUDENKO — O ultimă întrebare : Cine este, după dumneavoastră, responsabil de agresiunea criminală împotriva Uniunii Sovietice ?

PAULUS — Pot să vă rog să repetaţi întrebarea ?

Epilogul operației „Barbarossa" : mii de astfel de convoaie de prizonieri germani pe întinderile Uniunii Sovietice

Gen. RUDENKO — Pe cine socotiți responsabil...

PREȘEDINTELE — Tribunalul vrea să atragă atenția generalului Rudenko asupra următorului punct. Tribunalul consideră că o astfel de întrebare, privind responsabilitatea agresiunii împotriva teritoriului U.R.S.S., face parte din întrebările principale asupra cărora Tribunalul trebuie să se pronunțe ulterior și că, în consecință, nu este de competența martorului să-și dea părerea. Apărarea dorește să facă o obiecție asupra acestui punct?

Dr. LATERNSER (apărarea — n.n.) — Perfect, domnule Președinte, era exact obiecția pe care doream s-o fac.

Gen. RUDENKO — Îmi permite Tribunalul să pun o altă întrebare?

PREȘEDINTELE — Vă rog!

Gen. RUDENKO — Care dintre acuzați a luat parte activă la pregătirea și declanșarea războiului de agresiune împotriva Uniunii Sovietice?

PAULUS — O parte dintre acuzați au fost consilieri militari ai lui Hitler : KEITEL, șeful O.K.W.-ului, JODL, șef al Statului major al operațiunilor, și GOERING, mareșal al Reichului, șef al Armatei aerului și învestit cu puteri depline în privința economiei și armamentului.

Gen. RUDENKO — Terminînd interogatoriul, vreau să-mi spuneți dacă, bazîndu-mă pe depoziția dumneavoastră, pot să trag concluzia că, mult înainte de 22 iunie, guvernul hitlerist și Înaltul comandament al Wehrmachtului au pregătit un război de agresiune împotriva Uniunii Sovietice, în scopul de a-i transforma teritoriul într-o colonie?

PAULUS — N-am nici o îndoială asupra acestui punct.

Gen. RUDENKO — Acestea au fost toate întrebările pe care voiam să le pun, domnule Președinte.

PREȘEDINTELE — Acuzatorul francez, britanic și american declară că nu au întrebări de pus.

Dr. LATERNSER — Domnule Președinte, în calitate de apărător al Statului major general, îmi permit să cer Tribunalului să-mi acorde timp pentru pregătirea întrebărilor și să-mi îngăduie să le pun mîine dimineață. Apărarea a fost luată prin surprindere, martorul fiind citat în mod neașteptat. Avînd în vedere importanța celor declarate de el, cred că e necesară o consultare asupra întrebărilor ce trebuie puse. Doresc să procedez la contra-interogatoriu mîine, la începutul ședinței.

PREȘEDINTELE — Domnule general Rudenko, dacă acuzatorul nu ridică nici o obiecție. Tribunalul consideră că cererea trebuie acceptată.

Gen. RUDENKO — Acuzatorul sovietic nu are de formulat nici o obiecție.

PREȘEDINTELE — Foarte bine. Dorește vreunul din avocați să pună de pe acum întrebări martorului?

Dr. NELTE (apărarea — n.n.) — Eu, personal, aș putea să-mi formulez întrebările după suspendarea ședinței.

PREȘEDINTELE — Foarte bine, martorul se poate retrage ; va fi readus mîine dimineață și, între timp, dumneavoastră vă puteți continua expunerea.

Ședința de dimineață — 12 februarie 1946

PREȘEDINTELE — Martore Paulus, doresc să vă reamintesc că după ce răspundeți la fiecare întrebare care vă va fi pusă, trebuie să faceți pauze pentru a permite interpreților să traducă. Ați înțeles ce v-am cerut?

PAULUS — Da, am înțeles.

Dr. NELTE — Vreau să vă pun unele întrebări. Ați intrat, la 3 septembrie 1940, în Comandamentul suprem al armatei de uscat?

ORDINE ȘI PĂRERI

PAULUS — Este exact.

Dr. NELTE — Ați fost însărcinat în mod special să elaborați un plan denumit, așa cum am aflat mai tîrziu, planul „Barbarossa"?

PAULUS — Da, în împrejurările pe care le-am arătat ieri.

În continuare, martorul relatează, răspunzînd la diferite întrebări, modul în care erau elaborate planurile militare și se stabileau codurile Comandamentului suprem, precizează rolul feldmareșalului von Brauchitsch, fostul șef de Stat major, ale lui Keitel și Halder. Hitler era cel care decidea, în ultimă instanță. În cazul planului „Barbarossa" (al cărui proiect a fost însărcinat să-l elaboreze Paulus), martorul consimte, în cele din urmă, să declare că el și șeful Statului major — Halder —, aveau îndoieli asupra oportunității atacării Uniunii Sovietice, mai ales că știau cu toții de la Hitler și prin serviciile de contraspionaj că U.R.S.S. nu făcea pregătiri de război împotriva Germaniei.

Dr. NELTE — Este deci exact că dumneavoastră și șeful Statului major, Halder, cunoșteați faptele care permiteau să se considere războiul împotriva Rusiei ca un atac criminal. Cu toate acestea, nu ați întreprins nimic. În declarația dumneavoastră spuneați că ați devenit, mai tîrziu, comandantul Armatei a 6-a. Este exact?

PAULUS — Da.

Dr. NELTE — Sînteți deci în cunoștință de cauză privind acțiunile pe care le-ați întreprins, în calitate de comandant al armatei angajate în luptele de la Stalingrad.

Nu aveați scrupule devenind instrumentul unui atac pe care îl considerați criminal?

PAULUS — Dată fiind situația militară din acea vreme și propaganda intensă care se făcea, am crezut atunci, ca și mulți alții, că-mi fac datoria față de patrie.

Gen. NIKITCENKO — În ce măsură îndeplinea Statul major ordinele pe care le primea de la Comandamentul suprem?

PAULUS — Aceste ordine erau riguros executate.

Gen. NIKITCENKO — Existau divergențe între Statul major și Comandamentul suprem?

PAULUS — Asemenea divergențe existau, dar nu le pot preciza acum. În tot cazul, știam, prin șeful meu direct, că existau deosebiri de păreri în relațiile cu O.K.W.-ul.

Gen. NIKITCENKO — Puteau să rămînă în serviciul Statului major ofițerii care nu erau de acord cu politica Comandamentului suprem?

PAULUS — În asemenea situații, problema politică nu se punea. În general, la Statul major general al armatei nu se discutau chestiuni politice.

Gen. NIKITCENKO — Nu mă refer la chestiuni politice în sens restrîns, ci la politica de pregătire a războiului, la politica de agresiune și cuceriri: iată ce vreau să spun. Știați că această politică viza să transforme teritoriul Uniunii Sovietice ocupat de trupele germane...

PAULUS — Eu nu am fost niciodată la curent cu planurile de detaliu. Informațiile mele se mărgineau la proiectele cunoscute ca „Dosarul verde", destinat exploatării țării.

Gen. NIKITCENKO — Ce înțelegeți prin exploatare?

PAULUS — Exploatarea economică a țării, pentru asigurarea utilizării resurselor ei pînă la terminarea războiului din Vest și asigurarea hegemoniei viitoare în Europa.

Gen. NIKITCENKO — Caracterul acestei exploatări diferea de cel al exploatării resurselor economice din interiorul Germaniei?

PAULUS — Nu am o părere personală în legătură cu această problemă, căci eu am comandat doar nouă luni o armată în Rusia, fiind făcut prizonier în ianuarie 1943.

Gen. NIKITCENKO — Ce știți despre directivele date de unele organe de stat din Germania și de Comandamentul suprem privind raporturile dintre armată și populația sovietică?

PAULUS — Îmi amintesc că am primit instrucțiuni în această chestiune, dar nu știu prea bine cînd. Era vorba de directive generale privind comportarea în războiul din Răsărit. Cred că și această „ordonanță generală" era cuprinsă în „Dosarul verde", dar poate că au existat și alte ordine, date separat, specificînd că nu trebuie să avem considerente speciale față de populație.

Gen. NIKITCENKO — Ce înțelegeți prin termenul „considerente speciale"? Poate că traducerea nu este exactă?

PAULUS — Aceasta însemna că atunci cînd se impuneau anumite măsuri trebuiau luate în considerare exclusiv necesitățile militare.

PREȘEDINTELE — Aveați sub comandă divizii formate exclusiv din trupe SS?

PAULUS — Pe toată perioada cît am comandat armata mea, nu am avut, după cîte îmi amintesc, niciodată trupe SS sub ordinele mele. La Stalingrad dispuneam de douăzeci de divizii motorizate, blindate și de infanterie germane, dar nu de unități SS.

PREȘEDINTELE — Grupurile SA nu constituiau unități militare?

PAULUS — Eu n-am auzit niciodată vorbindu-se de unități SA, dar existența unităților SS era bine cunoscută.

PREȘEDINTELE — Este adevărat că aveați unități ale Gestapoului atașate armatei dumneavoastră?

PAULUS — Nu, eu n-am avut astfel de unități.

HITLER, KEITEL, ANTONESCU

În continuare, generalul Zoria face cunoscut documentul 153-U.R.S.S., care cuprinde o parte a interogatoriului lui Ion Antonescu, și anume acea parte referitoare la prezența armatelor germane în România*.

Gen. ZORIA — Pentru a ajunge să clarificăm relațiile Germaniei hitleriste cu România, vreau să mă opresc acum asupra problemei petrolului. România era unul din furnizorii cei mai importanți ai Reichului în acest domeniu. Înainte și în timpul războiului, naziștii au extras, prin toate mijloacele, petrolul din România. Chestiunea constituie obiectul unei scrisori adresată lui Antonescu și pe care am citat-o.

Vreau acum să prezint două documente care dovedesc, într-o formă destul de grăitoare, cît de mult interesa petrolul Germania, importanța pe care i-o atribuiau hitleriștii. Sub numărul 244-U.R.S.S., prezint telegrama urgentă, transmisă de acuzatul Keitel (în numele lui Hitler — n.n.) mareșalului Antonescu și primită de acesta din urmă la 31 octombrie 1942. Acest document a fost găsit, ca și cele anterioare, tot în arhivele personale ale lui Antonescu. Citez telegrama, pentru a fi consemnată în procesul verbal și rog Tribunalul să-i acorde valoare probatorie; de la pagina 119 a cărții de documente:

„Solicit intervenția dumneavoastră personală, în scopul grăbirii livrării unei cantități maxime de carburanți flotei italiene, indispensabilă pentru continuarea operațiunilor militare în Mediterana.

Lipsa capacității de transport pentru continuarea operațiunilor a creat o situație gravă în Africa de Nord. Primirea materialului de război depinde în întregime de livrarea, în cantități suficiente, a carburanților.

Rog pe Excelența Voastră să sporească la maximum livrările de carburanți către Italia, aceștia fiind prevăzuți exclusiv pentru nevoile flotei, menită să asigure menținerea de poziții importante în Mediterana.

Am ales acest mijloc direct de a mă adresa dumneavoastră, deoarece sînt sigur că intervenția dumneavoastră personală va accelera trimiterea ajutorului indispensabil. Al dumneavoastră devotat

mareșal Keitel"

Permiteți-mi a prezenta Tribunalului telegrama de răspuns a lui Antonescu către Keitel, document pe care îl depun sub numărul 244 (2)-U.R.S.S., de la pagina 120 a cărții de documente...

PREȘEDINTELE — Puteți să ne prezentați rezumativ conținutul acestui document?

Gen. ZORIA — Voi expune succint conținutul acestui document.

La cererea insistentă a acuzatului Keitel de a spori la maximum livrările de petrol, Antonescu răspunde printr-o telegramă în care arată că el vrea să-și îndeplinească angajamentele, însă toate cantitățile prevăzute de guvernul Germaniei au fost deja livrate, iar România nu poate să dea mai mult. Dacă va fi posibil să se facă unele economii în consumul intern al țării, România va putea da un oarecare ajutor aliaților săi. Pe scurt, Antonescu roagă pe generalul Keitel să primească expresia devotamentului și respectului său, dar nu îi dă petrol[1].

Permiteți-mi să vă reamintesc că în octombrie și noiembrie 1942 se decidea soarta lui Rommel în Africa de Nord, iar Armata Roșie bara calea hitleriștilor spre petrolul din Baku și Groznîi. Este evident că naziștilor le lipsea petrolul.

În continuare au fost citate alte mărturii ale pregătirilor din cadrul planului agresiv „Barbarossa".

---

* Vezi „Magazin istoric" nr. 9/1970, p. 27.

[1] Aceasta nu l-a scutit pe Antonescu să mențină o bună parte a armatei române în război alături de Germania fascistă, să supună țara unor uriașe privațiuni și unor ingerințe brutale din partea naziștilor.

Un transilvănean prieten cu Benjamin Franklin

PAUL CERNOVODEANU
doctor în istorie

În urmă cu cincisprezece ani, cercetătorul american D. Dvoichenko-Markov a descoperit și a publicat o interesantă scrisoare semnată de Benjamin Franklin *. Ea poartă data de 18 martie 1755 și a fost adresată unui ilustru compatriot, medicului John Lining din Charleston (în statul Carolina de Sud). Scrisoarea prezintă un deosebit interes pentru noi nu numai pentru că ea poartă semnătura unui mare patriot și învățat, în ale cărui relații se înscriu personalități prestigioase ca: Voltaire, Lavoisier, Buffon, David Hume, George Washington, Mirabeau, La Fayette, dar mai ales pentru că dezvăluie prietenia dintre Franklin și un român transilvănean, inițiat în tainele electricității, pe nume Samuilă Dămian (Samuel Domjen, Dömjen), zis, probabil, Tătarul (Tatar, Tartar) pe care savantul american l-a cunoscut la Philadelphia, în anul 1748.

Tot ceea ce știu despre Dămian — se menționează în scrisoare —, *după chiar spusele sale, este că se născuse în Transilvania, fiind de obîrșie tătar (!), dar slujind ca preot al bisericii ortodoxe. Scria și vorbea latinește cu mare ușurință și în mod corect. S-a pregătit să plece din țara sa cu gîndul de a face înconjurul lumii pe cît posibil pe uscat. A călătorit prin Germania, Franța, Olanda și Anglia. A rămas un timp la Oxford. Din Anglia a venit în Maryland, de acolo s-a dus în Noua Anglie și s-a reîntors pe uscat la Philadelphia, iar de aici a călătorit prin Maryland, Virginia și Carolina de Nord spre tine. S-a gîndit că i-ar folosi în călătoriile sale să afle ceva despre electricitate. Eu l-am învățat cum să folosească tubul, cum să încarce butelia de Leyda și alte cîteva experiențe. Mi-a scris din Charleston că a trăit pe o distanță de 800 de mile numai de pe urma electricității, care a însemnat pentru el carne, băutură și îmbrăcăminte. Ultima scrisoare pe care mi-a adresat-o cred că a fost din Jamaica, în care-și exprima dorința de a-i trimite tuburile amintite de tine și de a-l întîlni la Havana, de unde spera să ajungă pe mare la Vera Cruz; nădăjduia să călătorească pe uscat prin Mexic pînă la Acapulco, iar de acolo să străbată Oceanul pînă la Manilla și apoi prin China, India, Persia și Turcia să se înapoieze în propria sa țară, gîndindu-se că va trăi mai ales de pe urma electricității. Ciudat proiect!...*

Peregrin pe meridianele globului

Înainte de a analiza conținutul scrisorii și de a relata sfîrșitul aventuroaselor peripeții trăite de Samuilă Dămian, se cuvine a încerca să lămurim, în primul rînd, problemele legate de originea sa.

Descoperitorul scrisorii, cercetătorul Markov, s-a arătat de la început sceptic față de afirmația curioasă a lui Franklin că transilvăneanul Dămian ar fi fost

*Ilustru diplomat și luptător pentru independența Statelor Unite, neostenit promotor al științelor în veacul luminilor, savantul progresist american Benjamin Franklin (1706-1790), este cunoscut în lumea fizicienilor mai ales pentru meritele dobîndite în domeniul electricității și descoperirii paratrăsnetului.

de obîrşie tătar (of Tartar descent), fără a putea da însă acestui fapt vreo explicaţie plauzibilă. În ceea ce ne priveşte, ne mărginim să precizăm următoarele: izvoarele istorice nu semnalează tătari sau urmaşi de tătari convertiţi la ortodoxie în rîndurile naţionalităţilor din Transilvania secolului al XVIII-lea; în schimb, mai multe sate din comitatele Alba, Hunedoara şi Bihor se numeau, atît în limba română cît şi în corespondentul maghiar, *Tărtăria, Tătăreşti* sau *Tătăreni*, probabil în amintirea unor străvechi colonizări cu robi tătari capturaţi în lupte şi asimilaţi apoi de marea masă a populaţiei româneşti. S-ar putea deci, conform acestei ipoteze, ca Samuilă Dămian să fi fost un român originar din vreunul din satele purtînd un nume apropiat apelativului de *Tătar*, fapt ce l-ar fi determinat pe Benjamin Franklin — nefamiliarizat, evident, cu istoria Transilvaniei — să afirme că prietenul său ar fi fost de obîrşie tătărască.

Dar se mai poate admite şi o altă părere, şi anume ca *Tătar* să fi constituit doar porecla sau al doilea nume al acestui Dămian, ipoteză care, după cum vom vedea, prezintă oarecare consistenţă din punct de vedere documentar şi ar permite, chiar, printr-o fericită, dar extraordinară coincidenţă, să rezolve identitatea personajului nostru.

Pentru moment, ne limităm doar să constatăm că Samuilă Dămian, cleric român ortodox din Transilvania, stăpînind — fapt destul de rar întîlnit — foarte bine latina, limbă pe care o vorbea şi o citea cu uşurinţă, şi-a descoperit şi vocaţia de călător. El plănuia să întreprindă o expediţie puţin obişnuită pentru acele timpuri: aceea de a încerca să *înconjure globul pămîntesc!*

După ce a străbătut prin anii 1744-1745 Germania, Franţa, Olanda şi Anglia, unde a poposit în citadela universitară de la Oxford — răstimp în care şi-a dobîndit, probabil, primele cunoştinţe în domeniul electricităţii — Dămian s-a îmbarcat cu destinaţia: coloniile britanice din America. Astfel a ajuns, în 1748, la Philadelphia, aici bucurîndu-se de încrederea şi protecţia lui Benjamin Franklin, savant care îşi cîştigase deja un renume în lumea ştiinţifică contemporană. Încă din 1742 învăţatul american descoperise paratrăsnetul.

Mulţumit de aptitudinile lui Dămian şi dorind să-l sprijine în realizarea îndrăzneţului său proiect de a cunoaşte lumea — cîştigîndu-şi existenţa din efectuarea unor experienţe de electricitate în faţa publicului amator să se instruiască —, Franklin l-a recomandat unui prieten din Charleston, medicul scoţian John Lining (1708-1760). Acesta era apreciat nu numai pentru valoroasele sale lucrări dedicate febrei galbene, dar şi datorită pasiunii arătate în studiul electricităţii.

Vedere din Charleston — 1740

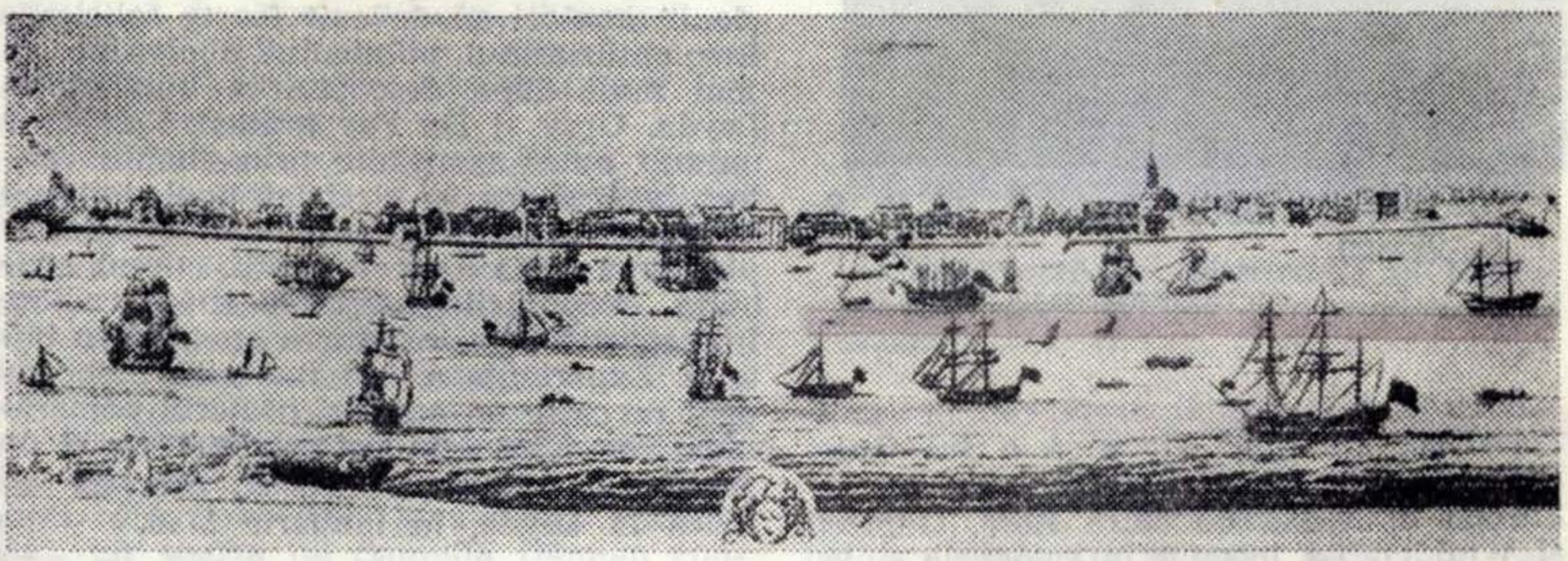

„În localul domnului Blythe din Broad Street, între orele 3 şi 5 după-amiază"

Dămian a izbutit să ajungă la Charleston şi să ia contact cu doctorul Lining. Un afiş publicat în „The South Carolina Gazette" din 24-31 octombrie 1748 şi reprodus de cercetătorul Markov indică clar următoarele: „După ce a călătorit timp de mai mulţi ani prin Europa, plecînd din ţara sa de baştină, Transilvania, a studiat şi a făcut multe experienţe minunate despre electricitate şi propune să le arate în public în localul domnului Blythe din Broad Street, între orele 3 şi 5 după-amiază, miercurea şi vinerea, în timpul şederii sale în acest oraş; şi după dorinţă va servi pe doamne şi domni la domiciliu spre a arăta surprinzătoarele efecte ale electricităţii. Fiecare persoană lăsată să intre spre a vedea acelaşi lucru trebuie să plătească 20 de şilingi, putînd de asemenea să fie electrificată (!) de către Samuilă Dămian, dacă doreşte".

În ce ar fi putut consta experienţele de electricitate ale lui Dămian?

Benjamin Franklin (portret de J. S. Duplessis)

Documentele vremii arată că în anii 1743-1745, „maşina" electrică a lui Guericke şi Hauksbee a fost perfecţionată în Europa apuseană de către Bose, Gordon şi Winkler. La început în saloanele şi la întrunirile nobilimii sau marii burghezii — animate de curiozitate — din Anglia, Franţa, Germania şi din alte ţări, iar mai tîrziu în laboratoare, în faţa savanţilor din academii au avut loc astfel de experienţe privind fenomenele electrice. Majoritatea lor erau efectuate cu „maşina" lui Guericke de către fizicieni amatori. Cu ajutorul unei roţi mari de lemn şi al unei legături prin cablu, se punea în rotire foarte rapidă o sferă voluminoasă sau un tub de sticlă. Sfera era frecată pe dedesubt de mîna unui operator; electricitatea astfel produsă era primită de un snop alcătuit din fire fine de metal ce atingeau partea de sus a sferei. Acest snop era ulterior ataşat unei ţevi de puşcă suspendată prin fire de mătase, care slujea maşinii de pol unic.

Electricitatea a ajuns la modă, iar fizicienii amatori au devenit foarte solicitaţi. Dar entuziasmul publicului a crescut şi mai mult după descoperirea buteliei de Leyda. Gray şi Du Fay arătaseră deja că un tub putea transmite prin simplu contact încărcătura sa electrică apei dintr-un recipient cu pereţi izolanţi. Pe de altă parte, pierderea lentă a electricităţii, curent atribuită „evaporării materiei electrice", a fost împiedicată prin instalarea apei într-o butelie. Experienţa a fost realizată independent de către un amator, pastorul pomeranian von Kleist, în octombrie 1745, şi de Peeter van Musschenbroeck, profesor de fizică la Leyda, în ianuarie 1746.

Urmele se pierd în Noua Spanie

Franklin, la curent cu toate aceste inovaţii tehnice ale epocii, l-a iniţiat şi pe Samuilă Dămian, care a efectuat apoi la Charleston două feluri de experienţe: cu tuburile de sticlă încărcate cu elec-

Reşedinţa lui Franklin din Elfreth's Alley în Philadelphia

tricitate și cu butelia de Leyda. Dornic să-și pună în aplicare proiectul de a face înconjurul lumii, Dămian a părăsit după 1748 ospitalierul ținut al Carolinei de Sud, debarcînd mai întîi în Jamaica, și poposind apoi în Noua Spanie (Mexic), unde i se pierd urmele.

După șapte ani, respectiv în 1755, Franklin își manifesta îngrijorarea față de prietenul său din Carolina, doctorul John Lining, în legătură cu soarta peregrinului transilvănean : *Ce s-a întîmplat cu el după aceea n-am mai aflat niciodată. Îmi promisese să-mi scrie cît va putea de des în timpul călătoriei și îndată ce se va fi înapoiat acasă după terminarea ei. Se împlinesc acum șapte ani de cînd a trecut pe aici. Dacă el se mai află încă în Noua Spanie... bănuiesc că trebuie să fi fost reținut acolo și împiedicat de a-mi scrie ; dar cred mai degrabă că a murit.*

Savantul american își exprima astfel temerea ca Dămian să nu fi fost secherstrat în Mexic (făcînd probabil aluzie la atitudinea Inchiziției spaniole care nu ar fi tolerat, desigur, unui preot, mai ales schismatic, practicarea experiențelor de electricitate, surghiunindu-l în vreo mănăstire) sau, ceea ce era tot atît de verosimil, să nu fi încetat din viață. La nedumeririle lui Franklin nu s-au găsit, din nefericire, pînă acum răspunsuri, iar soarta lui Samuilă Dămian continuă să rămînă învăluită în mister.

Nu putem să încheiem relatarea curioasei călătorii a transilvăneanului pasionat de experiențe electrice și poposit pe îndepărtatele meleaguri ale Americii, fără a recurge și la un document care, deși publicat mai de mult de istoricul Silviu Dragomir și aparent fără nici o legătură cu Samuilă Dămian, ne ispitește însă prin asociațiile ce ni le sugerează.

Astfel, în raportul din 13 mai 1761 al comitelui suprem al Maramureșului, Emeric Barkóczi, privind tulburările provocate în Transilvania de mișcarea anticatolică condusă de călugărul Sofronie, se face referire la o scrisoare adresată vicarului unit din comitat de către *protopopul de rit ortodox numit Tatar*

O experiență de electricitate în secolul al XVIII-lea (tablou de Amedeus Van Loo)

(Graeci ritus archipresbyter, cognomento Tatar). Ni se pare astfel interesant să apropiem numele acestui cleric ortodox ardelean de atestarea lui Franklin asupra presupusei origini tătărești a lui Samuilă Dămian, preot neunit din Transilvania, fapt relevat de marele cărturar american și într-o altă scrisoare. Aceasta poartă data de 5 mai 1753 și a fost adresată unui oarecare Richard Jackson. În scrisoare se făcea din nou aluzie la convorbirile interesante pe care le avusese cîțiva ani mai înainte cu un *tătar (!) transilvănean* (Transylvanian Tartar). În persoana acestui *protopop... numit Tatar* ne putem oare îngădui să identificăm pe călătorul nostru înapoiat pe meleagurile natale și înălțat la rangul de protopop ? Nu îndrăznim să mergem atît de departe.

NU UITAȚI : ABONAMENTUL DV. LA „MAGAZIN ISTORIC" PENTRU ANUL 1971 !

În scrisorile care ne parvin, ni se solicită adesea trimiterea unor numere mai vechi, de mult epuizate. Din păcate, nu putem satisface această cerere. Pentru asigurarea pe viitor a tuturor numerelor revistei, cel mai sigur mijloc este abonamentul, mai cu seamă că mulți cititori își alcătuiesc colecții, pe care le doresc, firește, complete. După cum se știe, abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Pentru străinătate, abonamentele se fac adresînd comenzile la „I.C.E. LIBRI" — calea Victoriei nr. 126, căsuța poștală 134-135, București, România.

Asigurați-vă din timp abonamentul la MAGAZIN ISTORIC pe anul 1971 !

Paris, 1870

Vite o pasăre cum zboară...

S-au împlinit de curînd o sută de ani de cînd prusienii, după victoriile repurtate asupra armatei lui Napoleon al III-lea la Sedan și Metz, au ajuns la porțile Parisului, pe care sperau să-l cucerească în cîteva zile.

După cum se știe însă, parizienii, care proclamaseră Republica, au rezistat vreme îndelungată. Guvernul s-a refugiat mai întîi la Tours, apoi la Bordeaux. Dar la 18 septembrie, ora 3 p.m., ultimul tren poștal părăsea vechea gară Montparnasse: din acea zi, asediul prusian a tăiat orice cale de comunicație între Paris și restul țării.

Gambetta părăsește Parisul asediat, cu balonul

Serviciile poștale din capitala Franței nu s-au resemnat însă cu această situație, ci au căutat cu înfrigurare soluții noi pentru a ieși din impas. Primul mijloc la care s-a recurs a fost unicul vehicul aerian al timpului, balonul — *montgolfierul*, după numele inventatorilor săi, frații Joseph-Michel și Jacques-Etienne Montgolfier, care efectuaseră prima ascensiune în anul 1781.

Dar, dacă în secolul al XVIII-lea, propulsarea spre înălțimi se făcea exclusiv grație aerului cald, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se acorda preferință hidrogenului. Acesta fusese introdus în practică de fizicianul francez Jacques Charles (1746-1823). Echipajul nacelei era alcătuit de obicei din marinari, singurii despre care se credea pe atunci că nu riscă să sufere de pe urma răului... de aer.

Baloanele ajungeau relativ ușor din Paris în provincie, unde aterizarea se putea face pe o arie foarte largă. În schimb, la întoarcere dificultățile erau mult mai serioase. Expuse capriciilor meteorologice, aeronavele erau adesea împinse de vînt spre liniile prusiene, peste care treceau lent și la mică altitudine. Obuzelor inamice nu le era greu să nimerească fragilul înveliș al sferei cu hidrogen, gaz inflamabil prin excelență.

Cu șapte decenii înaintea marilor bătălii aeriene ale celui de-al doilea război mondial, zeci de piloți ai baloanelor au pierit în flăcări, pe cerul capitalei asediate, încercînd să-i aducă vești din restul Franței. În ciuda jertfelor pe care le implica, acest mijloc de comunicație s-a păstrat în tot cursul asediului și, de-a lungul celor peste 21 de săptămîni, voluntarii nu au lipsit niciodată.

Asediații au încercat totuși să găsească și alte soluții pentru a menține legăturile poștale dintre Paris și provincie. Astfel, cîțiva ingineri, lucrînd în cel mai strict secret, au introdus în Sena un cablu care ajungea pînă dincolo de linia dușmanilor. Tîrît pe albia fluviului, cablul avea prins la capătul său un cufăr de metal, închis ermetic, în care se găseau scrisorile adresate parizienilor. Dar în scurt timp prusienii au descoperit cablul și l-au tăiat.

O soartă și mai tristă a avut un alt procedeu : cîteva conteinere de zinc, aruncate în Sena în amonte de Paris, cu speranța că vor fi aduse de curent pînă în capitală, unde le așteptau niște plase speciale, s-au împotmolit definitiv în mîlul de pe fund. Unul dintre ele a fost pescuit recent : scrisorile purtau o dată venerabilă — un secol fără două luni.

UN ALIAT NEAȘTEPTAT — PORUMBELUL

A intrat atunci în scenă un modest meseriaș, fotograful René Dagron. În 1859 el inventase microfilmul, căruia însă nimeni nu-i găsise pînă atunci vreo întrebuințare. Cine avea nevoie de o fotografie cît un timbru, pe care nu se puteau distinge trăsăturile celui „tras în poză" ? Acum, însă, Dagron a propus utilizarea procedeului său pentru microfilmarea corespondenței poștale, care căpăta astfel dimensiuni mult mai reduse și putea fi expediată tot pe calea aerului. Dar purtător avea să fie de astă dată nu numai balonul, ci și unul dintre cei mai vechi aliați ai omului în materie de telecomunicații : porumbelul.

Ori de cîte ori un balon părăsea Parisul cu destinația provincie, la bordul său se afla o cușcă cu cîțiva porumbei. La Tours sau Bordeaux, micile păsări erau dotate cu un săculeț din piele, de dimensiunile unei cutii de chibrituri, purtînd ștampila oficială a poștei. În săculeț încăpeau 110-144 de microfilme, fiecare dintre ele reproducînd un text echivalînd cu pagina unui ziar de astăzi. Cantitatea de scrisori transportată de fiecare factor poștal înaripat era, așadar, destul de impunătoare.

De îndată ce căpătau prețioasa lor încărcătură, porumbeii erau eliberați, pentru a se înapoia în podul de deasupra Poștei centrale a Parisului, pe strada Grenelle.

Prusienii nu au stat nici ei cu mîinile în sîn. Aflînd de intrarea în uz a „columbogramelor", ei au adus pe frontul asediului ulii dresați special pentru a prinde porumbeii călători. Dar predecesorii *Messerschmitt*-urilor nu au înregistrat succese prea strălucite ; din cei peste o mie de porumbei folosiți, abia șase au căzut pradă ciocurilor și ghearelor lor.

A.F.

FRONTUL PARTIZANILOR

800 de avioane hitleriste s-au năpustit asupra Belgradului și a nodurilor de cale ferată semănînd moarte și nenorociri

File din cronica rezistenței antifasciste

IUGOSLAVI

N. COPOIU
doctor în istorie

Viața politică a Iugoslaviei cunoștea, în primăvara anului 1941, evenimente importante și contradictorii. La 25 martie, primul ministru D. Țvetcovici și ministrul său de externe plecau în secret la Viena, pentru a semna, în aceeași zi, aderarea la Pactul tripartit, alianță militară agresivă încheiată în septembrie 1940 între Germania, Italia și Japonia. Guvernul nu avea însă să supraviețuiască multă vreme acestui act impopular. Un grup de ofițeri în frunte cu generalul Dușan Simovici, nemulțumiți de pactizarea cu grupul de state fasciste, arestează guvernul, ca și pe regentul Paul, proclamînd rege pe minorul Petru al II-lea. Totodată, noul guvern anulează tratatul privind aderarea la Pactul tripartit.

Hitler reacționează furibund. La o ședință a Comandamentului suprem al Wehrmachtului, el declară că a hotărît să distrugă Iugoslavia „atît din punct de vedere militar, cît și ca entitate națională".

Noua orientare inițiată de guvernul Simovici se concretizează într-o serie de măsuri democratice, printre care eliberarea comuniștilor și a altor antifasciști aflați în închisori. O altă măsură importantă pe plan extern: la 5 aprilie, Iugoslavia și U.R.S.S. semnează, la Moscova, un tratat de prietenie și neagresiune.

ÎNCĂ UN BLITZKRIEG...

6 aprilie 1941. Cu puțin înainte de ora 7, Belgradul și principalele noduri de cale ferată ale țării sînt atacate de 800 de avioane cu zvastica hitleristă. Concomitent, trupe de uscat fasciste trec în forță granițele Iugoslaviei.

Artileria antiaeriană a Capitalei este redusă la tăcere, 50 de avioane sînt distruse la sol, alimentarea cu apă — scoasă din funcțiune.

Al doilea bombardament, care se produce după orele 11, creează o panică de nedescris în oraș. Bilanț tragic: în prima zi de război, la Belgrad și-au pierdut viața peste 10 000 de oameni, o mare parte a orașului a fost transformată în grămezi de moloz. Bombele incendiare prefac în scrum manuscrisele medievale depozitate la Biblioteca Națională.

Mobilizarea nu era terminată (unele unități nici n-au mai avut timpul necesar ca să se formeze), transporturile fuseseră paralizate. Evenimentele continuau să se desfășoare cu repeziciune, fasciștii înaintînd fulgerător, conform tacticii „Blitzkrieg"-ului.

În aceste momente de grea încercare, se impunea luarea unor măsuri urgente. Singura forță care s-a ridicat ferm la luptă, chemînd masele la rezistență, în ciuda evoluției defavorabile a operațiunilor militare, a fost Partidul Comunist din Iugoslavia.

Urmînd exemplul comuniștilor, ofițerii și ostașii patrioți au opus o rezistență înverșunată agresorului. Ciocniri violente au avut loc în multe localități din Serbia, Macedonia, Bosnia, Slovenia, Muntenegru. Dar situația n-a mai putut fi salvată. La 18 aprilie a fost semnată capitularea necondiționată. 344 000 de soldați iugoslavi au fost luați prizonieri, iar regele și o parte a guvernului au emigrat.

Conform directivelor lui Hitler, Iugoslavia a fost supusă unui regim de jaf și opresiuni crîncene: ocupanții au luat sub controlul lor principalele ramuri economice și au trecut la rechiziționarea produselor agricole. Statul însuși a fost dezmembrat și pus sub tutela puterilor Axei și a altor guverne aflate la remorca acestora. Tot atunci a fost creat statul așa-zis autonom al colaboraționistului Ante

Partizani în acțiune : minarea terenului din vecinătatea podului Štampe

O imagine semnificativă : ostateci uciși în timpul uneia din numeroasele acțiuni de represalii organizate de ocupanți

Tabăra partizanilor din Valea Lož, în octombrie 1943

Pavelici. Diferite cercuri și organizații profasciste autohtone și în special organizația teroristă a ustașilor s-au grăbit să treacă în slujba ocupanților. Poporul s-a pronunțat, însă, de la început împotriva ocupației străine, pentru libertate și independență, urînd deopotrivă pe cotropitori și uneltele lor.

ÎNCEPE LUPTA

Chiar în primele luni după agresiune, cînd grupările burgheze renunțau la luptă*, iar conducătorii lor n-aveau alt vis decît să se refugieze peste graniță, C.C. al P.C.I., întrunit la Zagreb, la 10 aprilie 1941 (adică chiar în ziua în care orașul a fost ocupat de hitleriști), a creat un Comitet militar, sub conducerea lui Iosip Broz Tito, în vederea pregătirii cadrelor necesare luptei de rezistență.

La 15 aprilie și la 1 mai 1941, partidul a adresat popoarelor Iugoslaviei înflăcărate chemări la luptă. Pentru a contracara manevra dezmembrării țării, la consfătuirea activiștilor de partid, ținută la Zagreb, în primele zile ale lunii mai 1941, s-a hotărît ca lupta împotriva cotropitorilor să aibă un caracter unitar, să fie condusă de o organizație centrală, fără să se țină seama de „hotarele" artificiale fixate arbitrar de către puterile fasciste. La 27 iunie 1941, C.C. al P.C.I. întrunit la Belgrad a decis crearea Comandamentului suprem al detașamentelor de partizani, care avea în fruntea sa pe I.B. Tito.

La 4 iulie 1941, Biroul politic al P.C.I. a hotărît începerea răscoalei.

La 7 iulie 1941, o luptă între un fost combatant în războiul civil din Spania și doi polițiști aflați în slujba ocupanților, în satul Bella Crkva, lîngă Vlajevo, a dus la lichidarea acestora din urmă; data amintită este considerată ziua declanșării războiului de partizani și sărbătorită ca zi a răscoalei antifasciste. În mai puțin de trei luni, numărul detașamentelor de partizani s-a ridicat numai în Serbia la 23, grupînd peste 14 000 de luptători. Aceștia au eliberat o parte în-

★ Guvernul din emigrație, ca și cercurile burgheze în general, nu susțineau necesitatea luptei directe împotriva cotropitorilor. În „concepția" acestora, soarta țării depindea în mod decisiv de victoria aliaților occidentali, în care își puneau toată speranța.

Grupul de ofițeri condus de colonelul Draja Mihailovici — numit ministru de război în cadrul guvernului din exil — s-a refugiat în munți, unde „aștepta" liniștit desfășurarea evenimentelor — de pildă o eventuală debarcare a aliaților în Balcani. După declanșarea insurecției, ei au început să organizeze detașamente de cetnici, pe care le numeau „Armata iugoslavă din patrie", recunoscută de guvernul din emigrație. Ba mai mult, încă pe la sfîrșitul anului 1941, unitățile lui Mihailovici au început să colaboreze în unele locuri cu ocupanții și să atace pe adevărații partizani.

semnată a teritoriului, inclusiv orașul Ujițe. Statul major al răscoalei se afla pe acest pămînt liber al Iugoslaviei.

La 13 iulie 1941 a izbucnit răscoala armată în Muntenegru, zădărnicind „formarea" statului „independent" muntenegrean, proclamat cu o zi înainte de căpeteniile fasciste italiene. În mai puțin de două săptămîni, răsculații au ocupat aproape întregul teritoriu, cu excepția orașelor, provocînd trupelor de ocupație pierderi mari în oameni (4 000 de morți) și materiale de război. Fasciștii au reușit pînă la urmă să înfrîngă răscoala, dar detașamentele de partizani n-au putut fi lichidate, continuînd să acționeze și provocînd mari pagube inamicului.

Deși condițiile din Slovenia erau mai grele — dușmanul avea aici puncte de sprijin puternice —, mișcarea de partizani, declanșată la 22 iulie 1941, a luat curînd o mare amploare. Partizanii au minat drumurile de fier și au aruncat în aer poduri importante, provocînd pierderi serioase ocupanților.

O deosebită vigoare a avut răscoala izbucnită în iulie 1941 în Croația. În Bosnia și Herțegovina, acțiunile împotriva ocupanților au început la 27 iulie 1941, la Drvar, prin tăierea comunicațiilor dintre Sarajevo și Višegrad, precum și dintre Sarajevo și Zvornic. În Macedonia răscoala a început la 11 octombrie 1941, după ce în prealabil se creaseră puternice detașamente de partizani la Prilep, Kumanovo și Scoplje.

Paralel cu aceste lupte, care au dus către sfîrșitul anului 1941 la eliberarea unor teritorii întinse din Serbia meridională, Muntenegru, Bosnia, Herțegovina și Croația, au avut loc numeroase alte atacuri, în scopul de a-i demoraliza pe ocupanți și de a împiedica represaliile sîngeroase îndreptate împotriva populației. Rapiditatea cu care s-au adaptat luptătorii antifasciști din Iugoslavia la condițiile războiului de partizani a fost explicată pe plan istoric și prin tradiția seculară de luptă a „haiducilor" împotriva dominației otomane.

ȘAPTE OFENSIVE ZADARNICE

În ziua de 26 septembrie 1941, la Stoliț, un sat eliberat din Serbia occidentală, consfătuirea reprezentanților comandamentelor militare și a conducătorilor de partid elabora directive cu privire la continuarea războiului de eliberare națională. La aceeași consfătuire s-a hotărît crearea unui Front unic de eliberare și înființarea consiliilor de eliberare națională, cărora le revenea sarcina organizării noii puteri revoluționar-populare în teritoriile eliberate.

Avîndu-se în vedere intensificarea războiului de partizani, s-a hotărît transformarea treptată a detașamentelor de partizani în formațiuni de luptă organizate ale unei armate revoluționare. În același scop s-au înființat comandamente principale pe regiuni ; în fruntea acestora se afla un Comandament suprem pe întreaga țară. Secția administrativă provizorie a Comandamentului suprem avea misiunea de a organiza puterea în teritoriile eliberate.

Hitler a fost nevoit să recunoască foarte curînd caracterul iluzoriu al victoriei din aprilie 1941, deoarece, începînd din toamna aceluiași an și pînă în 1944, avea să organizeze nu mai puțin de șapte ofensive pe „frontul" partizanilor iugoslavi, care au măcinat zeci de divizii ale Wehrmachtului.

În septembrie-octombrie 1941, din ordinul personal al führerului a fost pornită o amplă acțiune împotriva partizanilor, în timpul căreia trupele fasciste au săvîrșit adevărate carnagii în rîndul populației. Lupte foarte violente au avut loc în Serbia de vest, la Sumadija. În timpul acestei *prime mari ofensive*, peste 80 000 de soldați și ofițeri fasciști, sprijiniți de tancuri și aviație, au reocupat o parte din teritoriul eliberat, inclusiv „Republica din Ujițe", dar partizanii au reușit să-și păstreze forțele principale, deplasîndu-se în alte regiuni unde au continuat lupta. Dirzenia răsculaților era de nedescris : un hitlerist avea să declare mai tîrziu că pentru a neutraliza cinci partizani care, dintr-o văgăună de munte, atacau o coloană, a fost nevoie de un batalion de trupe specializate !

La 22 decembrie 1941, în localitatea Rudo, cei mai buni luptători ai detașamentelor de partizani au format prima brigadă militară regulată, numită „Brigada proletară", deoarece majoritatea ostașilor erau muncitori. Noua unitate se caracteriza printr-o disciplină de fier și o mare mobilitate, putînd să se deplaseze pe întregul teritoriu al Iugoslaviei.

La sfîrșitul anului 1941, detașamentele de partizani însumau aproximativ 80 000 de luptători. Statul lor major s-a mutat la începutul anului 1942 în localitatea Focea.

Luptele crîncene din ianuarie-februarie 1942, desfășurate în Bosnia răsăriteană au sfărîmat *cea de-a doua ofensivă* a ocupanților, eliberînd un teritoriu întins, atît în Bosnia răsăriteană, cît și în Herțegovina și Muntenegru. În vederea reocupării acestui teritoriu, inamicul a inițiat *o a treia ofensivă*, la care au participat și unitățile de cetnici comandate de Draja Mihailovici. Armatele hitleriste au repurtat un oarecare succes, înghițind din nou teritoriul eliberat, dar, practic, mișcarea de rezistență nu numai

Iosip Broz Tito, comandant supremă al Armatei de eliberare națională și al detașamentelor de partizani și secretar general al Partidului Comunist din Iugoslavia

că nu a fost zdrobită, ci a devenit mai puternică și mai hotărîtă.

Un centru important al mișcării de partizani a fost în 1942 muntele Kozara. Cei 3 000 de luptători din această zonă au reușit să taie importanta cale ferată Zagreb-Banja Luka ; aci au intrat în luptă primele avioane aparținînd partizanilor. Pentru a slăbi presiunea inamicului în Bosnia apuseană, statul major al partizanilor a trimis în această regiune puternice întăriturî ; „marșul spre Bosanska Krajina", cum a intrat în istorie această acțiune, a dus la eliberarea de noi teritorii.

În 1942, s-au intensificat luptele de partizani și în Croația, unde acționau 18 000 de luptători. În același timp, numeroși partizani luptau în Voivodina, Banatul Sîrbesc și Macedonia. În 1942, Armata de eliberare națională număra 36 de detașamente, 36 de brigăzi și 9 divizii, cu un efectiv de 150 000 de oameni, care imobilizau 32 de divizii inamice numărînd 230 000 de oameni. La sfîrșitul aceluiași an, partizanii eliberaseră o cincime din teritoriul Iugoslaviei.

Succesele Armatei de eliberare iugoslave au creat un adevărat front, căruia comandamentul hitlerist trebuia să-i facă față prin dislocarea de unități din zonele principale ale războiului. *Cea de-a patra ofensivă*, declanșată de Comadamentul suprem german la 3 ianuarie 1943, îndreptată spre teritoriul eliberat al Bosniei apusene, a angajat trupe de elită inamice (germane și italiene) ca : Divizia 7 SS „Prințul Eugen", Divizia 369 „Diavolul", diviziile „Lombardia" și „Sasari". După lupte crîncene, partizanii au reușit să elibereze noi regiuni ale țării.

Inamicul înfrînt a trecut imediat la pregătirea unei noi ofensive, *a cincea*, care s-a desfășurat în lunile mai-iunie 1943. Bătălii sîngeroase au avut loc în regiunea munților Vucevo și Zelengora. La Milinklada a fost rănit comandantul suprem al Armatei de eliberare, I. B. Tito, iar la Sutjesko a căzut comandantul de divizie Sava Kovacevici, partizanul intrat în legendă. Dar nici această ofensivă nu a rezolvat „problema iugoslavă". Partizanii și-au păstrat un important teritoriu liber în Bosnia răsăriteană și au eliberat altele noi.

Creștea continuu și numărul unităților de luptă. Din trei grupe de partizani care acționau în Banatul Sîrbesc, două au trecut în România, în iunie 1943, stabilindu-și aici baza de atac. Cu sprijinul populației locale, treceau în Iugoslavia, nimiceau obiectivele prevăzute și reveneau pe teritoriul românesc.

Ieșirea Italiei din război a avut efecte pozitive asupra condițiilor de luptă ale rezistenței iugoslave ; prin retragerea diviziilor italiene a putut fi eliberat litoralul sloven și croat, capturîndu-se totodată însemnate cantități de armament și echipament modern.

Cea de-a șasea ofensivă germană, dezlănțuită după retragerea diviziilor italiene, urmărea recucerirea teritoriilor deținute pînă atunci de acestea și întărirea pozițiilor germane pe coastele Adriaticii după debarcarea aliaților în Italia. Inamicul a reușit să pună stăpînire pe o parte a țărmului sloven și să pătrundă în Serbia apuseană. În urma bătăliilor din Bosnia, sediul Statului major suprem s-a mutat la Drvar. În sfîrșit, în prima jumătate a anului 1944, Armata de eliberare a trebuit să reziste *celei de a șaptea ofensive* a trupelor fasciste, la care, după aprecierile istoricilor iugoslavi, Wehrmachtul a mobilizat o jumătate de milion de oameni. Ea a avut ca obiectiv principal zona centrală a Bosniei. Datorită atacurilor fasciste asupra localității Drvar, Comandamentul suprem, Biroul politic al P.C.I. și Comitetul național au trecut după o escală în orașul italian Bari, în insula iugoslavă Vis.

Pierderile provocate trupelor naziste în timpul acestei ofensive au atins 43 000 de soldați și ofițeri.

O NOUĂ PUTERE

Larga mișcare de eliberare care s-a declanșat în vara anului 1941 pe întregul teritoriu al statului iugoslav și-a cris-

talizat pe parcurs, după cum reiese din lucrările istoricilor iugoslavi, anumite trăsături caracteristice. În primul rînd, această mișcare reunea toate forțele progresiste ale țării în cadrul unui larg front popular, care avea în frunte partidul comunist. Armata de eliberare a devenit o forță de luptă revoluționară împotriva vechii orînduiri și pentru introducerea unei noi organizări sociale, care implica crearea unui nou sistem de putere, populară, revoluționară. Deși Armata de eliberare nu considera schimbarea sistemului social-economic ca fiind o sarcină nemijlocită, în cursul evenimentelor, prin confiscarea averilor ocupanților și colaboraționiștilor, au apărut inevitabil elemente ale noii orînduiri sociale. În sfîrșit, o altă trăsătură decurgea din caracterul unitar al luptei de eliberare desfășurată pe întreg teritoriul țării, ceea ce constituia o premisă hotărîtoare a creării statului federativ iugoslav.

În împrejurările afirmării tot mai puternice a mișcării de eliberare, a fost posibilă, la 26 noiembrie 1942, în orașul Bihaci, constituirea unui organ politic pe întreaga Iugoslavie, avînd misiunea să rezolve toate problemele vieții de stat — Vecea Populară Antifascistă de Eliberare a Iugoslaviei —, eveniment istoric de importanță primordială în dezvoltarea revoluției socialiste a popoarelor Iugoslaviei.

Fără îndoială că înfrîngerile suferite de armatele hitleriste pe diferite fronturi s-au repercutat direct asupra evoluției evenimentelor din Iugoslavia.

La sfîrșitul anului 1943, Armata de eliberare controla două treimi din teritoriul țării. În 1943 s-au creat vece antifasciste regionale, care au adoptat măsuri de mare răsunet politic.

Toate aceste evenimente, care reflectau efervescența creatoare a participării maselor, conduse de comuniști, la organizarea noii puteri, au făcut necesară și posibilă convocarea celei de-a doua sesiuni a Vecei Populare Antifasciste de Eliberare a Iugoslaviei. Sesiunea, la care participau 142 de delegați din toate colțurile țării, s-a deschis la 29 noiembrie 1943, în localitatea Jajțe. Declarația adoptată cu acest prilej a proclamat Vecea drept organ suprem legislativ și executiv al Iugoslaviei și a ales Comitetul național de eliberare a Iugoslaviei, în frunte cu I. B. Tito. Acesta a fost, de fapt, primul guvern al Iugoslaviei noi. La propunerea delegaților sloveni, lui I.B. Tito i s-a conferit titlul de mareșal.

Vecea a declarat ilegal guvernul din emigrație, a hotărît interzicerea întoarcerii în țară a regelui Petru, a legiferat cuceririle revoluționare din teritoriul eliberat. Toate aceste hotărîri au reprezentat, după cum apreciază istoricii iugoslavi, actul de organizare a noului stat pe baza schimbărilor revoluționare. Ziua de 29 noiembrie a devenit sărbătoarea națională a popoarelor Iugoslaviei.

Recunoașterea de către puterile coaliției antihitleriste a Armatei de eliberare ca parte aliată în război a luat un curs rapid la mijlocul anului 1943, după ce ofensivele succesive ale armatei hitleriste au suferit înfrîngeri răsunătoare.

Încă în proclamația de la 1 Mai 1942, guvernul sovietic făcea cunoscut că toată Iugoslavia s-a aprins de „focul războiului de partizani", iar postul de radio „Iugoslavia liberă", instalat la Tiflis, servea în mod exclusiv Armata de eliberare.

În primăvara și vara anului 1943, pe lîngă Cartierul general al Armatei de eliberare au fost trimiși ofițeri britanici și mai apoi o misiune militară a aliaților occidentali, condusă de Fr. Maclean. Ca urmare, guvernul britanic a încetat să-l recunoască pe Draja Mihailovici. Activitatea lui Maclean, ajutat în special de consilie-

Lungi, grele și pline de sacrificii au fost marșurile victoriei (partizanii Diviziei 14 în drum spre Petelinjek, în octombrie 1943)

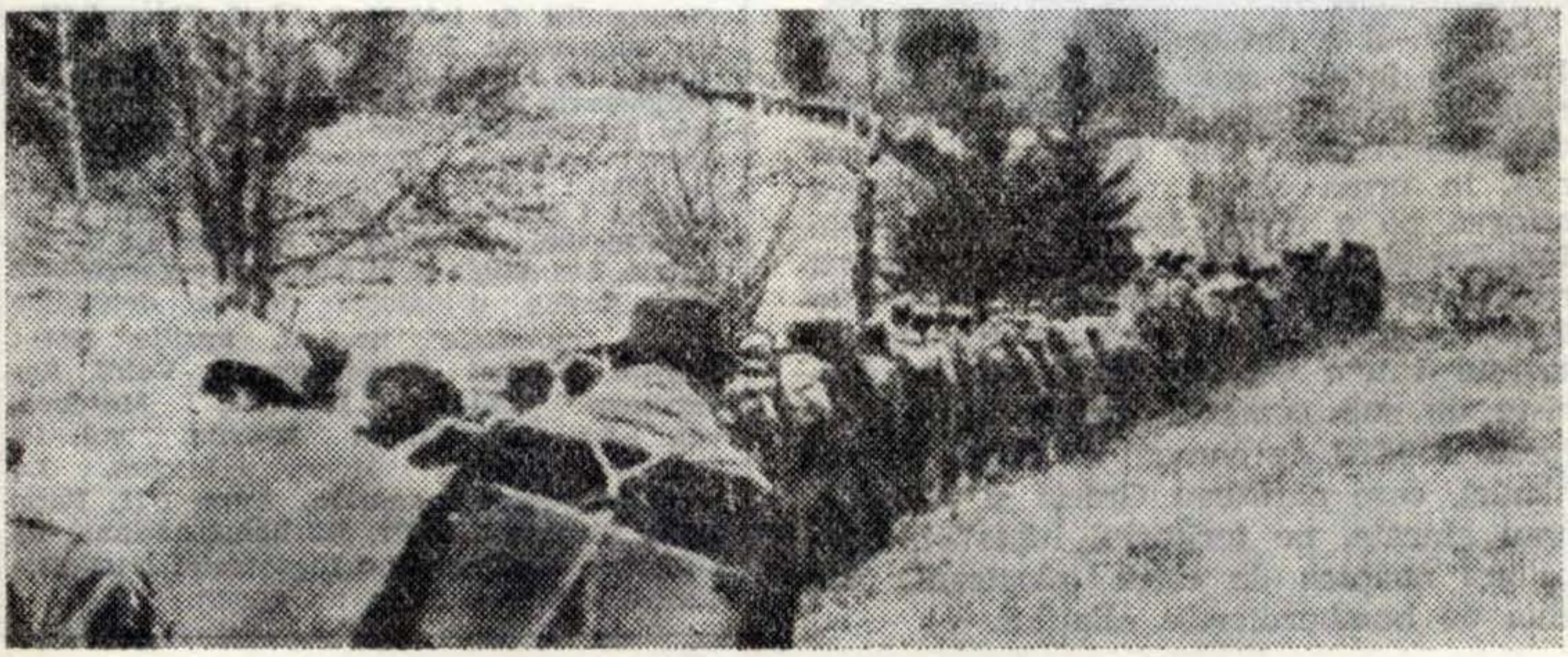

rul american Louis Huot, a constat în amenajarea bazei aero-navale din insula Vis, care asigura tranzitul de materiale de război și alimente pentru partizani. Astfel, au putut fi trimise în Iugoslavia, încă din a doua jumătate a anului 1943, armament, muniții, carburanți, alimente, îmbrăcăminte. Raportate însă la nevoile Armatei de eliberare, toate aceste ajutoare nu aveau o însemnătate decisivă. Generalul de brigadă Maclean remarca, în ianuarie 1944, că partizanii erau totdeauna echipați cu uniforme și arme luate de la dușmani, dar „faptul că pe ici pe colo se zărea o uniformă sau o pereche de încălțăminte britanice, o grenadă *Mills* sau o pușcă *Sten*, amintea ajutorul aliat".

O misiune militară sovietică condusă de generalul N. V. Korneev, care fusese acreditată, la sfîrșitul anului 1943, pe lîngă Comitetul național de eliberare, a sosit în Iugoslavia la începutul anului 1944.

UN SPRIJIN IMPORTANT

Alăturarea României, în urma insurecției antifasciste, la coaliția antihitleristă punea armatele fasciste din Grecia și Albania (Grupul de armate E, al cărui comandament se afla la Salonic) în fața unei singure alternative: retragerea grabnică spre Austria, prin Iugoslavia.

Poporul român dădea la rîndul său prin insurecția armată din august 1944 o puternică lovitură armatelor hitleriste din această parte a Europei. Rapiditatea cu care a fost eliberată cea mai mare parte a țării a deschis drumul armatei sovietice și a făcut iminentă prăbușirea tuturor pozițiilor hitleriste din Balcani. Trupele hitleriste aflate în țările din sud-estul Europei au rămas descoperite în fața puternicului dispozitiv sovietic, împins înainte cu cîteva sute de kilometri în numai cîteva zile. Forțele progresiste și antifasciste din țările balcanice, care de ani de zile duceau o luptă dîrză împotriva ocupanților fasciști, și-au înzecit eforturile dînd lovituri decisive cotropitorilor.

O.K.W.-ul a dat ordin, la 1 septembrie 1944, ca forțele sale din Grecia să se replieze prin Iugoslavia spre dispozitivele din Austria. Dar eliberarea Bulgariei, în urma căreia Armata sovietică atingea pe o mare lungime frontierele Iugoslaviei, a pus sub semnul întrebării realizarea acestei retrageri. Loviturile date din două direcții aveau să transforme marșul într-o catastrofă. Armatele fasciste de sub comanda generalului Löhr (peste 350 000 de oameni și 10 000 de vehicule), care părăseau Grecia și Albania, erau atacate, pe teritoriul iugoslav, continuu: noaptea de către partizani, iar ziua de bombardierele aliaților.

La mijlocul lunii septembrie 1944, mareșalul Tito a plecat la Moscova pentru a discuta cu conducătorii sovietici problemele care decurgeau din apropierea armatei sovietice de frontierele Iugoslaviei, de participarea Armatei de eliberare iugoslave la lichidarea armatelor hitleriste.

La Moscova s-a stabilit crearea a două baze de aprovizionare cu material de război, la Sofia și Craiova. Pe baza acestei înțelegeri, Comandamentul Frontului 3 ucrainean, de sub comanda mareșalului Tolbuhin, a primit directiva prin care se hotăra ca Armata 57 să acționeze în raioanele din estul Iugoslaviei. La operația — intrată în istorie sub numele de „Belgrad" — au luat parte 17 divizii ale Armatei de eliberare iugoslave. În ziua de 29 septembrie 1944, armata sovietică, a făcut joncțiunea cu Armata de eliberare. Orașul Belgrad, capitala țării, a fost eliberat de către ostașii iugoslavi și sovietici după lupte aprige, care au durat de la 14 octombrie pînă la 20 octombrie 1944.

Forțele armate ale Iugoslaviei s-au dezvoltat și s-au modernizat neîncetat în focul războiului. La începutul anului 1945, ele numărau peste o jumătate de milion de oameni, constituind baza formării Armatei iugoslave. Ultimele lovituri au fost date agresorului fascist în martie-mai 1945, provocîndu-i-se pierderi evaluate la 100 000 de morți și 200 000 de prizonieri (printre care și generalul von Löhr). La 15 mai 1945, în Slovenia au fost nimicite ultimele forțe inamice.

Sfîrșitul războiului lăsa însă Iugoslaviei și un bilanț de adîncă durere: peste 1 700 000 de morți, 800 000 de case distruse, numeroase sate și orașe pustiite. Pierderile erau mari, dar sutele de mii de partizani acoperiți de glorie nemuritoare, în slujba libertății și independenței patriei lor, aduseseră, timp de patru ani, prin jertfele și eroismul lor, o contribuție remarcabilă la înfrîngerea fascismului, a Germaniei hitleriste.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Compendiu de istorie a Ligii Comuniștilor din Iugoslavia, Editura „Libertatea", Pancicova, 1965 ; **Les systèmes d'occupation en Yougoslavie 1941-1945** (Rapports au 3-ème Congrès International sur l'histoire de la Résistance européene à Karlovy Vary, 2-4 septembre 1963) ; Franjo Tudman, **Okkupaționnaia sistema i razvitie osvoboditelnoi voinî i sotialisticeskoi revoluții v Iugoslavii ;** K. M. Dincić, **Les Alliés et la Résistance yougoslave** (în „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale" nr. 42, aprilie 1961) ; **Istoriia Velikoi Otecestvennoi Voinî Sovetskovo Soiuza 1941-1945,** Moscova, vol. 1-5 ; **Vsemirnaia istoriia,** vol. 10, Moscova, 1965 ; Henry Michel, **La seconde guerre mondiale,** tome I-II, Paris 1969 ; Nicolae Ciachir, **Războiul național de eliberare a popoarelor Iugoslaviei (1941-1945)** (în „Anale de istorie", nr. 3/1969).

Pledoarie pentru libertate

DUMITRU ALMAȘ

Se știe că țăranul Vasile Urs Nicola, zis Horia (sau Horea, vezi „Magazin istoric", nr 7-8/1968), de obîrșie din Albac, conducător al răscoalei țărănești din 1784-1785, a fost o figură istorică de nivel european. De fapta lui s-au preocupat toate curțile europene de atunci. Ziarele și broșurile vremii, corespondența contemporanilor, însemnările călătorilor au relatat despre impresionanta răzvrătire a românilor sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan. Unii cu ură — aristocrații și despoții. Alții cu simpatie și admirație — oamenii înaintați, iubitorii de dreptate și libertate. Marele poet german Friedrich Schiller s-a interesat de răscoala lui Horia și a tras concluzii clare privitoare la drepturile românilor din Transilvania, recunoscînd că aceștia „constituie o foarte mare parte a locuitorilor din acest principat" și adăuga : „Evident că această viță de oameni frumoși, zdraveni și spornici, al căror clocotitor sînge roman nu e chiseliță de prune, încearcă să scape de sub sistemul vătămător" (al cuceritorilor lor).

Mai puțin cunoscută este broșura lui Jean Pierre Brissot de Warville, intitulată *Seconde lettre d'un défenseur du Peuple à l'Empereur Joseph II, sur son réglement concernant l'émigration et principalement sur la révolte des Valaques ; où l'on discute à fond le droit de révolte du Peuple*[1], apărută la Dublin, în 1785, și cuprinzînd 98 de pagini. Fragmente din cuprinsul ei au fost incluse de Ioan Fruma în lucrarea sa *Horia, procesul și martiriul*, publicată la Sibiu în 1947. În lucrarea sa *Supplex libellus Valachorum* (București, 1967), eminentul istoric D. Prodan consacră acestor fragmente două pagini de subtilă analiză. Alex. Voitin se inspiră, tot din ele, pentru drama *Procesul lui Horia*.

Autorul pledoariei : J. P. Brissot de Warville

Jean Pierre Brissot de Warville (1754-1793) a fost un harnic publicist din secolul luminilor, un îndrăzneț propagator al ideilor revoluționare, un apărător al celor umiliți și exploatați. A călătorit prin Olanda, Anglia și Statele Unite ale Americii. A vrut să studieze — printre altele — moravurile și condițiile în care tînăra republică independentă din 1778 a

[1] A doua scrisoare a unui apărător al poporului către împăratul Iosif al II-lea, privitoare la legea sa asupra emigrației și mai ales la revolta valahilor ; în care se dezbate temeinic dreptul poporului de a se răscula.

„Inculpatul": Vasile Urs Nicola, zis Horia

ajuns a fi modelul luptei revoluționare, „azilul virtuții și al libertății". S-a lăsat pătruns de ideile filozofilor englezi și francezi. Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Locke, Hobbs îi erau familiari.

Bănuit drept autor al unor pamflete cu conținut revoluționar, a fost de două ori închis în Bastilia. În 1788 a înființat „Societatea amicii negrilor", îndreptată împotriva comerțului cu sclavi și a sclaviei. Înainte de izbucnirea Revoluției franceze, Brissot a redactat ziarul „Curierul Europei". În timpul revoluției, la a cărei pregătire și desfășurare a contribuit, a tipărit ziarul „Patriotul francez". A jucat un rol deosebit în 1792 (în clubul iacobin și în Adunarea legislativă, unde a sprijinit războiul împotriva monarho-feudalității). A susținut totuși amînarea execuției regelui Ludovic al XVI-lea, în ianuarie 1793. Intrînd în conflict cu Robespierre, a fost ghilotinat în toamna anului 1793.

Și sub flori se poate ascunde un șarpe...

Publicînd broșura în care apăra răscoala românilor transilvăneni din 1784, Brissot îl informa pe Iosif al II-lea, căruia îi adresa această pledoarie în formă epistolară : „Sînt om, aparțin umanității, îi vreau binele, predic ca s-o luminez, predic ca să distrug prejudecățile cu care ați infectat-o [...] Intențiile mele sînt curate, nu cer nici o plată, vreau să rămîn necunoscut, obscur și nu solicit cerului altă răsplată decît să văd cătușele despotismului și altarele clerului înghițite de același abis".

Desigur, la data apariției broșurii, în 1785, Brissot n-avea de unde cunoaște alte amănunte despre răscoala iobagilor transilvăneni decît cele relatate în presă. În finalul pledoariei, Brissot anexează un *Extras dintr-o scrisoare din Ungaria privind revolta din Transilvania*, în care tulburările din Transilvania, din 1784, sînt asemănate cu cele din Boemia, din vremea Mariei Tereza, și o notă asupra *Tiraniei nobilimii*. În *Extras* sînt relatate cîteva momente din desfășurarea răscoalei conduse de Horia, sînt amintite o serie de localități unde s-au produs ciocniri : Brad, Mesteacăn, Sibiu, Arad, Deva, Cluj, comitatul Hunedoarei și cel al Zarandului, și menționate regimentele de infanterie, de dragoni și companiile de frontieră care au intervenit împotriva insurecției. Sînt pomenite, de asemenea, numele contelui Iancovics, ale generalilor Papilla și Fabris, al locotenent-colonelului Schultz. În acest *Extras* se strecoară și unele săgeți la adresa lui Iosif al II-lea : „Se prea poate ca discuția lui Horia cu împăratul să-l fi încurajat în acțiunea lui ; dar adesea, în asemenea împrejurări, conducătorul dovedește că nu-i suficient de priceput în conducere".

A restitui omului toate drepturile

Răscoala lui Horia i-a oferit lui Brissot prilejul de a apăra libertatea și a pleda pentru dreptul popoarelor la insurecție, reluînd aserțiunea lui Rousseau că, deși s-a născut liber, totuși, pretutindeni, omul e în lanțuri. „Libertatea — scrie Brissot — e o plantă delicată ; lovind-o, ea se închide, se ofilește. Orice lucru, cît de mic, o sperie. O alarmează uneori chiar binele pe care administrația pare că i-l dorește. Se teme ca nu cumva și sub flori să se ascundă vreun șarpe. Se teme pentru că istoria i-a furnizat mii de exemple : nedreptăți săvîrșite, jicniri pricinuite de administrație sub chipul binelui public".

Ca orice bun orator, Brissot începe prin a-l lăuda pe Iosif al II-lea, pentru a-i capta bunăvoința : „Nu semeni cu despoții obișnuiți". I se adresează ca unui împărat filozof, chiar cînd îl dojenește : „Cum poți împrumuta limbajul insidios al tiranilor, tu, prietenul supușilor tăi și apărătorul dreptății ?" Apoi îi demonstrează avantajele libertății comerțului, sfătuindu-l totodată să întrebe filozofii pentru dibuirea leacului împotriva relelor din societate : „A restitui omului toate drepturile sale, iată unicul mijloc de a extirpa și crimele, și cumplita sărăcie".

Îl asigură pe împărat că natura lucrurilor e mai puternică decît toți monarhii lumii, ajungînd astfel la cauzele care au

dat naștere revoltei românilor, „al căror șef, *Horia*, a făcut atîta zgomot în gazete", Condamnă supliciul sălbatic aplicat lui Horia și tovarășilor săi, întrebîndu-se apoi: „Ce este o revoltă? Principii au dreptul să pedepsească pe răzvrătiți? Dacă au acest drept, se cuvine să aplice pedeapsa cu moartea? Să născocească suplicii rafinate?" În sprijinul teoriei dreptului la insurecție, al cărui adept se dovedește, citează din *Declarația de independență* a Statelor Unite ale Americii din 1776: „Toți oamenii se nasc egali, liberi, independenți și au drepturi naturale, esențiale, inalienabile, printre care și dreptul de a-și apăra libertatea și proprietatea, de a căuta să obțină fericirea și siguranța".

Pamfletul lui Brissot se întemeiază pe afirmația lui Hume: „Drepturile neamului omenesc sînt așa de sacre, încît nici o prescripție a tiraniei nu le poate nesocoti" și pe principiul lui Price: „Un guvern liber e singurul care corespunde scopurilor guvernării". Recunoaște că există primejdia anarhiei, pricinuită însă numai și numai de nedreptatea guvernanților. Nici o clipă nu e de acord ca „Alexandrii, Gingishanii, Baiazidii, Borgii să doarmă în tihnă după ce s-au scăldat în sînge omenesc, iar cetățenii care au îndrăznit să-și rupă cătușele lor și ale patriei, în loc să fie numiți liberatori, în loc să fie răsplătiți, sînt socotiți rebeli și devin victime destinate eșafodului și infernului[...] Dacă ar fi așa, atunci — continuă Brissot — revoluțiile sînt crime, iar americanii rebeli și vinovați. Ar rezulta că și statele care i-au ajutat ar fi, de asemenea, făptuitorii unei crime [...] Nu, nu, asta nu-i crimă, ci un strălucit monument ridicat libertății [...] Dacă americanii nu sînt vinovați că și-au cucerit libertatea, noi de ce am fi? au dreptul popoarele împilate să se întrebe".

Lufînd apărarea lui Horia, Brissot protestează împotriva celor care susțin că poporul e o „fiară cu mai multe capete". El demonstrează că „poporul nu poate voi decît libertate, egalitate și dreptate, pe cînd cel ce guvernează singur totdeauna vrea opresiune, inegalitate, nedreptate în interesul său".

În continuare, întemeindu-se pe Locke, Sidney, Milton, Rousseau și Price, el dezvoltă teoria dreptului natural la revoltă. Căci insurecția nu-i decît un act prin care societatea își manifestă nemulțumirile și plîngerile. E ultimul mijloc al celor asupriți de a se face auziți de o conducere oarbă și surdă.

Dacă aș fi trăit în colibele sale...

I se adresează apoi iar lui Iosif al II-lea: „Toți cei care au scris despre revolta românilor par a fi conspirat împotriva acestui nefericit popor, ca să te încurajeze, prințe, să pedepsești șefii cu groaznice torturi, să subjugi și mai adînc poporul". Îi condamnă pe mercenarii scrisului, „acei monștri care își prostituează pana spre nenorocirea popoarelor" și care cutează a-l numi pe Horia „demagog". „E foarte hazliu — scrie Brissot — să vezi pe acești lași valeți ai despotismului, aceste triste pecus, care tămîiază pe «demagogul» Washington, pentru că a fost biruitorul tiraniei..."; nu-și ascunde părerea că, dacă „Horia ar fi reușit", lingușitorii „i-ar fi împodobit capul cu o cunună de lauri".

După călătoria făcută în Transilvania, Iosif al II-lea n-avea dreptul să ignore starea de mizerie ce domnea în acest ținut

Brissot își dă seama că știe prea puține despre români. „Ar trebui cunoscute cauzele care i-au împins la revoltă, nedreptățile ce li s-au făcut, gradul de opresiune sub care gem românii" ...căci „nu trebuie acordată nici o crezare povestirilor, mai mult decît suspecte, făcute de gazetari, despre insurecția românilor". Gazetarii „au exagerat greșelile răsculaților și au tăcut asupra mizeriei lor, au travestit rezistența lor în atac și apărarea lor în asasinate. Au calculat totul, au combinat totul ca să justifice comportarea iluștrilor *nobili* care-i tiranizează și administrația care-i vexează în orice clipă. O, dacă-aș avea în mînă actele acestui proces — scrie Brissot în continuare —, dacă aș fi urmărit cîtva timp soarta acestui popor, dacă l-aș fi cunoscut în munca și în suferințele sale, dacă aș fi trăit în colibele sale [...] dacă aș fi fost martorul rugămin-

ţilor către suveran de a curma mizeria, cu ce ardoare, cu ce energie l-aş apăra !“ Cu tot zelul său de a apăra poporul pretutindeni unde se zbate sub cuţitul opresiunii, autorul nu poate, din pricina lipsei de informaţii, să facă altceva decît să conchidă că „românii aveau dreptul la insurecţie !“ Mai explicit : „Românii s-au revoltat, deci ei au avut dreptate să se revolte. Iată prima probă ; ea pare ciudată, dar nu-i decît firească“.

Lui Brissot nu-i este greu să explice cauzele răscoalei : „Regimul feudal, ale cărui trăsături oribile s-au şters aproape pretutindeni pe pămînt, îşi păstrează încă toate rigorile în sînul acestui nenorocit ţinut“. Pe de altă parte, Horia n-a procedat ca un barbar, ci ca un supus ascultător : el a adus la cunoştinţa monarhului suferinţele naţiunii sale, iar acesta i-a făgăduit să pună capăt tiraniei.

„Horia şi-a făcut datoria, era rîndul tău să ţi-o îndeplineşti“ — se adresează autorul împăratului Iosif al II-lea. Acum „starea de război“ i-a repus pe români în ordinea naturală : „Au fost tiranizaţi de monştri, aveau dreptul să le reziste“ şi dacă au vreo vină e că „au aşteptat prea multă vreme ca să răzbune dreptatea ultragiată“.

Autorul pamfletului nu se sfieşte să amintească împăratului de vizita făcută în Transilvania şi să-i reproşeze că ignora starea de mizerie ce domnea în acel ţinut, deşi avusese sub ochi jalba ce-i dăduse un român : „Împărate — era scris în jalbă —, noi muncim 4 zile pe săptămînă pentru stăpînii noştri ; a cincea este pentru preot, a şasea pentru noi şi a şaptea o folosim ca să sărbătorim duminica“. Concluzia lui Brissot e patetică : „Negrii din insulele noastre nu duc o existenţă atît de infernală ; un asemenea popor trebuie să piară de disperare ori să-şi sugrume tiranii“.

Aflînd că guvernul local căuta să domolească tulburările, Brissot spune : „Nu-i nevoie nici de blîndeţe, nici de ameninţări, e nevoie de dreptate. În atare caz, blîndeţea pare o cursă şi adesea chiar este, iar ameninţările irită“.

Românii au cerut drepturi şi libertate

„Părăsit de compatrioţii săi, Horia a fugit, capul i-a fost pus la preţ, în curînd a fost descoperit, predat şi ucis în chinuri“ — scrie mai departe Brissot, adresîndu-se din nou direct lui Iosif al II-lea : „Sufletul tău e prea luminat, prinţe, ca să te laşi orbit de iluziile despotismului [...] Principii nu trebuie să se încăpăţîneze a trata revolta drept crimă, ci trebuie să se convingă că orice revoltă este un drept natural ; atunci şi apăsarea merită

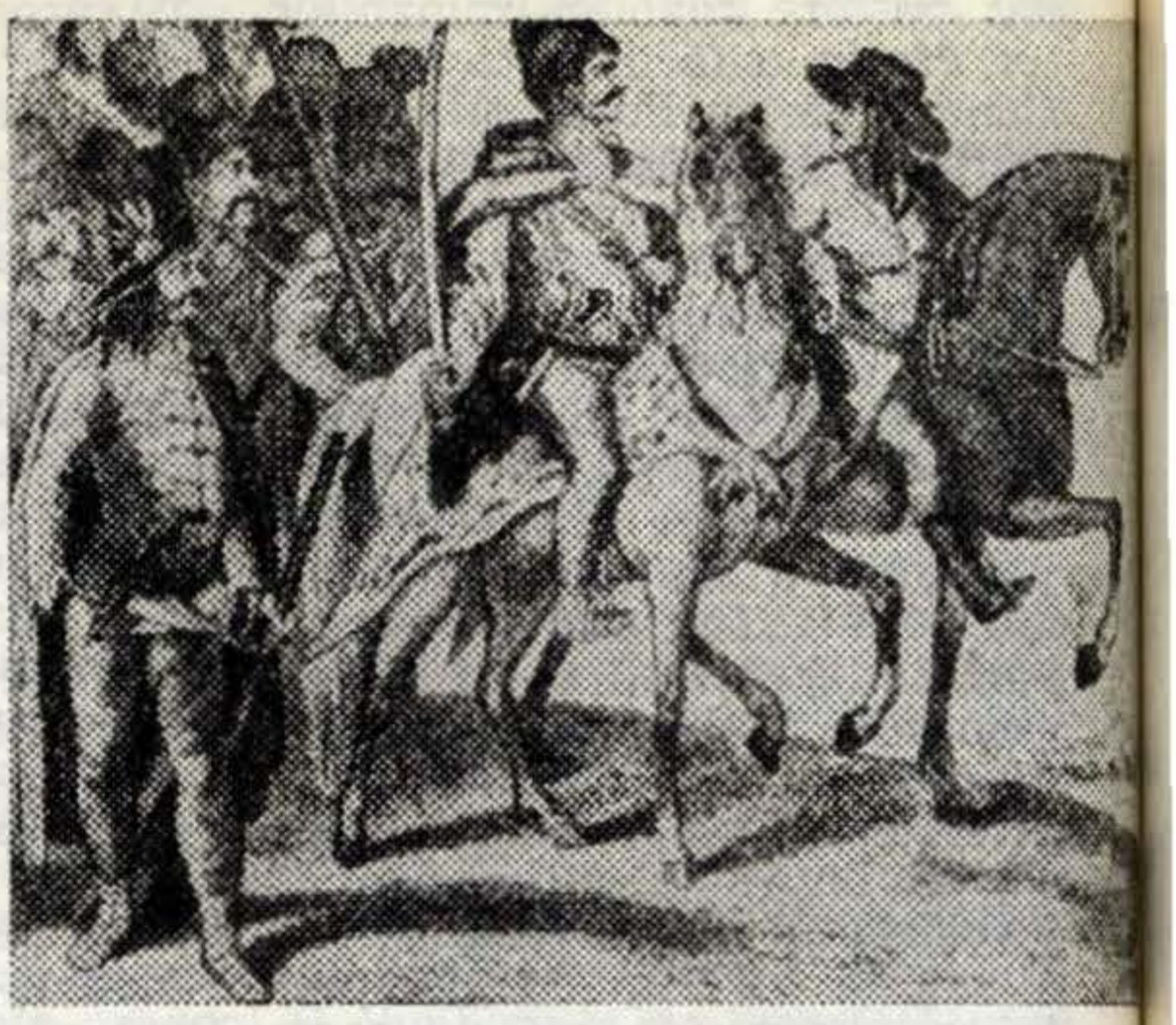

Horia şi Cloşca, în fruntea răsculaţilor

numele de revoltă, şi tiranii sînt rebeli, fiindcă tirania este o violare permanentă a legii“, adăugînd : „Dacă l-aş condamna pe Horia ca asasin, aş face să urce pe eşafod întîi duşmanii care, ca şi el, şi-au muiat mîinile în sînge, şi nu mi-ar fi greu să dovedesc că aceştia din urmă erau cu mult mai criminali“. Concluzia este categorică : „Şi, fiindcă nici unul n-a plătit cu capul său atrocităţile săvîrşite, sînt în drept să conchid, fără să intru în amănunte, că ai fost nedrept pedepsind cu moartea pe Horia, ca asasin, cît timp cruţi viaţa nobililor asasini“. După care autorul enumeră argumentele ce-i sprijină afirmaţia :

„1. Horia nu putea fi pedepsit ca rebel pentru că s-a întemeiat pe dreptul natural la revoltă («Căci românii şi conducătorul lor Horia aveau dreptul, şi-l au încă, de a se revolta, pentru că sînt lipsiţi de drepturile inerente omului, de drepturile imprescriptibile, inalienabile») ;

2. Românii erau nevinovaţi şi gemeau sub asupritori — aveau deci dreptul să se răzvrătească ;

3. S-au plîns de mai multe ori împotriva guvernului ;

4. Au cerut guvernului lucruri rezonabile : drepturi şi libertate.

Dacă românilor nu li se dă libertatea, înseamnă că toţi monarhii Europei trebuie să se ridice împotriva Statelor Unite ale Americii, să proscrie constituţia acestui nou stat şi să condamne ca infamă orice alianţă cu el“.

Brissot a încadrat răscoala condusă de Horia în rîndul faptelor sociale mari din istoria universală, utilizînd-o ca exemplu grăitor şi concludent, ca argument social, politic, istoric, spiritual, filozofic, în pledoaria pentru drepturile popoarelor la viaţă şi libertate.

SFÎRŞITUL LUI IOAN NICOARĂ POTCOAVĂ

RADU ECONOMU

În după-amiaza zilei de 16 iunie 1578, un bărbat între 35 şi 40 de ani, cu statură impunătoare şi înfăţişare frumoasă, purtînd barbă lungă, după obiceiul domnilor moldoveni, rostea în faţa călăilor săi şi a unei mulţimi înmărmurite ultimele sale cuvinte :

„Sînt osîndit la moarte, dar nu ştiu pentru ce, fiindcă nu cunosc să fi săvîrşit în viaţa mea vreo faptă pentru care ar trebui să sfîrşesc astfel. Ştiu bine că am luptat întotdeauna bărbăteşte şi cavalereşte — cu cinste — împotriva duşmanilor creştinătăţii.

Nu cunosc nici un alt motiv, dar dacă eu sînt condamnat la moarte pentru că turcii, cu plată, au cerut regelui vostru, supusul său, să facă acest lucru şi regele a poruncit călăului să ducă treaba la bun sfîrşit, pentru mine n-are nici o însemnătate. Dar, ţineţi minte că nu va trece mult timp şi cel care mă ucide azi pe mine v-ar putea ucide şi pe voi şi că făpturile voastre, capetele voastre şi cele ale regilor voştri vor fi duse la Constantinopol de îndată ce cel care plăteşte o va cere“.

Reproducînd aceste cuvinte ale lui Ioan Nicoară Potcoavă — rostite în piaţa mare din Liov — în scrisoarea din 12 iulie 1578, adresată din Cracovia contelui Gianbattista Concini della Penna, Filippo Talducci relata dramaticul sfîrşit. Totodată el sublinia că era vorba de un act de mare nedreptate care se săvîrşea din ordinul regelui Ştefan Báthory (1575-1586), menţionînd puternicul resentiment pe care această faptă l-a stîrnit în rîndurile mulţimii şi chiar ale oştenilor ce asistau la execuţie.

Cînd călăul, după obiceiul vremii, arătă poporului capul sîngerînd, pentru a demonstra că dreptatea a fost făcută, un murmur de durere şi de revoltă izbucni atît de violent încît, dacă nu s-ar fi asigurat o pază puternică, s-ar fi putut

Biserica Dominicană din Liov, restaurată. În planul doi se observă turnul-clopotniţă al bisericii ortodoxe, în care se presupune că a fost înmormîntat Ioan Nicoară Potcoavă

dezlănţui o revoltă, fiindcă soldaţii puseseră deja mîinile pe archebuze.

Filippo Talducci ne asigură că, pînă la sfîrşit, spiritele au fost liniştite, permiţîndu-se oamenilor lui Potcoavă să depună corpul, împreună cu capul, în biserica ortodoxă din Liov.

Ce justificare a avut condamnarea la moarte a lui Ioan Nicoară Potcoavă, cel mai dîrz dintre fraţii lui Ioan vodă cel Viteaz, domnul Moldovei (1572—1574), răpus şi el mişeleşte, după lupta de la Roşcani, şi ce raţiuni politice au putut s-o determine ?

După înfrîngerea lui Ioan vodă, în iunie 1574, urmaşii acestuia, ajutaţi de cazaci şi ţărani fugari din Zaporojskaia

Seci, pe Nipru, animați de idealul luptei antiotomane și nutrind simpatii în marea masă a poporului din Moldova, au reluat lupta inițiată de marele voievod. Încercarea lui Crețu de a cuceri domnia eșuînd, un alt frate al lui Ioan vodă, Ioan Nicoară, zis Potcoavă (datorită faptului că putea rupe o potcoavă în mîini), încearcă o primă incursiune — nereușită — în august-septembrie 1577. Cronicarii Grigore Ureche și Nicolae Costin relatează că la această incursiune ar fi participat numai 330 de oameni, conduși de hatmanul Șah și moldoveanul Țopa.

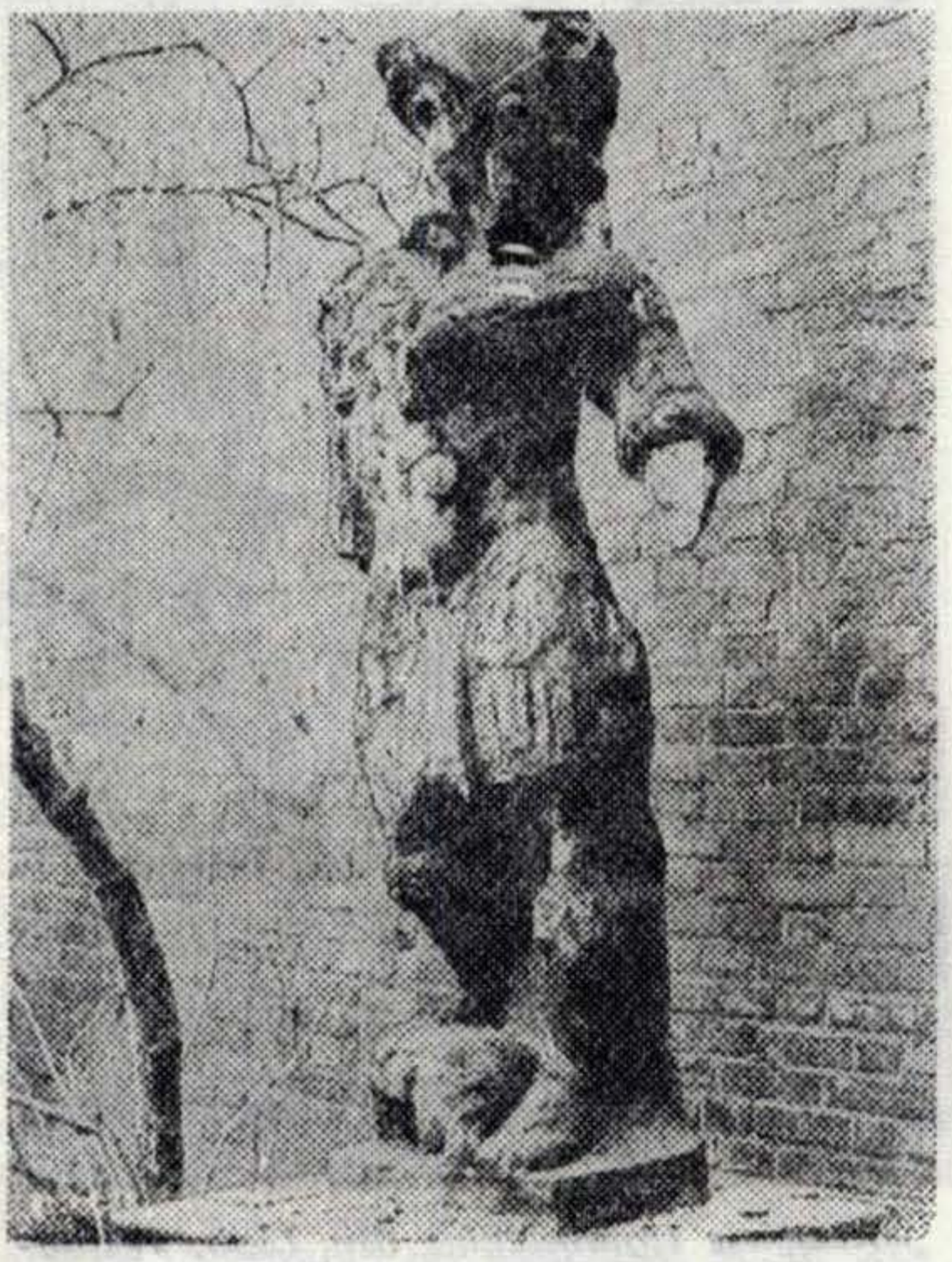

Statuia din Gdansk, la picioarele căreia se află capul sculptat al lui Ioan Nicoară Potcoavă

În același an sosea la Constantinopol știrea că un nou atac se produsese în Moldova și că de data aceasta Petru Șchiopul fusese alungat din Iași, unde la sfîrșitul lui noiembrie 1577 se instalase un nou domn — Ioan Nicoară Potcoavă. Oastea acestuia s-a bucurat de un larg sprijin. N. Costin afirmă că mulți s-au închinat lui încă în drum spre Iași, iar într-o scrisoare din 16 ianuarie 1578 către împăratul Rudolf al II-lea se arăta că Ioan Nicoară a fost așezat domn al Moldovei prin voința țării. Astfel se explică și cea de-a doua victorie, după instalarea la Iași, asupra lui Petru Șchiopul, la Docolina, la 15 decembrie 1577. Dar noul domn, care-și numise alți dregători și începuse domnia prin slobozirea temnițelor, nu a reușit să obțină confirmarea Porții. Dimpotrivă, sultanul Murat al III-lea a dat poruncă în Transilvania și Țara Românească să se adune oști pentru a ataca Moldova.

În fața acestor pregătiri, Ioan Nicoară Potcoavă, la sfatul lui Ștefan Báthory, fostul principe al Transilvaniei, devenit de curînd regele Poloniei, și la îndemnul magnaților polonezi, se retrage din Moldova, iar Petru Șchiopul reintră în Iași la 1 ianuarie 1578. Prins prin viclești de magnatul Seniawschi, palatinul Podoliei, Ioan Nicoară Potcoavă este adus la 10 februarie 1578 la Varșovia și predat mercenarilor lui Ștefan Báthory. În aprilie este transferat în cetatea Rawa și, după două luni, este adus la Liov.

În Moldova, Alexandru, un al treilea frate al lui Ioan vodă, ocupă capitala țării la 9 februarie 1578, izgonind iarăși pe Petru Șchiopul. Neputînd însă rezista oștilor otomane și ungurești venite asupra sa, Alexandru părăsește în noaptea de 12 spre 13 martie 1578 Iașii și cade grav rănit în luptele de la Iezerul Ciurbeștilor. Luat prizonier, el moare în drum spre Constantinopol.

În toată această perioadă, Petru Șchiopul și sultanul cer insistent regelui Poloniei pedepsirea prizonierului Ioan Nicoară. O ultimă intervenție a ceaușului la Liov îl determină pe Ștefan Báthory de a decide, fără nici o judecată, condamnarea la moarte a lui Ioan Nicoară Potcoavă. Deși mercenarii cereau ca un asemenea viteaz să fie iertat, mai puternic decît rugămințile acestora a fost cuvîntul ceaușului turc și Ioan Nicoară Potcoavă a fost executat, aducînd, după cum relata Filippo Talducci în scrisoarea sa, jale mare în Polonia și rușine asupra regelui.

Nedreptatea ce se săvîrșise în piața Liovului la 16 iunie 1578 va fi mai tîrziu recunoscută și un mare oraș polonez de pe malul Mării Baltice va da cinstire acestui luptător pentru legea străbună și dreptate. După cîțiva ani, la construcția Arsenalului din Gdansk (1601-1605), una din cele mai frumoase clădiri din oraș, o adevărată perlă a stilului Renașterii flamande, operă a renumitului arhitect Anton von Obbergen, se va așeza efigia în piatră a lui „Ioan Potkova", la picioarele unei statui de ostean moldovean.

Statuia din fața Arsenalului din Gdansk (clădirea a fost reconstruită după distrugerea orașului de către armatele hitleriste în timpul celui de-al doilea război mondial) păstrează și astăzi această efigie, mărturie a recunoașterii marii nedreptăți ce i s-a făcut lui Ioan Nicoară Potcoavă și a puternicului răsunet pe care faptele sale de eroism l-au avut.

PORTRET

Radu Șerban

— demn urmaș al lui Mihai Viteazul (II)

C. REZACHEVICI

Am urmărit în partea întîia a acestei prezentări originea și cariera boierească a lui Radu Șerban. Cînd în 1602 și-a cucerit scaunul de la Tîrgoviște, știa oare prin cîte încercări avea să mai treacă aproape două decenii, pînă cînd, în sfîrșit își va afla odihna în depărtata Viena?

Domnul și țara

Dar în afara voievodului viteaz, mereu cu mîna pe sabie, izvoarele zugrăvesc și un alt chip: cel al domnului de țară. Cînd și-a amintit de el, în tihna chiliei de la Dealu, Matei al Mirelor l-a descris în cuvinte frumoase: *„Șerban era un om mintos, viteaz, bun, blînd și plin de omenie, săraci și străini toți aflau loc în inima lui, țara o guverna bine...“* Prea mult seamănă acest portret cu cele zugrăvite de Beduccino și Spontoni, despre care călugărul de la Dealu n-a auzit, desigur, vreodată, pentru a nu-i da crezare. Luase conducerea țării într-un moment de cumpănă: *„Cînd am venit domnia mea întîiu aici în țară s-au întîmplat țării multă răutate și robie și jefuire...“* Valuri succesive de tătari pustiau țara mai rău ca în timpul lui Sinan pașa. Situația locuitorilor era grea: *„Unii sînt atît de risipiți că gîndul oamenilor n-o poate spune“*, alții *„au căzut de șapte ori în robia tătară“*, aflăm dintr-un memoriu al boierilor munteni.

S-a sprijinit îndeosebi pe marea boierime antiotomană, în frunte cu Buzeștii, care, la rîndul ei, l-a susținut ca reprezentant al său pe tron. Împotriva lui boierii n-au urzit comploturi și sîngele lor n-a înroșit paloșul călăului. N-a neglijat nici celelalte categorii sociale care puteau constitui un sprijin militar pentru domnia sa războinică. Astfel, boierimea mijlocie și mică, precum și slujitorii, apar adesea în documentele lui Radu Șerban, unii dintre ei primind danii domnești *„pentru dreaptă și credincioasă slujbă, încă și cu sînge vărsat“*. Pentru slujitorii călărași

a cumpărat din banii săi moșia Cuciul, ridicînd pentru apărarea lor palanca Gherghiței.

Dacă în multe privințe domnia sa se aseamănă cu cea a lui Mihai, atitudinea lui Radu Șerban față de țărănimea liberă se deosebește simțitor de cea a înaintașului său. N-a rumânit cu sila nici un sat liber, cum făcuse adesea Mihai, oprind abuzurile marilor boieri, care cotropiseră numeroase sate în vremea înaintașului său. Dar față de țărănimea aservită, urmașul boierilor Craioveşti s-a arătat la fel de aspru ca și Mihai și *„legătura"* acestuia (legare de glie a țăranilor fără pămînt, care stau pe moșiile altora) a continuat să fie aplicată în vremea sa. N-a îngăduit nici eliberarea satelor cotropite de Mihai Viteazul în folosul domniei, păstrarea domeniului domnesc, care la moartea lui Mihai cuprindea 87 de sate, constituind unul din principiile guvernării sale. Biserica și mănăstirile, atît cele din țară, cît și cele din afară s-au bucurat și ele de sprijinul domniei. Nici orășenii n-au fost uitați. Pentru cei din București a construit „podul lui Șerban vodă" și a amenajat „heleșteul" ce se afla în actualul parc al Libertății (C. C. Giurescu). Grea sarcină era domnia în acele vremuri și cît adevăr era în cuvintele prin care Stroe Buzescu refuzase această cinste *„ca să scape de mari osteneli și să fie scutit de multe pericole ce i-ar fi căzut asupră-și, pe care împrejurimile le aduceau cu sine..."*

„Pacea cu fiecare era singura lui dorință"

Împrejurările i-au fost adesea nefavorabile. Din șesul Bugeacului, de pe țărmul Dunării sau din pașalicurile apropiate oștile islamice pîndeau orice prilej de năvală. Brațul lung al Porții se strîngea necruțător în jurul Țării Românești. Vîlvătăile războiului dintre Imperiul otoman și Liga Sfîntă, început în 1594, în vremea lui Mihai, ardeau încă și, cînd sultanul respinse propunerea sa de pace, Radu Șerban porni ofensiva la sudul Dunării. În august 1602, trupele sale atacară cetatea Belgradului și pașa de aici ceru grabnic ajutor marelui vizir. În prima jumătate a anului 1603, o nouă ofensivă antiotomană, amintind campania lui Mihai Viteazul din iarna 1594-1595, purtă oștile muntene victorioase sub zidurile Hîrșovei și Brăilei. Se spune că pașa de Silistra, ginerele hanului, și Radu Mihnea, protejatul sultanului, au fugit printr-o poartă ascunsă, iar *„turcii* (din Dobrogea — *n.a.*) *au fost atît de îngroziți încît au părăsit timp de mai bine de o zi toată bucata de pămînt cît e de la Brăila pînă la mare"* (A. Radibrad).

La asediul Brăilei îl ajunse pe Radu Șerban trimisul generalului Basta, care-i cerea să intre grabnic în Transilvania, împotriva lui Moise Secuiul, ales principe cu ajutorul turcilor. Dacă Transilvania, prin Moise, ajungea din nou în mîna sultanului, Țara Românească ar fi fost înconjurată din toate părțile de forțe ostile. Pentru a evita o situație asemănătoare, în 1599 Mihai Viteazul pătrunsese în Transilvania, unde învinsese, la Șelimbăr, pe Andrei Báthory. La rîndul său, Radu Șerban trecu munții, și la 17 iulie 1603, lîngă moara de hîrtie a Brașovului, într-o bătălie sîngeroasă, în care el însuși conduse centrul trupelor muntene, spulberă armata lui Moise. Capul acestuia, înfipt într-o suliță, fu țintuit lîngă cortul său. Ca și Mihai cu patru ani în urmă, Radu Șerban era stăpînul Transilvaniei. Dar în vreme ce Mihai încercase să creeze o forță *ofensivă* a celor trei țări române îndreptată împotriva Imperiului otoman, prin cucerirea Transilvaniei, Radu Șerban urmărea, *în alte condiții*, să opună ofensivei turcești forța de apărare a Țării Românești și a Transilvaniei, la care, prin legături de alianță, va fi atrasă mai tîrziu și Moldova lui Constantin Movilă. Căci în ciuda războaielor pe care împrejurările l-au silit să le poarte, Radu Șerban dorea în adîncul inimii pacea, atît de necesară pentru refacerea țării. *„Cu un cuvînt* — scrie Matei al Mirelor — *nu-i plăceau tulburările și bătăliile, pacea cu fiecare era singura lui dorință, pacea țării lui cu toate puterile"*.

Strădaniile i-au fost răsplătite. A încheiat pace cu hanul tătarilor în 1604 și a mijlocit în anul următor tratativele între acesta și împăratul Rudolf al II-lea. A făcut pace cu sultanul în 1605, puțin înainte ca ea să fie încheiată și de către imperiali, și a obținut ca tributul țării să nu depășească 32 000 de galbeni față de 155 000 cît plătise Mihai la începutul domniei. La vremea lor, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul făcuseră la fel. Cu imperialii a păstrat relații strînse în tot cursul domniei; după victoria din 1603 Rudolf al II-lea l-a numit principe al

Imperiului romano-german, trimiţîndu-i marele stindard imperial (vezi „Magazin istoric", nr. 6/1970). În 1610, vistierul Papa Greceanu jură, în numele său, credinţă regelui polon Sigismund al III-lea, şi husarii poloni i-au fost ajutor de nădejde în cea de-a doua luptă de la Braşov, din 1611.

Fiii lui Ieremia şi Simion Movilă i-au căutat prietenia. Mihăilaş, fiul lui Simion, alungat din domnie în 1607, s-a refugiat la curtea sa, iar Constantin Movilă i-a devenit aliat statornic spre sfîrşitul domniei. Cu principii Transilvaniei a încheiat tratate la *nivel de egalitate*, şi în timpul său nici Ştefan Bocskai, nici Sigismund Rákóczi n-au cutezat să-şi adauge titlul de principe al Ţării Româneşti, cum făcuse Sigismund Báthory în vremea lui Mihai. Legături strînse a avut şi cu cetăţile ardelene, îndeosebi cu Braşovul, pe care l-a vizitat în mai multe rînduri. Şi dacă principele Gabriel Báthory a atacat Ţara Românească la începutul anului 1611, călcînd *„confederaţia perpetuă şi inviolabilă"* pe care o încheiase mai înainte cu Radu Şerban, a făcut-o deoarece domnul muntean stătea în calea instaurării stăpînirii sale în cele trei ţări române, o mai veche ambiţie a principilor din familia sa.

Din liniştea locurilor în care au scris, cronicarii epocii au văzut retragerea lui Radu Şerban în Moldova, înaintea oştilor invadatoare ale lui Báthory, ca un fapt cu totul neaşteptat. Părea de necrezut ca urmaşul lui Mihai să-şi părăsească ţara fără a încerca o rezistenţă. Au căutat o explicaţie: desigur, n-a ştiut nimic despre planurile lui Báthory. De-abia astăzi, cînd documentele acelei vremi au ieşit la lumină, adevărul e cunoscut. Din ele rezultă că Radu Şerban, urmînd regula lui Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul, de a nu lupta cu doi duşmani în acelaşi timp, s-a retras în Moldova vecină şi prietenă, după un plan strategic pregătit dinainte; căci dacă oştile lui Báthory înaintau dinspre nord, cele turceşti se adunau la Dunăre, gata să intre în ţară şi singur n-ar fi putut rezista atîtor forţe. A adunat apoi oşti în tabăra de la Roman, a încheiat alianţă militară cu regele Mathias de Habsburg şi, în iunie 1611, şi-a recucerit scaunul. Dar n-a zăbovit mult în Ţara Românească. A urcat în sus pe Teleajen şi, părăsind drumul obişnuit de oşti, a trecut munţii în Transilvania *„pe cărări pe unde nu să fi trecut vreodată grosul unei oşti, dar nu s-ar fi putut închipui să treacă nici o ceată"* (Fr. Mikó). Îl conducea un ciobănaş român din Zărneşti şi balada populară a imaginat discuţia plină de pitoresc dintre domnitor şi ciobănaşul de peste munţi. Atît de mult a impresionat zborul de vultur al oştilor muntene peste Carpaţi, că pînă în zilele noastre plaiul peste care a trecut a rămas în amintirea poporului ca *„plaiul lui Şerban Vodă"*. Báthory surprins a fost învins într-o crîncenă bătălie, la 10 iulie 1611, nu departe de zidurile semeţe ale Braşovului. Din nou domnul s-a avîntat acolo unde primejdia era mai mare, ba încă un cronicar din tabăra adversă arată că un căpitan de-a lui Báthory *„a şi înfipt vîrful suliţei în coasta voievodului, dar fiind cîţiva viteji lîngă el, l-au scăpat"*. Pentru a doua oară Radu Şerban era stăpîn al Transilvaniei.

Şi totuşi, peste o lună şi jumătate, el a fost nevoit să se retragă prin Ţara Românească şi Moldova pe drumul fără de întoarcere al exilului. Un alt inamic, cu mult mai primejdios decît Báthory, intrase în Ţara Românească. Oastea turco-tătară, numeroasă, mult prea numeroasă faţă de mica oştire a lui Radu, ocupase ţara îndată ce domnul trecuse în Transilvania împotriva lui Báthory, şi

Mahomed al III-lea (1595-1603), sultanul pe care l-au înfruntat oştile lui Mihai Viteazul şi apoi cele ale lui Radu Şerban (din Cronica turcească şi ungară, *Nürnberg, 1663)*

Blazon nobiliar acordat de împăratul Rudolf al II-lea lui Nica, vistierul lui Radu Şerban, la 1 decembrie 1603, pentru vitejia arătată în lupta de la Braşov cu Moise Secuiul

acum se îndrepta împotriva sa. Ca şi Mihai Viteazul, cu unsprezece ani în urmă, Radu Şerban a pornit spre curtea de la Viena.

În ţinuturile împăratului

N-avea să mai revină în scaunul său niciodată. Dar din ţinuturile împăratului, unde şi-a petrecut ultimii nouă ani din viaţă, a luat parte activă la evenimentele din ţările române, şi istoria politică a acestora, între anii 1611 şi 1620, nu poate fi înţeleasă fără a cunoaşte acţiunile lui Radu Şerban din această perioadă. Activitatea sa politică şi militară desfăşurată în anii pribegiei dovedeşte că n-a părăsit pînă la moarte gîndul unei noi expediţii pentru recucerirea Ţării Româneşti. A participat la toate acţiunile antiotomane iniţiate de Imperiul habsburgic sau regatul polon, pe plan militar sau diplomatic. Luptînd, în 1616, alături de pretendentul ardelean George Homonnai, împotriva principelui Gabriel Bethlen, promotorul politicii otomane în Transilvania, cu gînd să treacă apoi în Ţara Românească, sau participînd, în acelaşi an, la expediţiile Movileştilor împotriva lui Ştefan Tomşa, domnul numit de turci în Moldova, el urmărea eliberarea ţărilor române de sub jugul otoman şi atragerea lor în sfera de acţiune a puterilor creştine. Era un domn pribeag, dar numele său apărea la loc de frunte în convenţia de pace, încheiată la Iaruha între poloni şi turci (1617), sau în cadrul tratativelor de pace dintre Poartă şi imperiali (1615); turcii, care se temeau de el, condiţionau încheierea tratativelor de îndepărtarea lui Radu Şerban.

Alături de ducele Charles de Nevers, Radu Şerban a fost unul din fondatorii şi conducătorii unui nou ordin cavaleresc, al cărui scop era iniţierea unei cruciade antiotomane europene. Războiul de 30 de ani, început în 1618, a pus capăt acestei iniţiative, dar pentru noi Radu Şerban rămîne ultimul mare cruciat român. Legăturile sale cu personalităţile epocii sînt multiple. Poartă corespondenţă cu împăratul Mathias, cu regele Spaniei, Filip al III-lea, cu Sigismund Wassa, regele Poloniei, iar relaţiile sale cu Gaşpar Graţiani, în 1615 dragoman şi diplomat al Porţii la Viena, prefigurează orientarea antiotomană a viitorului domn al Moldovei. Lăsase în ţară o puternică grupare boierească antiotomană, care-l socotea conducătorul şi reprezentantul ei pe lîngă împărat. An de an, trimişii boierilor îi cereau stăruitor să revină în ţară pentru a înlătura jugul otoman, de nesuferit: *„Den zilele lui Mihaiu Vod(ă) de cînd ne-am supus şi ne-am jurat creştinilor*

Pecetea lui Radu Şerban (1604)

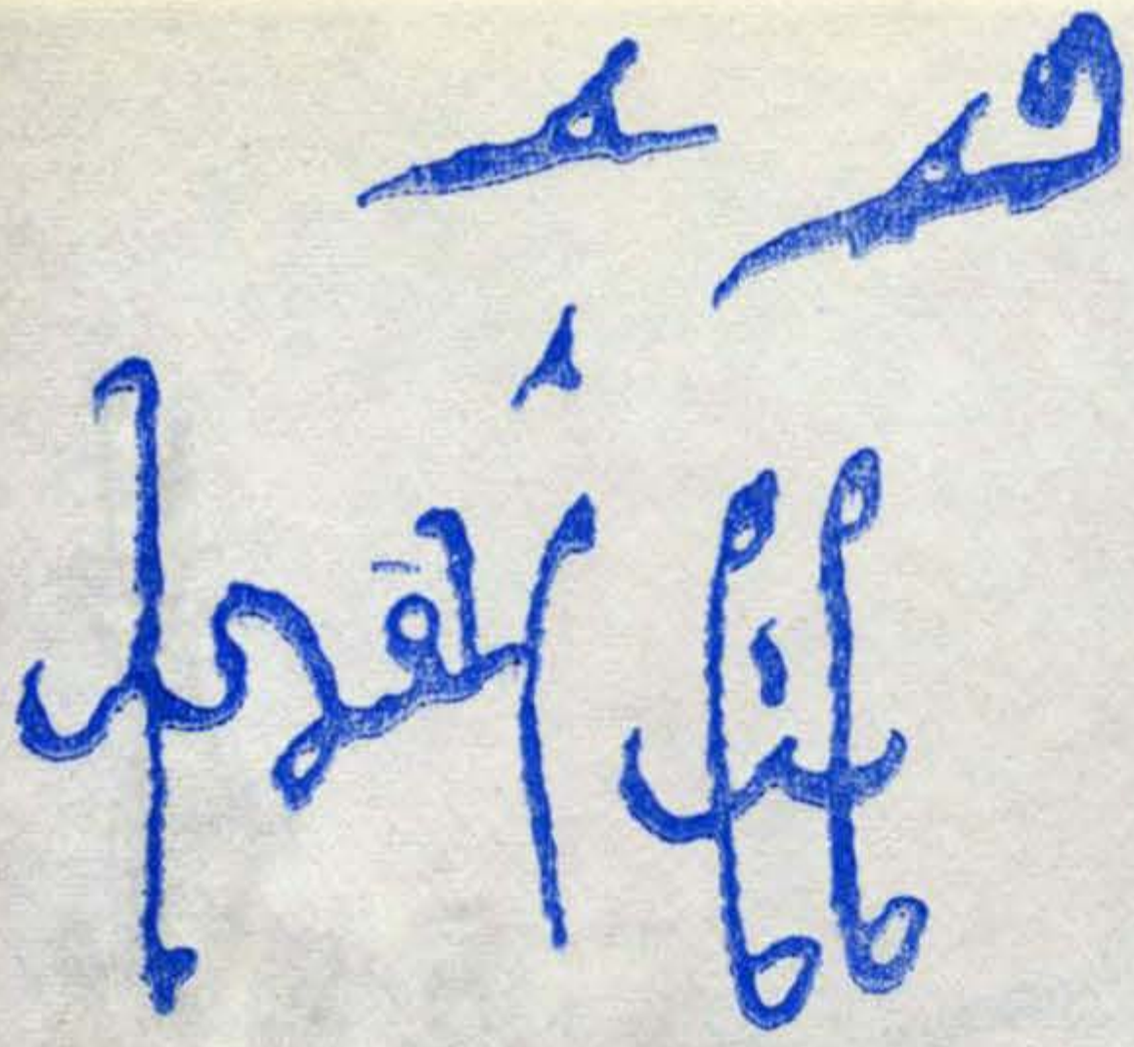

„Io Radul Voevod" (semnătura voievodului în anul 1606)

— scriau boierii în 1614 — *pentru aceia ne-am jurat şi ne-am supus noi supt împăratul creştinescu, ca să nu cădem noi la un lucru ca acesta*". Complotul boieresc din 1611, condus de Bărcan stolnicul, împotriva lui Radu Mihnea, domnul numit de turci, ca şi răscoala condusă de Lupu paharnic Mehedinţeanul împotriva lui Alexandru Iliaş, în 1618, se leagă de numele lui Radu Şerban. Cît de mult l-a dorit ţara, dacă însuşi principele G. Bethlen, adversarul său, scria, în 1618: „*E adevărat că mulţimea şi slujitorii toţi cu un grai şi un suflet îl doresc şi îl cheamă pe Şerban vodă, fiindcă a ocrotit ţara, păzindu-i legile*", şi cu toate că fiind „*un mare duşman al Porţii*", sultanul nu l-ar îngădui, „*toţi locuitorii ţării pînă la unul ar fi adus bucuroşi de domn pe Şerban vodă*", în locul lui Alexandru Iliaş.

Alături de Radu Şerban, la Tirnavia sau Viena, şi-au făcut ucenicia politică o seamă de boieri care au ilustrat domnia lui Matei Basarab, ca Radu logofăt Cocorăscu şi Buzinca clucer, sau Papa Greceanu, mare logofăt din perioada anterioară, pe lîngă care mai apar Stoica din Bălteni şi Stanciu mare sluger, din generaţia mai vîrstnică.

Radu Şerban n-a mai apucat să-şi revadă ţara. S-a stins la Viena în martie 1620, la vîrsta de aproape 60 de ani, şi sfîrşitul i-a fost grăbit — după mărturia nepotului său Constantin stolnicul Cantacuzino — de o „*gravă şi lungă boală de podagră*", urmare a vieţii de oştean. Ca un omagiu adus luptătorului pentru cauza creştinătăţii, împăratul a hotărît înmormîntarea sa în catedrala Sfîntul Ştefan din Viena, privilegiu rezervat familiei imperiale. Dar urmaşii nu l-au uitat şi

Ştefan Bocskai, rege al Ungariei şi principe al Transilvaniei (1604-1606), mediatorul păcii dintre turci şi imperiali; în 1605, Radu Şerban a încheiat cu Bocskai un tratat de alianţă (din Hieronimus Ortelius, Cronica Ungariei, *Amsterdam, 1619)*

mormîntul nu i-a fost acoperit de pulberea anonimatului. Fiica sa Ancuţa, căsătorită cu Nicolae Pătraşcu, fiul lui Mihai Viteazul, a adus mai tîrziu în pămîntul ţării rămăşiţele tatălui şi pe cele ale soţului ei. Osemintele lui Radu Şerban şi ale lui Nicolae Pătraşcu au fost aşezate într-un mormînt comun la mănăstirea Comana, inscripţia de pe mormîntul lor amintind că au luptat „*amîndoi tare şi vîrtos pentru lege şi pentru moşie cu păgînii turci, tătari*".

Domnia lui Radu Şerban are loc la începutul veacului al XVII-lea, atunci cînd moştenirea lui Mihai Viteazul, independenţa ţării, cerea o mînă fermă pentru a o apăra. Rolul pe care Radu Şerban l-a jucat în istoria Ţării Româneşti nu apare numai în raport cu calităţile sale personale, căci el n-a fost numai „*viteazul cel dintîi al ţării*" (N. Iorga), ci şi continuatorul politicii antiotomane iniţiate de Mihai Viteazul, şi domnitorii care au urmat în scaunul ţării s-au bucurat din plin de slăbirea jugului otoman. Cînd l-a pomenit în *Cronica ţărilor Moldovei şi Munteniei,* Miron Costin a scris cu căldură despre „*acel vestit Şerban voievod, care s-a luptat de multe ori cu turcii şi a biruit pe hanul Crimeii, aşa cum şi la noi a fost acel Ştefan cel Bătrîn...*"

În culisele istoriei militare

Ultimele zece minute ale crucișătorului

VIRGIL COSTIN

Era în decembrie. Cel de-al doilea război mondial luase sfîrșit — de șapte luni în Europa, de peste trei luni în Extremul Orient. În zeci de milioane de familii de pe tot globul domnea bucuria : se întorceau acasă cei plecați cu ani în urmă — ostași, luptători în rezistență, deportați, deținuți din lagărele fasciste, prizonieri de război... Dar nu pretutindeni lacrimile se datorau marii fericiri a revederii : în alte milioane de familii se știa de mult sau se afla abia acum că cei plecați nu se vor mai înapoia niciodată.

Și poate că nicăieri durerea nu era mai chinuitoare decît în casele unde doliul își făcuse apariția cu puțin înainte ca glasul armelor să amuțească. Cîteva săptămîni, uneori cîteva zile doar despărțeau moartea celor dragi de sfîrșitul tuturor morților pricinuite de război. Ce lesne de înțeles era, de pildă, jalea sfîșietoare cu care părinții, soțiile, copiii, frații și prietenii plîngeau pe cei 880 de marinari și ofițeri ai crucișătorului american **Indianapolis,** înghițit de apele Pacificului cu 15-16 zile înainte de capitularea Japoniei. Cu atît mai mult cu cît peste cinci sute dintre ei ar fi putut trăi, dacă...

„De ce mi-ai ucis fiul?"

...Dacă pe puntea de comandă a crucișătorului nu s-ar fi aflat căpitanul de vas Charles-Butler Mc Vay, care purta întreaga vină a catastrofei. Mc Vay nu navigase în

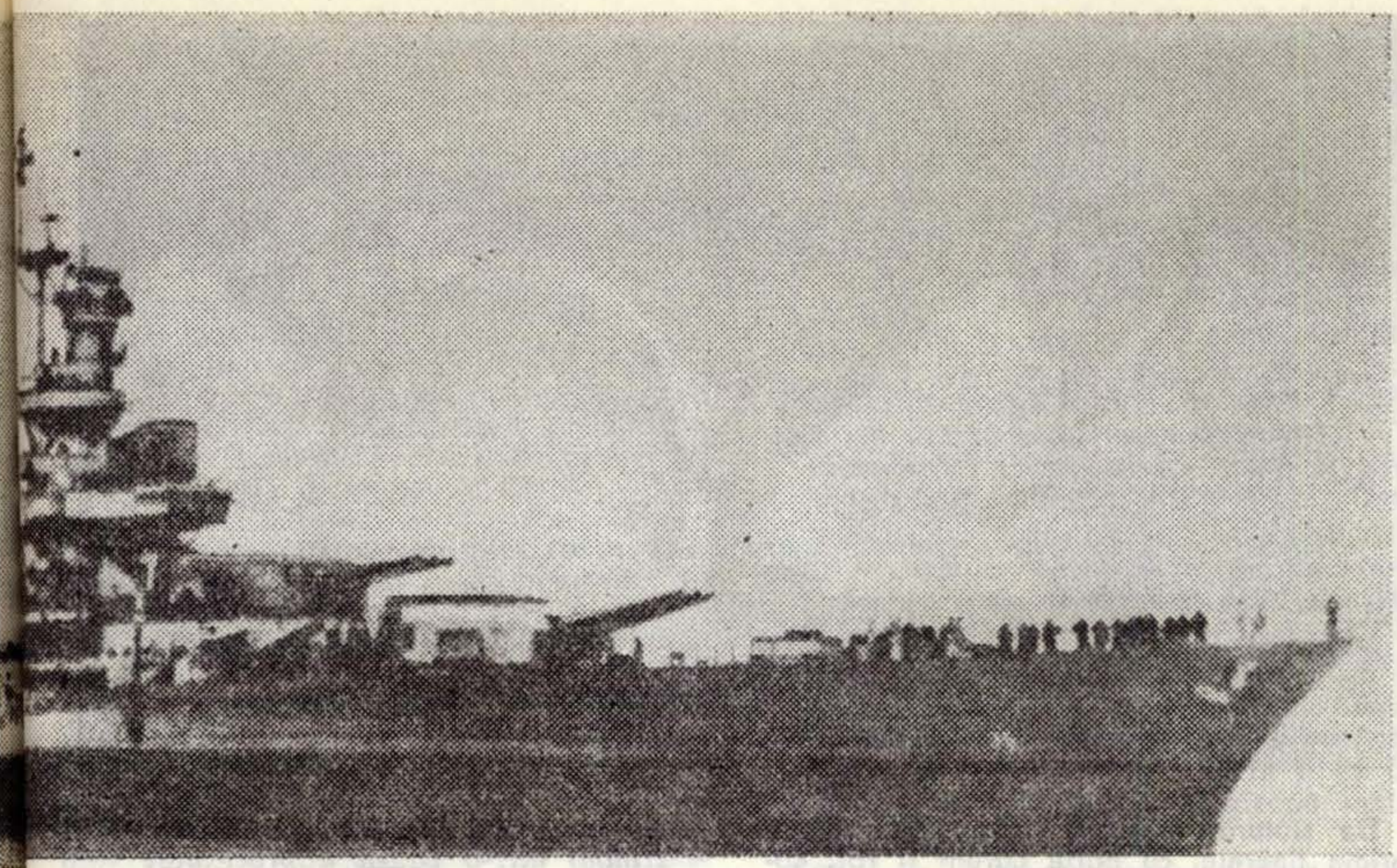

INDIANAPOLIS

zigzag, așa cum prevedea regulamentul. Mc Vay nu anunțase punctului de destinație că fusese torpilat de un submarin japonez. Mc Vay nu dăduse ordinul de evacuare a vasului chiar atunci cînd era clar că nu mai exista nici o speranță de a-l menține în stare de plutire. Mc Vay, în sfîrșit, avusese grijă să se salveze printre primii, lăsîndu-și oamenii în voia soartei, atunci cînd codul de onoare tradițional al marinei i-ar fi cerut să fie ultimul care să părăsească vasul, cu riscul de a se scufunda o dată cu el.

Așa afirma actul de acuzare al Curții marțiale convocate pentru a-l judeca pe comandant, așa spuneau și ziarele, cărora cîțiva indiscreți din departamentul Marinei militare le aduseseră la cunoștință lungi pasaje din rechizitoriu. Procesul a început la 3 decembrie 1945, în sala Arsenalului naval din Washington. De peste un secol și jumătate, nici un comandant din Marina militară a Statelor Unite nu mai fusese judecat pentru vina de a-și fi pierdut vasul. Dar asta nu era totul : abătîndu-se de la regula conform căreia dezbaterile de la Curtea marțială erau secrete, procesul lui Mc Vay avea un caracter public. Ciudățenia era numai aparentă. Împrejurările dramatice în care se scufundase **Indianapolis** provocaseră un puternic șoc opiniei publice americane și departamentul Marinei militare nu putea ignora dorința legitimă a unei largi pături din populație de a cunoaște, pînă în cele mai mici amănunte, modul cum se produsese catastrofa.

Cînd Charles Mc Vay își făcu apariția la prima ședință a procesului, sute de oameni care, neîncăpînd în sala de judecată, se îngrămădiseră pe terasa Arsenalului naval, îl întîmpinară cu huiduieli și strigăte amenințătoare.

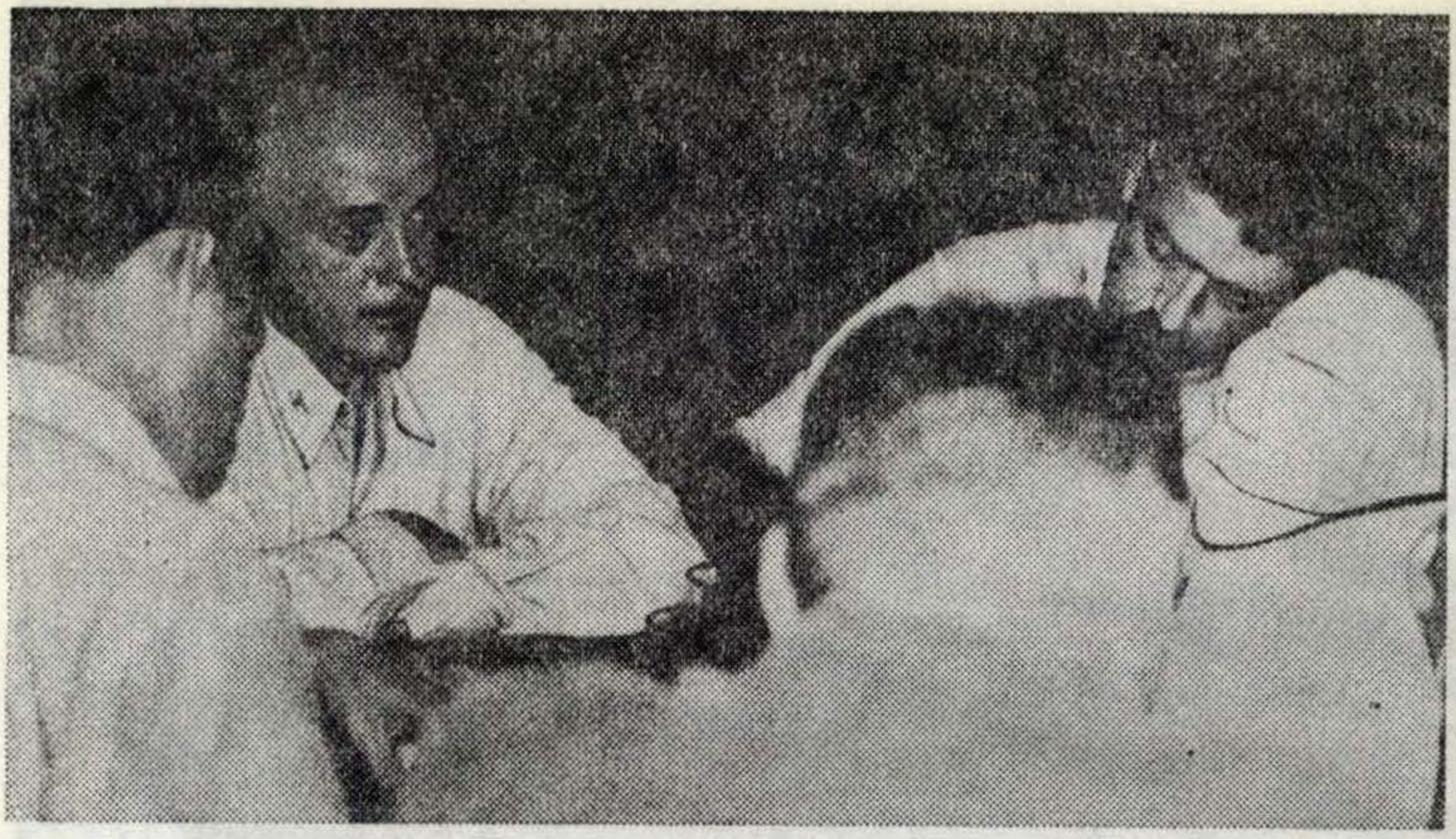

Comandantul Mc Vay (al doilea din stînga) într-o pauză a procesului

De statură mijlocie, trecut binișor de prima tinerețe, cu părul cărunt și rar, comandantul nefericitului crucișător păli sub torentul de insulte. Avocatul său, care-l însoțea, îl luă de braț, în vreme ce doi agenți din poliția marinei se sileau să-i croiască drum spre ușa monumentală de stejar, prin care se intra în sală. Deodată, strecurîndu-se printre brațele întinse ale polițiștilor, o femeie cam de aceeași vîrstă cu Mc Vay i se puse în cale, obligîndu-l să se oprească.

— Uită-te la mine ! domnule comandant, spuse ea. Nu mă cunoști, nu-i așa ? Mă cheamă Anna Donaldson... Donaldson, auzi? Fiul meu, Richard Donaldson, era mecanic pe **Indianapolis...** Pe el l-ai cunoscut ? Nu, nu l-ai cunoscut. Dar asta nu te-a împiedicat să-l omori... Ce-ți păsa dumitale că eu rămîn singură ?... Nici pe mine nu mă cunoșteai... De ce l-ai ucis pe Richard, domnule comandant ? De ce mi-ai ucis fiul ? * mai întrebă o dată femeia, și se prăbuși leșinată.

Din spate un pumn izbi cu sete în ceafa comandantului. Aproape în aceeași clipă un altul i se propti în tîmplă. Apoi pumnii începură să curgă cu nemiluita. Copleșiți de mulțime, cei doi polițiști suflară cu disperare în fluierele lor de aluminiu, cerînd ajutor...

...Cînd comandantul Mc Vay intră în sala de judecată, dîre lungi de sînge îi brăzdau obrajii palizi.

Enigma celor două lăzi metalice

Citirea actului de acuzare ocupă în întregime primele două ședințe ale procesului. Vocea impersonală a grefierului dădea parcă un relief și mai pregnant tragediei pe care o evoca...

...**Indianapolis** era un crucișător din clasa „Washington", numită astfel după orașul unde se ținuse, în 1921-1922, o conferință navală internațională care stabilea anumite limite pentru navele de război. Construit la New York și lansat la apă în 1931, **Indianapolis** avea un deplasament de 9 950 tone (12 575 atunci cînd încărcătura sa atingea nivelul maxim). Armamentul său consta din 9 tunuri de 203 mm, grupate în trei turele, precum și din 8 tunuri antiaeriene de 127 mm, iar viteza lui ajungea pînă la 33 noduri.

Începînd din decembrie 1941, crucișătorul luase parte la multe dintre bătăliile destășurate pe întinsele spații ale Oceanului Pacific, în vecinătatea insulelor Attu, Gilbert, Krajalein, Eniwetok, Mariane, Palau, Iwojima și Okinawa. Cu prilejul asaltului lansat de americani împotriva Okinawei la 30 martie 1945, un pilot **kamikaze** se zdrobise cu avionul lui de puntea principală, provocînd navei grave avarii și silind-o să plece la San Francisco pentru reparații.

Spre vădita bucurie a celor 1 196 de membri ai echipajului, șederea în frumosul port de pe coasta occidentală a Statelor Unite se prelungi mai bine de trei luni. În acest răstimp, ei sărbătoriră cu entuziasm capitularea Germaniei hitleriste, care însemna sfîrșitul războiului în Europa. Soarta militariștilor de la cîrma Japoniei era și ea pecetluită : ofensiva aliată progresa

* Dialogurile sînt reproduse după lucrarea ***War and Justice*** de **Norbert Happy, New York, 1966, p. 117-220.**

rapid pe toate fronturile armatei nipone, forțată să se retragă pas cu pas. Statele majore ale forțelor terestre, aeriene și navale ale S.U.A. puneau la punct ultimele detalii ale operației **Olympic** — debarcarea în Japonia — proiectată pentru 1 noiembrie 1945.

Reparațiile efectuate pe bordul crucișătorului ar fi trebuit să dureze pînă la 19 august. Dar, la 12 iulie, comandantul vasului, căpitanul Charles-Butler Mc Vay, fu convocat de viceamiralul Roy Tennyson, care îl anunță că **Indianapolis** trebuie să părăsească San Francisco peste trei zile, pentru a transporta doi pasageri necunoscuți și cele două cufere ale lor.

— Ce se găsește în interiorul acestor două cufere — habar nu am ! spuse viceamiralul. Și te sfătuiesc și pe dumneata să nu fi prea curios.

În dimineața zilei de 15 iulie, întregul echipaj se afla la posturi și motoarele erau gata de pornire. Dar abia cu vreo trei ore după miezul nopții, în dreptul pasarelei de îmbarcare se opriră șase **jeep**-uri, care însoțeau un camion blindat. Din micile, dar robustele mașini săriră jos optsprezece soldați, care făcură cerc, ținînd în mîini pistoale mitralieră, în jurul camionului blindat. Doi tineri în civil, pe care îi însoțea viceamiralul Tennyson, deschiseră ușa groasă de oțel a seifului pe roate și scoaseră, cu un vizibil efort, două lăzi metalice, cu un dispozitiv special de închidere, peste care se vedeau cîteva sigilii de ceară portocalie...

În zorii zilei de 16 iulie, **Indianapolis** își luă rămas bun de la Poarta de Aur și porni spre sud-vest. Lîngă lăzile metalice, cei doi civili vegheau fără întrerupere, dormind cu rîndul și nepărăsindu-și niciodată cabina pe care le-o cedase secundul vasului. Tot echipajul își dădea seama că ciudata încărcătură nu era altceva decît o armă, dar nimeni nu știa în ce consta ea și fiecare născocea propriile sale teorii. Și, într-adevăr, era vorba de masa critică de uraniu 235, sîmburele exploziv al bombei atomice **Little Boy** („Băiețașul"), care, la 6 august 1945, avea să transforme orașul Hiroshima într-un pustiu bîntuit de iradiații.

Întîlnire cu I-58

După un scurt popas la Pearl Harbour, **Indianapolis** își continuă călătoria de-a curmezișul Pacificului, pînă la punctul de destinație — insula Tinian din arhipelagul Marianelor —, unde sosi în ziua de 26 iulie. De acolo **Indianapolis** se îndreptă spre insula Guam, unde, după ce se aprovizionă cu combustibil și alimente, primi ordinul de a-și continua ruta în direcția vest, pînă în golful Leyte din arhipelagul Filipinelor. Acolo urma să participe la o manevră navală care trebuia să servească drept repetiție pentru debarcarea în Japonia. Pe insula Guam se afla și amiralul Spruance care, pînă cu cîteva luni în urmă, folosise crucișătorul ca vas-amiral într-o serie de bătălii la care participase. La un moment dat, Spruance fu cît pe-aci să se îmbarce pe **Indianapolis**, pentru a pleca la Manilla, capitala Filipinelor, unde avea întîlnire cu generalul MacArthur. Dar atelierul cartografic din Guam nu-i putu furniza la timp cele opt hărți de care avea nevoie, așa încît amiralul fu nevoit să-și amîne plecarea. După cum se va vedea, această împrejurare se dovedi și ea nefavorabilă, influențînd în rău cursul evenimentelor.

Indianapolis părăsi insula Guam în dimineața zilei de 28 iulie. Mc Vay calculase că, navigînd cu viteza moderată de 16 noduri, va ajunge la destinație pe data de 31 iulie, în jurul orei 11 a.m. Călătoria se anunța agreabilă.

Dar cu două săptămîni mai înainte își părăsise baza sa din Kure submarinul nipon **I-58**, care primise misiunea de a patrula în apele de la răsărit de Filipine și de a ataca imediat orice navă americană întîlnită în cale.

I-58 avea un deplasament de circa 3 600 de tone și putea atinge o viteză de 17 noduri la suprafață și 6 în imersiune. În afară de cele 19 torpile convenționale, de care dispunea asemenea tuturor submarinelor japoneze, armamentul său era completat de 6 **kaiten**-uri. Echivalent naval al avionului **kamikaze** și una dintre ultimele inovații japoneze în materie de armament, un **kaiten** nu era altceva decît o imensă torpilă, avînd la bord un pilot care o conducea pînă la țintă. Firește, atunci cînd avea loc explozia, pilotul devenea prima ei victimă.

Vreme de zece zile, căpitanul de corvetă Hashimoto, comandantul lui **I-58**, cutreieră zona care-i fusese repartizată fără a întîlni nici o navă americană. Abia la 27 iulie văzu prin periscop un tanc petrolier, cu drapelul S.U.A. fluturînd la pupă. Hashimoto nici nu încercă măcar să folosească torpilele convenționale. La ordinul său, doi piloți se îmbarcară în **kaiten**-urile lor. Peste cîteva zeci de secunde, o dublă bubuitură răsună la suprafață, iar suflul, repercutat de apă, sili submarinul să facă un salt de aproape zece metri. Cînd își lipi din nou ochiul de periscop, Hashimoto văzu un rug gigantic în punctul unde înainte se aflase petrolierul.

Dar comandantul submarinului **I-58** era departe de a fi satisfăcut. Instrucțiunile sosite recent de la Comandamentul suprem al Marinei imperiale nipone sunau foarte clar : „Fiecare submarin are datoria... de a se întoarce la bază cu cel puțin 100 000 tone de vase militare inamice scufundate".

La 29 iulie, deci în a 14-a zi de la plecarea în patrulare, **I-58** nu scufundase încă nici o tonă de vas militar american. Hashimoto navigă la suprafață toată ziua, în speranța că, în felul acesta, va detecta mai ușor vreo navă americană. Dar oceanul era pustiu. La asfințit, **I-58** intră în imersiune, continuîndu-și drumul spre nord-est. La ora 23,30, Hashimoto cercetă prin periscop împrejurimile și nu văzu nimic. După o scurtă ezitare, dădu ordin de urcare la suprafață. De pe punte își mai roti o dată privirea și tresări. La lumina destul de strălucitoare a lunii, se distingea, la o distanță de aproximativ 10 km, silueta unui bastiment militar. Comandantul duse binoclul la ochi : da, era o navă americană, probabil un cuirasat din clasa **Idaho.**

De fapt, era crucișătorul **Indianapolis.**

Submarinul nipon intră imediat în imersiune pentru a nu fi reperat la rîndul său. După ce coborî pînă la adîncimea cea mai convenabilă pentru atac, Hashimoto se îndreptă, cu viteză redusă, în întîmpinarea crucișătorului. De data aceasta, comandantul se hotărî să înceapă cu torpilele convenționale ; numai dacă ele aveau să dea greș, urmau să intre în joc **kaiten**-urile.

Fără să bănuie nimic, **Indianapolis** naviga spre est, în linie dreaptă și nu în zigzag, așa cum prescria regulamentul pentru zonele cutreierate de submarine inamice. Cînd aprecie că distanța care separa cele două nave se redusese la 1 500 m, Hashimoto dădu comanda : „Foc !"

Șase torpile țîșniră din tuburi. Patru treceră pe lîngă obiectiv, dispărînd în imensitatea oceanului. Două nimeriră însă în plin crucișătorul, rănindu-l de moarte : prima îi pulveriză literalmente prova, cealaltă, explodînd exact la mijlocul vasului, îi provocă o gigantică spărtură la tribord, prin care începură să năvălească tone de apă. În același timp, printr-un nefericit concurs de împrejurări, toate mijloacele de telecomunicații ale navei fură distruse simultan, începînd cu sistemul de interferie, care făcea legătura dintre puntea de comandă și diferitele compartimente ale vasului, și sfîrșind cu întreaga aparatură de radio-recepție și emisie. Dispărea astfel orice posibilitate de contact între **Indianapolis** și alte bastimente militare ale Statelor Unite.

După explozia celor două torpile, crucișătorul se imobiliză, descriind încet un cerc în jurul lui însuși și începînd să se incline, din ce în ce mai puternic, spre dreapta. Membrii echipajului își dădură repede seama că avariile erau fatale și că nu se mai putea face nimic pentru salvarea vasului. Deși de pe puntea de comandă nu mai venea nici o indicație, ofițerii din fruntea diverselor compartimente ale navei dădură, pe rînd, din proprie inițiativă și pe proprie răspundere, cel mai dramatic ordin care poate răsuna pe bordul unui vas amenințat de naufragiu : „Scapă cine poate !"

Marinarii încercară să coboare de pe scripeți încăpătoarele bărci de salvare ale crucișătorului, dar manevra nu mai era posibilă, căci puntea luase o poziție aproape perpendiculară față de suprafața oceanului. Sute de oameni se rostogoliră ca niște boabe de mazăre în amestecul negru și vîscos de apă și petrol, încercînd să se agațe cu disperare de tot ce era capabil să plutească — fragmente de mese, scaune sau uși, bucăți din grătarele de lemn de pe pardoseala sălii mașinilor, vîsle ale bărcilor de salvare sau furtunuri de cauciuc din camera pompierilor...

(Sfîrșitul în numărul viitor)

Torpila kaiten — *un* kamikaze *al mărilor*

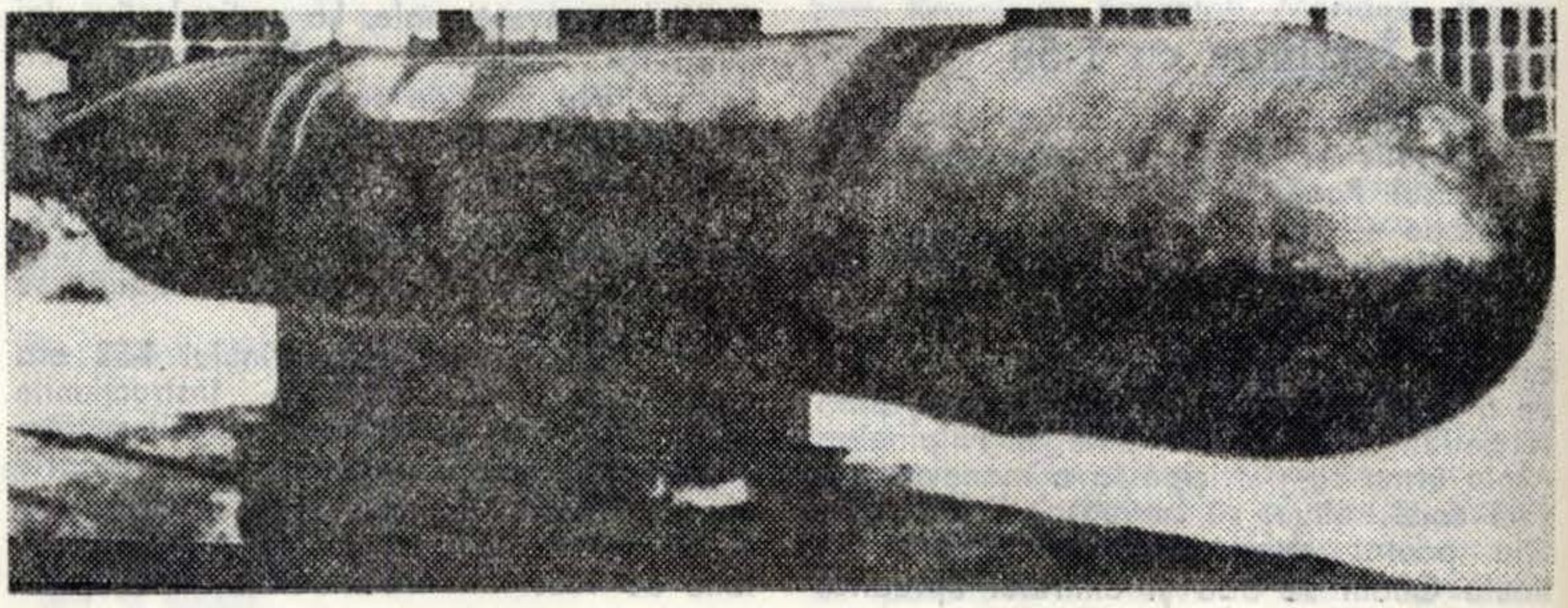

„Argumentele" huliganilor (desen de A. Jiquidi)

A. C. Cuza a ţintit şi Codreanu a tras

34 de profesori universitari — printre care se numărau savanţi de prestigiu internaţional — membrii Marelui colegiu al Universităţii din Iaşi, se întruneau, la 31 octombrie 1924, într-una din cele mai dramatice şedinţe. Ordinea de zi avea un singur punct : discutarea împrejurărilor în care Corneliu Zelea Codreanu, sprijinit de cîţiva studenţi, asasinase pe prefectul poliţiei din Iaşi, Constantin Manciu, şi rănise grav pe inspectorul de poliţie Closs şi pe subcomisarul Huşannu.

Doctrina bîtei

Acest prim act criminal săvîrşit de căpetenia bandelor de bătăuşi, urmat de numeroase altele, era consecinţa firească a activităţii nefaste depuse de „teoreticianul" şi fruntaşul elementelor de extremă dreaptă din Iaşi, A. C. Cuza, încă de la începuturile secolului al XX-lea. In anii ce au urmat primului război mondial, Iaşii şi mai ales universitatea, au fost teatrul unor aprige confruntări sociale şi politice. Acest oraş, leagăn de cultură şi de idei înaintate, unde s-au format şi au lucrat fruntaşi ai vieţii noastre de stat şi culturale care au făcut cinste poporului român, avea de înfruntat apariţia şi dezvoltarea unei mişcări reacţionare cu caracter fascist. Populaţia oraşului moldovenesc privea cu îngrijorare faptele sîngeroase ale celor cîţiva studenţi aflaţi sub influenţa şi oblăduirea lui A. C. Cuza, decanul Facultăţii de drept de la universitatea ieşeană. Locul ordinei universitare, al studiului temeinic, al disputelor de idei, fusese luat de demonstraţiile gălăgioase, de tulburarea, cu bîta, a bunei desfăşurări a învăţămîntului, de ameninţarea şi brutalizarea atît a studenţilor dornici să înveţe, cît şi a profesorilor lor, ca şi a altor ieşeni de vază. Corneliu Zelea Codreanu, executor zelos al îndemnurilor dascălului său, se făcuse cunoscut prin aceste acţiuni nefaste.

Începînd din 9 iulie 1920, cînd a fost pedepsit cu admonestare, şedinţele Senatului Universităţii din Iaşi au luat mereu în discuţie actele de violenţă săvîrşite de Codreanu şi acoliţii săi. Cu toate acestea, el a continuat să spargă geamuri şi să devasteze diferite instituţii, să terorizeze colegii, bătîndu-i, împiedicîndu-i să participe la cursuri. La 29 mai 1921, maltrateză pînă la sînge pe avocatul şi ziaristul C. R. Ghiulea din Iaşi. In urma plîngerii înaintate de acesta, ca şi a protestului Sindicatului ziariştilor din Moldova, la 2 iunie 1921, Senatul universitar s-a întrunit şi, după aprinse discuţii a hotărît, în unanimitate, exmatricularea din facultate a studentului terorist. Consiliul Facultăţii de drept nu şi-a însuşit însă hotărîrea Senatului, considerînd-o neavenită sub pretextul autonomiei facultăţii respective în cadrul universităţii, de unde şi dreptul ei de a nu aplica toate hotărîrile adoptate de organismele conducătoare.

In toamna anului 1921, acţiunile studenţilor cuzişti s-au intensificat. Ele au primit însă o ripostă tot mai hotărîtă, atît din partea studenţilor democraţi, în frunte cu comuniştii, care au luat ferme măsuri de autoapărare, cît şi a rectoratului.

In universitate, tensiunea a crescut continuu. Sub lozinca numerus clausus, acţiunile tot mai nesăbuite ale huliganilor cuzişti au luat forme din ce în ce mai grave. Cursurile au trebuit să fie suspendate, de mai multe ori între 1921 şi 1924, pe diferite termene. Rectoratul a făcut apel la Ministerul Instrucţiunii Publice şi la cel de Interne, dar fără rezultat. S-a cerut şi autorităţilor ieşene să potolească „zelul" studenţilor cuzişti. Aşa a fost, de pildă, cazul în timpul Congresului profesorilor universitari din România, ţinut în capitala Moldovei în zilele de 23-25 septembrie 1923.

Printre cei care au luat măsuri mai hotărîte împotriva fărădelegilor s-a numărat prefectul de poliție Constantin Manciu, numit în această funcție la 5 septembrie 1923. Drept rezultat, el a devenit una din țintele agitației cuziste și a fost deseori amenințat cu moartea.

Mai mult, la îndemnul lui A. C. Cuza, Corneliu Z. Codreanu și banda sa îl dau în judecată, în toamna anului 1924, pe Manciu, pentru... purtare brutală și abuz de putere! Deznodămîntul tragic se produce în ziua de 25 octombrie. La ieșirea din tribunal, Zelea Codreanu trage în prefect, omorîndu-l pe loc și rănind grav pe doi dintre colaboratorii săi, amintiți mai înainte. Arestat imediat, ucigașul își recunoaște fapta și este trimis în judecată. Procesul ia însă un curs ciudat. Deși fapta a fost săvîrșită la Iași, împotriva unui reprezentant al autorităților statului din acest oraș, procesul se judecă mai întîi la Focșani și apoi la Turnu Severin. Și, cu toată evidența vinovăție, criminalul este pînă la urmă pus în libertate. Neputință, incompetență, complicitate? În orice caz — încurajarea fățișă a asasinului și a „doctrinei" pe care o reprezenta.

Corpul profesoral ieșean a ținut însă să condamne cu hotărîre pe autorii direcți și pe cei morali ai odioasei crime. Reproducem cîteva extrase dintr-un document revelator. Este vorba de Procesul verbal nr. 6 al Marelui colegiu al Universității din Iași, întrunit la 31 octombrie 1924, document ce ilustrează cu pregnanță atitudinea democratică a covîrșitoarei majorități a membrilor Senatului universității, curajul și demnitatea lor, poziția de respingere hotărîtă a doctrinelor fasciste, șovine, teroriste.

M. C. STĂNESCU

Apologia crimei

Ședința a fost prezidată de profesor dr. A. Slătineanu, rectorul Universității din Iași. De la început, el a remarcat participarea, după o absență de cîțiva ani, a lui A. C. Cuza, dorința marei majorități a profesorilor fiind de a afla dacă se solidarizează cu crima ce apasă asupra universității.

Primul a luat cuvîntul profesorul A. C. Cuza **care, într-o amplă pledoarie, a făcut apologia crimei săvîrșite, căutînd să-l apere și să-l justifice pe Corneliu Zelea Codreanu și condamnîndu-l pe Constantin Manciu (!) care ar fi „jignit" corpul didactic și pe studenți.**

Răspunzînd unei întrebări a lui A. C. Cuza, rectorul A. Slătineanu a arătat că după informațiile date de dr. P. Bogdan — medic legist — nici un student n-a fost lovit. Continuîndu-și jalnica pledoarie, A. C. Cuza a încheiat afirmînd că răspunderea celor întîmplate o au cei care s-au opus acțiunilor studenților aflați sub influența sa, deoarece ei l-au împins pe Zelea Codreanu la actul extrem.

După un schimb de replici între rector, dr. P. Bogdan și A. C. Cuza, în legătură cu situația școlară a lui Corneliu Zelea Codreanu, a luat cuvîntul profesorul Alex. Myller — **matematician de renume mondial — unul dintre cei care fuseseră deseori atacați de studenții cuziști.**

D-l Cuza, discutînd activitatea răposatului Manciu a dezaprobat cu energie brutalitatea. De ce domnul Cuza nu a găsit aceleași accente de vehemență, protestînd contra adepților domniei sale, cari atîta vreme au terorizat un oraș întreg, universitatea și pe profesorii lor și au oprit prin brutalitate timp de un an cursurile universitare? Pe aceștia, din contră, domnia sa i-a încurajat și îndemnat la brutalitate.

La începutul dezordinelor studențești, în culoarele universității am oprit și dojenit un grup de studenți care brutalizau pe un coleg al lor, evreu. Domnul Cuza, pus la curent, a instigat contra mea și pe studenți.

Am documentat aceasta într-un raport adresat atunci autorităților școlare.

Astăzi domnia sa ne-a spus clar că știa că se pregătește un act de brutalitate contra prefectului Manciu. Pentru ce domnia sa, așa de revoltat dușman al brutalității, n-a căutat s-o împiedice, fie sfătuind la liniște pe adepții d-sale, fie denunțînd autorităților pe cei ce plănuiau o crimă? [...]

Nu știm dacă mîine vom ține curs

La rîndul său, profesorul dr. Mihai Ștefănescu-Galați **releva cu amărăciune că prin crima săvîrșită de Corneliu Zelea Codreanu,** Școala de la Iași a primit o gravă lovitură. E întîia oară cînd gestul s-a răsfrînt asupra universității [...]

Chestiunea e dacă se poate face legătură între gestul lui Codreanu și învățămîntul domnului Cuza [...]

Dar are d-l Cuza vreo vină?

— Are! Ne-a glorificat gestul studentului care a tras. Ne-a adus ofensă nouă, tuturora, făcînd în fața noastră apologia crimei [...]

Universitatea nu poate decît să constate legătura dintre Codreanu și Cuza. D-l profesor Cantacuzino a propus ca d-l Cuza să fie ascultat și consiliul, acceptînd, a trecut peste orice considerațiuni, invitîndu-l la ședință și declarînd, sub semnătura rectorului, că niciodată nu s-a intenționat a se aduce vreo jignire Facultății de drept. Datorită acestui fapt, am auzit pe domnul Cuza. Colegiul poate azi zice: am auzit ce zice d-l Cuza. Lumina asupra rolului domnului Cuza s-a făcut. Domnia sa, care a făcut apologia crimei, a făcut elogiul apărării legitime și glorificarea „eroilor" națiunii.

De aceea, de 3 ani stăm în neliniște pe jilțurile de pe catedre. Nu știm dacă mîine vom ține curs. Sîntem tulburați și distrași de la ocupațiunile noastre. Nu știm ce împrejurări pot apărea mîine. Aceasta-i datorită ultimelor agitațiuni [...]

Și contra morților...

Vădit revoltat de cele întîmplate, marele savant profesor dr. C. I. Parhon **a ținut să înfiereze crima și să sublinieze vinovăția lui A. C. Cuza la comiterea acesteia.** Voi fi obiectiv — **declara el.** Așa-l voi judeca pe domnul Cuza. Domnia sa are calități, dar are și defecte. Unul dintre defectele domniei sale este că nu cunoaște obiectivitatea. Domnul Cuza nu cunoaște decît patima și pasiunea. Domnia sa a crezut că poate întrebuința arma și contra morților. Nu Manciu a provocat ofensa profesorilor la congresul din 1923; domnul Manciu a fost trimis de guvern pentru a ne apăra contra celor ce-ar fi încercat de a ne împiedica să vorbim în aulă. [...]

Există evidentă legătură între cursurile d-lui Cuza și gestul lui Zelea Codreanu [...]

Domnul Cuza e vinovat față de universitate pentru că a stricat armonia dintre studenți și profesori. Sub a dumisale semnătură a batjocorit pe colegul Myller și pe mine, iar mulți dintre noi sîntem amenințați prin scrisori anonime.

Luînd atitudine hotărîtă contra unor asemenea acte huliganice renumitul biolog, profesorul Ion Borcea, **declara răspicat, în încheierea cuvîntului său:** Sînt contra oricărui act de abatere, mai ales contra crimei.

Bătrînul profesor Matei B. Cantacuzino — **ilustru jurist și fost rector al Universității din Iași —, unul dintre inițiatorii convocării acestei ședințe spunea printre altele:** Discuția deschisă e cea mai gravă ce-am întîlnit-o în viața mea de profesor universitar [...] Cuza nu se

poate apăra că între fapta lui Codreanu şi şcoala ce a condus-o nu există nici o legătură. [...]E vinovat Cuza, căci a profitat de situaţiunea de profesor universitar pentru a crea în universitate printre studenţi o şcoală străină de învăţămînt. O şcoală politică sub cuvînt de naţionalism şi creştinism şi a ultragiat şi religia şi naţionalismul.

El nu şi-a dat seama că ceea ce era pentru domnia sa un sport intelectual şi o jucărie, putea să conducă pe băieţi la un fanatism periculos şi să-i îndemne la violenţe şi la crime şi de aceasta eşti vinovat dumneata, dragă Cuza.

Şcoala dumitale a fost greşită şi a dus spre crimă. Ai rătăcit pe copii, care au uitat curăţenia sufletului care caracterizează neamul nostru [...]

Sînteţi adevăratul asasin moral!

După profesorul Ion Găvănescu — **care era cuzist şi a făcut elogiul crimei, ca şi A. C. Cuza** — **a luat cuvîntul** tînărul profesor universitar Petre Andrei. **El a demascat cu virulenţă ideile fostului său profesor, ca şi actul săvîrşit de Corneliu Zelea Codreanu.**

Între altele, el a arătat : După cei bătrîni voi vorbi şi eu. Am fost în primul an de studii adeptul lui Cuza. Am auzit în adunările studenţeşti cuziste că studentul trebuie să fie antisemit, să petreacă şi apoi să înveţe, dar în diferite şedinţe se vorbea şi despre unii profesori universitari, nu aşa cum trebuie, ci li se critica viaţa şi chiar li se făcea proces de lipsă de patriotism şi se vorbea de „punere la raison".

Cînd am văzut încotro se îndreaptă acţiunea studenţească, m-am retras. Domnul Cuza însă sistematic a urmărit această viaţă şi a îndrumat-o. Nu mă preocup de intenţiile domnului Cuza [...] dar mijloacele cu care a înţeles domnia sa să lupte nu pot fi aprobate de noi.

Am urmat şi la cursurile d-voastră. Zi cu zi aţi sugerat prietenilor aceleaşi principii şi Zelea Codreanu e copilul sufletesc al dumneavoastră [...]

Criminalul de azi nu-i vinovat de ceea ce a făptuit, ci e vinovat autorul moral, acel care nu l-a oprit de la faptă. Mă simt dator a spune : domnul Cuza a ţintit şi Codreanu a tras.

Domnul Cuza a batjocorit pe toţi profesorii universitari şi aceasta a făcut să dispară respectul studenţilor pentru profesori ; profesorii nu au mai fost ascultaţi [...]

Sînteţi adevăratul asasin moral, aţi hrănit sufletul lui Codreanu, aţi făptuit un asasinat [...]

Domnul profesor Găvănescu l-a apărat pe domnul Cuza şi domnia sa nu a fost străin de tulburările studenţeşti. Domnia sa a declarat unei delegaţii studenţeşti ce rău fac studenţii dacă renunţă la lupta lor universitară ; şi domnia sa e autorul dezordinelor.

După profesorul C. Şumuleanu — adept al lui A. C. Cuza — a luat cuvîntul un alt tînăr, profesorul Vasile Răşcanu, **care a condamnat acţiunile de instigare ale lui A. C. Cuza şi a cerut instituirea unei comisii pentru a dovedi că acesta, prin activitatea sa, tulbură viaţa şi ordinea în universitate :**

Chestiunea are o latură socială şi una universitară [...]

Din punct de vedere universitar, cazul e mai grav. Domnul Cuza agită chestiuni care duc la anarhie universitară. Şi anul acesta sîntem ameninţaţi a nu putea duce şcoala mai departe !

Care sînt mijloacele de îndreptare ? Care sancţiunile ?

Dacă anul trecut s-a spus că organele administrative ne-ar fi impus măsurile necesare, apoi anul acesta vom avea documente suficiente spre a dovedi cine e autorul moral al dezordinei şi să luăm măsurile. Să se aleagă o comisiune care să dovedească că dl. Cuza întrebuinţează activitatea d-sale ca să tulbure viaţa şi ordinea în universitate [...]

Duşmanii culturii la lucru
(desen de A. Jiquidi)

Vădit afectat de poziţia luată de majoritatea vorbitorilor, A. C. Cuza a respins încă o dată acuzaţiile aduse, jignind pe profesorii P. Andrei şi V. Răşcanu pentru atitudinea luată şi declarînd cu cinism : Împrejurările o dovedesc : Corneliu Zelea Codreanu a fost în stare de legitimă apărare, **ceea ce a provocat reacţia imediată a profesorului M. B. Cantacuzino, care i-a replicat :** Eşti răspunzător.

Subliniind culpabilitatea morală a lui A. C. Cuza în crima comisă, profesorul Ilie Bărbulescu **îşi termina cuvîntarea spunînd :** Domnule profesor, ca asasin nu vei mai putea rămîne în universitate.

La propunerea lui M. B. Cantacuzino, Marele colegiu al Universităţii din Iaşi a adoptat, cu 30 de voturi pentru şi 3 contra următorul comunicat, care condamna atît crima săvîrşită de Corneliu Zelea Codreanu, cît şi rolul moral al lui A. C. Cuza.

Colegiul Universităţii din Iaşi, întrunit pentru a examina situaţiunea morală a acestei instituţiuni culturale faţă de crima care a răpit viaţa nenorocitului Manciu, constată cu o adîncă durere că această crimă, care necinsteşte sufletul neamului românesc în credinţa sa tradiţională, tulbură profund conştiinţa corpului profesoral al acestei înalte instituţiuni de cultură şi de educaţiune, deoarece ea este rezultatul unei anumite şcoli condusă de profesorul A. C. Cuza, şcoală ce, sub cuvînt de

religie și de naționalism, rătăcește spiritele tineretului și excită patimile lui, în loc de a le îndruma prin cultura ridicată la rangul unui apostolat, curat de orice amestec de scopuri străine de învățămînt și a cărei consecință a fost violența și crima.

Colegiul universitar rămîne cu atît mai îndurerat, cu cît din explicațiunile date astăzi de domnul profesor Cuza [rezultă] că domnia sa nu vrea să recunoască imensa sa parte de răspundere în crima comisă și că nu este de sperat nici o schimbare în atitudinea domniei sale.

Printre semnatarii acestui comunicat s-au aflat profesorii: A. Slătineanu — rector, M. B. Cantacuzino, Paul Bujor, Al. Myller, Ilie Bărbulescu, P. Bogdan, Traian Bratu, Gh. Pascu, P. Andrei, S. Sanielevici, N. Hortolomei, Mihai Ciucă, C. I. Parhon, I. Petrovici, P. Anghel, N. Costăchescu, I. Simionescu ș.a. Împotriva lui au votat A. C. Cuza, I. Găvănescu și C. Șumuleanu.

Pentru un front unic al forțelor democrate

Cele petrecute la Iași au stîrnit indignare și oprobriu în cercurile opiniei publice progresiste din întreaga țară, ca și ale imensei majorități a studențimii din România. Nenumăratele proteste, declarații, articole de presă au reprezentat o netă luare de poziție contra începuturilor afirmării, cu pistolul în mînă, a fascismului în țara noastră.

Partidul comunist și-a exprimat totala dezaprobare și a condamnat fără rezerve crima comisă.

Astfel, într-un manifest, intitulat semnificativ Încotro?, Comitetul Central al Partidului Comunist Român, adresîndu-se studențimii din țara noastră, înfiera actul terorist de la Iași, definindu-l ca manifestarea **disperării unei mișcări fără echilibru** interior, **fără perspectivă** și fără putință de sprijin în masele largi ale poporului, **care, numai ele,** pot chezășui izbînda. **Chemînd studențimea să acționeze în front unit cu lupta muncitorilor, țăranilor, intelectualilor pentru un trai mai bun, pentru o viață demnă, pentru dreptul integral la cultură, în același manifest se scria:** Numai întrunirea forțelor sănătoase ale studențimii, funcționărimii și intelectualității cu forțele vii ale poporului, cu muncitorimea și țărănimea, într-un singur front unic, va putea să deschidă drumuri noi României, să reînnoiască formele de viață ale poporului și să-l ridice cu adevărat spre civilizație și progres.

Asasinarea lui Manciu a produs consternare în întreaga țară. Poziția cea mai hotărîtă de condamnare a acestui asasinat a avut-o Partidul Comunist Român. La un proces intentat unui grup de comuniști, care s-a judecat în anul 1925, savantul C.I. Parhon, care era martor al apărării, referindu-se la un manifest comunist elaborat cu această ocazie, declara că „apelul comuniștilor printre studenți vestejea crima lui Codreanu, îndemnînd studențimea la muncă ordonată înăuntrul universităților". O seamă de intelectuali comuniști de mare prestigiu, printre care Petre Constantinescu-Iași, au sprijinit autoritățile judecătorești, dînd o declarație asupra celor observate în incinta judecătoriei privind conflictul Manciu-Codreanu și complicitatea diferitelor persoane implicate în asasinat. Indignarea opiniei publice a obligat presa burgheză (exceptînd ziarele de extremă dreaptă) să ia poziție și să condamne oribilul act săvîrșit de Codreanu. Ziarul ieșean *Opinia* din 28 octombrie a publicat articolul de fond „Dezonoarea Iașului", un necrolog și articolul „În descompunere și crimă". *Adevărul*, din aceeași zi, califică gestul lui Codreanu ca un „nebunesc asasinat", căruia „nici o ideologie pretențioasă, nici un misticism de aventurier, nici o suferință reală nu-i pot sluji de justificare", iar *Viitorul*, oficios al P.N.L. (partid de guvernămînt în acea perioadă), caracteriza actul drept „una din cele mai oribile crime". Pînă și *Universul*, care susținuse curentele extremiste de dreapta, aprecia în numărul său din 27 octombrie că „oricare ar fi cauzele — actul este inadmisibil. Nici ca replică în contra unei imaginare sau reale nedreptăți, nici ca mijloc de luptă, fie chiar în apărare, sub nici o formă și sub nici un motiv, violența nu poate fi scuzată".

Manifestul elaborat și difuzat de P.C.R., intitulat „Încotro? Către studențimea română din toată țara!" a demascat duplicitatea atitudinii burgheziei în această problemă: „Asasinatul de la Iași [...] a făcut să se cutremure în aparență oligarhia. Ipocrite sînt lacrimile ei, ipocrite și indignarea-i împotriva terorismului, a violenței și cruzimii. Căci — explica în continuare manifestul — stăpînirea oligarhiei asupra poporului român se întemeiază de veacuri pe silnicie, pe violențe și pe teroarea cea mai sîngeroasă". Aceste aprecieri și-au primit confirmarea prin achitarea criminalului, spre stupoarea și indignarea opiniei publice.

Pentru a se ajunge la un asemenea verdict, s-au utilizat mărturii false, s-au denaturat cele autentice, a fost împiedicată partea civilă (Adelina Manciu, Closs și Hușannu) de a lua cuvîntul la proces, s-a încălcat procedura și în tot acest timp s-a asigurat o pază strașnică... pentru ca viața asasinului să nu fie în primejdie!

Nu întîmplător, tocmai în această perioadă (aprilie-august 1925) a avut loc concentrarea tuturor organizațiilor extremiste în L.A.N.C., iar la scurt timp, în alegerile parlamentare din mai 1926, cu sprijinul guvernului averescan, L.A.N.C.-ul a obținut 10 locuri în parlament.

G. URECHE

140 de zile de nopți

Populația Capitalei se pronunță hotărît împotriva fascismului

FILE DINTR-UN ÎNTUNECAT CAPITOL: DICTATURA LEGIONARĂ

AL. GH. SAVU

Evenimentele dramatice petrecute în prima săptămînă a lunii septembrie 1940 sînt îndeobște cunoscute.

O dată cu dictatul de la Viena au răbufnit toate nemulțumirile acumulate în ultimii ani, declanșîndu-se o criză politică profundă, căreia regimul dictaturii regale nu i-a putut supraviețui. În acele zile de la sfîrșitul lunii august, începutul lunii septembrie 1940, s-a manifestat în felurite moduri voința maselor largi ca un guvern democratic să vină la cîrma țării pentru a organiza rezistența națională împotriva amenințărilor celui de-al III-lea Reich, pentru a se opune politicii concretizată în dictatul de la Viena și urmărilor catastrofale previzibile impuse peste voia poporului și a țării.

În desfășurarea crizei politice a intervenit însă cu brutalitate un factor exterior : presiunile și amenințările Germaniei hitleriste, care a impus o soluție contrarie voinței poporului nostru. Izolată și părăsită de toate puterile Europei, cu potențialul economic și militar defensiv considerabil slăbit, amenințată de armatele Reichului concentrate mai de mult nu departe de granița de nord a țării, și sub imperiul lanțului de nenorociri care se abătuseră asupra României și de care profitau puterile fasciste și statele revizioniste care le urmau, țara noastră se afla, practic, la

discreția Germaniei naziste. Manevrele cercurilor reacționare din jurul regelui Carol al II-lea, ale liderilor partidelor național-țărănesc și liberal, care, nesocotind voința maselor, s-au orientat spre soluții de culise, vizînd instituirea unei guvernări prohitleriste „acceptabilă" pentru Axă, au înlesnit ascensiunea agenturii fasciste la putere.

„Dacă nu era dl. Fabricius"

La 1 septembrie, reprezentanții ambasadelor germană și italiană în Capitală s-au întrunit în două rînduri pentru a examina situația din România și a adopta măsuri rapide în vederea apărării „intereselor" Axei. În ziua următoare, un emisar al ministrului Reichului la București, Fabricius, a avut o întrevedere secretă în același scop cu Horia Sima, șeful mișcării legionare. Rezumînd conținutul discuțiilor purtate cu Sima, Fabricius telegrafia în aceeași zi la Berlin : „Sima vrea să aștepte și să vadă dacă actualele lui informații vor fi confirmate din toate părțile țării, dar el este convins încă de pe acum că în România nu mai poate fi evitat un război civil" [...] Șeful Gărzii de fier a cerut insistent ca „Reichul să intervină la timp", fiind vorba „de o contrarevoluție a gărzii, în interesul colaborării germano-române" [1].

Avînd temeinice motive să se îndoiască de reușita unui puci gardist și, totodată, dorind să evite complicațiile unei intervenții armate hitleriste atîta vreme cît nu fuseseră epuizate toate mijloacele de subordonare „pașnică" a țării noastre, Fabricius a sfătuit Berlinul să nu susțină planurile lui Horia Sima. Cu toate acestea, a doua zi, 3 septembrie, cu intenția vădită de a forța invadarea României spre a veni la putere sprijinit de baionetele hitleriste, Horia Sima a declanșat la București, Constanța, Brașov și alte cîteva localități o serie de atentate și dezordini, repede înăbușite de autorități. După ce făcuseră din nou apel, printr-un manifest, la „sprijinul puterilor Axei" și ceruseră abdicarea regelui, principalii șefi ai Gărzii de fier, în frunte cu Horia Sima, se ascunseseră pe unde apucaseră, în așteptarea armatelor de ocupație. Sima s-a refugiat la Brașov, în casa unui hitlerist unde nici emisarii lui Fabricius și ai lui Antonescu nu l-au putut găsi decît la spartul tîrgului, după ce regele Carol al II-lea abdicase.

Eșecul lamentabil al acțiunilor de intimidare din 3 septembrie păreau a fi scos practic în acel moment Garda de fier din disputa pentru putere și au determinat Berlinul să susțină înscăunarea candidatului propus de Fabricius : generalul Ion Antonescu, care a reprezentat acel atu pregătit din vreme de Berlin spre a fi aruncat în jocul politic în cazul unui eșec al Gărzii de fier. Un gauleiter în persoana generalului prezenta multiple avantaje pentru Reich : el se bucura de aprecieri pozitive în rîndul cercurilor politice burgheze tradiționale, care continuau să-l considere anglo-francofil în pofida cunoscutelor lui legături și „simpatii" în mișcarea legionară ; dispunea de vaste relații cu cadrele de conducere din armată, îndeosebi cu acelea ostile regimului carlist ; activitatea lui politică era încă necompromisă în fața maselor și, totodată, se putea conta pe fidelitatea lui.

În lunile iulie-august 1940, la Bistrița — unde Carol al II-lea îi stabilise domiciliu forțat —, generalul Ion Antonescu perfectase cu reprezentanții Germaniei naziste un acord asupra programului de guvernare și al relațiilor economice dintre România și Reich. „[...] Este prilejul să mărturisesc aici — declara mai tîrziu Mihai Antonescu, într-o ședință a Consiliului de Miniștri, — că în vremea cînd generalul se găsea la Bistrița și cînd eu însumi nu aveam permisiunea să-l văd, prin corespondența de caiete întregi pe care le transmitea doamna general Antonescu, supuneam domnului general planurile pe care le făuream, la care d-sa îmi răspundea prin alte caiete, cuprinzînd planurile și directivele pentru organizarea economiei românești. Pe aceste baze s-au făcut negocierile din care au ieșit o serie întreagă de puncte fundamentale în raporturile noastre cu Germania" [2].

Amănunte revelatoare în legătură cu acest acord a dat și generalul Ion Antonescu, după venirea lui la putere : „De cînd eram în închisoare la Bistrița am tratat, prin intermediul domnului M. Antonescu — însă ținut secret — cu germanii asupra tuturor problemelor statului român și am arătat, în toate ramurile de activitate ale acestui organism complet al statului, care este punctul de vedere al generalului Ion Antonescu, pentru ca, atunci cînd împrejurările m-ar aduce la conducerea statului, să n-am dificultăți cu germanii" [3].

La 4 septembrie, cînd, presat de evenimente, Carol al II-lea căuta un nou prim-ministru, care să restabilească ordinea și, în același timp, să se poată face agreat la Berlin, unii sfetnici ai tronului — aflați după cum s-a constatat ulterior în strînse relații cu Legația germană — i-au sugerat regelui să recurgă la serviciile generalului Ion Antonescu. Regele simțindu-se probabil încolțit, dar mai sperînd într-o șansă de ultimă oră a mușcat din momeala întinsă de Fabricius : la ora 12 generalul a primit mandat să trateze cu Maniu, Brătianu și Sima constituirea unui guvern „de salvare națio-

[1] „Documents on German Foreign Policy 1918-1945", series D. vol. XI, doc. 9.

Fabricius, ministrul Germaniei hitleriste, și Pellegrino Ghigi, ambasadorul Italiei, îngerii păzitori ai gardiștilor, iau parte la o „solemnitate" legionară

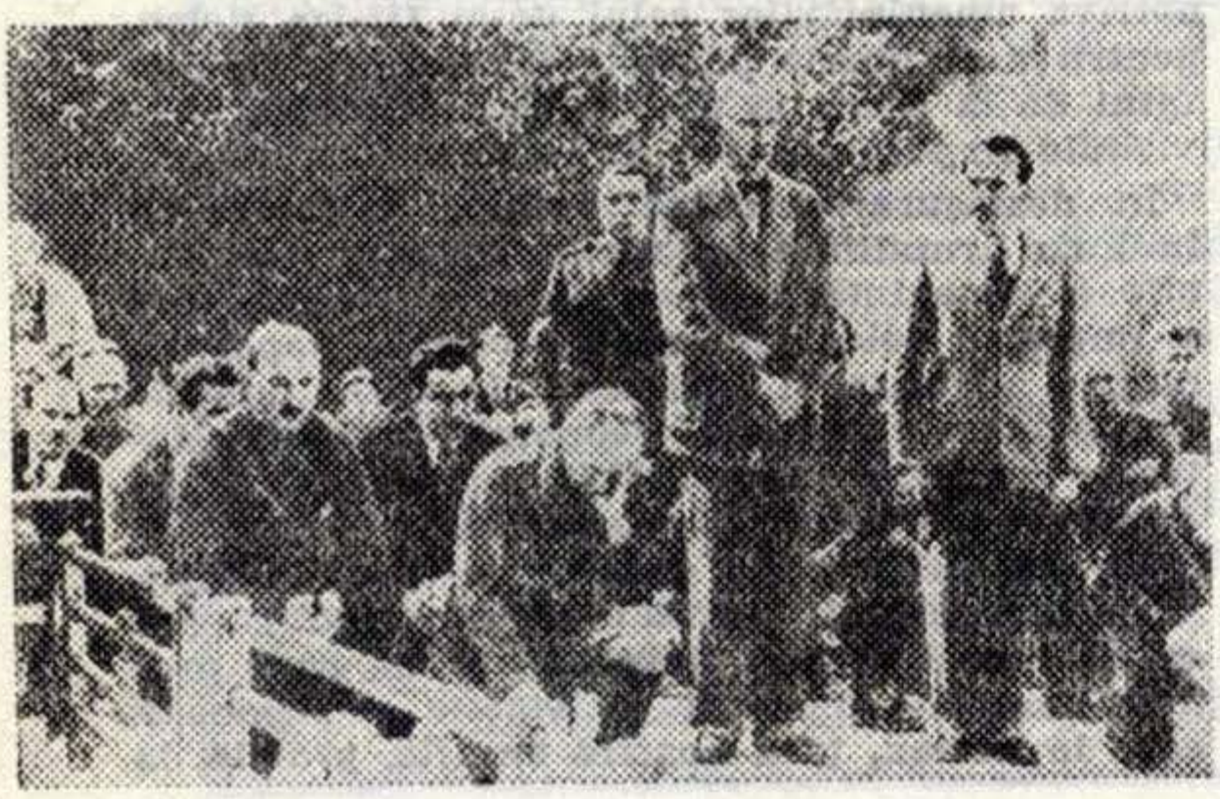

[2] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 103, dosarul 8 224, fila 33.
[3] Ibidem dosarul 8 200, filele 5-6.

nală". O dată prins acest capăt al firului, Legația germană l-a ghidat îndeaproape pe Ion Antonescu să zdrobească prin lovituri succesive, aproape fulgerătoare, rezistența Palatului și să acapareze puterea. „Generalul Antonescu — telegrafia Fabricius la Berlin — m-a chemat de două ori pentru a discuta situația [...] Întrucît numai mîna forte a generalului și o hotărîre rapidă poate salva țara de haos, eu l-am sfătuit pe Antonescu, de acord cu colegul meu italian, să-și asume împuterniciri dictatoriale, să înlăture anturajul regelui urît de toată lumea și să ordone miniștrilor și secretarilor de stat actuali să rămînă la posturile lor pînă la reglementarea definitivă a problemei cabinetului și a chestiunii unei posibile abdicări a regelui, și să conducă prin metode autoritare"[4]. În seara aceleiași zile, Ion Antonescu a acționat în acest sens la Palat[5]. Cîteva grupuri de legionari, adunate în jurul reședinței regale, au tras în cursul nopții

focuri de armă pentru „pregătirea psihologică" a lui Carol al II-lea.

La 5 septembrie, ora 4 dimineața, după lungi ezitări și conciliabule, regele a cedat. El a suspendat Constituția, a dizolvat Parlamentul și l-a învestit pe general „cu depline puteri pentru conducerea statului", cedîndu-i majoritatea prerogativelor deținute pînă atunci de monarhie. O dată cu aceasta, regimul dictaturii regale își încetase în fapt existența. Simțind încotro bate vîntul, mulți sfetnici ai regelui și demnitari cu înalte funcții în conducerea statului au intrat în panică, alții au căutat să intre în slujba noului dictator. Comandantul singurei mari unități care ar fi putut interveni la nevoie eficient în sprijinul regelui, generalul Coroamă și aghiotanții regali s-au pus la dispoziția proaspătului prim-ministru.

[4] „Documents on German Foreign Policy 1918-1945", series D, vol. XI, doc. 17.

[5] I. Mocsonyi-Styrcea : „Amintiri", în Arhiva I.S.I.S.P. de pe lîngă C.C. al P.C.R., fondul 2, dosarul 192, vol. 1, fila 37 și urm. Arhiva M.A.I., dosarul 16 089, vol. 7, fila 105 ; pentru detalii în privința evenimentelor din 4-6 septembrie, vezi și A. Simion : „Agonia unui regim", în „Magazin istoric", anul II, nr. 4 (13) din aprilie 1968 ; Al. Gh. Savu : „Dictatura regală. 1938-1940", Editura politică, 1970, pag. 438 și urm.

Oameni ai muncii români și maghiari, demonstrează înfrățiți la Cluj

Dîndu-şi seama că detronarea lui Carol nu mai avea implicaţii deosebite, într-o lungă şi furtunoasă audienţă, între orele 21,30 şi 23, Ion Antonescu i-a cerut imperativ regelui să abdice. Hotărîrea regelui trebuia să-i parvină lui Antonescu pînă în dimineaţa zilei următoare, la ora 4.

La 6 septembrie, ora 6,10, presat insistent de generalul Ion Antonescu, de politicieni prohitlerişti, ca Gheorghe Brătianu, A. C. Cuza şi Mihail Manoilescu, ameninţat fără menajamente de la Legaţia germană, Carol al II-lea a semnat actul de renunţare la tron în favoarea fiului său, Mihai. Referindu-se la rolul hotărîtor jucat de presiunea Reichului în noaptea de 5-6 septembrie, generalul Ion Antonescu făcea următoarea destăinuire într-o şedinţă a Consiliului de Miniştri : „Nu fac nimic pe sub ascuns faţă de nemţi [...] Nu pot să fac nimic care ar putea să-mi slăbească poziţia, pentru că prin nemţi am reuşit să fac ce am făcut. Dl. Fabricius, în noaptea aceea, mi-a dat un concurs preţios, şi anume cum ? Cînd a fost chemat Valer Pop şi Brătianu, după ce am cerut abdicarea regelui — am plecat şi i-am spus că-i dau timp pînă la 4 dimineaţa, şi puteam să-i spun, fiindcă eram dictator — după ce [Carol] a consultat şi pe aceşti oameni [...] Pop i-a sugerat ideea să întrebe şi pe Fabricius ; şi s-a dus [Valer Pop] la ora 3 dimineaţa la Fabricius şi i-a spus : «Uite ce s-a întîmplat, generalul Antonescu a cerut abdicarea regelui. Am fost consultat de rege, mi-a pus întrebarea cutare şi a rămas să văd de ce părere eşti». Fabricius i-a spus : «Nu mă ocup decît să găsesc drumul pe care regele Carol să plece din ţară». Deci m-a ajutat dl. Fabricius enorm la lovitura de stat. Dacă nu făcea aşa, eu eram omorît şi Carol era pe tron“ [6].

Ziua de 6 septembrie 1940 a rămas astfel consemnată în istoria contemporană a României ca prima filă a celui mai întunecat capitol trăit vreodată de atît de des încercatul nostru popor. Tot Ion Antonescu mărturiseşte cum şi-a instaurat dictatura împotriva voinţei poporului român şi cum a impus ţării orientarea dorită de el : „Subliniez fără nici o ezitare că, la 6 septembrie, după ce am luat puterea şi ne-am asigurat de sprijinul domnului Mihai Antonescu, am declarat, fără a cere avizul poporului meu, că ar trebui să urmăm o politică de adeziune la Axă“.

Au fost necesari patru ani de lupte grele şi jertfe pentru ca poporul român, sub conducerea celor mai devotaţi fii ai săi, comuniştii, să doboare regimul odios antonescian, să-şi elibereze patria de cotropitorii hitlerişti, şi pentru prima dată în istoria sa să devină cu adevărat liber şi stăpîn pe destinele sale.

Partidul comunist a fost singura forţă politică din ţară care a demascat, de la început, lovitura de stat fascistă şi a chemat masele populare la rezistenţă activă împotriva Reichului şi a agenturilor acestuia. „În locul regelui Carol II — se spunea într-un manifest editat de Comitetul regional din Moldova al P.C.R. la 11 septembrie — a fost adus pe tronul României fiul său, Mihai I, înconjurat de clica de legionari în frunte cu generalul Antonescu. Cine nu cunoaşte numele acestui călău, care, în 1907, împreună cu călăul Averescu, au reprimat în sînge revolta ţăranilor contra moşierilor şi boierilor români ? El a fost călăul părinţilor noştri, şi astăzi l-au adus în fruntea ţării pentru ca să reprime lupta poporului român, care se ridică cu furie şi ură în contra asupritorilor lui. Muncitori, ţărani, intelectuali şi soldaţi ! [...] Garda de fier este în slujba capitalismului germano-italian, contra intereselor poporului român. Garda de fier a vîndut toate bogăţiile ţării lui Hitler şi Mussolini. Garda de fier va aservi România Germaniei şi Italiei, făcînd [din ea] o provincie de cruntă exploatare germano-italiană. De aceea, partidul comunist vă cheamă pe toţi [...] la luptă hotărîtă şi revoluţionară contra dictaturii Gărzii de fier, contra războiului antisovietic pe care îl pregăteşte Garda de fier“ [7]. Organizaţiile P.C.R. au răspîndit, în cursul lunii septembrie, un mare număr de manifeste editate de Comitetul Central, de comitetele regionale din Banat, Dobrogea, Moldova, de diferite comitete locale, în oraşe şi centre industriale ca Bucureşti, Iaşi, Arad, Constanţa, Hunedoara, Sibiu, Anina, Deva, Galaţi, Timişoara, precum şi într-o serie de comune şi sate.

Informat de ministrul de interne asupra intensificării activităţii comuniştilor, generalul Ion Antonescu a cerut, încă în şedinţa Consiliului de Miniştri din 18 septembrie, concentrarea focului măsurilor represive împotriva P.C.R. În perioada următoare, teroarea şi represiunile împotriva comuniştilor, antifasciştilor, democraţilor au devenit tot mai sălbatice. Aşa-zisa poliţie legionară şi Gestapoul, care-i dădea ordine, s-au alăturat organelor represive de stat, instigînd şi executînd crime care au zguduit conştiinţa întregului popor.

Ignorînd starea de spirit a maselor populare, a multora dintre membrii propriilor partide, conducerile P.N.Ţ. şi P.N.L. în frunte cu Iuliu Maniu şi Dinu Brătianu au continuat, după 6 septembrie, tratativele cu generalul Antonescu în vederea constituirii unui „guvern de uniune naţională“. Ele nu au renunţat la aceste intenţii decît atunci cînd şi-au dat seama că dominaţia completă a Reichului asupra României nu mai putea fi evitată şi cînd, la mijlocul lunii septembrie, Garda de fier a ocupat cu sprijinul hitleriştilor posturi cheie în guvern, inclusiv vicepreşedinţia Consiliului. Prin apeluri publice, în care cereau „să nu se facă dificultăţi“ noului dictator, prin contramandarea unor mari întruniri programate anterior la Bucureşti şi la Alba Iulia, prin punerea la dispoziţia generalului a unor „tehnicieni“ — unii fiind incluşi în cabinetele următoare ca miniştri sau subsecretari de stat — şi, mai ales, prin pasivitatea imprimată organizaţiilor lor, Iuliu Maniu şi Dinu Brătianu au lăsat cale liberă lui Ion Antonescu să acţioneze pentru consolidarea regimului dictatorial.

O sabie şi un pumnal în aceeaşi teacă

La 6 septembrie 1940, noul regim a fost instituit, dar nu constituit. Desfăşurarea rapidă a evenimentelor nu permisese nici lichidarea tuturor instituţiilor create sub Carol al II-lea, care nu puteau fi adaptate şi folosite de noul regim, nici — şi mai ales — întemeierea unor organe şi instituţii noi, adecvate conţinutului schimbat al puterii. O serie de factori au determinat însă pe generalul Ion Antonescu şi pe reprezentanţii Reichului, care continuau să-l „sfătuiască“ pînă şi în chestiuni de deta-

[6] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 103, dosarul 8 198, filele 28-29.

[7] Ibidem, fondul 8, dosarul 1 822, fila 422.

liu, să nu precipite această acțiune imediat după 6 septembrie. Puternica stare de spirit antifascistă și antihitleristă a majorității covîrșitoare a poporului român, exprimată în variate forme și după venirea lui Antonescu la putere, era principalul motiv ce reținea încă, îndată după acapararea puterii, precipitarea procesului de fascizare. La aceasta trebuie adăugat că interesul primordial al Reichului — furnizarea petrolului, cerealelor și celorlalte produse necesare războiului hitlerist — reclama liniște în interiorul României. De aceea, printr-o propagandă demagogică abil întreținută, generalul Antonescu a căutat să se prezinte în postura „înnoitorului de țară", hotărît să lichideze relicvele regimului carlist. Au fost promulgate decrete speciale privind controlul averii foștilor demnitari, blocarea acțiunilor și titlurilor exregelui Carol, desființarea unor instituții aparținînd vechiului regim, printre care Partidul națiunii, Consiliul de coroană, Straja țării etc. În primele săptămîni au fost îndepărtați din posturile lor și un număr restrîns de generali și ofițeri superiori procarliști sau adversari personali ai lui Antonescu.

Trebuie amintit, de asemenea, că între generalul Ion Antonescu și șefii mișcării legionare s-au manifestat puternice divergențe și conflicte de interese [8], apropierea lor dovedindu-se un lucru foarte anevoios. Despre natura acestor divergențe, istoricii perioadei au relevat, aproape exclusiv, rivalitatea dintre Antonescu și Sima. Această rivalitate a fost, într-adevăr, un factor esențial : generalul, orgolios, avid de putere, se temea că Sima, prin mai vechile legături cu Berlinul, și prin „meritele" bine cotate de o parte a cercurilor hitleriste, ar fi putut, mai de vreme sau mai tîrziu, să-l înlocuiască în postul de „conducător" ; la rîndul lui, șeful mișcării legionare îl socotea pe general un neofit, care îl frustrase de „drepturile" lui și îi rezerva rolul de partener minor.

Au existat, însă, și alte motive de divergență, care au influențat considerabil evoluția raporturilor dintre Ion Antonescu și Garda de fier. Astfel, pe tărîm economic, generalul s-a hotărît să nu se atingă de pozițiile vechilor cercuri burgheze, inclusiv ale capitalului deținut de cetățeni de altă naționalitate, în timp ce Sima nu și-a ascuns intenția de a acapara o parte cît mai importantă a acestor poziții în favoarea cercurilor legionare. Pe tărîm politic, Antonescu a preconizat păstrarea în rezervă a forțelor partidelor burgheze anglo și francofile — în schimbul angajamentului de a nu-i crea dificultăți ; Sima, dimpotrivă, a cerut insistent — și mai tîrziu a început să pună în aplicare — răfuiala cu aceste forțe politice, inclusiv exterminarea fizică a multor politicieni de pe timpul guvernărilor carliste. Atitudinea față de economie, de armată, de biserică, de organizarea statală și față de alte probleme mai puțin importante alimenta, de asemenea, fricțiuni permanente între general și conducerea Gărzii de fier.

Se ridică în mod firesc întrebarea : de ce nu l-a preferat Berlinul pe Horia Sima ? Aplicarea politicii preconizate de Sima ar fi dus, inevitabil, la haos economic, la atițarea opoziției antifasciste și antihitleriste în toate straturile sociale, într-o perioadă cînd regimul era prea proaspăt. Era clar, de asemenea, că penuria de cadre a mișcării legionare impunea folosirea în aparatul de stat și economic a cadrelor înregimentate în vechile cercuri politice. Nu se putea ignora nici faptul că majoritatea covîrșitoare a cadrelor de conducere ale armatei, ca să nu mai vorbim de masa ostașilor, era ostilă fățiș mișcării legionare, extremismului și terorismului în masă afirmate de Sima. În același timp este interesant de subliniat că, întrucît orientarea lui Antonescu servea în mai mare măsură intereselor Reichului, preferințele conducătorilor de stat, ale cercurilor de afaceri și militare din Reich s-au îndreptat către general [9], spre deosebire

[8] Pentru detalii în privința contradicțiilor dintre Ion Antonescu și Garda de fier, vezi : Petre Ilie, Nicolae Aureliu : „În culisele conflictului dintre Horia Sima și Ion Antonescu", în „Magazin istoric", anul I, nr. 4, iulie 1967 ; A. Simion : „Nopțile bucureștene ale cuțitelor lungi", în „Magazin istoric" anul II, nr. 12 (21), decembrie 1968, anul III, nr. 1 (22), ianuarie 1969 și nr. 2 (23) februarie 1969.

Maniu și Brătianu cereau insistent „să nu se facă dificultăți" noului dictator al României, punîndu-i la dispoziție și „tehnicienii" necesari guvernării

[9] Numeroase documente atestă deplasarea tot mai pronunțată a preferințelor cercurilor conducătoare naziste spre generalul Ion Antonescu. De exemplu, generalul von Tippelskirch, în urma întrevederilor avute cu Antonescu în septembrie 1940 la București, raporta Berlinului : „Generalul A. dă impresia unui om cu voință puternică. Mișcarea legionară a fost înfrîntă, cel puțin deocamdată. Este prea devreme să se afirme dacă va putea fi determinată să sprijine statul activ. Părerea generală este că generalul Antonescu se găsește cu mult deasupra nivelului pe care-l are conducătorul legiunii, Sima, atît în ceea ce pri-

de acelea ale organelor speciale de poliție și spionaj ale partidului nazist, care au înclinat spre Horia Sima.

În primele luni, Berlinul nu și-a pus însă problema să aleagă între Antonescu și Sima, ci cum să-i apropie și să-i oblige să conlucreze, considerînd că, pînă la urmă, dirijați de la Berlin, vor ajunge să colaboreze în folosul Germaniei. După conciliabule interminabile, generalul și șeful gărzii au cedat insistențelor reprezentanților Reichului, stabilind o formulă de guvernare comună, care se baza, în fapt, pe un compromis. La 14 septembrie 1940 a fost proclamat „statul național legionar", Garda de fier fiind singura grupare politică admisă legal. Prin același decret Ion Antonescu a devenit „conducătorul statului legionar și șeful regimului legionar", iar Horia Sima a fost învestit oficial drept „conducătorul mișcării legionare". A doua zi a intrat în funcțiune noul guvern — care succeda guvernului Gigurtu, de care Antonescu se folosise pînă atunci — compus din generali fasciști și progermani, din „tehnicieni" (unii puși la dispoziție de Iuliu Maniu și Dinu Brătianu) și din membri ai mișcării legionare. Din acest moment, regimul a intrat într-o fază care a durat pînă la rebeliunea Gărzii de fier din ianuarie 1941. Caracteristic acestei faze a fost participarea la putere a unei coaliții a vîrfurilor militare, grupate în jurul generalului Ion Antonescu, cu reprezentanții mișcării legionare.

Participarea Gărzii de fier la putere, urmată de un șir de decrete cu caracter predominant represiv (24 septembrie — instituirea de comisiuni de cercetare și trimitere în judecată a celor ce reprimaseră în trecut mișcarea legionară; 4 octombrie — trecerea proprietăților rurale evreiești în patrimoniul statului, înființarea comisarilor de românizare și suspendarea inamovibilității membrilor Corpului judecătoresc; 16 octombrie — reducerea numărului camerelor de muncă și desființarea Uniunii camerelor de muncă; 31 octombrie — reprimarea sabotajului; 13 noiembrie — reprimarea întrunirilor sau manifestațiilor „cu caracter de uneltire împotriva ordinei sociale în stat" etc.) a adîncit caracterul fascist al regimului, a contribuit la lichidarea în ritm rapid a ultimelor drepturi și libertăți democratice care se mai menținuseră sub dictatura carlistă, a agravat terorismul anticomunist, opresiunea antimuncitorească și antidemocratică, a ridicat antisemitismul la rangul de politică. În aceste direcții, un rol odios au avut așa-zisa poliție legionară, ajutorul legionar și alte organisme ale Gărzii de fier, care au dublat diferite organe de stat, dedîndu-se la crime, jafuri și silnicii pe întregul cuprins al țării. Totodată, crearea unui regim bicefal, în care rivalitatea dintre Antonescu și Sima s-a înăsprit sub masca colaborării, i-a împins pe ambii pretendenți la satisfacerea tot mai slugarnică a pretențiilor Reichului.

Poporul român nu este politicos cu musafirii nepoftiți!

Alunecînd din ce în ce mai mult pe panta trădării naționale, cabinetul Antonescu-Sima a încheiat, încă în cursul lunii septembrie, un acord cu guvernul Reichului, în vederea introducerii de trupe germane pe teritoriul României. Teama de reacția maselor populare și considerente de ordin extern au făcut ca aceste tratative să fie purtate în cel mai strict secret, iar după intrarea trupelor în țară, să se încerce fie ascunderea numărului și forței lor reale, fie a obiectivelor urmărite. Primele trupe au fost introduse pe teritoriul românesc la 12 octombrie 1940. Pînă la 14 noiembrie, sosiseră deja 900 de ofițeri și 21 540 de soldați; numărul lor a sporit apoi continuu, ajungînd la începutul anului următor să depășească efectivul de 200 000 de oameni. Aceste trupe au avut, de fapt, rolul unei armate de ocupație, fiind repartizate în centrele industriale și strategice nevralgice, astfel încît să poată controla și, la nevoie, interveni pe întregul teritoriu: București, Roman, Făgăraș, Sibiu, Rîmnicu Vîlcea, Tîrgoviște, Brașov, Bod, Vulcan, Codlea, Ghimbav, Cîmpina, Buzău, Ploiești, Rîmnicu Sărat, Focșani, Bacău, Giurgiu și altele. Trupele hitleriste au devenit, totodată, principalul sprijin al guvernanților fasciști din România. Întreținerea trupelor de ocupație — la care guvernul Antonescu-Sima s-a angajat să contribuie cu importante sume de bani, cu alimente, să le asigure încartiruirea — a însemnat o grea povară pe umerii poporului român. Înșeși autoritățile recunoșteau faptul că aprovizionarea trupelor germane constituise unul din factorii principali care dezorganizaseră piața internă și provocaseră fenomene de criză.

Împotriva introducerii trupelor hitleriste pe teritoriul României au luat atitudine toate forțele democratice, cercurile largi ale opiniei publice din țara noastră. „Știm din experiența războiului imperialist trecut — sublinia un manifest editat de P.C.R. în octombrie 1940 — ce înseamnă această armată de ocupație. Și azi este vie amintirea jefuirii pînă la oase a României [10].

Lupta maselor populare din țara noastră împotriva fascismului și hitlerismului, pentru alungarea armatei de ocupație a început să se intensifice spre sfîrșitul anului 1940. Astfel, în pofida legilor și măsurilor represive aspre, a terorii legionare, încă de la 3 noiembrie a avut loc în cartierul Obor din București o puternică demonstrație organizată de comuniști sub lozincile: „Jos fascismul!", „Jos teroarea!", „Vrem pîine, nu război!", „Vrem independență națională!", „Afară cu armata de ocupație!". Scumpirea prețurilor și specula accentuate de prezența trupelor germane, au alimentat mari nemulțumiri și un lanț de acțiuni revendicative. În lunile octombrie-noiem-

---

vește puterea de voință, cît și capacitatea intelectuală". („Documents on German Foreign Policy..." doc. 75). La rîndul său, exprimîndu-și opiniile asupra divergențelor pe tărîm politic și economic între Sima și Antonescu, Fabricius spunea: „În multe probleme generalul mai are păreri învechite și nu ia măsuri destul de energice față de manevrele foștilor conducători de partide și politicienilor, care mereu îi dau de furcă. În ce privește domeniul economic însă trebuie să ne opunem chiar în interesul nostru intențiilor lui Sima și tinerilor săi consilieri [...] Ministrul Neubacher mă sprijină, ducînd în același timp convorbiri cu Sima și Antonescu; căci colaborarea fără incidente a acestor doi oameni este necesară: 1. pentru că garda singură este prea slabă ca să redreseze viața economică și politică grav atinse a României și generalul ne garantează pentru liniște și ordine în România; 2. pentru că nefuncționarea aparatului de stat și economic i-ar fi imputată Germaniei (Arhiva Institutului de studii istorice de pe lîngă C.C. al P.C.R., fondul 10, dosarul 9 C, filele 72-73, Telegrama Legației germane din București către M.A.E. al Germaniei, nr. 1 948, din 31 octombrie 1940.)

[10] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 11, dosarul 2 973, fila 1.

brie s-au desfăşurat grevele muncitorilor metalurgişti de la Reşiţa, ale minerilor de la Anina, ale muncitorilor forestieri din împrejurimile Sebeşului etc. — greve în care revendicările economice s-au îmbinat strîns cu revendicările politice. La Beiuş, cîteva zile în şir au avut loc manifestaţii ţărăneşti la care au participat mii de persoane venite din numeroase sate. Au devenit tot mai frecvente cazurile cînd populaţia a refuzat să cazeze sau să aprovizioneze trupele hitleriste cu alimente şi furaje. Evacuarea ostaşilor români din cazărmile lor, repartizate proaspeţilor veniţi a provocat mari nemulţumiri, soldîndu-se în unele locuri cu altercaţii şi busculade între trupele româneşti şi cele hitleriste.

Atitudinea ostilă a populaţiei civile şi a armatei române faţă de trupele hitleriste a constituit obiect de dezbatere în numeroase şedinţe ale guvernului. Astfel, la 24 octombrie, generalul Antonescu relata „indignat" celorlalţi membri ai guvernului : „Sînt informat că ofiţerii noştri sînt foarte nepoliticoşi cu ofiţerii germani"[11]. Dictatorul a citat apoi situaţii care explică recomandările date în şedinţa următoare a Consiliului de Miniştri : „Ar trebui să se înceapă o acţiune mai eficace prin presă în ce priveşte prezenţa trupelor germane la noi. Ar trebui să apară articole de înfrăţire, să arătăm că germanii nu vin la noi numai ca să mănînce. Trebuie să scriem mereu, ca picătura [...] care cade pe capul condamnatului" [12].

Nu s-ar putea spune că generalul nu a găsit o figură de stil reuşită ! Pe capul condamnaţilor (citeşte al poporului român — n.a.) — au curs în perioada următoare „picături" din toate penele scribilor fascişti, fără însă ca acestea să schimbe poziţia lor faţă de cotropitorii hitlerişti : „Prezenţa trupelor germane în regiunea noastră — raporta Inspectoratul de poliţie Iaşi la 28 noiembrie — nu este privită cu simpatie, pentru motivul că populaţia a aflat de sumele mari ce ne costă întreţinerea acestei armate. Astfel, se spune că plătim unui soldat german 3 000 de lei pe lună, în afară de întreţinerea sa ; după alte versiuni, trupele germane ne-ar costa zilnic douăzeci de milioane solde şi întreţinere. În orice caz se comentează foarte viu faptul că ofiţerii şi soldaţii germani sînt bine plătiţi, pot frecventa orice local, permiţîndu-şi cheltuieli mari şi chefuri, ceea ce contrastează vizibil cu situaţia ofiţerilor noştri şi cu regimul soldatului român. Pentru a evidenţia starea de spirit din mijlocul populaţiei faţă de aceste trupe germane, menţionăm că atunci cînd nu se găseşte un articol pe piaţă, cetăţeanul spune : «L-au mîncat nem-

[11] Ibidem fondul 103, dosarul 8 210, fila 49.
[12] Ibidem fondul 103, dosarul 8 211, fila 45.

Trupele hitleriste au devenit principalul sprijin al guvernanţilor fascişti din România

ții» sau «Bine că pentru nemți se găsește»[13] Era limpede că masele populare și armata română aveau de la început o atitudine ostilă față de trupele hitleriste și războiul hitlerist a transformat repede ostilitatea în ură.

Opinia publică internațională, numeroase guverne, apreciind lucid consecințele care decurgeau din prezența trupelor străine pentru independența și suveranitatea țării noastre au considerat că România se afla sub un regim de ocupație. „Îngrijorarea extrem de vie produsă aci de primele zvonuri parvenite duminică în legătură cu intrarea unor trupe germane în România — telegrafia Legația română din Ankara — a început a se liniști [...] Aceasta nu înseamnă că guvernul turc nu socotește situația ca foarte gravă. Însuși caracterul destul de contradictoriu al diferitelor explicațiuni și interpretări contribuie la aceasta. Chestiunea nu mai este văzută însă decît sub aspectul pierderii socotită acum totală, a independenței noastre, cu toate consecințele pe care noua stare de fapt o comportă pentru țările din sud-estul european [...]"[14].

Cu începere din ziua de 10 octombrie 1940, bunurile românești aflate pe teritoriul S.U.A. au fost blocate în urma dispozițiilor date de președintele Roosevelt. „Luînd această măsură — se spunea într-o telegramă a Legației germane din București — guvernul american se situează pe poziția că România, ca și Belgia, ș.a.m.d. este considerată țară ocupată [...]"[15].

În această atmosferă grea, spre sfîrșitul lunii noiembrie 1940, de la un capăt la altul al țării a răzbătut știrea despre asasinatele oribile comise de legionari la Jilava, Snagov și Strejnic.

---

[13] Ibidem, fondul 69, dosarul 6 827, fila 202.

[14] Arhiva M.A.E., fondul 71/1920-1944, Germania, vol. 80, Telegrama Legației române din Ankara către M.A.E. nr. 1 458 din 9 octombrie 1940, semnată Crutzescu.

[15] Arhiva Institutului de studii istorice de pe lîngă C.C. al P.C.R., fondul 10, dosarul 9 G, fila 8, Telegrama Legației germane din București către M.A.E. al Germaniei, nr. 12 200 din 11 oct. 1940, semnată Thomsen.

În tragica toamnă a anului '40

MOARTEA PURTA CĂMAȘĂ VERDE

STELIAN NEAGOE

Toate elementele gardiste fuseseră crescute în cultul terorii și asasinatului. Corneliu Codreanu, cei mai apropiați dintre acoliții lui, mentorii spirituali ai legionarilor, — toți aceștia fie că au ucis cu mîinile lor, fie că au instigat, au inițiat, au organizat sau au patronat asasinate.

Ambianța în care cămășile verzi și-au desfășurat activitatea de ucigași a fost caracterizată foarte nimerit de Lucrețiu Pătrășcanu, militant de seamă al Partidului Comunist Român, strălucit publicist: „Crima, cînd nu era comandată de sus, era tolerată, de cele mai multe ori, în mod expres. Siguri de impunitatea lor, convinși că regimul este înscăunat pentru vecie, întreg acel contingent de declasați, de mic-burghezi înrăiți în mizerie și umilință, toată acea epavă omenească — plină de gînduri și porniri răzbunătoare — din care „Legiunea" și-a recrutat cu predilecție poliția și aparatul ei represiv, a putut da frîu liber instinctelor care stăpîneau întreaga ființă morală, mînată de antecedentele vieții ei personale, corupți de propaganda asasină legionară, avînd înaintea ochilor tabloul sîngeros pe care-l înfățișau practicile fostei dictaturi regale". Asemenea elemente au dispus de libertatea, de puterea și mai ales s-au bucurat de încurajarea oficială, necesare pentru a putea lovi cu sălbăticie în comuniști ca Constantin David și Tereza Ocsko, socialiști ca Emil Böszörmmeny, intelectuali și oameni politici potrivnici gardiștilor ca N. Iorga, V. Madgearu, I. G. Duca, Ar. Călinescu, V. Iamandi, P. Andrei, T. Bratu — victime ale terorismului legionar.

In acele momente atît de grele pentru istoria poporului nostru, clasa muncitoare, în frunte cu partidul ei de avangardă, s-a afirmat activ, ca forță, la înălțimea misiunii sale istorice. In condițiile contraofensivei antifasciste a maselor, o mare parte a intelectualității române a luat de asemenea o atitudine hotărîtă de repudiere a fascismului, corespunzătoare propriilor convingeri. Referindu-se la aceasta, P.C.R. arăta: „Fascismul reprezintă pentru ei tot așa un pericol ca și pentru muncitorime, amenințîndu-le libertatea de profesie și de cugetare [...] Manifestările lor democratice izolate, acțiunile personale ale exponenților de-

mocrației din sînul elementelor înaintate intelectuale trebuie, prin organizarea comună și o platformă democratică antifascistă, ridicate la nivelul unei mișcări naționale".

Intelectualii comuniști s-au situat în prima linie a acestei bătălii, ca membri ai celei mai clarvăzătoare forțe de conducere și organizare a maselor, pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice, a independenței și suveranității patriei. Intelectuali, membri ai Partidului social-democrat și ai Partidului socialist-unitar, au conlucrat cu intelectualii comuniști pe platforme comune, în acțiuni antifasciste importante. In sfîrșit, alți reprezentanți ai intelectualității ca și oameni politici aparținînd cercurilor burgheze, cu vederi general-democratice, au înțeles și ei pericolul fascist, devenind mai activi, participînd la manifestări pentru apărarea libertăților democratice și a păcii.

Fără a se ridica la înțelegerea necesității grupării tuturor forțelor antifasciste într-un front comun organizat, o serie de intelectuali burghezi, lucizi (unii dintre aceștia politicieni ai partidelor burghezo-moșierești), au înțeles primejdia pentru soarta țării, reprezentată de Germania hitleristă și de agentura sa legionară din România. N. Iorga, P. Andrei, V. Madgearu, V. Iamandi, ca și alți intelectuali, aparținînd cercurilor burgheze, s-au situat pe poziții antihitleriste și antifasciste nu izolați de curentul puternic ce antrena o mare parte a intelectualității din România pentru salvgardarea independenței patriei și stăvilirea ofensivei fascismului.

Agentura hitleristă din România s-a răfuit cu aceste cutezanțe patriotice. Mulți dintre cei care s-au manifestat deschis prin fapte, vorbe și scris împotriva gardiștilor au plătit cu viața pentru luciditatea și curajul lor, pentru fermitatea cu care s-au opus curentelor de extremă dreaptă. Legionarii au înscris într-adevăr în programul lor suprimarea nu numai a militanților comuniști, ci și a unor oameni politici și cărturari care le stăteau în cale. La „congresul studențesc" de la Tg. Mureș, în 1936, iar ulterior la o consfătuire care a avut loc la Iași la 9 mai 1937, Nicolae Iorga, Mihail Sadoveanu, Victor Iamandi, Virgil Madgearu și alții au fost trecuți pe sinistre „liste negre", care au devenit un adevărat program de asasinate, mai ales după înscăunarea dictaturii legionare-antonesciene.

O viață de erou

Teroarea cea mai crunță au îndreptat-o legionarii împotriva partidului comunist, a mișcării muncitorești și revoluționare. Gardiștii au ținut să se răfuiască, în primul rînd, cu comuniștii și aceasta nu întîmplător : ei erau luptătorii cei mai hotărîți împotriva fascismului, se opuneau consecvent planurilor de înfeudare economică și politică a țării față de Germania hitleristă, erau apărători intransigenți ai suveranității și independenței naționale, ai intereselor vitale ale poporului român.

★

La 14 ani, Constantin David, fiu al unei familii de muncitori din București, era ucenic la Atelierele C.F.R.-Grivița, unde s-a calificat în meseria de strungar. Spiritul său de dreptate și firea sa energică îl fac să fie atras de la început de lupta revoluționară organizată și condusă de partidul comunist, pentru apărarea intereselor celor ce muncesc, pentru făurirea unei noi orînduiri, socialiste. Parcurge primii pași ai formării sale politice în cadrul organizației U.T.C. și sindicatului din ateliere.

Constantin David, erou al clasei muncitoare și al întregului popor

Tică David — cum îi spuneau muncitorii — se avînta cu toată dăruirea în acțiunea de mobilizare a muncitorilor în puternicele bătălii de clasă ce aveau să se desfășoare în ia-

Sute de mii de cetățeni s-au ridicat împotriva sfișierii trupului țării impusă prin actul samavolnic de la Viena

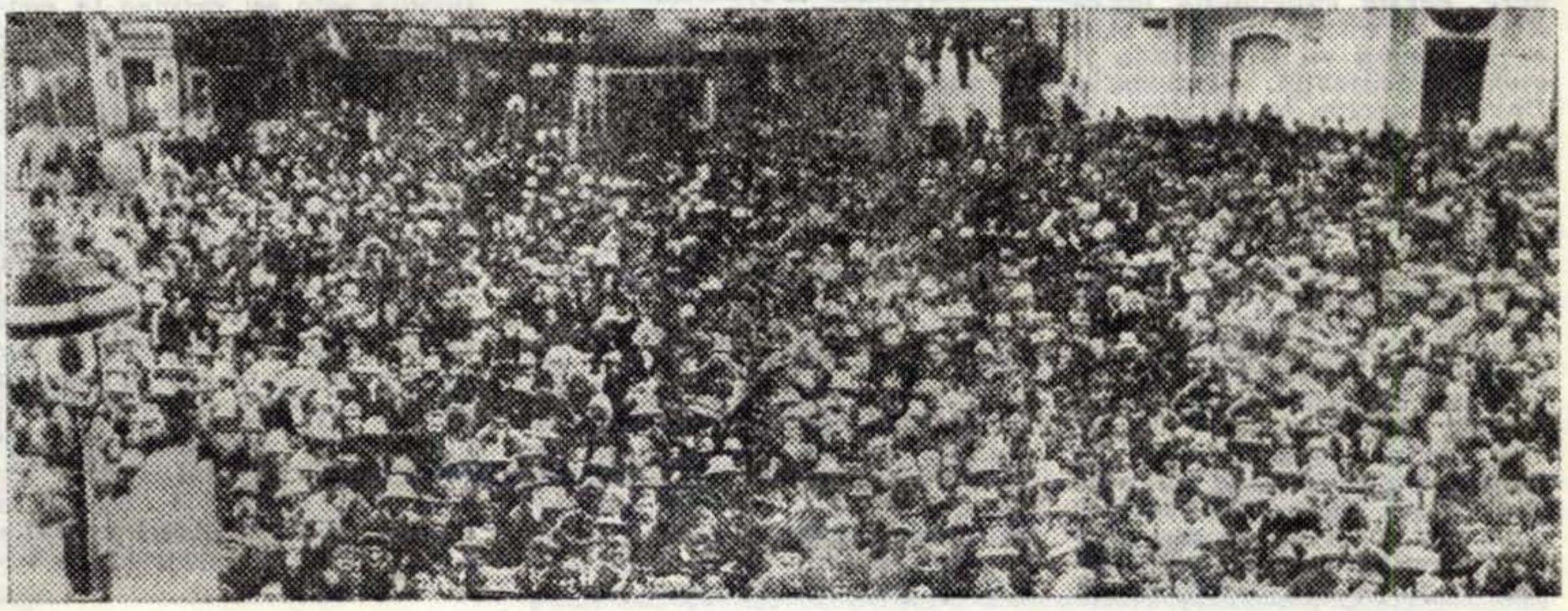

nuarie-februarie 1933. Organele represive îl arestează „preventiv" pentru 6 luni de zile. După ieşirea din închisoare, este primit (1934) în rîndurile membrilor P.C.R., titlu înalt de cinstire proletară pe care l-a păstrat cu demnitate pînă la sfîrşitul tragic al vieţii sale.

Agitator înzestrat cu excepţionale talente de organizator, bun orator, cu o inepuizabilă combativitate şi forţă de convingere, Constantin David a luat parte la iniţierea a numeroase acţiuni de masă antifasciste, împotriva războiului sau cu caracter revendicativ. A vorbit maselor cu înflăcărare şi patos revoluţionar, chemîndu-le la organizare şi luptă în cadrul Frontului popular antifascist, atît în Bucureşti cît şi în provincie. A lucrat într-un colectiv care a înfiinţat, în calea Griviţei, un cinematograf pentru tineretul muncitor. La 1 mai 1935, în pădurea Andronache, a organizat un adevărat miting muncitoresc, cu megafoane împînzite prin copaci. A militat de la tribuna Congresului Uniunii Generale a Sindicatelor C.F.R. (Braşov 1936), alături de Ilie Pintilie şi alţi reprezentanţi ai ceferiştilor, pentru înfăptuirea Frontului Unic Muncitoresc.

In anii ce urmează, C. David activează în aparatul ilegal al C.C. al P.C.R., este ales în conducerea Comitetului local al P.C.R. Bucureşti, participă (1939) la organizarea marii demonstraţii de 1 Mai în Capitală, care a reunit peste 20 000 de oameni.

Măsurile anticomuniste, antimuncitoreşti se accentuează. Intre 1931 şi 1940 Constantin David a fost arestat de 24 de ori. In aceste împrejurări dificile, prezenţa sa în Bucureşti devine tot mai periculoasă. Activează un timp în cadrul Comitetului regional al P.C.R. Dunărea de Jos, angajîndu-se sudor la şantierele navale din Galaţi. Siguranţa îi dă însă de urmă, îl aduce în Bucureşti şi îi stabileşte domiciliu forţat. Cu toate măsurile restrictive, găseşte însă posibilitatea de a desfăşura o intensă activitate în Valea Prahovei, centru muncitoresc cu puternice tradiţii revoluţionare, căreia căpeteniile hitleriste şi agentura lor din ţară — legionarii — îi acordau o atenţie deosebită. Constantin David reuşeşte, la sfîrşitul lui 1940, să se angajeze ca lucrător în Bucureşti, la S.A.R. „Dacia textilă".

Un ordin special al generalului fascist C. Petrovicescu, ministru de interne în guvernul legionar-antonescian, cerea încă la 7 octombrie 1940, Prefecturii Poliţiei Capitalei, „să intensifice urmărirea îndeaproape a activităţii lui Constantin David".

In ianuarie 1940, asasinii legionari au tăbărît, la miez de noapte, în casa muncitorului comunist, l-au smuls din mijlocul familiei sale şi l-au aruncat cu forţa într-o maşină. A fost dus mai întîi la sediul poliţiei legionare şi supus celor mai înfiorătoare torturi, încheiate printr-o crimă mişeleasca. Cîteva săptămîni mai tîrziu, corpul neînsufleţit, înspăimîntător mutilat, cu braţul stîng rupt din umăr, a fost găsit în pădurea Pantelimon.

Moartea eroică a lui Constantin David a fost o pierdere grea pentru clasa muncitoare, pentru Partidul Comunist Român. Ea a constituit supremul sacrificiu al unui om care n-a cunoscut cauză mai sfîntă decît servirea statornică şi devotată a poporului şi partidului, apărarea onoarei şi independenţei României împotriva bandelor de fascişti care încercau să o pîngărească.

Cartea şi nu revolverul!

„Eu socot că tinerii noştri şcolari sau studenţi trebuie să înveţe a răsfoi cu îndemînare filele unei cărţi, mai bine decît a mînui cu dibăcie trăgaciul unui revolver". Aceste cuvinte au fost rostite în anul 1939 de Petre Andrei, cu prilejul instalării sale ca ministru al Educaţiei Naţionale. Distinsul sociolog se referea la agitaţiile pe care legionarii le desfăşurau în unele şcoli şi facultăţi.

Omul de ştiinţă de mare talent şi erudiţie s-a situat ferm şi consecvent pe poziţiile apărării intereselor poporului şi a luptat neabătut împotriva fasciştilor din ţară şi din afara ei, exprimîndu-şi întotdeauna crezul democratic. Intr-un studiu publicat încă în 1927, el constată că fascismul este o mişcare retrogradă, strîns legată de burghezie. Ea îmbină „naţionalismul şi reacţionarismul" şi e „periculoasă prin nota ei absolutistă dictatorială".

Ca deputat şi ca ministru al Educaţiei Naţionale, Petre Andrei s-a considerat îndeosebi un apărător al intereselor corpului didactic şi studenţesc, în numele căruia spunea: „nu cerem milă, cerem numai recunoaşterea drepturilor noastre". Totodată, a acţionat cu fermitate împotriva dezordinelor şi fărădelegilor provocate de huligani în lăcaşurile de învăţămînt.

In decembrie 1932 s-a produs în Parlament un incident al cărui erou era Gheorghe Cuza, fiul lui A. C. Cuza, care a lovit cu pumnul pe unul din oratori. Dezgustat, P. Andrei a declarat atunci: „Mărturisesc că-mi este ruşine, pentru că mă aflu pe această bancă în calitate de subsecretar de stat la Ministerul Instrucţiunii şi pentru că un profesor universitar care avea alte argumente decît argumentele pumnului, a reacţionat aşa cum a reacţionat [...] D-lui Cuza i-ar fi stat la îndemînă argumente de strînsă logică, iar nu de pumn brutal împotriva unui orator".

Polemicile sale cu Al. Vaida-Voevod, A. C. Cuza, Gh. Cuza şi mulţi alţii, poartă amprenta eleganţei academice, dar şi a sarcasmului necruţător, în contrast cu vulgaritatea şi duritatea adversarilor săi. Pe A. C. Cuza îl îndeamnă, de pildă, cu maliţiozitate: „Dacă dv. vreţi să faceţi un gest frumos, atunci recunoaşteţi acum, la bătrîneţe, că aţi păcătuit toată viaţa".

P. Andrei nu a luptat de unul singur împotriva primejdiei fasciste. In anul 1936 îl aflăm, împreună cu dr. Petru Groza, M. Sadoveanu, C. I. Parhon, L. Rădăceanu, Geo Bogza, V. Eftimiu, Iorgu Iordan, dr. N. Lupu şi alţii, membru al organizaţiei legale de masă, de sub conducerea P.C.R., Comitetul român pentru pace. In acelaşi an, campania electorală organizată cu prilejul alegerilor parlamentare parţiale pentru judeţele Mehedinţi şi Hunedoara îl găseşte alături de o serie de fruntaşi de seamă comunişti şi antifascişti: Ilie Pintilie, Nicolae Cristea, Const. Trandafirescu, Vasile Bîgu, Mihai Macavei, dr. N. Lupu, ş.a.

Deşi nu este nici comunist, nici socialist, recunoaşte şi se bucură că în U.R.S.S. se înfăptuieşte „o lume nouă, cu alte concepţii". Iar cînd e acuzat, în Parlament, de susţinere a ideilor subversive, răspunde cu umor: „De ce vreţi să mă duceţi pe mine la Vechiul Testament? Eu vă las pe Dv. acolo şi merg mai departe".

In plină perioadă de ascensiune a fascismului în Europa, respinge ideile şi metodele lui Mussolini şi ale lui Hitler, dar mai ales încercarea de a le introduce în ţara noastră, proclamînd, ca un adevărat patriot: „Noi ca stat nu avem nevoie nici de călăuzirea altora, nici de tutela altora".

De o înaltă ţinută morală şi de o mare conştiinciozitate, animat de o bună credinţă şi un spirit de dreptate neabătut, Petre Andrei avea oroare de anarhia şi violenţa promovate de extremiştii de dreapta. Cînd iluziile sale cu privire la coalizarea forţelor politice burgheze nefasciste în Frontul Renaşterii Naţionale împotriva Gărzii de fier sînt spulberate, iar legionarii ajung la putere, profesorul ieşan se hotărăşte să se retragă din viaţa politică şi să se dedice exclusiv muncii ştiinţifice. „Nu ştiu cum se vor desfăşura evenimentele, nu văd clar ce va urma — scria el încă în ianuarie 1940. Copiii mei vor judeca actele mele în lumina faptelor care se vor produce şi vor înţelege totul. Eu ştiu un singur lucru: am lucrat cu conştiinţa curată şi cinstită în tot ce am făcut. Am lucrat din sentimentul datoriei şi al iubirii de ţară".

În septembrie 1940, guvernarea legionară aduce pentru Petre Andrei, ca și pentru alți intelectuali democrați, domnia arbitrarului, terorii și persecuțiilor. Traian Brăileanu, ministru legionar al Învățămîntului, urmărește „crearea unei școli românești legionare" și „reeducarea corpului didactic" în spirit fascist. N. Iorga și C. Rădulescu-Motru sînt îndepărtați din învățămînt, sub pretextul pensionării, iar asupra profesorilor rămași la catedre se exercită mari presiuni pentru a-i convinge să predice „crezul legionar". Petre Andrei replică : „Oricine încearcă să înăbușe libertatea științifică păcătuiește în contra culturii umane în general, întîrzie dezvoltarea civilizației".

Filmul evenimentelor ce urmează este pe cît de scurt, pe atît de tragic. Traian Brăileanu atacă direct într-un discurs pe profesorii universitari „indezirabili". Petre Andrei este defăimat în întrunirile legionare și primește scrisori de amenințare cu moartea. În sfîrșit, la 4 octombrie 1940, cămășile verzi năvălesc în casa sa, sub pretextul unei percheziții. Au asupra lor mandatul de arestare. Filozoful știe că dreptatea este de partea sa, își cunoaște superioritatea, dar nu are puterea să ducă mai departe lupta. Se sinucide cu cianură de potasiu, profitînd de un moment de neatenție a celor veniți să-l ridice. „Tin să știți că tatăl vostru nu are nici o vină, nici o pată — scria el copiilor săi, într-o emoționantă scrisoare [...]. Eu am conștiința împăcată" [1].

Masacrul

Horia Sima, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, se grăbea să dea, în ziua de 28 noiembrie, următorul comunicat în presă : „În noaptea de 26 spre 27 noiembrie, cu ocazia deshumării osemintelor de la Jilava — legionarii care lucrau la această deshumare au pătruns în închisoare și au împușcat pe unii dintre autorii principali ai crimelor săvîrșite împotriva Căpitanului și a legionarilor, sub fostul regim".

Opinia publică trăia, în acele zile, într-o mare agitație. Consternarea și revolta se zugrăveau pe multe chipuri. Se răspîndise zvonul că mai bine de 60 de deținuți — oameni politici și ofițeri de poliție — fuseseră asasinați bestial de către legionari în închisoarea Jilava. Alții căzuseră pradă gloanțelor în beciurile Prefecturii Poliției Capitalei și în pădurea Balota, de pe șoseaua București-Ploiești. Ulterior, unii fruntași gardiști au încercat să nege vinovăția „Legiunii". Dar faptele sînt încăpățînate. La Prefectură, la Siguranță, la chesturi, legionarii dețineau posturile-cheie. Desfășurarea evenimentelor și mărturiile ce s-au strîns nu lasă nici o urmă de dubiu asupra răspunderilor.

In seara zilei de 26 noiembrie a sosit la fortul Jilava fruntașul legionar D. Grozea, însoțit de un chestor și un comisar legionar, ca și de garda legionară de schimb a închisorii. Grozea a ținut camarazilor săi un discurs, spunîndu-le că a venit vremea „răzbunării Căpitanului", a repartizat echipele după o listă adusă cu el din oraș, le-a explicat tehnica în care urmau să „iucreze" — după trecerea rondului militar.

La ora 1 și 30 de minute, rafalele măcelului au zguduit pereții închisorii. „Am auzit zgomote mari făcute de garda legionarilor (așa-zisa pază legionară — n.r.), — istorisește soldatul Constantin Manea —, pași apăsați de defilare, cîntece pe culoarele unde erau înșirate celulele deținuților și în același moment am văzut grupe de legionari cu revolverele în mîini, care s-au împărțit cîte trei sau patru la fiecare celulă și au început să tragă cu revolverele în deținuți [...]. După aceea, îngrozit de cele petrecute, am mers să văd ce s-a întîmplat în celule și am observat că toți deținuții erau morți, plini de sînge, trîntiți pe jos unul peste altul, iar în celule sobele, mesele și scaunele răsturnate și o dezordine ce nu se poate descrie". După săvîrșirea actelor bestiale, criminalii s-au dus la corpul de gardă și au început să intoneze cîntece legionare. O parte din ei au ajuns apoi la Prefectura Poliției Capitalei, unde au asasinat alți deținuți.

Bilanț tragic : 64 de morți. Au căzut pradă gloanțelor fostul ministru al Justiției, Victor Iamandi, fostul prim-ministru, generalul C. Argeșeanu, înalți magistrați, ofițeri și subofițeri de poliție. Iamandi a fost omorît în celula nr. 3 a închisorii, împreună cu maiorul Frederic Damian și sublocotenentul Traian Ciunghiță. Cele cinci gloanțe trase asupra lui l-au ucis pe loc.[2] *Dar revolverele nu le-au ajuns asasinilor. Trupurile celor uciși, oribil sfîrtecate, purtau urmele loviturilor de rîngi și de topoare, mărturii grăitoare ale cruzimii și sadismului discipolilor lui Codreanu și Hitler.*

Cuvîntul de onoare și gloanțele din pădure

27 noiembrie 1940. O zi ca oricare alta, așa s-ar fi putut spune, dacă n-ar fi făcut parte din sinistrele luni ale guvernării gardiste. Profesorul Virgil Madgearu, economist de mare renume, își ia pașnic dejunul împreună cu soția sa. E ultimul său dejun, dar el nu știe încă acest lucru.

„În zilele de crudă foamete
Fiindu-le lehamite
În marginea țării întregi
Au vrut s-ucidă pe moșnegi

Iar ei au zis : Nu fiți păgîni,
Răbdați puțin pe cei bătrîni.
De-a lungul căii morților
Ei sînt în pragul porților".

(Versuri scrise de Nicolae Iorga cu o zi înainte de a fi ucis)

[1] Vezi „Magazin istoric" nr. 8/1967.

[2] Vezi „Magazin istoric" nr. 9/1969.

Deodată, un grup de legionari năvălesc în casă. Îi cer profesorului să-i însoţească la prefectură. Nu e vorba de nimic grav : trebuie doar să dea o declaraţie. La început, savantul ezită, refuzînd să părăsească domiciliul.

In acele clipe şi-a amintit desigur că era trecut pe lista neagră. „Fac parte dintre proscrişi — declara el încă pe la sfîrşitul anului 1936. Aştept acum ca echipa de tineri să-şi execute jurămîntul". Şi-a amintit de furia cu care au primit legionarii (şi alţi extremişti de dreapta) declaraţiile sale potrivnice şovinismului şi misticismului, vehemenţa cu care condamnase idolul lor nazist : „Nu îngăduim, spunea el în 1930, să se vorbească în Parlamentul românesc despre Adolf Hitler, care este o ruşine pentru Germania, un permanent pericol pentru Europa !" Şi tot el recomandase ţărilor mici dunărene să evite „să fie constrînse a se încadra într-un spaţiu mare economic, asupra căruia ar dispune de o influenţă covîrşitoare un singur stat puternic : Germania. Progresul naţional şi social al acestor ţări cere ca ele să continue a avea mîini libere în gospodărirea lor naţională".

Pentru legionari, asemenea idei, asemenea principii, contrarii politicii de învrăjbire naţională şi de înfeudare economică, pe care o preconizau, constituiau „păcate" de neiertat.

Madgearu se putea deci aştepta la tot ce era mai rău. Cu toate acestea, mai avea speranţa că va fi cruţat. Le-a cerut gardiştilor să se legitimeze. Au făcut-o şi, pe deasupra, şi-au dat „cuvîntul de legionar" că nu va avea nimic de suferit. Dacă ar fi venit cu gîndul să-l omoare, argumentau ei, nu le-ar fi fost greu să-l suprime pe loc. Soţiei înspăimîntate i-au promis că soţul va reveni acasă în cel mult o oră.

A plecat cu cămăşile verzi, iar după o oră, în loc să se întoarcă, Ecaterina Madgearu a aflat că maşina în care se găsea soţul ei a pornit pe şoseaua spre Ploieşti. Apoi, în aceeaşi zi, i s-a comunicat că profesorul a fost găsit împuşcat în pădurea Snagov, la punctul numit Coada Lungă.

Cercetările imediate au stabilit că asasinatul avusese loc între orele 15 şi 15,30. Trupul a fost găsit zăcînd cu faţa în jos, pe covorul de frunze veştede. S-au găsit asupra lui un carnet de identitate C.F.R., un portofel, diferite alte acte, două tocuri rezervoare, un creion bicolor, un ceas de mînă.

Raportul medico-legal consemnează moartea violentă „datorată hemoragiei [...] consecinţă a mai multor răni produse prin împuşcare cu arme de foc (calibrul 6 şi 8 mm), cu fractura craniului, lezarea creierului, perforarea inimii şi aortei, ruptura ficatului şi lezarea a diferite organe interne. Direcţia proiectilelor a fost de la spate şi lateral de la stînga, de la o depărtare relativ mică".

A existat şi un martor ocular, căruia puţin i-a lipsit să devină el însuşi victimă. E vorba de un pădurar, pe care legionarii au vrut să-l ucidă fiindcă îi zărise „la lucru" şi le observase automobilul. N-au mai avut timp s-o facă, deoarece întîmplător cineva l-a strigat şi au preferat să dispară precipitat.

„Jurămîntul" sceleraţilor fusese îndeplinit.

„Asupra mea — toate blestemele"

N. Iorga a scris versurile din pagina anterioară cu o zi înainte de moarte. Nu era o „presimţire" a crimei, era certitudinea că trebuia să se aştepte curînd la un sfîrşit violent. Marele cărturar ştia că gardiştii îl trecuseră pe „lista neagră".

Ţara întreagă îl respecta. In străinătate era considerat una din marile valori europene. De ce îl urau gardiştii ? In primul rînd fiindcă era duşmanul metodelor violente. Încă din 1915, pe cînd istoricul Vasile Pârvan fusese atacat pe stradă şi lovit, Iorga nota consemnînd agresiunea : „Nu ştim de cînd ideile politice ale unui om învăţat şi de o superioară inteligenţă se «rectifică» pe stradă cu pumnul ? [...] Dacă e o inovaţie, e tristă, deplorabilă inovaţie !"

Iorga a combătut Garda de fier, pînă la moarte. Replica gardiştilor este astfel consemnată de marele istoric : „Legionarii mă onorează zilnic cu un vraf de scrisori, grămădind asupra mea toate blestemele, pînă la «a noua generaţie», dorindu-mi toate bolile şi un sfîrşit groaznic, la care se oferă a colabora «creştineşte»".

Aceste mesaje alternează cu... propuneri de colaborare. Într-o scrisoare, Corneliu Zelea Codreanu îi cere lui N. Iorga să nu mai atace „Legiunea", ba chiar să conlucreze cu ea. Indignat, savantul observă : „La ofertele lui Codreanu răspund că nu pot avea nimic (comun — n.r.) cu acel care

Aşa au înţeles gardiştii să înlăture din calea lor pe unul dintre cei mai de seamă cărturari ai neamului nostru : Nicolae Iorga

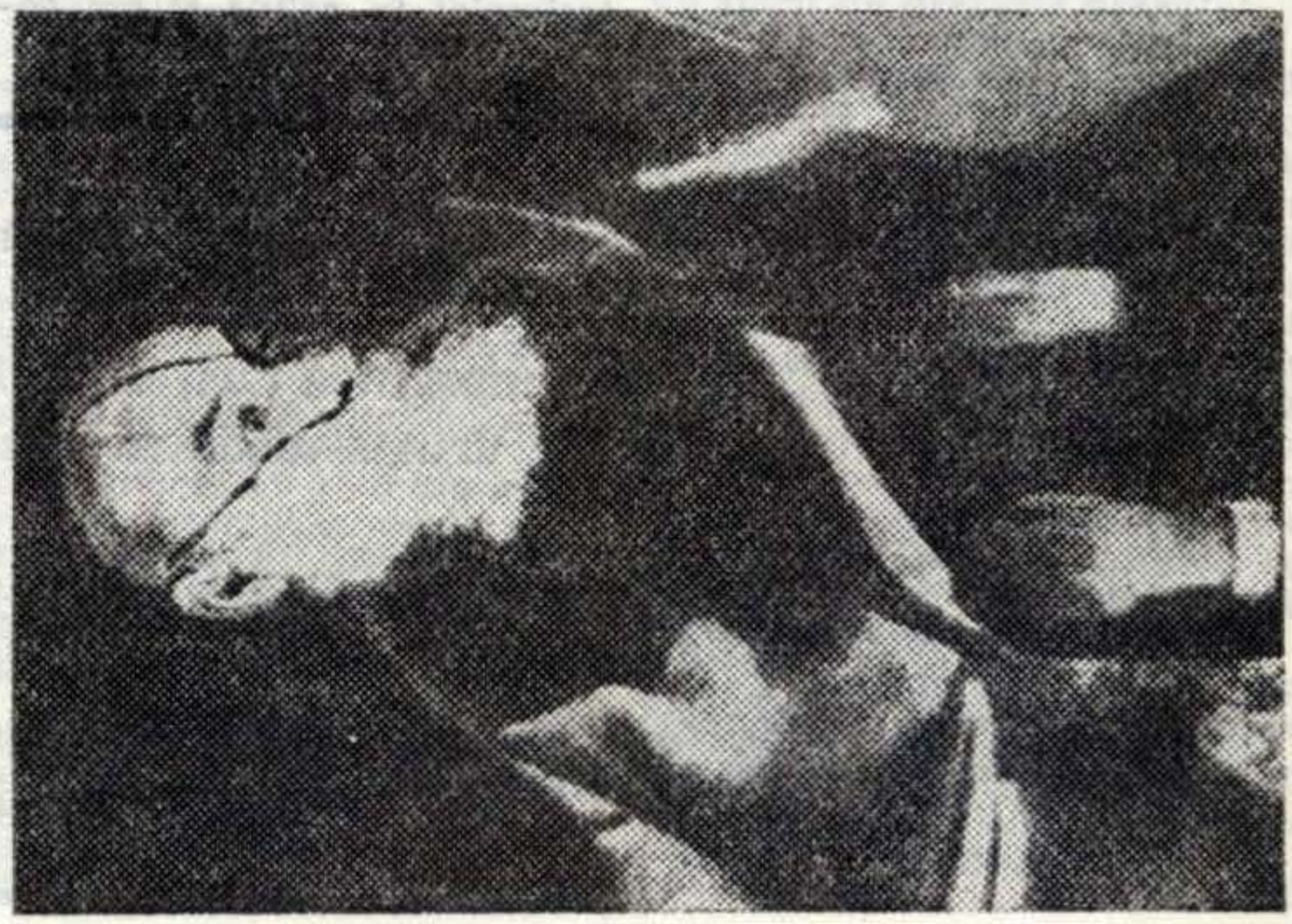

lucrează prin crimă, că mi-e indiferentă ura și disprețul lui". Mai tîrziu, cînd căpetenia gardistă i-a trimis o misivă de amenințare, Iorga i-a returnat-o cu următoarele rînduri: „Se trimit înapoi, cu cea mai îndreptățită indignare, aceste cuvinte nesocotite, din partea cuiva care amintindu-și cît sînge s-a vărsat de el și de pe urma faptelor sale ar trebui să se coboare în conștiința sa pentru a se pocăi, cruțînd țării primejdiile ce adună asupra ei".

Totodată, N. Iorga a sesizat Parchetul militar, care a inițiat o acțiune publică împotriva legionarilor. Mai existau și alte capete de acuzare, astfel că li s-a deschis proces în aprilie 1938. Pentru ultragiul adus marelui învățat, C. Z. Codreanu a fost condamnat la șase luni închisoare. Ulterior mai multe căpetenii legionare au fost executate. Nicolae Iorga era socotit de către Germania hitleristă și de către fasciștii din România drept vinovat pentru lovitura dată astfel Gărzii de fier.

...Ceasul „socotelilor" venise. La ora 11, în ziua de 27 noiembrie 1940, „echipa morții" a trecut pentru prima oară pe la Institutul de istorie universală din București, unde era și locuința din Capitală a profesorului. A doua oară a trecut la ora 13 și 20 de minute, controlînd cameră cu cameră. Iorga nu era însă în București și ucigașii s-au dus la locuința lui Madgearu.

După uciderea acestuia, mașina cu nr. 6211 B, în care se aflau legionarii asasini, a pornit-o spre Valea Prahovei. În vila sa din Sinaia, savantul septuagenar lucra.

Legionarii au pătruns prin surprindere, pe scara de serviciu a clădirii. Se legitimează ca făcînd parte din poliția legionară a Capitalei și cer imperios profesorului Iorga să-i însoțească pînă la București, pentru a i se lua un interogatoriu. Toate încercările soției și fiicei savantului de a cîștiga timp s-au izbit de purtarea brutală a legionarilor. Despărțindu-se de cei dragi, marele savant român i-a rugat insistent să aibă în grijă șpaltul din Istoriologia umană, la care lucrase, făcînd corecturi, pînă în ultimul moment.

In dimineața zilei de 28 noiembrie, la orele 7 și 15 minute, s-a descoperit cadavrul, oribil mutilat, în apropiere de șoseaua Strejnicu-Ploiești. Unele indicii fac să se presupună că, înainte de a fi asasinat, profesorul a fost dus în comuna Teișani, lîngă Vălenii de Munte. Acolo, în fața mai multor legionari, printre care primarul din Văleni, Gheorghe Dinescu, a fost schingiuit și batjocorit.

Victima a fost descoperită întîmplător, de un automobilist în trecere, lîngă comuna Strejnicu.

Expertiza medico-legală cuprinde date semnificative. Se constată o moarte violentă „datorată unor plăgi prin arme de foc (calibrul 8 mm) ale capului și trunchiului, cu distrugerea creierului și hemoragie internă". Sînt consemnate plăgi în regiunea pectorală, în dreptul ochiului sting, în regiunea mijlocie a obrazului[3]...

Comentariile devin de prisos. Aidoma lui Miron Costin, de care-l despărțeau veacuri, Nicolae Iorga cunoscuse același destin sîngeros ca cel al cronicarului martir.

„Îngerul morții vă privește drept în față"

„Va veni un ceas cînd orice am face va fi prea tîrziu și valul va trece peste noi". Acest avertisment al lui Victor Iamandi se referea la primejdia crescîndă a mișcării legionare și constituia riposta sa la pactizarea cu gardiștii, practicată cînd de liberali, cînd de țărăniști. Victor Iamandi făcuse parte, cu o întrerupere de numai șase săptămîni, din toate guvernele care s-au perindat la cîrma țării din 1933 pînă în 1939 și era în măsură să cunoască exact întreaga evoluție a mișcării gardiste, precum și atitudinile oscilante pe care factorii de răspundere ai țării le-au avut față de ea. Pe această bază s-a adresat lui Nicolae Iorga cu următoarele cuvinte: „Nu trebuie să ne facem iluzii. Eu cunosc, domnule profesor Iorga, tot curajul de care a fost capabilă burghezia noastră, care, în cea mai mare parte, se găsea în Partidul liberal, în momentul cînd șeful acestui partid a fost răpus de gloanțele de la Sinaia [...] După cum dv. vă amintiți că în alegerile din 20 decembrie 1937, șeful Partidului național-țărănesc de atunci, în dezacord cu cei care reprezentau voința și autoritatea în acest partid, a semnat un manifest electoral alături de șeful mișcării extremiste care voia dărîmarea ordinei de stat și introducerea în țară a unui sistem care nu era compatibil cu tradiția, nici cu mentalitatea noastră. Vă amintiți de asemenea că un alt pretins reprezentant al tradițiilor politice ale acestei țări, care poartă un nume istoric, a semnat alături de șeful Partidului național-țărănesc același manifest electoral, împreună cu șeful mișcării extremiste. Și ne mai întrebăm de ce? Regimurile, dacă se prăbușesc, nu se prăbușesc atît din cauza adversarilor, cît din cauza slăbiciunii și lașității care îi împiedică de a reacționa la timp. Iată de ce am considerat că sînt în măsură să vorbesc deschis și fără nici o rezervă, pentru că în toate împrejurările, cu riscul de a fi considerat maniac de unii prieteni și colegi ai mei de guverne, am atras atențiunea asupra pericolului pe care această acțiune extremistă și teroristă îl prezintă".

Un asemenea adversar, de mare forță și talent, nu putea să scape planurilor criminale ale legionarilor. In anul 1937, chesturile de poliție din toată țara au primit o circulară care le cerea să descopere și să aresteze un legionar „capabil de acte de teroare" care intenționa „să comită un atentat contra ministrului Victor Iamandi". In același an, demnitarul primea o scrisoare concepută într-un tipic limbaj obscurantist. Concluzia ei: „Oricît v-ați feri, îngerul morții vă privește drept în față".

Un an mai tîrziu, este asasinat cu o cruzime fără egal, la Jilava.

Osîndă tîrzie și parțială

Asasinatele din zilele de 26-28 noiembrie 1940, hotărîte și comise de legionari, inspirați și

[3] Vezi „Magazin istoric" nr. 9/1969.

Legionarii s-au răfuit în primul rînd cu comuniştii şi nu întîmplător, deoarece ei erau duşmanii cei mai hotăriţi ai fascismului. Tereza Ocsko într-un portret pe care revista noastră l-a reprodus, ca document inedit, în nr. 1/1968

instigaţi de hitlerişti, au produs simţăminte de oroare şi aversiune în sînul poporului nostru. Cu toate acestea, autorii lor au continuat multă vreme să fie liberi, ba unii dintre ei au avut chiar răgazul să fugă din ţară.

Ion Antonescu a ezitat, multă vreme, să aducă în dezbatere o cauză judiciară care implica acuzaţii grave pentru conducătorii dictaturii fasciste din România şi deopotrivă, pentru fruntaşii nazişti care îi stipendiau.

Totuşi, în decembrie 1940, ordonă o pseudo-anchetă, care după rebeliunea din ianuarie este reluată, într-o formă mai severă (după rebeliune, Antonescu încerca să-şi cîştige popularitate, prin pedepsirea legionarilor urîţi de popor, uitînd că el fusese primul lor complice).

Curtea marţială a judecat, în iulie 1941, 38 de acuzaţi, dintre care 20 erau deja dispăruţi. Numai unul dintre ei, Gheorghe Creţu, ucisese 17 oameni! S-au pronunţat 20 de condamnări la moarte, 5 condamnări la muncă silnică pe viaţă, 6 condamnări la 10 ani închisoare. 5 acuzaţi, printre care unii vădit părtaşi la crimele din noiembrie, ca C. Orăşanu, de la Prefectura Poliţiei Capitalei, au fost achitaţi...

Crima de la „Casa Verde"

In familia împovărată de nevoi şi sărăcie a lui Peter Ocsko, din Dragşina (Timiş) s-a născut la 23 septembrie 1917, al nouălea copil, Tereza. Nu împlinise încă cincisprezece ani — vîrsta cînd mulţi alţi adolescenţi se mai aflau pe băncile şcolilor — şi tînăra fată a fost nevoită să se angajeze la fabrica de ciorapi „Standard" din oraşul Timişoara. A luat, astfel, pentru prima oară contact cu frămîntările şi tradiţiile de luptă ale muncitorimii, a cunoscut activitatea neobosită depusă de militanţii comunişti. Tot aici a luat cunoştinţă de literatura marxistă, a îndrăgit cîntecele şi versurile revoluţionare. Modesta cămăruţă în care era găzduită a devenit treptat locul de întîlnire ilegală al multor utecişti.

Sub influenţa comuniştilor, Tereza Ocsko participă cu însufleţire la acţiunile muncitoarelor din fabrică, pentru satisfacerea revendicărilor lor economice şi politice; în anul 1933, este primită în rîndurile Uniunii Tineretului Comunist, desfăşurînd o vie activitate pentru demascarea fascismului şi militarismului, pentru combaterea şovinismului şi misticismului promovat de cercurile politice reacţionare. Succesele obţinute de tînăra luptătoare pentru mobilizarea tineretului în lupta întregului popor pentru pîine şi pace sînt răsplătite prin primirea ei în rîndurile membrilor partidului comunist (1936). În această calitate participă la organizarea unei mari greve la fabrica „Standard".

Munca de partid ilegală, plină de riscuri şi dificultăţi are în Tereza un cadru de nădejde. Este aleasă membră în Comitetul judeţean al P.C.R. Timişoara, încredinţîndu-i-se sarcina de mare răspundere de a coordona activitatea sectorului tehnic al acestei organizaţii. Prin munca depusă de ea în anii 1937-1939, în colectivul de comunişti din sectorul tehnic s-au tipărit, multiplicat şi răspîndit în mase chemările partidului comunist pentru închegarea unui larg front de luptă contra fascismului, pentru apărarea independenţei şi integrităţii ţării, pentru salvarea fiinţei naţionale a poporului român. Noi şi noi sarcini îi sînt apoi încredinţate; conducerea Ajutorului Roşu (destinat deţinuţilor comunişti şi antifascişti) din Banat, activitatea politică în rîndul naţionalităţilor conlocuitoare ş.a.m.d. In anul 1938 este cooptată în Comitetul regional al P.C.R., Banat.

In condiţiile grele ale dictaturii militaro-legionare, Ocsko Tereza organizează şi îndrumă adunările celulelor de partid din diferite întreprinderi bănăţene. Demască cu vehemenţă şi fără încetare consecinţele nefaste ale dictatului de la Viena, participînd la organizarea unor mari mitinguri şi demonstraţii de protest. Mobilizează oamenii muncii în acţiuni ferme pentru asigurarea independenţei naţionale, împotriva dictaturii şi terorii din „statul naţional legionar".

La începutul lunii octombrie 1940 primeşte sarcina de a organiza şi conduce lupta muncitorilor de la fabricile „I.T.A." şi „Astra" din Arad.

În plină activitate revoluţionară, la Arad, este arestată de copoii Siguranţei şi dată pe mîinile poliţiei legionare.

Tereza are o comportare eroică. Reuşeşte să mestece şi să înghită tot materialul de propagandă pe care îl avea asupra ei, înainte ca zbirii să poată interveni. Torturile cele mai sadice, aplicate în sinistra „Casă Verde" din Arad, nu-i storc nici o mărturisire care să poată asmuţi pe teroriştii împotriva tovarăşilor ei de luptă. Pentru ea, partidul întruchipa interesele, voinţa şi onoarea întregului popor român, trebuind să fie apărat chiar cu preţul vieţii.

Schingiuirilor bestiale le urmează asasinatul. La 16 octombrie 1940, Ocsko Tereza se stinge din viaţă, zdrobită de ferocii ei călăi, care nu au izbutit nici o clipă să-i frîngă credinţa în victoria finală a comunismului.

Țara a spus: NU!

Redacția noastră s-a adresat mai multor martori ai sumbrelor evenimente care au însîngerat România în toamna anului 1940, solicitîndu-le cîteva cuvinte despre acel timp întunecat și mai ales despre atitudinea înregistrată atunci în rîndurile maselor, despre propria lor atitudine.

acad. Miron Nicolescu

Țara a spus un nu hotărît regimului legionaro-fascist. Dacă n-ar fi fost decît asasinarea lui Nicolae Iorga, istoricul român de notorietate universală, și a eruditului Virgil Madgearu, profesorul atîtor economiști actuali, și aceasta era destul pentru a îndepărta de legionari întreaga intelectualitate înaintată din România. Dar au mai fost și alte crime monstruoase, o dată cu instaurarea unui regim de teroare, bazat pe o ideologie simplistă și informă, a violenței și a nelegiuirii.

Am avut prilejul să cunosc agentura fascistă a legionarilor încă dinainte de septembrie 1940. Am asistat la încercarea folosirii acesteia ca masă de manevră a partidelor istorice. Mi-am dat seama că legionarii au introdus, pentru prima dată în istoria noastră, asasinatul pe scară mare ca armă politică, am sesizat încercările lor de a ațița pe tinerii intelectuali împotriva celor vîrstnici, sub pretextul unei așa-zise „înnoiri", de a semăna vrajbă între poporul român și naționalitățile conlocuitoare. Mișcarea antifascistă, în fruntea căreia se afla partidul comunist, a combătut și demascat atît ideologia cît și faptele criminale ale legionarilor.

Îmi amintesc de atitudinea pe care au avut-o, în aceste împrejurări, colegii mei de la universitate. Matematicienii Simion Stoilov, Dimitrie Pompeiu, Gh. Vrănceanu, Gr. C. Moisil, astronomul Const. Pîrvulescu — pentru a cita cîteva nume de oameni care mi-au fost apropiați — și mulți, mulți alții au avut o poziție profund democratică, respingînd demagogia fascistă. Îmi amintesc cu oroare de guvernarea legionară, cînd gardiștii înarmați colindau orașele și satele, semănînd pretutindeni anarhia și moartea. În acele luni de tristă amintire, locuința mea a fost vizitată în mai multe rînduri de „poliția legionară". Atît eu, cît și profesorul Moisil eram pe lista celor ce trebuiau îndepărtați din Capitală, urmînd să fim mutați la Iași. De altfel, la minister, funcționa o comisie de „epurare", instituită de noul ministru legionar al învățămîntului, Traian Brăileanu. Un fapt vreau să subliniez. Imensa majoritate a profesorilor universitari, a oamenilor noștri de știință, era ostilă atît legionarilor, cît și lui Antonescu. Împotrivirea lor s-a exprimat cu demnitate în cele două memorii cunoscute, cerînd ieșirea României din războiul antisovietic, semnate de un mare număr de oameni de cultură români.*

Îmi aduc aminte că în acele vremuri de tristă memorie am ajutat să urmeze cursurile pe doi tineri cărora regimul le bara dreptul la învățătură. Primul era proscris, pe baza legilor rasiale (și l-am introdus la lecții ca stenograf), iar cel de-al doilea era un refugiat polonez. Ei bine, deși mulți alți studenți cunoșteau identitatea reală a acestora, nici unul nu i-a denunțat. Am spus aceasta, pentru a sublinia faptul că marea masă a studențimii, așa cum am cunoscut-o eu, nu s-a angajat în mișcarea fascistă, mai ales că guvernarea legionaro-antonesciană a dezvăluit și mai mult fața monstruoasă a acesteia.

În această privință, un rol de seamă l-a avut intelectualitatea universitară, profesorii și savanții noștri. Țin să menționez că ne puteam aduna fără teamă numai în biroul profesorului Horia Hulubei din universitate pentru a dezbate problemele politice care ne frămîntau, dînd glas crezului nostru democratic și antifascist.

Mihalache Lungu

În anii aceia, pe drept cuvînt numiți întunecați, lucram ca lăcătuș la Șantierul naval din Galați. Intrasem de tînăr în mișcarea muncitorească. Figuram pe listele speciale ale organelor represive care-i cuprindeau pe „adversarii politici" ai regimului. Fiind comunist (sînt membru de partid din anul 1927) nu puteam fi omis de pe aceste liste. Eram supravegheat în permanență. Pentru a ne putea „ține" mai din scurt, ne-au trimis în lagăre. Am ajuns la Miercurea Ciuc, într-un lagăr în care fuseseră aduși mai mulți comuniști și antifasciști, oameni cu vederi înaintate.

După smulgerea nordului Transilvaniei am fost transferați la Caracal. În drum spre noua destinație am auzit vînzătorii de ziare strigînd cît îi țineau rărunchii : Curentul!, Universul !, Ediție specială ! Formarea guvernului Horia Sima-Antonescu !

Am ciulit urechile, am mai ascultat o dată. Țin minte că primele cuvinte pe care le-am pronunțat au fost : „Pînă aici, tovarăși, ăștia vor să ne pună pielea pe băț ! Trebuie să rezistăm. Să ne unim cu toții. Ăștia vînd țara și-aduc moartea neamului !"

De rezistat, am rezistat. Cu multe jertfe, dar am rezistat. Și jertfele cele mai multe le-am dat noi, comuniștii.

★ Vezi : „Magazin istoric", nr. 2/1967, articolul „Tăcerea noastră ar fi o crimă".

acad. Mihai Beniuc

Încă înainte de dictatul de la Viena, cu deznodămîntul său tragic, noi — un destul de masiv grup de simpatizanți și membri ai P.C.R. — am lansat un manifest de anticipat protest, semnat de foarte mulți intelectuali la Cluj. O copie a acestui manifest, cu tipărirea căruia și-a încheiat apariția revista „Țară nouă", se mai găsește la prof. N. Lascu de la Universitatea din Cluj. Manifestațiile organizate la Cluj, Timișoara și Brașov, erau expresia patetică a unui „Nu", al poporului împotriva împingerii țării în conul de întuneric ce-l arunca fascismul pe lume.

Dar a venit 6 septembrie 1940. Ion Antonescu, Horia Sima. Uciderea de către fasciști a lui Nicolae Iorga, a lui Madgearu... Cineva a venit la mine și mi-a spus: Ești pe lista neagră! Am întrebat în ce calitate. Mi s-a spus: Simpatizant comunist. Activam deja în cadrul Comitetului P.C.R. al Țării Bîrsei și căram materiale propagandistice, de la Brașov la Sibiu. Comuniste: Ele ardeau cu fierul roșu hidra fascistă.

Gh. Grădinaru

Între anii 1940-1943 eram lucrător la Atelierele C.F.R. din Iași.

Îmi amintesc că, pe la sfîrșitul anului 1940 (era, în orice caz, înainte de sărbători), legionarii au împușcat mai mulți tineri studenți antifasciști pe strada Păcurari și pe strada ce ducea spre Copou. Ieșisem de la serviciu și cînd am văzut cîțiva tineri căzînd chiar în apropierea mea, am fost îngrozit și revoltat. Cîteva zile nu mi-au tihnit nici somnul, nici mîncarea. Pot spune că i-am ocolit de la început pe legionari, dar mai ales după cele petrecute am început să-i urăsc din tot sufletul.

Într-o zi, niște bezmetici au împușcat în stradă (în Piața Unirii, pe strada Lăpușneanu) evrei din Iași. Pe alții i-au băgat, lovindu-i, într-un tren. După pornirea lui, am văzut cum un om a fost aruncat pe fereastra vagonului, zdrobindu-se în timpul căderii pe terasamentul liniei ferate.

Cu legionarii și hitleriștii nu se putea trăi. A fost o fericire că am scăpat de ei.

De altfel, încă de la început, regimul legionaro-antonescian s-a văzut izolat de popor, iar chemările la luptă ale P.C.R. împotriva dictaturii militaro-fasciste, pentru instaurarea unui regim democratic au avut un mare răsunet în rîndul oamenilor muncii. Voința maselor largi, care și-au luat soarta în propriile lor mîini, a pus pînă la urmă capăt, pentru totdeauna, acelor vremuri întunecate. Ne-am cucerit, prin lupte grele, libertatea națională și socială și am făurit, sub steagul glorios al partidului, o viață nouă, socialistă, de care astăzi ne bucurăm din plin.

YR-LEE NU A MAI ATERIZAT LA DESTINAȚIE

V. FIROIU

La 1 septembrie 1939 m-am aflat la Varșovia, în plin bombardament piratesc dezlănțuit de escadrilele de asalt ale rubicondului Goering, în ploaia de foc, fier și fum a „Stukas"-urilor, care, înnegrind cerul polonez, anunțau lumii o nouă „doctrină" în diplomația timpului: agresiunea. Trimis de un ziar românesc pentru un reportaj care trebuia să surprindă atmosfera de pregătire a rezistenței din capitala poloneză față de iminentul pericol hitlerist, plecasem din București în ziua de 30 august, pe un avion „Lockheed Electra — 10". Inițial, misiunea mea urma să se termine după 24 de ore. La primul reportaj transmis telefonic mi s-a recomandat însă o prelungire, urmînd să mă întorc la 1 septembrie.

In cele ce urmează nu voi povesti despre multele zile și nopți pe care le-am trăit atunci la Varșovia pînă la reîntoarcerea în patrie. Vreau să relatez un alt episod. Am aflat, mai tîrziu, că în dimineața lui 1 septembrie, de pe aeroportul Băneasa, avionul înmatriculat YR-LEE, care mă adusese la Varșovia — avînd la bord pe căpitanul Mihail Pavlovski și pe radiotelegrafistul Dumitru Ianculescu — își începea zborul pe aceeași rută, purtînd călători și saci poștali cu destinații internaționale. Escalele curente nu aduseseră echipajului vești care să-l determine să renunțe la zbor. În plină cursă spre Varșovia, avionul românesc a primit însă un mesaj urgent: **YR-LEE, YR-LEE, YR-LEE, întrerupeți cursa și reveniți imediat; a început războiul și escadrilele germane bombardează Varșovia; YR-LEE, reveniți imediat; YR-LEE, reveniți imediat; primejdie de moarte...**

Înțelegînd pericolul, căpitanul Pavlovski a comandat singura manevră posibilă: un viraj scurt și capul de compas pe ruta întoarcerii Interceptat totuși pe parcurs, în prezona Varșoviei, de escadrilele care protejau bombardierele cu zvastică, avionul românesc s-a angajat în manevre temerare, constituind o adevărată performanță, care l-au salvat de la o doborîre sigură.

Aterizarea pe un aeroport intermediar a izbutit. Pregătirea pentru continuarea zborului spre România a durat cîteva ore, în care timp trei escadrile de bombardiere naziste „Dornier" au atacat cu furie aeroportul. Zecile de gropi făcute de bombele lansate au pîrjolit cîmpul de aviație, făcîndu-l aproape impracticabil. Hangare și numeroase avioane, surprinse la sol, instalații de protecție și de aero-telecomunicații au fost distruse.

Nevătămat, la o margine de cîmp, avionul românesc și-a primit pasagerii alarmați și printr-o manevră curajoasă a decolat, pilotul utilizînd cu îndemînare fîșia îngustă a pistei care mai era totuși practicabilă. A ajuns, în aceeași zi, la București.

Acesta era avionul cu care ar fi trebuit să mă întorc și eu în patrie, la 1 septembrie 1939.

panoramic

Istorie și finanțe *

Casa regală și afacerile cu devize, 1935-1940 este, înainte de toate, un studiu cu caracter economic, pe care autorul însuși — cel puțin aceasta este impresia pe care ne-au lăsat-o unele considerații din **Introducere** — l-a destinat cu

precădere economiștilor. Dar, după părerea noastră, acest studiu prezintă un interes cel puțin egal și pentru alte categorii de oameni de știință. Ne gîndim, în primul rînd, la istorici. Și tocmai din acest punct de vedere dorim să împărtășim cititorilor cîteva opinii asupra volumului.

Analiza economică profundă pe care Costin Murgescu o face în legătură cu transferurile de devize ale casei regale oferă istoricilor un material substanțial, din care se pot trage o serie de concluzii privind evoluția României în deceniul al patrulea. Dincolo de problema abuzurilor și jefuirii statului de către familia regală — abundent ilustrată în studiu — se impun atenției acele date, fapte și analize care vizează consolidarea pozițiilor economice ale monarhiei Hohenzollern după urcarea regelui Carol al II-lea pe tron, relațiile strînse dintre acesta și anumite grupuri financiare autohtone sau străine, ascensiunea camarilei și modificarea componenței ei, substratul contradicțiilor Palatului cu alte cercuri politice etc.

Apariția cărții lui Costin Murgescu are însă și o semnificație mai generală. Avînd obiecte de investigație interdependente, cercetarea istorică și cercetarea economică își sînt, una alteia, suport și completare necesare, progresele lor (și nu mai puțin rămînerile lor în urmă) influențîndu-se reciproc. Iată de ce considerăm că volumul recent apărut sub semnătura lui Costin Murgescu constituie un model de studiu economic, care vine în întîmpinarea unor vechi deziderate ale istoricilor.

Al. S.

* Costin Murgescu, **Casa regală și afacerile cu devize, 1935-1940**, Editura Academiei, 1970.

Cercetarea istorică într-un sfert de secol *

Profesorii, cercetătorii, studenții și orice iubitor al trecutului dispun, în volumul elaborat de Robert Deutsch, de o bibliografie sistematică a științei istorice din România, în intervalul 1944-1969, care se putea consulta pînă acum numai fragmentar în revistele de specialitate. Efortul investigației este ilustrat în 8045 de titeri, dintre care 6 733 acoperă toate etapele istoriei României — antichitatea, evul mediu, epocile modernă și contemporană —, apoi arhivistica, paleografia, epigrafia, numismatica, sigilografia, heraldica, muzeografia și etnografia, iar 1312 titluri, temele de istorie universală, inclusiv traducerile din autori străini.

Interesul cititorului crește și datorită celorlalte informații date de același volum: organizarea învățămîntului istoric în școala generală ; personalul de conducere de la facultățile de istorie ale universităților din București, Cluj și Iași ; conducătorii științifici la doctorat ; numărul total al profesorilor de istorie (clasele V-XII) ; organizarea Societății de științe istorice, pe filiale, cu toți membrii indicați nominal. Iar din indicii de la finele lucrării ne putem da

seama de productivitatea istoricilor noștri din diferite generații, precum și de atenția acordată analizei anumitor teme sau personalități din trecutul mai îndepărtat sau apropiat.

Volumul lui Robert Deutsch ne relevă amploarea cercetării istorice desfășurată în ultimul sfert de secol în țara noastră, cu sprijinul și sub înalta îndrumare a Partidului Comunist Român.

D. G.

* Robert Deutsch, **Istoricii și știința istorică din România, 1944-1969**, Editura științifică, 1970.

poșta redacției

TIRGOVIȘTE — CAPITALA

ION IANCU din Cîmpulung, jud. Argeș : De cînd și pînă cînd a fost capitala Țării Românești la Tîrgoviște ?

Prima mențiune documentară a orașului Tîrgoviște, ca reședință a Țării Românești, datează din timpul lui Mircea cel Bătrîn. Localitatea a continuat să-și păstreze această calitate în toată perioada cuprinsă între secolul al XV-lea și mijlocul secolului al XVII-lea, cînd orașul București devine tot mai mult preferat de către unii domnitori (Radu Mihnea, Alexandru Coconul, Matei Basarab, Constantin Brîncoveanu).

AVEȚI DREPTATE !

NU AVEȚI DREPTATE !

CLAUDIA POPESCU — București ; IOAN N. CREOȘTEANU-Giurgiu :

Aveți dreptate : la Buftea nu s-a încheiat armistițiul, ci s-au desfășurat preliminariile tratatului de pace semnat la București la 24 aprilie/7 mai 1918 de către reprezentanții Puterilor centrale și cei ai guvernului prezidat de Marghiloman ; armistițiul fusese semnat la Focșani, la 9/22 decembrie 1917.

Nu aveți dreptate ; portretul apărut în nr. 3 (24)/1969 al revistei noastre, la p. 89, nu este din greșeală un alt portret al lui Avram Iancu în locul celui adevărat, **așa cum ne scrieți. Este un portret al lui Iancu, într-adevăr, mai puțin cunoscut. De aceea l-am și ales.**

AUTORUL PRECIZEAZĂ

Sculptorul SPIRIDON GEORGESCU **din** București **ne scrie :** Mi-a făcut o deosebită plăcere aprecierea dv. asupra valorii artistice a monumentului ostașilor din arma geniului — „Leul". Afirmația că acest monument a fost executat în anul 1926 este însă inexactă.

Și dînsul ne furnizează cîteva detalii pentru care-i mulțumim :

La 2 iunie 1925, un juriu compus din 10 persoane (6 ofițeri și 4 artiști : sculptorii Paciurea, Mirea, Iordănescu și profesorul de la Facultatea de arhitectură State Ciortan) m-a desemnat cîștigătorul concursului organizat pentru înălțarea unui monument închinat ostașilor din arma geniului [...] Pentru documentare, în 1927 am fost timp de patru săptămîni la Roma, unde am executat schițe după un leu al grădinii zoologice din acel oraș [...] Monumentul a fost început în august 1925 și a fost gata în septembrie 1928. Inaugurarea a avut loc în ziua de 29 iunie 1929.

VOM ÎNCERCA

ILIE T. **din** Cluj, D. VASILIU din com. Bucecea, jud. Botoșani, ALEXANDRU MARCU **din** București **toți cititori pasionați ai revistei noastre, ne fac numeroase sugestii pentru îmbogățirea conținutului tematic al „Magazinului istoric". Mulțumindu-le călduros, îi asigurăm că vom căuta să ținem seama de ele.**

NU CUCERIREA, CI ATACUL

VIRGIL DABIJA **din** com. Gănești, jud. Galați, **ne roagă să precizăm dacă ilustrația publicată în nr. 4/1970, la pagina 61,** reprezintă atacul cruciat din anul 1204 sau cucerirea Constantinopolului de către turci, în anul 1453.

Ni se pare că lucrurile au fost destul de clare ; explicația care însoțea imaginea respectivă preciza : „Miniatura franceză din veacul al XIII-lea pe care o reproducem închipuiește atacul cruciat din 1204".

CONTRAARGUMENTE

M. DRAGOMIRESCU **din** Craiova str. Partizanilor nr. 41, **ne trimite o scrisoare pe marginea articolului** Generalul otoman și sergentul român, **apărut în „Magazin istoric" nr. 1/1970, din care extragem cîteva pasaje :**

Să căutăm să desprindem care ar putea fi adevărul. În acest scop, ne vom sprijini pe lucrarea colonelului în rezervă T. C. Văcărescu, „Lupta românilor în resbelul din 1877-1878", ediția 1887. În timpul războiului, T. C. Văcărescu a fost locotenent la Marele cartier român, a avut deci posibilitatea să cunoască toate operațiunile executate de armata noastră, de aliații ruși, cît și de adversar. Cartea sa a fost premiată de Academia Română, iar generalul Fălcoianu, șef de Stat-major al întregii armate, care recomanda cartea spre premiere, scria : „Cartea d-lui T. C. Văcărescu transmite generațiilor viitoare adevărul asupra celor petrecute în acea epocă".

Iată cum stau lucrurile relatate de Văcărescu :

La 28 nov. st, v., către ora 12, Osman Pașa fiind și rănit la piciorul stîng, văzînd că nu i-a reușit să spargă încercuirea de la Plevna și să se retragă spre Sofia, s-a predat colonelului Cerchez, cd. Diviziei 2 române, care intrase în Plevna și-l presa acum din spate. Predarea s-a făcut în casa de lîngă podul de pe Vid, pe șoseaua spre Sofia.

În după-amiaza zilei de 28 nov., Osman Pașa, în trăsura sa, împreună cu medicul, a fost pornit înapoi la Plevna, escortat de un pluton românesc din Regimentul 3 Călărași și unul de ulani de Bug.

În Plevna i s-a dat locuință bună și i s-a pus o companie română pază și gardă de onoare. A doua zi, 29 nov., a sosit și împăratul Alexandru II; el l-a primit pe Osman cu toate onorurile și i s-a înapoiat sabia.

Începînd cu luna decembrie, armata română a rămas să opereze singură spre Vidin și să escorteze prizonierii în țară (10 pași, 130 ofițeri superiori, 2 000 ofițeri inferiori, peste 40 000 trupă); o parte din ei vor fi trimiși în Rusia. Cu evacuarea prizonierilor a fost însărcinată Divizia 3. Cel mai probabil, Osman Pașa a fost pornit chiar de la 1 decembrie, el nemaiavînd nici un rost să rămînă în mijlocul alor săi. De asemenea, credem că a fost transportat tot cu trăsura, iar ca escortă i s-a dat cel puțin un pluton de călărași, dacă nu chiar un escadron.

În chestiunea deplasării în țara noastră Văcărescu nu dă nici o relatare, dar ce arată el important este că în zilele de 7/19, 8/20 și 9/21 decembrie s-a dezlănțuit un viscol îngrozitor în toată Bulgaria de nord și în sudul țării noastre, troienind drumurile și scăzînd temperatura sub -25°. Viscolul a prins coloanele de prizonieri pe drum, provocînd multe victime. Osman, desigur, plecase înainte de viscol, căci altfel n-ar fi putut merge cu trăsura ; la 7/19, de bună seamă, se afla deja în România. De aici a

fost luat și dus în Rusia, la Harkov, în prizonierat. S-a înapoiat la Constantinopol la 12/24 martie 1878.

Dacă acesta este adevărul asupra prizonieratului lui Osman — nu este exclus ca el să fi fost pornit sub escortă rusească chiar de la Plevna — era o chestiune de orgoliu; ce valoare mai poate avea afirmația din articolul în cauză că Osman a rămas la noi pînă la capătul „perioadei de prizonierat" și mai ales că a fost lăsat în grija unui sergent care să-l păzească, cînd noi văzurăm de ce considerație s-a bucurat „mușirul" (mareșalul) turc? Subliniem încă o dată că sub paza și escorta trupelor noastre n-a stat, dacă a stat, decît maximum 8-10 zile și atunci a avut mereu ofițeri ca șefi de escortă. Ca să se justifice, acum, pretinsa poziție, neobișnuită, a acestui sergent pe lîngă Osman, se pune totul în seama faptului că el ar fi cunoscut limba franceză, pe care o vorbea și „mușirul", și de aceea a fost desemnat ca „șef al pazei". Dar limba franceză era vorbită, pe atunci, de majoritatea ofițerilor noștri, așa că nu era nevoie să se facă apel, ca interpret, la un sergent, care să rămînă și singurul șef al gărzii.

Care poate fi adevărul în legătură cu cartea de rugăciuni și cu documentul referitor la recrutare? Că ele provin de la prizonieri turci, căzuți la Plevna, pare aproape sigur, dar să vedem cum?

Sergentul Lucasievici, bucureștean, trebuie să fi făcut parte din unul din regimentele (3, 4 sau 7) Diviziei 3. Că a fost cavalerist se vede și din fotografia publicată, după uniformă. Probabil a fost voluntar, să fi avut 18-20 de ani în 1877. Nu ne legăm de faptul dacă a știut sau nu limba franceză, dar carieră mare n-a făcut, căci de-abia în jurul anilor 1916-1917, cînd avea 59-60 de ani, a fost înaintat la gradul de locotenent-colonel. Osman nu putea fi lăsat pe seama unui tînăr de 18-20 de ani.

Cartea de rugăciuni provine de la vreun preot militar turc care se găsea la Plevna sau chiar de la vreun ofițer bătrîn și retrograd. A crede însă că Osman, om cult, care vorbea curent limba franceză, care avea medic personal și după captivitate a ocupat cele mai înalte demnități în Turcia, să fi crezut în puterea rugăciunilor înseamnă a falsifica adevărul de dragul unor povestiri fanteziste.

În orice caz, dacă se persistă în afirmația că această carte ar fi aparținut lui Osman, trebuie să se facă dovada că sigiliul inelar, aplicat pe cele două coperte este al lui. **Nota redacției: Exponatele la care se referă articolul apărut în „Magazin istoric" nr. 1/1970, ale căror sursă și autenticitate presupunem că au fost verificate, se află la Muzeul militar central. Într-unul din numerele viitoare ale revistei vom publica răspunsul colonelului Eugen Crintea, directorul adjunct al muzeului, la observațiile corespondentului nostru.**

PRECIZĂRI

IOAN C. ZAHARIA **din** Dorohoi: **Despre biserica domnească de la Cotnari au apărut, de-a lungul anilor, materiale numeroase. De altfel, articolul trimis de dv. conține și unele inexactități. De exemplu: „Sbeare logofăt" din inscripția pe care o amintiți — nu este Ionașco Sbierea, care a fost mare vornic al Țării de Jos sub Bogdan Lăpușneanu și a sfîrșit sub paloșul lui Ioan Vodă la 6 aprilie 1572. Pentru a-l identifica consultați lucrarea lui I. C. Sbierea** Familia Sbierea, după tradițiune și istorie, 1899.

NELI ANDREI **din** Simeria, jud. Hunedoara, și TH. IORDACHE **din** com. Parova, jud. Bacău: **Într-adevăr Oliver Cromwell a murit în anul 1658 și nu în 1659, cum, dintr-o eroare, a apărut în articolul amintit de dv.**

Prof. univ. dr. geolog R. GIVULESCU **din** Cluj, str. Iozsa Bella, nr. 11, **ne trimite următoarele precizări la articolul** „Erupția vulcanului Pelée **(„Magazin istoric" nr. 1/1970):**

— Catastrofa s-a întîmplat în dimineața zilei de 8 mai, la ora 8 a.m.;

— Nici un semn n-a prevestit-o;

— Din vulcan nu s-a revărsat un torent de lavă „negru și clocotitor", ci o masă de gaze amestecate cu sfărîmături de roci, purtate și rostogolite, care au atins temperatura de 800°C și a coborît panta cu o viteză de 180 m/s.

REGRETĂM, NU!

Prof. EUGEN MEREA **din** com, Ibănești, jud. Mureș; prof. GHEORGHE BRAȘOVEANU **din** București; NICOLAE MIHUȚ, din Deva; CORNELIU GOLOPENȚIA din București; VALLER CRĂCIUN **din** I.A.S. Lechința, jud. Bistrița-Năsăud; MATEI CECĂLEANU **din** Craiova; GHEORGHE MOGA din Brașov; PAUL GAGA **din** Șimleul Silvaniei; I. DAVID **din** București; F. BUNEA **din** Pitești **(pentru toate cele patru materiale).**

Vă amintim că, așa cum am mai anunțat de nenumărate ori, manuscrisele articolelor nepublicate nu se înapoiază.

ÎN CURÎND

„Magazin istoric" organizează un CONCURS CU PREMII la care vor putea participa toți cititorii revistei.

Amănunte în numărul viitor.

Deocamdată vă recomandăm doar atît: citiți cu atenție numărul de față și păstrați-l la îndemînă! Vă va fi util — mai mult chiar, necesar în cadrul CONCURSULUI.

Contents

DUMITRU BERCIU New Archaeological Evidence Concerning the Continuity of the Romanian People 2
GHEORGHE I. IONIȚA The Antifascist Agreement of Băcia (1935) 8
ȘTEFAN ANDREESCU The Mystery of Some Wallachian Frescoes (16th Century) 13
JOSEPH ALSOP The Dorians and the Mycenians 20
NORA ZIZI MUNTEANU A Copy of „The Capital" by K. Marx with Interesting Comments Made by Romanian Socialists 26
LYA BENJAMIN Berlin 1929: The First Antifascist International Congress 29
NICOLAE NICOLAESCU A Neglected Historical Monument at Arnota 37
TITU GEORGESCU The Nürnberg Trial (III) 40
PAUL CERNOVODEANU A Transylvanian Friend of Benjamin Franklin 48
N. COPOIU The Front of the Yugoslav Partisans 54
DUMITRU ALMAȘ Horia, the Leader of the 1784—1785 Peasant Revolt, Seen by the Journalist J. Brissot 61
RADU ECONOMU The Tragic End of the Prince of Moldavia Ioan Nicoară Potcoavă 65
C. REZACHEVICI Radu Șerban, the Worthy Follower of Michael the Brave 67
VIRGIL COSTIN The Last Ten Minutes of the American Cruiser Indianapolis (July 1945) 72
M.C. STANESCU „A.C. Cuza Took Aim and Codreanu Fired". The Attempt on the Chief Commissioner of the Yassy Police, C. Manciu (1924) 77
AL. GH. SAVU 140 Days and Nights under the Dictatorship of the Iron Guard (September 6, 1940 to January 23, 1941) ..81
STELIAN NEAGOE The Murders Committed by Iron-Guardists in November 1940 88

Sommaire

DUMITRU BERCIU Nouvelles preuves archéologiques concernant la continuité du peuple roumain 2
GHEORGHE I. IONIȚA L'accord antifasciste de Băcia (1935) ..8
ȘTEFAN ANDREESCU Le mystère de quelques fresques de Valachie (16e siècle) 13
JOSEPH ALSOP Les Doriens et les Mycéniens 20
NORA ZIZI MUNTEANU Un exemplaire du „Capital" de K. Marx avec d'intéressantes annotations faites par des socialistes roumains 26
LYA BENJAMIN Berlin 1929: Le premier Congrès international antifasciste 29
NICOLAE NICOLAESCU Un monument historique négligé à Arnota 37
TITU GEORGESCU Le procès de Nuremberg (III) 40
PAUL CERNOVODEANU Un Transylvain, ami de Benjamin Franklin 48
N. COPOIU Le front des partisans yougoslaves 54
DUMITRU ALMAȘ Horia, le chef de la révolte paysanne de 1784—1785, vu par le publiciste J. Brissot 61
RADU ECONOMU La fin tragique du prince de Moldavie Ioan Nicoară Potcoavă 65
C. REZACHEVICI Radu Șerban, le digne successeur de Michel le Brave 67
VIRGIL COSTIN Les dix dernières minutes du croiseur américain Indianapolis (juillet 1945) ..72
M.C. STANESCU „A.C. Cuza a visé et Codreanu a tiré". L'attentat contre la préfet de police de Yassy, C. Manciu (1924) ..77
AL. GH. SAVU 140 jours et nuits sous la botte de la dictature de la Garde de Fer (6 novembre 1940 — 23 janvier 1941) ..81
STELIAN NEAGOE Les assassinats commis par des membres de la Garde de Fer en novembre 1940 88

Содержание

ДУМИТРУ БЕРЧУ Новые археологические свидетельства о последовательности румынского народа 2
ГЕОРГЕ И. ИОНИЦЭ Противофашистское соглашение в Бэчии (1935) 8
ШТЕФАН АНДРЕЕСКУ Тайна валашских фресок (XVI-ый век) 13
ДЖ. ОЛСОП Дорийцы и микенцы 20
НОРА ЗИЗИ МУНТЯНУ Экземпляр «Капитала» К. Маркса с интересными аннотациями румынских социалистов ..26
ЛИЯ БЕНЖАМИН Берлин 1929 г: первый Международный антифашистский съезд ..29
НИКОЛАЕ НИКОЛАЕСКУ Забытый исторический памятник в Арноте 37
ТИТУ ДЖОРДЖЕСКУ Нюрнбергский процесс (III) ..40
ПАУЛ ЧЕРНОВОДЯНУ Трансильванец, друг Бенджамина Франклина 48
Н. КОПОЮ Фронт югославских партизан 54
ДУМИТРУ АЛМАШ Хория, главарь крестьянского восстания 1784—1785 гг., глазами публициста Ж. Бриссо ..61
РАДУ ЕКОНОМУ Трагический конец молдавского государя Иоана Никоарэ Потноавэ 65
К. РЕЗАКЕВИЧ Раду Шербан, достойный потомок Михая Бравого 67
ВИРДЖИЛ КОСТИН Последние десять минут американского крейсера Индианаполис (июль 1945-го года) 72
М.К. СТЭНЕСКУ «А.К.Куза прицелился, а Кодряну выстрелил». Покушение на К. Манчу, шефа яеской полиции (1924) 77
АЛ.Г. САВУ 140 дней и ночей под каблуком легионерской диктатуры (6 IX 1940—23 I 1941) 81
СТЕЛИАН НЯГОЕ Легионерские преступления в ноябре 1940-го года 88

Inhalt

DUMITRU BERCIU Neue archäologische Beweise von der Kontinuität des rumänischen Volkes 2
GHEORGHE I. IONIȚA Das antifaschistische Abkommen von Băcia (1935) 8
ȘTEFAN ANDREESCU Das Geheimnis mancher Freskogemälde aus der Walachei (16. Jahrhundert) 13
JOSEPH ALSOP Die Dorier und die Mykener 20
NORA ZIZI MUNTEANU Ein Exemplar von K. Marxens „Das Kapital" mit interessanten Randbemerkungen rumänischer Sozialisten 26
LYA BENJAMIN Berlin 1929: Der erste antifaschistische internationale Kongress 29
NICOLAE NICOLAESCU Ein vernachlässigtes historisches Denkmal in Arnota 37
TITU GEORGESCU Der Nürnberger Prozess (III) 40
PAUL CERNOVODEANU Ein siebenbürgischer Freund Benjamin Franklins 48
N. COPOIU Die Front der jugoslawischen Partisanen 54
DUMITRU ALMAȘ Horia, der Führer des Bauernaufstandes von 1784—1785, gesehen vom Publizisten J. Brissot 61
RADU ECONOMU Das tragische Ende des Fürsten der Moldau Ioan Nicoară Potcoavă 65
C. REZACHEVICI Radu Șerban, der würdige Nachfolger Michael des Tapferen 67
VIRGIL COSTIN Die letzten zehn Minuten des amerikanischen Kreuzers Indianapolis (Juli 1945) 72
M. C. STANESCU „A.C. Cuza zielte und Codreanu schoss". Das Attentat auf den Polizeipräsidenten von Jassy, C. Manciu (1924) 77
AL.GH. SAVU 140 Tage und Nächte unter der Diktatur der Eisernen Garde (vom 6. November 1940 zum 23. Januar 1941) 81
STELIAN NEAGOE Die von der Eisernen Garde im November 1940 begangenen Morde 88

ABONNEMENTS ICE — LIBRI, Bucarest, Roumanie: Calea Victoriei 126, P.O.B. 134—135; Telex: 225

magazin istoric
București, str. Onești, nr. 5. — Sectorul 1, Oficiul poștal Nr. 1.
telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Dana Crivăț, Elisabeta Petreanu, Maria Anca Pîrjol, Vasile Șimandan, Marian Ștefan, Ștefan Andreescu.
SECRETARI DE REDACȚIE: Valeriu Buduru și I. M. Ștefan.
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Dobre.
COPERTA: Cristea Condacci.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

Acest pumnal de bronz, decorat cu scene de luptă și de vînătoare, a aparținut probabil unui rege micenian (**De ce au învins dorienii ?**)

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă de cultură istorică. Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

COPERTA I-IV

Celebre figuri voievodale zugrăvite pe zidurile Snagovului : Neagoe Basarab, fiul său Teodosie, Mircea Ciobanul, fiii săi Petru cel Tînăr, Radu şi Mircea, soţia sa Doamna Chiajna (**Misterul unor fresce**)